

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 26

2016

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2016

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, білоруської, польської, сербської, англійської, німецької, французької, кримськотатарської, турецької, давньотюркської та ін. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

В журнале представлены исследования актуальных теоретических и прикладных проблем лингвистики на материале разных языков: украинского, русского, белорусского, польского, сербского, английского, немецкого, французского, крымскотатарского, турецкого, древнетюркского и др. Адресовано широкому кругу филологов: учёным, методистам, учителям, студентам.

The journal presents the researches of actual problems of theoretical and applied linguistics at the material different languages: Ukrainian, Russian, Belorussian, Polish, Serbian, English, German, French, Crimean Tatar, Turkish, Old Turkic and others. It addressed to a wide circle of scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Главный редактор
Editor-in-chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Евгений Николаевич Степанов
Ievgenii N. Stepanov

Заступники головного редактора
Заместители главного редактора
Vice-editors

Тетяна Юрійвна КОВАЛЕВСЬКА
Татьяна Юрьевна Ковалевская
Tetiana Yu. Kovalevska

Ірина Михайлівна КОЛЕГАЄВА
Ирина Михайловна Колегаева
Iryna M. Kolehajeva

Відповідальний секретар
Ответственный секретарь
Secretary

Ольга Вадимівна МАЛЬЦЕВА
Ольга Вадимовна Мальцева
Olga V. Maltseva

Редакційна колегія:

д-р філол. наук В. І. Аннушкін (Росія), д-р філол. наук А. Валипур (Іран), д-р філол. наук М. Георгієва (Болгарія), д-р філол. наук М. Д. Голєв (Росія), канд. філол. наук Л. М. Голубенко (Україна), канд. філол. наук В. В. Горбань (Україна), д-р філол. наук Г. Н. Гочев (Болгарія), д-р філол. наук Д. Дзевановська (Польща), д-р філол. наук А. К. Каїржанов (Казахстан), д-р філол. наук В. О. Колесник (Україна), д-р філол. наук Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філол. наук І. П. Лисакова (Росія), канд. філол. наук Мен Ся (Китай), д-р філол. наук Н. Б. Мечковська (Білорусь), д-р філол. наук І. Б. Морозова (Україна), канд. філол. наук О. О. Пожарицька (Україна), д-р філол. наук С. О. Севіль (Франція), д-р філол. наук Г. Хенчель (Німеччина), д-р філол. наук О. В. Яковлева (Україна), д-р філол. наук Г. С. Яроцька (Україна)

Редакционная коллегия:

В. И. Аннушкин (Россия), А. Валипур (Иран), М. Георгиева (Болгария), Н. Д. Голев (Россия), Л. Н. Голубенко (Украина), В. В. Горбань (Украина), Г. Н. Гочев (Болгария), Д. Дзевановская (Польша), А. К. Каиржанов (Казахстан), В. А. Колесник (Украина), Н. В. Кондратенко (Украина), И. П. Лысакова (Россия), Мэн Ся (Китай), Н. Б. Мечковская (Беларусь), И. Б. Морозова (Украина), Е. А. Пожарицкая (Украина), С. О. Севиль (Франция), Г. Хенчель (Германия), О. В. Яковлева (Украина), Г. С. Яроцкая (Украина)
Vladimir Annushkin (Russia), Alireza Valipour (Iran), Margarita Georgieva (Bulgaria), Nikolai Golev (Russia), Lidiya Golubenko (Ukraine), Victoriya Gorban' (Ukraine), Gocho Gochev (Bulgaria), Dorota Dzielanowska (Poland), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Valentyna Kolesnyk (Ukraine), Natalya Kondratenko (Ukraine), Irina Lysakova (Russia), Meng Xia (China), Nina Mechkovskaya (Belorussia), Iryna Morozova (Ukraine), Olena Pozharytska (Ukraine), Svetlana Seville (France), Gerd Hentschel (Germany), Olga Yakovleva (Ukraine), Halina Yarotskaya (Ukraine)

The editorial board:

Рецензенти:

Н. І. Андрейчук, д-р філол. наук, проф. Львівського національного ун-ту ім. І. Франка; **М. Врачу**, д-р філології, доц. Яеського ун-ту «А. І. Куза» (Румунія); **Л. П. Іванова**, д-р філол. наук, проф. Національного педагог. ун-ту ім. М. П. Драгоманова; **Джеваль Кайя**, д-р філол. наук, проф. Ардаганського ун-ту (Туреччина); **Л. В. Сирота**, д-р філології, конференціар Бельцького державного ун-ту ім. А. Руссо (Молдова); **І. В. Ступак**, д-р філол. наук, проф. Одеського міжнародного гуманітарного ун-ту (Україна); **С. В. Форманова**, д-р філол. наук, проф. ДЗ «Південноукраїнський національний педагог. ун-т ім. К. Д. Ушинського»

З М І С Т**ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

<i>Карпенко М. Ю.</i> Лінгвістичні особливості інтернет-дискурсу	5
<i>Крупеньова Т. І.</i> Суржик у романі Михайла Бриниха «Шахмати для дибілів»	12
<i>Романюк І. В.</i> Мовленнєвий жанр <i>СУПЕРЕЧКА</i> в діалогічному мовленні персонажів (на матеріалі оповідних текстів І. С. Нечуя-Левицького)	16
<i>Шербак О. В.</i> Культурні коди з онімним компонентом у комерційній телерекламі: впливовий аспект ..	20
<i>Шумарина Т. Ф., Царєва Д. В.</i> Метод словесного портрета: проблемы терминологии	26
<i>Derik I. M.</i> On the issue of translating scientific discourse from the typologically distant languages	29

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

<i>Геркєрова О. М., Коваль К. В.</i> Зооморфна лексика у фразеології англійської мови як віддзеркалення національно-культурних особливостей Великобританії	34
<i>Ткаченко Г. В.</i> Особливості репрезентації хремотонімів у п'ятому колі індивідуального хремотонімного фрейму	38
<i>Яроцька Г. С., Єдер О. С.</i> Психолінгвістичні характеристики асоціативно-вербальної мережі лексем <i>ВЛАДА</i> та <i>ВЛАСТЬ</i>	42
<i>Новак О. Н.</i> Аксионим <i>ЛЕПОТА</i> в сербській лінгвокультурі	47
<i>Охрименко Т. В.</i> Феномен денег в лексикографическом и дискурсивном аспектах	51

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, СЛОВОТВОРУ ТА ГРАМАТИКИ

<i>Біла Є. С.</i> Шляхи походження ароматонімів	57
<i>Варбанець Т. В.</i> Онімівіа віртуальних світів електронних ігор	61
<i>Васильєва О. О.</i> Структурні типи англійських ідеонімів	66
<i>Карпенко О. Ю., Серебрякова В. В.</i> Ідеонімійний сектор поетонімосфери саги С. Мейер «Twilight»	71
<i>Лупол А. В.</i> Онімні доміанти в ідіолекті В. Стуса	76
<i>Немировська О. Ф.</i> Темпоральна лексична парадигма як актуалізатор художнього часу (на матеріалі роману В. Малика «Князь Ігор»)	82
<i>Данилець Д. А.</i> Типологія термінообразовання в німецькій медичній естетології в порівнянні з польською і французькою	88
<i>Дьячок Н. В.</i> Семантические и формальные особенности номинатива типа «словосочетание + эллиптический универб»	96
<i>Ивко А. С.</i> Грамматические категории вида и переходности глагольных универбов	100
<i>Музя Е. М., Денисенко Н. В., Милько Н. Е.</i> Культура в словарях: исторически обоснованные топонимы в английской лексикографии	105
<i>Степанов Е. Н.</i> Русские пословицы с тюркизмами бытового дискурса: лингвокультурный аспект	111
<i>Шумарина Т. Ф.</i> Метафора в общем контексте габитоскопической терминисистемы	119

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ МОВИ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

<i>Дружинець М. Л.</i> Українське усне мовлення за Кобзарями-першодруками Тараса Шевченка (1840), Петра Гулака-Артемівського (1877) та Євгена Гребінки (1878)	125
<i>Подсіжєра Т. В.</i> Динаміка розвитку лексико-семантичної групи «Назви риб, рибних продуктів і страв» у давньоанглійському та середньоанглійському періодах	131
<i>Рустємов О. Д., Степанов Е. Н.</i> Географические названия в крымских кариаскерских тетрадах: к вопросу о происхождении оронима <i>ЧОНГАР</i>	138
<i>Швец А. И.</i> Стратегия моделирования в исследовании системности диалектной глагольной лексики ..	144
<i>Барысенка В. У.</i> Беларуская мова і культура: праца з тэкстамі на вучэбных занятках	151
<i>Sizova L. V.</i> Accelerated methods of teaching grammar to the students of higher educational institutions in the course of a foreign language study	156

CONTENTS**ISSUES OF GENERAL AND COMMUNICATIVE LINGUISTICS**

<i>Karpenko M. Yu.</i> Linguistic peculiarities of the Internet discourse	5
<i>Krupenova T. I.</i> Doublespeak in the novel «Chess for motions» by Mikhail Brynykh	12
<i>Romanyuk I. V.</i> Speech genre <i>ARGUMENT</i> in the characters' dialogical speech in the narrative texts by I. Nechuy-Levitskiy	16
<i>Shcherbak E. V.</i> Cultural codes with an onymic component in the commercial television advertising: the aspect of impact	20
<i>Shumarina T. F., Tsareva D. V.</i> Method of verbal portrait: problems of terminology	26
<i>Derik I. M.</i> On the issue of translating scientific discourse from the typologically distant languages	29

ISSUES OF LINGUISTIC CONCEPTOLOGY AND LINGUAL WORLDVIEW

<i>Herkerova A. M., Koval E. V.</i> Zoomorphic phraseology vocabulary of English as the reflection of national cultural peculiarities in the UK	34
<i>Tkachenko A. V.</i> Features of the chrematonyms representation in the 5th round of the individual chrematonymic frame	38
<i>Yarotska G. S., Yeder O. S.</i> The psycholinguistic characteristics of the verbal associative network of the concept <i>VLADA / VLAST' (POWER)</i> in the Ukrainian and the Russian languages	42
<i>Novak O. N.</i> Axionym <i>LEPOTA («BEAUTY»)</i> in the Serbian lingual culture	47
<i>Okhrimenko T. V.</i> The phenomenon of <i>MONEY</i> in the lexicographical and discourse aspects	51

ISSUES OF LEXICOLOGY AND GRAMMATICS

<i>Bila Ie. S.</i> The ways of aromatonyms' origin	57
<i>Varbanets T. V.</i> The peculiarities of personal names in electronic games	61
<i>Vasilyeva O. A.</i> Structural types of English ideonyms	66
<i>Karpenko E. Yu., Serebryakova V. V.</i> Ideonymic sector of S. Meyer's saga «Twilight»	71
<i>Lupol A. V.</i> Onym priorities in Vasyl Stus idiolect	76
<i>Niemirowskaja A. F.</i> Temporal lexical paradigm as a means of reflecting time in fiction (based on V. Malyk's novel «Prince Igor»)	82
<i>Danilets D. A.</i> The terminological derivational typology of German medical aesthetology versus Polish and French	88
<i>Diachok N. V.</i> Semantic and formal peculiarities of nominathemes of «Word Combination + Elliptic Univerb» type	96
<i>Ivko A. S.</i> Grammatical categories of type and transitivity of verbal univerbs	100
<i>Muzya E. M., Denisenko N. V., Milko N. E.</i> Culture in the dictionaries: historically based toponyms in English lexicography	105
<i>Stepanov Ie. N.</i> Russian proverbs and sayings with Türkisms of domestic discourse: lingual and cultural aspects	111
<i>Shumarina T. F.</i> Metaphor in the general context of the habitoscopic terminological system	119

ISSUES OF HISTORY OF LANGUAGE AND DIALECTOLOGY

<i>Druzhynets M. L.</i> Ukrainian oral speech in Kobzar-incunabulae by Taras Shevchenko (1840), Petro Hulak-Artemovs'kyj (1877) and Ievhen Hrebinka (1878)	125
<i>Podsikera T. V.</i> Dynamics of development of the lexico-semantic group «The Names of fish, seafood and fish dishes» during Old English and Middle English periods	131
<i>Rustemov O. D., Stepanov Ie. N.</i> Place names in the Crimean kadiasker notebooks: on the origin of oronym <i>CHONGAR</i>	138
<i>Shvets A. I.</i> The strategy of modelling in the research of systemacity of dialectal verbal vocabulary ...	144
<i>Borisenko O. V.</i> Belorussian language and culture: work with the text in the classroom	151
<i>Sizova L. V.</i> Accelerated methods of teaching grammar to the students of higher educational institutions in the course of a foreign language study	156

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.111'373.2

КАРПЕНКО Максим Юрійович,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри граматики англійської мови

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;

тел.: +38 063 6662222; e-mail: m.yu.karpenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0308-5284

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню проблем, пов'язаних з сучасним розвитком дискурсивної парадигми, зокрема, виділенню нового напрямку дискурсології, а саме інтернет-дискурсу та його лінгвістичних особливостей. **Метою** цієї розвідки є встановлення особливостей природи й буття інтернет-дискурсу. **Об'єктом** дослідження послуговував дискурс комп'ютерно-опосередкованої комунікації, **предметом** — його лінгвістичні особливості. Матеріалом вивчення є 1000 сайтонімів, вибраних способом суцільної вибірки. **Висновки:** Дискурс є результатом процесу людського спілкування. Він властивий певній ситуації в певному середовищі, включає в себе всю повноту матеріальних (здійснені інтеракції, матеріалізовані в мовленні) і нематеріальних (комунікативна ситуація) складників цього процесу і має дистинктивні лінгвальні ознаки, які можуть бути сформовані ситуацією, середовищем або шляхом передачі інформації в цьому середовищі. Тобто, дискурс є результатом комунікації в певній ситуації разом з всіма конституентами. Видається доцільним використовувати термін *електронний дискурс* для посилання на всю повноту вербальної або невербальної комунікації з електронікою, а також комунікацію, опосередковану нею; термін *комп'ютерний дискурс* — для посилання на комунікацію в межах комп'ютерного буття, не обов'язково опосередковану Інтернетом; для посилання суто на інтернет-комунікацію — термін *інтернет-дискурс*. В дослідженні зосереджено увагу на такому складникові інтернет-дискурсу, як мовлення Всесвітньої павутини — *WWW-дискурсі*. Встановлено основні лінгвістичні риси всіх зазначених видів дискурсів.

Ключові слова: дискурс, електронний дискурс, комп'ютерний дискурс, інтернет-дискурс, WWW-дискурс.

Постановка проблеми. Специфіка каналу передачі інформації слугує детермінантом лінгвістичної своєрідності комп'ютерно-опосередкованої комунікації. Мовознавці численну кількість разів відмічали, що комунікативна ситуація детермінує тип мовлення, що використовується. Також, поряд із цим, виокремлювалась залежність типу мовлення в певній комунікативній ситуації від самих комунікантів, оскільки комунікація інтегрує велику кількість екстралінгвальних феноменів, таких як різні способи мислення, поведінки, інтеракції, оцінки, почуття, віри, використання символів тощо [29, с. 19].

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. У 2-ій пол. ХХ ст. мовознавці почали робити спроби створити теорії, які б інкорпоровали також і комунікативну ситуацію: «Якщо на початку ХХ ст. лінгвістику передусім цікавило питання *Як побудовано мову?*, то у другій його половині більше уваги приділяли питанню *Як функціонує мова?*» [13, с. 83]. Спроба пояснити цей комплексний характер комунікації призвела до виокремлення такого поняття, як *дискурс*, трактовок якого існує велика кількість. Цей термін було вперше вжито американським лінгвістом Зелінгом Харісом у 1952 р. у статті «*Discourse Analysis*», де він пише про два моменти, які не беруться до уваги в лінгвістичних студіях: 1) вивчення єдностей, довших за одне речення; 2) урахування соціальної ситуації [30, с. 2]. Одразу після виходу статті термін набув багато значень [8, с. 26]. М. Макаров згрупував наявні дефініції терміну *дискурс* і виокремив три підходи до його тлумачення [13, с. 86]:

1. *Формальний*, який тлумачить дискурс як «надфразову єдність», що «містить два або більше речення, які знаходяться в смисловому зв'язку один з одним» [6, с. 170–171]; «тривалий відрізок мовлення (особливо усного), який більше речення» [28, с. 419]; «певна структурна єдність, яка складається з більш, ніж одного речення, яка має відносну смислову цілісність в контексті зв'язного мовлення і виступає як частина умовно завершеної комунікації» [17, с. 109]; «когерентна послідовність мовленнєвих актів» [23, с. 40]; «зв'язне (в сенсі наявності зв'язку між реченнями) мовлення», зв'язність якого досягається «створенням взаємної структурної співвіднесеності і залежності речень тексту» [18, с. 483].

2. *Функціональний*, який розглядає дискурс як «процес використання мови» [27, с. 1]; «шляхи, якими люди беруть участь у комунікації один з одним» [32, с. 79]; «єдність думки і

слова, значення і знаку, знання та його вербального вираження, яке набуває змісту лише в процесі людського спілкування» [22, с. 111]; «мисленнєво-мовленнєва діяльність комунікантів під час комунікативного акту, сукупність мовленнєвих дій, котрі вони створюють згідно з конвенціональними та неконвенціональними правилами комунікативної поведінки у процесі розв'язання комунікативних завдань» [21, с. 118]; «сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнаванням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта адресатом» [2, с. 138]; «форма соціальної поведінки, яка слугує для презентації соціального світу (включаючи знання, людей та соціальні відносини)» [25, с. 20].

3. *Ситуативний*, що бере до уваги всю ситуацію і розуміє дискурс як «замкнену цілісну комунікативну ситуацію (подію), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлену різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо)» [19, с. 121]; «зв'язне мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах», яке є «відбиттям безпосередньо мовної діяльності з урахуванням форми спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця тощо», тобто це «текст разом з умовами його творення і сприймання» [24, с. 47–48]; «когерентний текст у сукупності з екстралінгвістичними — прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами» [12, с. 136–137]; «текст, який розглядається у сукупності з екстралінгвістичними факторами, які впливають на його створення і сприйняття» [7, с. 380].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують також й інші тлумачення цього терміну, наприклад, деякі дослідники зазначають, що за допомогою терміну *дискурс* можна посилатись на «стиль, підмову мовного спілкування», який означає «зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних» [19, с. 121].

За межами філології цей термін також використовується в значенні «філософської чи наукової концепції, яку адресовано читачеві» [22, с. 111].

Постановка завдання. *Метою* розвідки є встановлення особливостей природи й буття інтернет-дискурсу. *Об'єктом* дослідження послугував дискурс комп'ютерно-опосередкованої комунікації, *предметом* — його лінгвістичні особливості.

Виклад основного матеріалу. Через багатозначність поняття *дискурс*, існують деякі термінологічні проблеми. Так, до початку 1970-х років поняття дискурс і текст були майже тотожними [13, с. 87]. Однак існують певні розбіжності між такими поняттями як текст та мовлення. Дискурс є «текстом, зануреним у життя» [12, с. 136–137], тобто на відміну від мовлення, яке в класичному розумінні цього терміну є використанням мови в процесі спілкування [15, с. 122], та тексту, який в мовознавстві традиційно (визначень існує велика кількість) дефінувався як акт творення мовлення, що було зафіксовано на письмі [1, с. 470], дискурс є «текстом з невербальними включеннями» [10, с. 5], тобто дискурс — це «текст *плюс* ситуація», в той час як текст — це «дискурс *мінус* ситуація» [33; 31, с. 240]. Ситуація, чи, за визначеннями І. С. Шевченко і О. І. Морозової, дискурсивний контекст включає в себе «учасників, умови, організацію, засоби і матеріал спілкування», зокрема «людей, що розглядаються з позицій їх статусно-рольових і ситуативно-комунікативних амплуа», а також «сферу [їх] спілкування і комунікативне середовище», їх «мотиви, цілі, стратегії», специфіку процесу «розгорнення і членування спілкування», нюанси «каналу, режиму, тональності, стилю, жанру» спілкування тощо [4, с. 41–42], тобто ситуація включає в себе «комплекс зовнішніх умов комунікації, що проектується в область дискурсу» [26, с. 27].

З наведених вище визначень дискурсу можна зробити три умовиводи, про перших два з яких говорив ще З. Харіс при введенні цього терміна до обігу: 1) *дискурс* — це надфразова єдність; 2) *дискурс* — це не тільки текст, а й комунікативна ситуація; 3) *дискурс* — це динамічний процес взаємодії між комунікантами. На основі цих умовиводів консолідуємо наведені вище дефініції і виведемо власне, яке будемо використовувати подальше в нашому дослідженні: *дискурс* — це результат процесу людського спілкування, який є властивим певній ситуації в певному середовищі, включає в себе всю повноту матеріальних (здійснені інтеракції, матеріалізовані в мовленні) і нематеріальних (комунікативна ситуація) складників цього процесу і має дистинктивні лінгвальні ознаки, які можуть бути сформовані ситуацією, середовищем чи шляхом передачі інформації в цьому середовищі. Тобто, дискурс є результатом комунікації в певній ситуації разом із всіма конституентами.

Фахівці багаторазово зазначали, що мовлення Інтернету має характерні лише для нього лінгвальні особливості. Через новітність цього поняття немає усталеного терміна для посилання на нього. Д. Крістал називає мовлення, що притаманне мережевому спілкуванню *Нетмовою* (*Netspeak* за аналогією з *Newspeak* Дж. Оруела) [28, с. 19]. Дослідники також використовують для посилання на цей феномен такі терміни як *комп'ютерний дискурс* [14; 38; 9; 62], який є «спілкуванням в комп'ютерних мережах» [4, с. 35]; *електронний дискурс* [9, с. 62], який мовознавці дефінують як «репрезентовану в електронному вигляді сукупність текстів, організовану гіпертекстовим способом» [16, с. 5] або *інтернет-дискурс* — «комп'ютерно-опосередкована мовленнєво-комунікативна діяльність, що проходить у широкому соціокультурному контексті

та матеріалізується в гіпертексті» [5]; «тип спілкування у глобальній мережі Інтернет, спрямований на забезпечення інтерактивності, нелінійної комунікації, установлення та підтримки контакту, формування мовленнєвих жанрів емоційного й інформаційного обміну, здійснення впливу, переплетення комунікативних стратегій, що загалом забезпечує посилення пізнавального потенціалу мовлення, його збереження та поновлюваність відповідно до актуалізації потреб мовця» [11, с. 5]. В межах Інтернету виділяють ще дрібніші підрозділи, так, в останніх розвідках виділяють окремі різновиди дискурсу, наприклад, *англомовний дискурс програмування*, який дефінується як взаємодія «між програмістами різної кваліфікації», «що полягає у передаванні знань з програмування і формування професійної компетенції», одним із способом реалізації якого є Інтернет [3, с. 3].

Терміни *комп'ютерний дискурс* і *електронний дискурс* видаються нам більш місткими, аніж термін *інтернет-дискурс*, оскільки прикметники «комп'ютерний» і «електронний» слугують для посилення на комп'ютерну техніку чи електроніку взагалі. Варто зазначити, що й без підключення до Інтернету комп'ютер певним чином вербально комунікує з користувачем. Навіть, пральна машина, яка має електронний дисплей, комунікує з користувачем шляхом висвітлення певних повідомлень на ньому. Тому нам видається доцільним використовувати термін *електронний дискурс* для посилення на всю повноту вербальної чи невербальної комунікації з електронікою чи комунікацію опосередковану нею; термін *комп'ютерний дискурс* — для посилення на комунікацію в межах комп'ютерного буття, не обов'язково опосередковану Інтернетом; для посилення суто на інтернет-комунікацію — термін *інтернет-дискурс*. Слід зазначити, що доступ до Інтернету і Всесвітньої павутини можна отримати не тільки за допомогою комп'ютера, а також за допомогою інших типів електроніки — смартфонів, планшетів тощо. Зокрема, в даному дослідженні буде зосереджено увагу на такому складникові інтернет-дискурсу, як мовлення, яке зустрічається у Всесвітній павутині — *WWW-дискурсі*, оскільки інші струми даних в Інтернеті є результатами роботи спеціалізованих програм, доступ до внутрішньої будови які не завжди є відкритим.

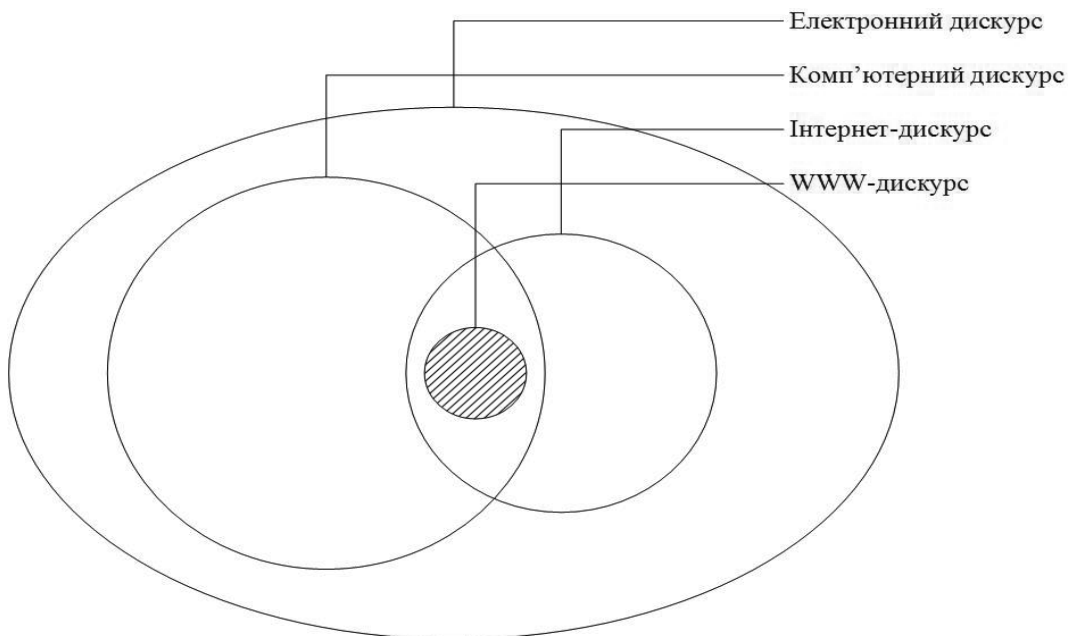

Рис. 1. Співвідношення понять комп'ютерний / електронний / інтернет- / WWW-дискурс

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, можна висновувати, що *інтернет-дискурс* є притаманним Інтернетові різновидом дискурсу, значною складовою частиною якого є *WWW-дискурс* — дискурс, притаманний Всесвітній павутині. Вони мають наступні диференційні ознаки (спільні для обох за винятком гіпертекстовості):

- *глобальність*, яка передбачає можливість здійснювати з'єднання з Інтернетом з будь-якої локації на земній кулі;
- *оперативність*, яка передбачає високу швидкість передавання інформації, яка часто вимірюється мілісекундами;
- теоретична *необмеженість* обсягу інформації, можливостей її передавати, сприймати та редуплікувати;

• *доступність*, яка передбачає, що будь-хто, хто має комп'ютер (чи відповідний гаджет) і вміє ним користуватись, може отримати доступ до Інтернету, що зумовлює соціальну різноманітність аудиторії;

• *анонімність*, яка передбачає можливість розкривати свою ідентичність, не розкривати її, або приписувати собі ідентичність іншої людини/спілки людей;

• *потенційність*, яка передбачає спрямованість комунікації на потенційного адресата від імені передбачуваного ним адресанта, які можуть не збігатися з реальними через анонімність і можливість містифікації при онлайн-комунікації;

• *проникність*, яка передбачає можливість та (у більшості випадків, окрім приватної комунікації) розрахунок на доступ до повідомлень третіх осіб;

• *статусна рівновага*, яка передбачає рівноправність між всіма учасниками онлайн-комунікації;

• *інтерактивність*, яка передбачає можливість кожного користувача Інтернету донести до інших користувачів свою думку та погляди;

• *опосередкованість*, яка передбачає медійованість комунікації комп'ютерним каналом комунікації, з його специфікою і обмеженнями;

• *часткова візуальна деконтекстуалізованість* через переважно письмовий характер онлайн-комунікації, яка передбачає відсутність відомостей про невербальні реакції співрозмовника на передавану інформацію окрім експліцитно передаваних ним відомостей;

• *креолізованість*, яка передбачає насичення текстової інформації графічними, аудіо- та відео-елементами;

• *архівабельність*, яка передбачає часткову незалежність від часу та простору (носія) — інформація в Інтернеті теоретично може зберігатися довічно та на різних серверах (за умови, що всі сайти, які містять цей фрагмент інформації, не було змінено чи терміновано);

• *премедітованість*, яка передбачає можливість продумати повідомлення та зробити всі необхідні корекції в ньому перед відправленням;

• *лабільність мовлення* — немає чітких стандартів та правил вербальної поведінки в Інтернеті (окрім сайтів або онлайн-спілок з певним прописаним регламентом комунікації) та кожен обирає той стиль спілкування, який найбільше йому імпонує;

• *ситуаційна регламентованість*, яка на протипагу лабільності передбачає можливість існування деяких обмежень у вербальній поведінці в деяких онлайн-середовищах з боку адміністрації та/або інших користувачів, за порушення яких користувача можуть покарати;

• *гіпертекстовість*, яка є специфічною рисою WWW-дискурсу, що передбачає взаємозв'язок сторінок Всесвітньої павутини через посилання одна на одну.

Через специфіку каналу передачі повідомлень в Інтернеті класична інформаційна модель комунікації *адресант — кодування — передача повідомлення — декодування — адресат* [20, с. 164–166] зазнає в Інтернеті деяких змін. Це уяочнено в наступній схемі:

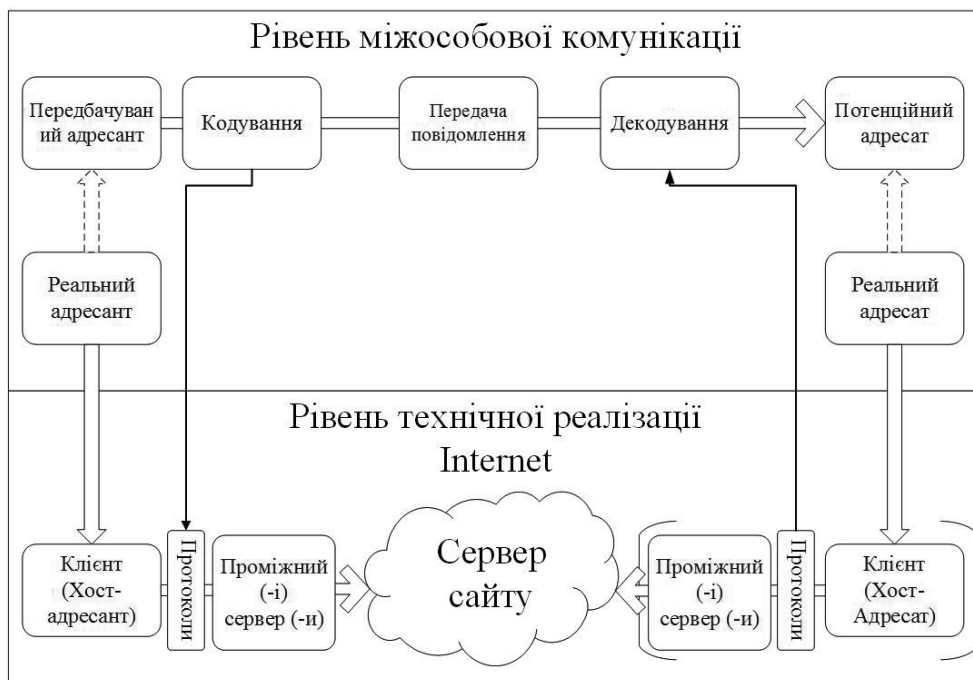

Рис. 2. Схема комунікації в Інтернеті

В інтернет-дискурсі й, зокрема, в WWW-дискурсі, через специфіку каналу комунікації існують власні та унікальні лише для цього середовища лінгвальні особливості.

Перспективи подальших розвідок. У подальших розвідках планується детальний аналіз усіх зазначених різновидів дискурсу, певною мірою пов'язаного з комп'ютерним буттям.

Література

1. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М. : Сов. энциклопедия, 1966. — 608 с.
2. *Бацевич Ф. С.* Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. — К. : ВЦ Академія, 2004. — 342 с.
3. *Винник О. Ю.* Коммуникативні стратегії і тактики впливу на адресата в сучасному англійському дискурсі програмування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. Ю. Винник. — Львів, 2012. — 20 с.
4. *Галичкіна Е. Н.* Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций) : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.20 / Е. Н. Галичкіна. — Астрахань, 2001. — 212 с.
5. *Дудолодова О. В.* Інтернет-дискурс як особливий тип дискурсу / О. В. Дудолодова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2008. — № 837. — С. 74–78.
6. *Звегинцев В. А.* Предложение и его отношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. — 307 с.
7. *Иванова Л. П.* Курс лекций по общему языкознанию / Л. П. Иванова. — Киев : Освіта України, 2010. — 432 с.
8. *Игина Е. В.* Англоязычный анималистический дискурс : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Е. В. Игина. — Одесса, 2013. — 233 с.
9. *Калініна К. В.* Особливості функціонування комп'ютерного дискурсу / К. В. Калініна // Обрії сучасної лінгвістики. — Луганськ, 2013. — Вип. 4. — С. 62–64.
10. *Карасик В. И.* Религиозный дискурс / В. И. Карасик // Языковая личность : проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики : сб. науч. трудов. — Волгоград : Перемена, 1999. — С. 5–19.
11. *Карпа І. Б.* Функціональні та прагматичні характеристики інтерактивної віртуальної комунікації (на матеріалі інформаційно-довідкового сервісу Yahoo! Answers) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. Б. Карпа. — Херсон, 2010. — 20 с.
12. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [ред. В. Н. Ярцева] — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 685 с.
13. *Макаров М.* Основы теории дискурса / М. Макаров. — М. : Гнозис, 2003. — 280 с.
14. *Махачашвілі Р. К.* Динаміка англійської інноваційної логосфери комп'ютерного буття : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Р. К. Махачашвілі. — Запоріжжя, 2013. — 490 с.
15. *Нечаев Г. А.* Краткий лингвистический словарь / Г. А. Нечаев. — Ростов н/Д. : Изд-во Ростовского ун-та, 1976. — 184 с.
16. *П'євух О. І.* Динаміка метафори в англійському електронному дискурсі «Вибори 2010–2012 рр. в Україні» : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. І. П'євух. — Одеса, 2013. — 20 с.
17. *Потапова Р. К.* Речь : коммуникация, информация, кибернетика / Р. К. Потапова. — М. : УРСС, 2001. — 568 с.
18. *Почепцов Г. Г.* Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. — Харьков : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. — 556 с.
19. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2010. — 844 с.
20. *Селіванова О. О.* Основы теории мовой комунікації / О. О. Селіванова. — Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А., 2011. — 350 с.
21. *Семенюк О. А.* Основы теории мовой комунікації : навч. посібник / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. — К. : ВЦ Академія, 2010. — 240 с.
22. *Словарь общественных наук* : философия, религиоведение, культурология, политология, социология, этика, эстетика / [авт.-сост. Е. А. Подольская, Д. Е. Погорельный, В. Д. Лихвар]. — Ростов н/Д. : Феникс, 2006. — 475 с.
23. *Сусов И. П.* Введение в языкознание / И. П. Сусов. — М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. — 379 с.
24. *Українська мова.* Енциклопедія [ред. В. М. Русанівський та ін.] — К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. — 856 с.
25. *Филлипс Л.* Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Филлипс, М. В. Йоргенсен. — Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. — 336 с.
26. *Шевченко І. С.* Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [заг. ред. І. С. Шевченко]. — Харків : Константа, 2005. — С. 21–28.
27. *Brown G.* Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — 283 p.
28. *Crystal D.* The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. — Cambridge : Cambridge University Press, 1987. — 472 p.
29. *Gee J. P.* An introduction to discourse analysis : Theory and method / J. P. Gee. — London : Routledge, 1999. — 176 p.
30. *Harris Z.* Discourse Analysis / Z. Harris // Language. — 1952. — Vol. 28. — P. 1–30.

31. Östman J. Discourse analysis / J. Östman, T. Virtanen // Handbook of Pragmatics : Manual. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1995. — P. 239–253.
32. Scollon R. Nexus Analysis : Discourse and the Emerging Internet / R. Scollon, S. W. Scollon. — New-York : Routledge, 2004. — 209 p.
33. Widdowson H. G. Linguistics / H. G. Widdowson. — Oxford : Oxford University Press, 1996. — 134 p.

References

1. Akhmanova, O. S. (1966), *Dictionary of Linguistic Terms [Slovar' lingvisticheskikh terminov]*, Soviet Encyclopedia, Moscow, 608 p.
2. Batsevich, F. S. (2004), *Foundations of Communicative Linguistics [Osnovy komunikativnoi lingvistyky]*, Academy, Kyiv, 342 p.
3. Vinnyk, O. Yu. (2012), *Communicative Strategies and Tactics of Influence on the Addressee in Modern English Discourse of Programming, Author's thesis [Komunikativni strategii i taktyky vplyvu na adresata v suchasnomu angломovnomu dyskursi programuvannja : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk]*, Lviv, 20 p.
4. Galichkina, E. N. (2001), *Specifics of the Computer Discourse in English and Russian (Case Study of Computer Conference Genre), PhD Thesis [Specifika komp'juternogo diskursa na anglijskom i ruskom jazykakh (na materiale zhanra komp'juternykh konferencij) : diss. ... kand. filol. nauk]*, Astrakhan', 212 p.
5. Dudoladova, O. V. (2008), «Internet Discourse as a Specific Type of Discourse», *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University [«Internet-dyskurs jak osoblyvyj typ dyskursu», Visnyk Kharkivs'kogo nacional'nogo universytetu im. V. N. Karazina]*, Kharkov, No 837, pp. 74–78.
6. Zvegintsev, V. A. (1976), *The Sentence and Its Relation to the Language and Speech [Predlozhenie i ego otnoshenie k jazyku i rechi]*, Moscow University Press, Moscow, 307 p.
7. Ivanova, L. P. (2010), *Lectures in General Linguistics [Kurs lekcij po obshhemu jazykoznaniju]*, Osvita Ukrainy, Kyiv, 432 p.
8. Igina, E. V. (2013), *English Animalistic Discourse, PhD Thesis [Anglojazychnyj animalisticheskij diskurs: diss. ... kand. filol. nauk]*, Odessa, 233 p.
9. Kalinina, K. V. (2013), «Peculiarities of Functioning of Computer Discourse», *Horizons of modern linguistics [«Osoblyvosti funkcionuvannja komp'juternogo dyskursu», Obrii Suchasnoi Lingvistyky]*, Lugansk, vol. 4, pp. 62–64.
10. Karasik, V. I. (1999), «Religious Discourse», *Language personality : Problems of Linguoculturology and Functional Semantics [«Religioznyj diskurs», Jazykovaja lichnost' : problemy lingvokulturologii i funkcional'noj semantiki]*, Peremena, Volgograd, pp. 5–19.
11. Karpa, I. B. (2010), *Functional and Pragmatic Characteristics of Interactive Virtual Communication (Case Study of Reference Service Yahoo! Answers), Author's thesis [Funkcional'ni ta pragmatychni kharakterystyky interaktyvnoi' virtual'noi' komunikacii' (na materialii informacijno-dovidkovogo servisu Yahoo! Answers) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk]*, Kherson, 20 p.
12. *Linguistic Encyclopaedic Dictionary* (1990), [Lingvisticheskij enciklopedicheskij slovar'], Soviet Encyclopedia, Moscow, 685 p.
13. Makarov, M. (2003), *Foundations of Discourse Theory [Osnovy teorii diskursa]*, Gnosis, Moscow, 280 p.
14. Makhachishvili, R. K. (2013), *Dynamics of English Innovative Logosphere of Computer Existence, Author's thesis [Dynamika angломovnoi' innovacijnoi' logosfery komp'juternogo buttja : dys. ... dokt. filol. nauk]*, Zaporiz'zja, 490 p.
15. Nechaev, G. A. (1976), *Concise Linguistic Dictionary [Kratkij lingvisticheskij slovar']* Rostov University Press, Rostov, 184 p.
16. Pietsukh, O. I. (2013), *Metaphor Dynamics in English Electronic Discourse «2010–2012 Elections in Ukraine», Author's thesis [Dynamika metafory v angломovnomu elektronnomu dyskursi «Vybery 2010–2012 rr. v Ukraïni» : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk]*, Odessa, 20 p.
17. Potapova, R. K. (2001), *Speech : Communication, Information, Cybernetics [Rech' : komunikacija, informacija, kibernetika]*, URSS, Moscow, 568 p.
18. Pochep'tsov, G. G. (2009), *Selected Works in Linguistics [Izbrannye trudy po lingvistike]*, Kharkov University Press, Kharkov, 56 p.
19. Šelivanova, O. O. (2010), *Linguistic Encyclopaedia [Lingvistychna encyklopedija]*, Dovkillya-K, Poltava, 844 p.
20. Šelivanova, O. O. (2011), *Foundations of Language Communication Theory [Osnovy teorii' movnoi' komunikacii']*, Chabenko Press, Cherkasy, 350 p.
21. Semeniuk, O. A., Paraschuk, V. Yu. (2010), *Foundations of Language Communication Theory [Osnovy teorii' movnoi' komunikacii']*, Academy, Kyiv, 240 p.
22. *Dictionary of Social Sciences : Philosophy, Religion Studies, Culture Studies, Politology, Sociology, Ethics, Aesthetics* (2006) [Slovar' obshhestvennykh nauk : filosofija, religiovedenie, kulturologija, politologija, sociologija, etika, estetika], Fenix, Postov-on-Don, 475 p.
23. Susov, I. P. (2007), *Introduction to Linguistics [Vvedenie v jazykoznanie]*, AST, Moscow, 379 p.
24. *The Ukrainian Language. Encyclopaedia* (2007) [Ukraïns'ka mova. Encyklopedija], Ukrainian Encyclopaedia, Kyiv, 856 p.
25. Phillips, L., Jorgansen, M. V. (2004), *Discourse Analysis. Theory and Method [Diskurs-analiz. Teorija i metod]*, Kharkov University Press, Kharkov, 336 p.
26. Ševchenko, I. S., Morozova, O. I. (2005), «Discourse as Thinking-Communicative Activity», *Discourse as Cognitive-Communicative Phenomenon [«Dyskurs jak myslennievo-komunikativna dijal'nist'», Dyskurs jak kohnitivno-komunikativnyj fenomen]*, Constanta, Kharkov, pp. 21–28.
27. Brown, G., Yule G. (1983), *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 283 p.

28. Crystal, D. (1987), *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge University Press, Cambridge, 472 p.
29. Gee, J. P. (1999), *An Introduction to Discourse Analysis : Theory and Method*, Routledge, London, 176 p.
30. Harris, Z. (1952), «Discourse Analysis», *Language*, pp. 1–30.
31. Östman, J., Virtanen, T. (1995), «Discourse Analysis», *Handbook of Pragmatics : Manual*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, pp. 239–253.
32. Scollon, R., Scollon, S. W. (2004), *Nexus Analysis : Discourse and the Emerging Internet*, Routledge, New-York, 209 p.
33. Widdowson, H. G. (1996), *Linguistics*, Oxford University Press, Oxford, 134 p.

КАРПЕНКО Максим Юрьевич,

старший преподаватель кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета им. И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
тел.: +380636662222; e-mail: m.yu.karpenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0308-5284

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСА

Аннотация. Статья посвящена изучению проблем, связанных с современным развитием дискурсивной парадигмы, в частности, выделению нового направления дискурсологии: интернет-дискурса и его лингвистических особенностей. **Целью** статьи является установление особенностей природы и существования интернет-дискурса. **Объектом** исследования послужил дискурс компьютерно опосредованной коммуникации, **предметом** — его лингвистические особенности. Материалом изучения стали 1000 сайтонимив, выбранных способом сплошной выборки. **Выводы:** Дискурс является результатом процесса человеческого общения. Он присущ определённой ситуации в определённой среде, включая в себя всю полноту материальных (осуществляемые взаимодействия, материализованные в речи) и нематериальных (коммуникативная ситуация) составляющих этого процесса. Дискурс имеет дистинктивные лингвальные признаки, которые могут быть сформированы ситуацией, средой или путём передачи информации в этой среде. Он понимается как результат коммуникации в определённой ситуации вместе со всеми конституентами. Считаем необходимым использовать термин *электронный дискурс*, говоря о всей полноте вербальной и невербальной коммуникации с электроникой либо коммуникацию, опосредованную ею; термин *компьютерный дискурс* — для номинации коммуникации в рамках компьютерного бытия, причём не обязательно опосредованную Интернетом; для номинации исключительно интернет-коммуникации — термин *интернет-дискурс*. Кроме прочего, в исследовании уделяется внимание такой составляющей интернет-дискурса, как речь, которая встречается во Всемирной паутине — *WWW-дискурс*. В исследовании установлены основные лингвистические черты всех обозначенных видов дискурса.

Ключевые слова: дискурс, электронный дискурс, компьютерный дискурс, интернет-дискурс, WWW-дискурс.

Maxim KARPENKO,

lecturer of English Grammar Department, Odessa I. I. Mechnikov National University;
24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 063 6662222;
e-mail: m.yu.karpenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0308-5284

LINGUISTIC PECULIARITIES OF THE INTERNET DISCOURSE

Summary. The present article is dedicated to the problems, connected with the modern development of the discourse paradigm, especially to the formation of a new trend of discourseology — Internet discourse — and its linguistic peculiarities. The **purpose** of this investigation is to establish the peculiarities of the nature and existence of the Internet discourse. The **object** of the investigation is the discourse of computer mediated communication, the **subject** — its linguistic features. *Discourse* is treated as the result of communication in a certain situation together with all its constituents. We suggest the employment of the term *electronic discourse* to refer to all types of verbal and non-verbal communication with electronics or mediated with its help; the term *computer discourse* — to refer to communication inside computer existence, not necessarily computer mediated; to refer to Internet communication — the term *Internet discourse*. Besides, attention is given to an integral part of the Internet discourse — *WWW discourse*, which embraces speech of the World Wide Web. The main linguistic features of all these types of discourse are outlined in the present research.

Key words: discourse, electronic discourse, computer discourse, Internet discourse, WWW discourse.

Статтю отримано 20.10.2016 р.

КРУПЕНЬОВА Тетяна Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; вул. Старопортофранківська, 34, м. Одеса, 65020, Україна; тел.: +38 0674846568; e-mail: taniakrupenev@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-8887-0163

СУРЖИК У РОМАНІ МИХАЙЛА БРИНИХА «ШАХМАТИ ДЛЯ ДИБІЛІВ»

Анотація. *Мета* статті — встановити роль семантичних і стилістичних конотацій лексичних одиниць суржикового мовлення персонажів у репрезентації характеру, внутрішньої культури літературного героя. *Предметом* аналізу є різноманітні групи лексики «суржик», представлені в романі М. Бриниха «Шахмати для дибілів». *Методи та прийоми дослідження.* Використовувалися описовий метод, прийоми класифікації та систематики, кількісної інтерпретації мовних фактів, методика контекстуального аналізу. **Висновки:** роман на 80 % написаний суржигом, але штучно створеним самим М. Бринихом, хоча цікавим, з точки зору мови, є використання як суржикізмів штучного походження, так і українських відповідників. Проаналізовані групи лексики засвідчують те, що існують певні механізми, за якими утворюється суржик, а отже, докладний аналіз кожної з цих груп має забезпечити розуміння цих механізмів і повне викорінення спотвореного мовлення з ужитку.

Ключові слова: суржик, лексика, українська літературна мова, нелітературне мовлення.

Постановка проблеми. Серед багатьох хвороб сучасного українського суспільства чи не найбільшою є проблема низької загальної культури громадян, яка виявляється, між іншим, і в зниженні культури усного мовлення й писемної мови. Тому зародки суржикізації, які становили загрозу українській літературній мові ще наприкінці ХХ ст., почали вивчатися лінгвістами вже за часів Радянської України. Однак, починаючи з того часу, криза якості мови пересічного українця не лише не пішла на спад, а навпаки загострилася. Незважаючи на здобуття державної незалежності Україною, національна мова титульної нації досі не посіла панівного місця в українському суспільстві, її розвиток відбувається через подолання таких явищ, як лінгвопуризм, сленгізація, а також регіональні польсько-українська та російсько-українська інтерференція. Таким чином, сьогодні постає питання про те, що суржик поширюється на всі сфери діяльності людини. Не є винятком і професійна сфера студентів-україністів і навіть викладачів. Серед можливих методів боротьби із суржикізацією населення є саме вивчення цього питання з середини й усунення можливих помилок у спілкуванні; самодисципліна і свідомий контроль з боку кожного носія мови за власним мовленням, небайдужість до нього, мовна охайність; чітка позиція держави у проведенні мовної політики. На жаль, цими питаннями займаються не достатньо активно, тому суржик розвивається швидкими темпами. Питаннями культури мови, звичайно, переймаються мовознавці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки з'явилися нові спроби теоретичних досліджень суржик у статтях В. Радчука, О. Рудої, В. Труби, М. Феллера, О. Шарварка, Т. Кузнєцової та ін. Проте, незважаючи на спроби науковців дослідити культуру мови нашого суспільства, усе ж залишається проблемним питання чистоти мови сучасної молоді.

Актуальність обраної теми полягає, перш за все, у злободенних питаннях мовної політики. Всупереч думці, що художня література має сприяти розвитку мовноосвіченої особистості, на прикладі творчості Михайла Бриниха, постмодерніста та авангардиста, маємо змогу спостерігати віднесення суржик до активного шару лексики. В останні роки в українській художній літературі помічаємо зростання тенденції звернення письменників до «суржикового» мовлення. Одним з них є Богдан Жолдак, який вже порадував своїх читачів і мовознавців виходом у світ нової збірки під промовистою назвою «Антиклімакс». До плеяди авторів, у чиїх творах знаходимо цікавий вжиток «суржик», можемо зарахувати й Олександра Ірванця, Євгенію Кононенко, Світлану Пиркало, Оксану Забужко, Олександра Денисенка та ін.

Постановка завдання. Мета статті — встановити роль семантичних і стилістичних конотацій лексичних одиниць суржикового мовлення персонажів у репрезентації характеру, внутрішньої культури літературного героя.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Михайло Бриних, критик, журналіст, письменник, що вирізняється непередбачуваністю та яскравим авторським експериментаторством, входить до постмодерного дискурсу, з його іронією, грою, пародією, переформулюванням канону [3, с. 105]. Остання опублікована книга М. Бриниха «Шахмати для дибілів», де не діють правила чинного правопису й панує суржик, підтверджує репутацію письменника як творця постмодерної

прози. Роман-посібник став предметом жвавого обговорення на літературних форумах в мережі Internet. Молоді критики (Б.-О. Горобчук, Т. Трофименко, Д. Шульга, О. Хвостова) у своїх рецензіях намагалися охарактеризувати та пояснити авторську манеру письма. Сам автор висловлює свою позицію щодо суржика так: «Я взагалі прихильник того, щоб скасувати слово «суржик» як таке, бо насправді існує народне мовлення, і називати його суржиком — це якось зверхньо щодо носіїв цієї мови, цього мовлення. <...> Так, суржик — це нібито мова примітивізована, забруднена і перекручена, але це жива мова у стані свого розвитку. <...> Мова «шахматного» циклу, звісно, має із суржиком мало спільного. Суржик є тією основою, на якій відбулося мовлення і письмо трилогії...» [2].

Нами було проаналізовано двісті тринадцять лексем, що належать до суржика. На початку твору кількість ненормативних елементів майже дорівнює половині загальної кількості слів цього уривка: «*Мальчик сидів на підлозі, розклавши навколо себе пакети з чипсами, шоколадні батончики і кукурузяні хлопья. Спершу він жмакав спустошені пакети й відкидав їх убік. Но всі ці обгортки були дуже льогенькі, й тому далеко не відлітали. Так і сидів мальчик, поміж сміття та вкунностей, і ніхто не мішав його мислям*» [1, с. 11]. Слід визнати, що за допомогою суржика тут висловлюються погляди автора на гострі соціальні та філософські питання, через що суржикові елементи поєднуються з книжною лексикою, зокрема суспільно-політичною та термінологічною, наприклад: «*то вивернута шинелька нашого міра, в якому каралі плюють на народ, жирують і льогко провтикують державність, суверенітет та інші націєтворчі чинники*» [1, с. 9].

Незважаючи на те, що в наведених прикладах суржик уживається зі стилістичною метою, навряд чи можна позитивно ставитися до активного використання цього мовного явища в художніх текстах. Це може сформувати хибне уявлення, ніби суржик здатен повноцінно функціонувати як у сфері художньої творчості, так і в багатьох інших, через що оволодіння літературною мовою вважатиметься необов'язковим. Тим більше, як констатує Л. Масенко, у сучасних умовах українська мова й так практично втратила інформаційно-культурний простір [4, с. 7]. Дійсно, масова культура в Україні майже вся російськомовна; тож чи варто створювати ще суржикомовну?

Експериментуючи із формою твору, М. Бриних особливої уваги надає мові, насичує твір лексикою, органічною для «київської іронічної школи» — суржиком, що посилює пародійну, ігрову настроєвість. Представники київського андеграунду 1970–1980-х рр. (В. Діброва, Б. Жолдак, Л. Подерв'янський) вдалися у своїх творах до мовних ігор, апробували контамінацію, зростання мов, ствердивши життєвість мовної гібридності в постмодерних текстах. За спостереженням Т. Гундорової, «саме постмодернізм проявляє загострену увагу до явищ гібридності мови, поліморфізму мовних форм, гетероглосії дискурсів» [3, с. 121], «в певному сенсі суржик — також відкриття чи нововиявлення постмодернізму» [3, с. 121]. Винахідлива мова М. Бриниха є штучною, «його висловлювання зовсім не нагадують живого мовлення, а служать для конструювання умовного художнього простору» [6]. Штучність його полягає у залученні суржикованої книжної, високоінтелектуальної, незрідка урочистої (старослов'янського походження) лексики та словосполучень з російської мови — переважно у поєднанні з колоритними питомо українськими елементами (літературного та діалектного походження), зниженою лексикою жаргонного та суржикового гатунку. Наприклад: «*Тоді жезл твоєї власті стане намного дліньше і могутствіньше, ніж самий спритний зобот. А главне, що ти побачиш світ не захламльонною лавкою старйовщика — ти узриш весь його чоткий дуалізм і не ступиш на стезю іновєрцов та боговідступників*» [1, с. 20]. Можна твердити, що стилістичні ресурси суржика в художньому тексті — вичерпано. Отже, автор сподівається, що штучний інтелектуалізований суржик буде зрозумілим натяком для інтелектуального адресата [5, с. 16–22].

Іронізація мовлення персонажів та оповіді відавторського наратора полягає не лише у специфічній суміші українських і російських слів та граматичних форм, спотворених особливою вимовою, а й у вживанні слів в іншому контексті, коли перекручуються смисли. Наприклад: «*Ну шо там, Вася? Всьо нормально, закриваємся? — ето волала продавщиця возле каси*» [1, с. 4]; «*Оце вже друге діло, — мисленно розквітав Вася і готувався заподіяти людині, яка до нього так обратилась, ответну любезность*» [1, с. 3]. Практикує М. Бриних доміслення або переінакшення сталих виразів: «*ібо в ньому — вся сіль, перець і прочі спеції шахмат*» [1, с. 48], «*ти будеш помнить ночью і зимою, во снє й у міг тріумфа*» [1, с. 15], «*жениця і в семсят год не пізно*» [1, с. 102]. Експериментуючи з мовною тканиною твору, вдається письменник і до алітерації: «*шустрі листочки, шураці на їхньому путі*» [1, с. 31].

Привертає увагу використання в одному висловлюванні суржикових елементів із іншими різновидами нелітературного мовлення — сленгізмами, жаргонізмами, розмовно-просторічною та лайливою, вульгаризованою лексикою; такі факти свідчать про зближення та взаємодію різних видів розмовного нелітературного мовлення. Наприклад: «*...коли до закриття магазину залишались щитані понти, охраннык рішив пройтися по завіденію*» [1, с. 50]; (збіговисько — розмовне; *сучара* — лайливе; *в натурі, понти* — соціальні діалектизми).

Роман-посібник «Шахмати для дибілів: цейтнот доктора Падлючча» є продовженням першої частини. Роман на 80 % написаний суржиком, але штучно створеним самим М. Бринихом, хоча цікавим з точки зору мови є використання як суржикізмів штучного походження, так і українських відповідників. Таким чином автор не повністю відходить від написання суржиком, використовуючи паралельно літературну мову (*но* — але, *котора* — яка).

Аналізуючи звуковий і морфемний склад суржиком, слід виділити наступні групи лексики:

1. Українське фонетичне оформлення російського слова із заміною російських звуків українськими. Наприклад: вимова словосполучення *-ться* у дієсловах (*видвигацяця, називаєцяця, собирається, повинуваться, копацяця, ділицяця, кажицяця*).

2. Українське фонетичне оформлення спотвореного звучання російського слова. Наприклад: активне використання «в» в позиції після приголосного (*завідєніє, плєд, наваждєнєє, когнтінгєнт, здєлана, прїєвєт, рєзко, Савєлій, мєсна газета, Євгєній, лєгєнда, нєрвна*).

3. Російські слова в українському морфологічному оформленні. Наприклад: *пожже, нїже (чи више), лучче; худший, важніший, луччий*; процес «акання» *кали, пажежнікі, хароша, раздуплився, атайди, аттічна, лашадка, кандітірська*.

4. Неправильно побудовані словосполучення: Наприклад: *два стула, п'яні голоса, два-три нехїлїх мастїра*.

5. Вживання неправильних, неукраїнських форм слів. Наприклад: відсутність нормативної форми звертання, характерної лише для української мови: *Мїхалл Афанасєвїч?, Рауль!, мїй юний друг, дядя! Тї, малїш, способний! доктор, Вї мене знаєте?!, Гарсон, Єфім, душа моя! Дражайшїй Рауль!, мїй дорогий Єфім!*; вживання літери *и* замість *є* (*нїма, рїзультаїти, тїпер, сїанє, жїлєзний, рїгламент, рїклама, незнайомець, мїтал*); відсутність історичного чергування *о* з нулем звука («*В уголках його рта закопошилася ігрїва тайна*» [1, с. 9]).

6. Слова, в яких поєднуються російські та українські фонетичні і морфологічні елементи. Наприклад: *чото, хто-то, шото; нїчо; якато; дєто, тїкїшо, кудато, нїкада*.

У творі вживається велика кількість суржикізмів на лексичному рівні. Однією із семантичних груп яких є вживання суржиком на позначення соціального статусу та професії людей (*гражданин, доктор, шахматїст, паломнїк, священнїк, батанїк, кумїр, мастєр, дїрєктор, тренїр, дїлігат, грасмейстер, ітїлігєнт, княгїня, хронїкєори, калїкціонєр, гїнїрал, пїнсіонєр, сїкрїтарша*); слова на позначення предметів побуту та одягу (*кастєм-трїйка, пїрчатка, сїгара, ткань, набалдашнїк, кресло, вєщї, дїктофон, тїлївізор, бакал, столїк, занавєска, брїюкі, стуло, кармаї, фудболка, платьє, стальнї очкї, ботїнкї, туфлї*).

Висновки. Отже, беззаперечним є той факт, що підвищення інтересу до суржиком у лінгвістиці не могло не вплинути і на художню літературу, яка почала його частіше впроваджувати. Сучасне письменство, залучаючи до свого активу суржикомовлення, реалізує не лише безпосередньо міметичну функцію, хоча й ця функція (наслідування мови героїв) є досить помітною. Певна річ, важливо адекватно передати діалоги та монологи персонажів, оскільки в такий спосіб репрезентується їх інтелект, зовнішня і внутрішня культура, ментальність. Поряд із цим поширеною стала епатажна функція суржиком, що не рідко використовується для привернення скандальної уваги до твору. Третя і, можливо, найскладніша функція виявляється тоді, коли суржик стає матеріалом мовної гри, що є абсолютно необхідним чинником сучасної культури і літератури, де головним героєм стає «передражнювання» літературної мови. Саме в цьому контексті серед багатьох творів, у яких застосовується даний субкод, помітно вирізняється роман «Шахмати для дибілів: цейтнот доктора Падлючча» М. Бриниха. Тут суржик постає як один із засобів мовної палїтри письменника поряд з українською та російською мовами. Проаналізовані групи лексики цього субкоду на матеріалі названого твору засвідчують те, що існують певні механізми, за якими утворюється суржик, а отже докладний аналіз кожної з цих груп має забезпечити розуміння цих механізмів і повне викорінення спотвореного мовлення з ужитку.

Л і т е р а т у р а

1. Бриних М. Шахмати для дибілів : цейтнот доктора Падлючча : [роман] / Михайло Бриних. — К. : Мост Паблішїнг, 2009. — 107 с.
2. Бриних М. «Я не люблю критику, ну її в баню!» [Електронний ресурс] / Михайло Бриних. — URL : <http://old.granit.com.ua/ukr/news/1668/> (дата звернення : 22.07.2016).
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Тамара Гундорова. — К. : Критика, 2005. — 264 с.
4. Масєнко Л. Суржик як соціолїнгвістичний феномен / Л. Масєнко // Дивослово. — 2002. — № 3. — С. 11–13.
5. Підопригора С. В. Художні експерименти Михайла Бриниха : роман-посібник «Шахмати для дибілів» [Електронний ресурс] / С. В. Підопригора. — URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdm/Fil/2010_6/15.html (дата звернення : 23.07.2016).
6. Трофїменко Т. «Шахмати для дибілів» — апокаліпсис для публіки [Електронний ресурс] / Тєтяна Трофїменко. — URL : <http://artvertep.dp.ua/news/7108.html> (дата звернення : 20.07.2016).

References

1. Brynykh, M. (2009), *Chess for morons : Dr. Padliuchcha time trouble [Shahmaty dlia dybiliv : cejtnot doktora Padliuchcha]*, Most Publishing, Kiev, 107 p.
2. Brynykh, M. *I do not like criticism, well its the bath! [Ja ne ljublju krytyku, nu i'i' v banju!]*, available at : <http://old.granit.com.ua/ukr/news/1668/> (date of appeal : 22/07/2016).
3. Hundorova, T. (2005) *After-Chernobyl library. Ukrainian literary postmodernism [Pisljachornobyl's'ka biblioteka. Ukraïns'kyj literaturnyj postmodern]*, Krytyka, Kiev, 264 p.
4. Masenko, L. (2002), «Doublespeak as sociolinguistic phenomenon», *Dialogist* [«Surzhyk jak sociolingvistychnyj fenomen», *Dyvoslovo*], Kiev, vol. 3, pp. 11–13.
5. Pidoprygora, S. V. (2010), *Michael Brynykh's artistic experiments, its novel «Chess for morons» [Hudozhni eksperymenty Myhajla Brynyha : roman-posibnyk «Shakhmaty dlia dybiliv»]*, available at : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/Fil/2010_6/15.html (date of appeal : 23/07/2016).
6. Trofymenko, T. «*Chess for motons*» — *apocalypse to the public* [«*Shahmaty dlia dybiliv*» — *apokalipsys dlia publiky*], available at : <http://artvertep.dp.ua/news/7108.html> (date of appeal : 20/07/2016).

КРУПЕНЁВА Татьяна Ивановна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии и методики обучения профессиональных дисциплин Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»; ул. Старопортофранковская, 34, г. Одесса, 65020, Украина; тел.: +38 067 4846568; e-mail: taniakrupenev@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-8887-0163

СУРЖИК В РОМАНЕ МИХАИЛА БРЫНЬХА «ШАХМАТЫ ДЛЯ ДЕБИЛОВ»

Аннотация. *Цель* статьи — установить роль семантических и стилистических коннотаций лексических единиц суржиковой речи персонажей в представлении характера, внутренней культуры литературного героя. *Предметом* анализа являются различные группы лексики «суржика», представленные в романе М. Брыньха «Шахматы для дебилов». *Методы и приёмы исследования.* Использовался описательный метод, приёмы классификации и систематики, количественной интерпретации языковых фактов, методика контекстуального анализа. *Выводы:* роман на 80 % написан на суржике, искусственно созданном самим М. Брыньхом. Однако интересным, с точки зрения языка, является использование как суржикизмов, так и их литературных соответствий. Анализ нескольких лексических групп подтверждает, что существуют определенные механизмы образования суржика, а следовательно, подробный анализ каждой из этих групп должен обеспечить выявление и систематизацию этих механизмов, что поможет полностью искоренить искажённую речь из употребления.

Ключевые слова: суржик, лексика, украинский литературный язык, нелитературная речь.

Tatiana I. KRUPENOVA,

PhD (Philology), Associate Professor, Ukrainian philology and methods of teaching professional disciplines, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky; Staroportofrankovskaya str., 34, Odessa, 65020, Ukraine; tel.: +38 067 4846568; e-mail: taniakrupenev@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-8887-0163

DOUBLESPEAK IN THE NOVEL «CHESS FOR MOTONS» BY MIKHAIL BRYNYKH

Summary. The *purpose* of the article is to distinguish the role of semantic and stylistic connotations of lexical items in characters' doublespeak in the representation of nature, internal culture of the literary character. The *subject* of analysis is the variety of vocabulary, «doublespeak», presented in the novel of M. Brynykh «Chess for motons.» *Methods and techniques* of the research: We used a descriptive method, methods of classification and taxonomy, quantitative interpretation of linguistic facts and contextual analysis technique. *Results:* The novel is written with an 80 % share of doublespeak, artificially created by M. Brynykh, and both the use of these original build-ups, or surzhykisms, and their Ukrainian counterparts are interesting in terms of language. The analyzed vocabulary proves that there are mechanisms of forming doublespeak, and thus a detailed analysis of each of these groups is to provide an elucidation and classification of these mechanisms which will ensure a complete elimination of the distorted speech from use.

Key words: doublespeak, vocabulary, the Ukrainian literary language, colloquial speech.

Статтю отримано 25.08.2016 р.

РОМАНЮК Ілона Валентинівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету; вул. Репіна, 12, м. Ізмаїл, 68600, Україна; тел.: +38 067 4864840; e-mail: mrs.ilona@mail.ru; ORCID ID: 0000–0002–1252–5643

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР СУПЕРЕЧКА В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ПЕРСОНАЖІВ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДНИХ ТЕКСТІВ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)

Анотація. *Мета* статті полягає у дослідженні специфіки мовленнєвого жанру *суперечки* в діалогічному мовленні персонажів. *Предметом* дослідження став комплексний мовленнєвий жанр *суперечка* як особливий жанр діалогічного мовлення персонажів у творах І. С. Нечуя-Левицького. *Результати* дослідження полягають у тому, що: 1) в мовленнєвому жанрі *суперечка* наявні такі елементарні МЖ: *аргументація, запитання, негативна відповідь, констатація факту, намір, наказ, прохання, відмова, порада, висміювання, нарікання, образа*. Вибір відповідного елементарного мовленнєвого жанру залежить від мети, стратегії й тактики спілкування. Від цього залежить і результат суперечки (конфліктний діалог або кооперативний); 2) комунікативною метою цього МЖ є відстоювання мовцями своїх власних позицій упродовж усього процесу комунікації; 3) тон розмови є негативним і напруженим; 4) спостерігається порушення норм літературної мови; 5) у мовленні персонажів наявна негативно-оцінна лексика. Основним *методом* дослідження став описовий, за допомогою якого проаналізовано специфіку мовленнєвого жанру *суперечка*. Використано також компонентний аналіз — для опису семантики лексичних засобів у висловлюваннях персонажів. **Висновки:** характерною ознакою мовленнєвого жанру *суперечка* є те, що співрозмовники думають по-іншому, формують свою власну думку з приводу спільної теми розмови. Результатом цієї розмови може бути або конфліктний, або гармонійний діалог.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, суперечка, діалогічне мовлення, висловлювання.

Термін «жанр» належить до інтенсивно і широкоживаних, і це є причиною розмитості його семантики. Здебільшого термін «жанр» і донині пов'язують передусім із літературознавством, хоча він «стосується усіх видів словесності» [2, с. 159]. М. М. Бахтін першим у своїй праці «Проблеми речевих жанрів» (1979) звернув увагу на необхідність дослідження мовленнєвого жанру в мовознавстві, сформулювавши загальнофілологічні основи поняття *жанру*. Це стало поштовхом для інтенсивного вивчення окремих мовленнєвих жанрів та їх груп у русистичі у 1990-х роках, а згодом і для формування жанрології як особливої філологічної дисципліни.

На сьогодні проблемі мовленнєвого жанру присвятили низку праць видатні лінгвісти: Ф. Бацевич, В. Дементьев, Т. Матвеева, К. Седов, Т. Шмельова та ін. Однак дослідження певних типів мовленнєвих жанрів, зокрема жанру *суперечки* у мовленні мовців, лишилося поза увагою лінгвістів, тому цим і пояснюється **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є дослідження специфіки мовленнєвого жанру *суперечки* в діалогічному мовленні персонажів. Мета передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) дослідити погляди лінгвістів щодо проблеми мовленнєвого жанру; 2) встановити специфічні особливості жанру *суперечки* в діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І. С. Нечуя-Левицького; 3) окреслити межі подальшого дослідження.

Словники лінгвістичних термінів фіксують різноманітні тлумачення поняття «**мовленнєвий жанр**», визначаючи його то як одиницю мовлення, то як рід, різновид мовлення, пов'язаний із ситуацією спілкування, то як різновид функціонального стилю, форму мовного спілкування, продиктовану умовами побудови висловлювання. Таким чином, дефініції мовленнєвого жанру, зафіксовані у лінгвістичних словниках, виявляють відсутність одноставності щодо розуміння самого змісту цього поняття в мовознавстві.

М. М. Бахтін [1] поєднував природу мовленнєвого жанру з висловлюванням. На думку М. М. Бахтіна, мовленнєвий жанр — це репліка, ціле висловлювання в діалозі. Він розглядав мовленнєвий жанр в аспекті мовленнєвого спілкування як факт соціальної взаємодії людей, як співвідношення та взаємодію смислових позицій. Саме діалогічність є визначною ознакою мовленнєвого жанру у М. М. Бахтіна як одиниця мовленнєвого спілкування.

Продовження цієї цілком слушної думки знаходимо у працях Ф. С. Бацевича, який визначає мовленнєві жанри як «тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень — носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування» [2, с. 177]. Отже, мовленнєві жанри функціонують лише у процесі комунікації й допомагають створювати відповідні щодо ситуації і теми розмови форми діалогічних текстів.

М. М. Бахтін стверджував, зокрема, що до мовленнєвих жанрів варто віднести короткі репліки побутового діалогу [1, с. 237]. Отже, в діалозі взаємодіють різні жанри, як-от: *заявка, стверджувальна відповідь, негативна відповідь, наказ, прохання, порада, комплімент, подяка, скарга* тощо [3, с. 573–574].

М. Ю. Федосюк також виокремлює елементарні мовленнєві жанри (*повідомлення, привітання, прощання, похвалу* тощо, проектуючи їх на мовленнєві акти) й комплексні мовленнєві жанри (складаються з елементарних мовленнєвих жанрів). К. Ф. Сєдов поділяє жанри на *субжанри*, що дорівнюють мовленнєвим актам, та *гіпержанри*, які об'єднують кілька жанрів, наприклад: *сварка, суперечка, бесіда* та ін.

Отже, дослідники уналежують *суперечку* до комплексного мовленнєвого жанру. Сутність цього типу жанру полягає в тому, що мовці висловлюють свою особисту думку про предмет чи явища об'єктивної дійсності, яка є відмінною в обох мовців.

Розглянемо особливості мовленнєвого жанру *суперечки* в оповідних текстах І. С. Нечуя-Левицького, що яскраво проявляються у повсякденному спілкуванні героїв твору. Наприклад:

— *Надю, застели-бо стіл білою скатертею! Я люблю білий колір*, — сказала Саня, — *в йому є щось ідеальне, ідеально чисте.*

— *Вже й в тебе смак! Чорний колір краций. Я люблю чорний цвіт*, — сказала Надя.

— *Вулкани, вулкани, прикриті чорним попелом та лавою*, — сказала насмішкувато Саня. — *А під тим чорним попелом огонь! Скільки вогню. «Чорний цвіт, мрачний цвіт ти мене мил завжди»*, — заспівала Саня.

Надя Мурашкова насупила трошечки брови [4, т. 5, с. 112–113].

Цей діалогічний текст являє собою суперечку з приводу того, якого кольору скатертиною треба застелити стіл. Комунікативний процес від спокійно вираженої думки мовця плавно переходить у нарікання, кепкування з думки співрозмовника, а потім навіть в образ, тому діалог є напруженим. У мовленні Наді й Сані наявна калька з російської мови — *цвіт*, у Сані — російнізм *огонь* та калькована з російської мови пісня. Це свідчить про ознаки «дворянського» мовлення та порушення норм української літературної мови. Невербальний засіб «*насупила трошечки брови*» свідчить про образ, невдоволення Сані від висловленої думки Наді. У мовленні Сані наявні елементарні мовленнєві жанри (далі — МЖ): *прохання, аргументація, висміювання*, — а у мовленні Наді — *нарікання, аргументація*. Розглянемо наступний приклад:

— *Ну та й чудернацька поведенція пішла тепер у книжках! Це така поведенція, хоч тікай мерцій в монастир або й на той світ*, — обізвалась вже лтня друга Никандрова тітка, Мавра Семенівна, що сиділа край стола. — *А ви, Степане Степановичу, це хочете втирять нам в руки отакі книжки. Ви їх сховайте, це й замкніть, щоб вони часом не попались комусь у руки*, — аж крикнула вона з таким рушенням рук, неначе вона оборонялась і обзивалась од собак або од якогось лиходія.

— *Ви тітусю, дурнісінько будете силкуватися, щоб поховать під замок оті книжки або знищити їх. Ваші заходи й силкування нічого не допоможуть*, — обізвався Аригід, — *цим поживком в наш час живиться уся публіка. Їх назахват розкупають десятки тисяч.*

— *Авжеж пак!* — промовила тітка. — *Хіба отакі безусі, як ти, живляться отим паскудним поживком та смакують оту страву, пополовині змішану з отрутою.*

— *І безусі, і пристаркуваті, і навіть сивобороді, геть дочиста усі! Бо тепер така поведенція на оті книжки й на вольне кохання*, — сказав Аригід і зареготавсь [4, т. 9, с. 44].

Діалог починається з висловленої думки мовцем з приводу книжок про вільне кохання. Потім Мавра Семенівна дорікає слухачеві, що він все це підтримує і навіть тримає такі книжки вдома, а потім радить їх позбутися. На що Аригід намагається переконати свою тітку. Мавра Семенівна використовує розмовне слово *поведенція*, тобто манера поводження, негативно-оцінне слово *втирять* та негативний вислів *паскудний поживок*, які несуть у собі негативну семантику. Аригід вживає негативне слово *дурнісінько*, яке є пестливим словом до слова *дурно*, тобто даремно, тому первинне значення слова нівелюється й сприймається як позитивне. Мавра Семенівна сидить, а Аригід у кінці діалогу зареготавсь, що є певним підтвердженням незаперечності його судження. Мовленнєвий етикет обмежується лише звертаннями *Степан Степанович*, яке є нейтральним і *тітусю*, яке є пестливим і виражає прихильність до Маври Семенівни. У мовленні Маври Семенівни наявні елементарні МЖ *констатація факту, нарікання, наказ, образа*, а у мовленні Аригіда — *констатація факту*. Або:

— *Мені нікого не потрібно, окрім вашої дочки. Я без неї не можу жити*, — сказав Ломіцький.

— *Ви її не любите! Паничі женяться не по любові, а задля грошей! Ви усі дурисвіти. Коли є на світі честь, сумління, щира любов, то тільки в нас, а не в вас. Ви Марусі не любите*, — репетувала Марта Кирилівна.

— *Ба люблю!*

— *Ба ні! Чим же ви докажете, що її так дуже кохаєте?*

— *Чим же вам довести? Не скакати ж мені з оцієї кручі в море!* — сказав Ломіцький.

— Скакайте, то пойму віри, — сказала Марта Кирилівна.
 — Але ж я собі скручу в'язи! — крикнув Ломицький
 — Скрутять, то тоді пойму віри!

[...]

— Отаке тепер в мене розбите серце! Ви потрощили моє серце і не моє тільки, а ще й друге серце, — сказав Ломицький [4, т. 5, с. 65].

Яскравий приклад зіткнення протилежних інтересів, гостра суперечка, яка доходить до абсурду. Мати не хоче видавати дочку, бо сама не може змиритися зі своїм незаміжжям. Марта Кирилівна у мовленні використовує негативно-оцінне, лайливе слово *дури́світи* (нещирі, нечесні люди), яке є стилістично згрубілим і нехарактерним до норм літературної мови і виражає її обурення темою розмови. Інтонаційні та лексичні засоби несуть у собі основну атмосферу діалогічного акту. Переконати Марту Кирилівну не вдається. Ломицький викликає у неї лише протест. Елементи мовного етикету відсутні, зважаючи на конфліктну ситуацію розмови. У мовленні Ломицького наявні такі елементарні МЖ як *констатація факту, запитання, дорікання*, а у мовленні Марти Кирилівни — *констатація факту, запитання, прохання*.

Але крім діалогів, коли мовець не може змінити думку слухача, наявні і діалоги, в яких у процесі суперечки мовець змінює думку співрозмовника, як-от:

— Як даси п'ять карбованців, то повинчаю сина, — сказав батюшка.

— Батюшко! І помилуйте, й пожалуйте! Я чоловік убогий. Де мені в світі взяти п'ять карбованців? Нехай буде три карбованці.

— Не можна, тепер і для нас час трудний. Все подорожчало, — сказав батюшка.

— Змилосердїться, батюшко! Їй-богу, не можу заплатити так багато. Нехай вже буде ні по-моєму, ні по-вашому: нехай буде чотири карбованці.

— Нема що й говорити. Бери могорич та йди собі додому.

[...]

— Ну, що скажеш, Петре? — обізався батюшка з другої кімнати.

— І помилуйте, і пожалуйте! Треба грошей і на весілля, і на подушине. Їй-богу, багато для мене! Нехай буде чотири карбованці. Це вже й бог так велів.

Батюшка подумав, подумав і згодився.

— Давай могорич, — сказав він, — давай і гроші [4, т. 3, с. 49].

Діалог являє собою розмову між Петром і батюшкою за вартість вінчання дітей Петра. Петро намагається переконати батюшку повинчати за чотири карбованці, а батюшка відстоює свій погляд — повинчати за п'ять, бо «*все подорожчало*». Репліки Петра побудовані у формі прохання і переконування, а батюшки у формі заперечення. Але Петру все ж таки вдається умовити батюшку, використовуючи його слабке місце, психологічний прийом. Він каже: «*Нехай буде чотири карбованці. Це вже й бог так велів*». Після цих слів батюшка погоджується. До мовного етикету належить лише звертання *батюшко*, що виражає повагу і прихильність до співбесідника. Діалог є гармонійним. У мовленні батюшки наявні елементарні МЖ *констатація факту, аргументація, наказ, згода*, а у мовленні Петра — *прохання, запитання*.

Отже, у результаті дослідження ми дійшли таких висновків, що 1) у мовленнєвому жанрі *суперечка* наявні такі елементарні МЖ: *аргументація, запитання, негативна відповідь, констатація факту, намір, наказ, прохання, відмова, порада, висміювання, нарікання, образа*. Вибір відповідного елементарного мовленнєвого жанру залежить від мети, стратегії й тактики спілкування. Від цього залежить й результат суперечки (конфліктний діалог або кооперативний); 2) комунікативною метою цього МЖ є відстоювання мовцями своїх власних позицій впродовж усього процесу комунікації; 3) тон розмови є негативним та напруженим; 4) спостерігається порушення норм літературної мови; 5) у мовленні персонажів наявна негативно-оцінна лексика.

У подальшому дослідженні буде звернено увагу на функціональні особливості мовленнєвого жанру *суперечка* в діалогічному мовленні персонажів у творах письменників ХХІ ст.

Література

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. — М. : Искусство, 1979. — С. 237–280.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. — К. : ВЦ «Академія», 2004. — 344 с.
3. *Культура русской речи* : Энциклопедический словарь-справочник / [ред. Л. Ю. Иванов, А. П. Сквородников, Е. Н. Ширяев и др.] — 2-е изд., испр. — М. : Флинта : Наука, 2007. — 840 с.
4. *Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори / Зібрання творів : у 10 т. / І. С. Нечуй-Левицький*. — К. : Наук. думка, 1965–1967.

References

1. Bakhtin, M. M. (1979), «The problem of speech genres», *Aesthetics of verbal creativity* [«Problema rechevykh zhanrov», *Estetika slovesnogo tvorchestva*], Iskustvo, Moscow, pp. 237–280.
2. Batsevych, F. S. (2004), *The basics of communicative linguistics : tutorial* [Osnovy komunikatyvnoi' lingvistyky], Publishing house «Academia», Kyi'v, 344 p.
3. *Culture of Russian speech : Collegiate Dictionary Directory* (2007), 2nd ed., rev. [Kul'tura russkoj rechi : Enciklopedicheskij slovar'-spravochnik, 2 izd., ispr.], ed. L. Ju. Ivanov, A. P. Skovorodnikov, E. N. Shiryayev et al., Flinta & Nauka, Moscow, 840 p.
4. Nechuy-Levytsky, I. S. (1965–1967), *Prose. Collection of works : in 10 vol.* [Prozovi tvory. Zibrannja tvoriv : u 10 t.], Naukova Dumka, Kyi'v.

РОМАНЮК Илона Валентиновна,

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры украинского языка и литературы Измаильского государственного гуманитарного университета; ул. Репина, 12, г. Измаил, 68600, Украина; тел.: +38 067 4864840; e-mail: mrs.ilona@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-1252-5643

**РЕЧЕВОЙ ЖАНР ПРЕРЕКАНИЕ В ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ ПЕРСОНАЖЕЙ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫХ ТЕКСТОВ И. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦКОГО)**

Аннотация. Цель статьи состоит в исследовании специфики речевого жанра *пререкание* в диалогической речи персонажей. **Объектом** анализа стали диалогические тексты персонажей. **Предметом** исследования является комплексный речевой жанр *пререкание* как особый жанр диалогической речи персонажей в текстах И. С. Нечуя-Левицкого. **Результаты** исследования состоят в том, что: 1) речевой жанр *пререкание* включает в себя такие элементарные речевые жанры: *аргументация, вопросы, негативный ответ, констатация фактов, намерения, приказ, просьба, отказ, совет, высмеивание, обвинения, обида*. Выбор элементарного речевого жанра зависит от цели, стратегии и тактики общения. От этого зависит и результат пререкания (конфликтный диалог или кооперативный); 2) коммуникативной целью этого речевого жанра является то, что каждый коммуникант отстаивает свою собственную позицию на протяжении всего процесса коммуникации; 3) тон общения негативный; 4) имеются нарушения норм литературного языка; 5) в речи персонажи используют негативно-оценочную лексику. Основной **метод** исследования описательный. Используется также компонентный анализ — для характеристики семантики лексических средств в речи персонажей. **Выводы:** характерной чертой речевого жанра *пререкания* есть то, что коммуниканты думают по-разному, формулируют свою мысль по поводу общей темы разговора. Результатом этого общения может быть либо конфликтный, либо позитивный диалог.

Ключевые слова: речевой жанр, пререкание, диалогическая речь, высказывания.

Ilona V. ROMANYUK,

PhD (Philology), lecturer, Ukrainian Language and Literature Chair, Izmail State Humanities University; 12 Repin str., Izmail, 68600, Ukraine; tel.: 067 4864840; e-mail: mrs.ilona@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-1252-5643

**SPEECH GENRE ARGUMENT IN THE CHARACTERS' DIALOGICAL SPEECH IN THE
NARRATIVE TEXTS BY I. NECHUY-LEVITSKIY**

Summary. The *purpose* of the article is to study the specifics of the speech genre *argument* in the characters' dialogical speech. The *object* of analysis were dialogical texts of the characters. The *subject* of the investigation was the comprehensive speech genre *argument* as a specific genre of the characters' dialogical speech in the narrative texts by I. Nechuy-Levitskiy. The *results* of the study consist in the following: 1) the speech genre *argument* includes such elementary speech genres as: *argumentation, questions, negative response, statement of facts, intentions, order, request, refusal, advice, ridicule, accusations, grievance*. Selecting a specific elementary speech genre depends on the purpose, strategies and tactics of communication. The result of the *argument* depends on this (a cooperative or conflictual dialogue); 2) the communicative purpose of the speech genre is for each communicant to defend his own position during the entire process of communication; 3) the communicative tone is negative; 4) there is a violation of rules of the literary language; 5) the characters use pejorative vocabulary in their speech. The main research method was description which helped analyse the specific features of the speech genre *argument*. There was also employed the method of component analysis for describing the semantics of lexical resources in the speech of the characters. **Conclusions:** The characteristic feature of the speech genre *argument* is that communicants think differently, formulate their thoughts about the common topic of communication. Such communication can result either in a conflictual or in a positive dialogue.

Key words: speech genre, argument, dialogical speech, utterances.

Статтю отримано 26.08.2016 р.

ЩЕРБАК Олена Володимирівна,

аспірант кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 099 3171653;
e-mail: elenashcherbak2009@yandex.ua; ORCID ID: 0000-0003-3097-7878

КУЛЬТУРНІ КОДИ З ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ У КОМЕРЦІЙНІЙ ТЕЛЕРЕКЛАМІ: ВПЛИВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Мета* статті полягає в окресленні дефінітивних меж поняття «культурний код» і визначенні впливових потенцій лінгвосеміотичних одиниць цього типу в українській комерційній телерекламі, що продукуються насамперед їхніми онімними конститuentами. Відповідно до цього *об'єктом* наукового зацікавлення стали культурні коди з онімним компонентом, репрезентовані у відповідних рекламних контекстах, а *предметом* — впливові трансформації, що ними зумовлюються. Для отримання достовірних даних у роботі застосовано *методи* опису, індукції й дедукції, спостереження, кількісних підрахунків, а також компонентний і контекстуально-інтерпретаційний аналіз. *Результатом* роботи над зазначеною проблематикою стало всебічне обґрунтування впливового субстрату культурних кодів і визначення сугестивної скерованості цих одиниць з огляду на тип онімного складника. **Висновки:** основні впливові потенції культурних кодів з онімним компонентом в українській комерційній телерекламі актуалізуються шляхом реалізації ними ідентифікувальної, аргументативної та асоціативно-генерувальної функцій.

Ключові слова: культурний код, онім, вплив, сугестоген, комерційна телереклама.

Постановка проблеми. У корпусі лінгвістичних досліджень нашого сьогодення відбувається стрімке употужнення дискурсивної парадигми, фундаментальні епістемі якої найповніше репрезентовані у сфері масової комунікації, що характеризується «потужною персуазивністю та реалізує вплив на особистість не лише за допомогою мови, а головним чином — шляхом тиражування ідеології тотальних та панівних дискурсів...» [15, с. 94]. Одним із таких дискурсів є комерційна реклама з огляду на доволі інтенсивне «посилення її впливу в суспільстві» [4, с. 10] та набуття статусу дієвого («інструменту культурних трансформацій» [3, с. 58]). Остання теза акцентує на перспективності студіювання комерційної реклами як транслятора культурних кодів, тобто «фрагментів природної мови, що репрезентують мережу членування, категоризації, оцінок інтерпретованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлену культурою певного етносу й репрезентовану в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічного угруповання» [16, с. 263] (див. роботи зарубіжних учених Р. Барта, Ж. Бодріяра, К. Рапая, а також вітчизняних науковців К. Батаєвої та А. Кліменкової).

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Серед мовних інструментів репрезентації культурних кодів особливе місце посідає онім, виступаючи своєрідним індикатором етнічних культурних цінностей (К. Єлистратова, Ю. Карпенко, О. Мороз, С. Нікітіна, Т. Ніколаєва, М. Торчинський та ін.). Тому інтенсифікація інформаційно-комунікативного простору та посилення активізація глобалізаційних процесів зумовили переорієнтацію наукових пошуків у лінгвістичній парадигмі, у зв'язку з чим увагу вчених привернула і проблема медіарепрезентації онімів як елементів культури. В цьому руслі активно почали досліджуватись особливості функціонування онімних одиниць в англо- (О. Борисович, А. Макаренко, А. Нікітіна, А. Раду), татарсько- (А. Гафурова) та російськомовній (В. Горлачова, О. Кирпичова, С. Насакіна, Т. Романова) комерційній рекламі. Зважаючи на те, що переважна більшість науковців (І. Авдєєнко, Є. Анікін, І. Городецька, О. Горячев, В. Зірка, Т. Ковалевська, Р. Мокшанцев, Г. Почепцов, О. Почтар, В. Різун, С. Романюк, С. Тумський, І. Черепанова та ін.) провідну функційну роль реклами вбачає в продукуванні нею потужного сугестивного ефекту, виникає потреба у виявленні та поясненні впливових потенцій онімів, що трансферують культурну інформацію в рекламні тексти. Сьогодні це питання лише починає ретельно вивчатися, проте наявні нечисленні розробки мовознавців здебільшого орієнтовано на англомовну (А. Макаренко, Н. Стадульська) та російськомовну (І. Крюкова, С. Насакіна, Д. Скарнов) рекламу. Індустрія української комерційної реклами, насамперед телевізійної, також перебуває у фокусі зацікавлення лінгвістів, хоч на її матеріалі ґрунтовно здійснено наукову кваліфікацію лише онімних асоціатів рекламного сприйняття (Т. Ковалевська, Н. Кутуза). Однак проблема функціонування онімів як складників культурних кодів у лінгвосеміотичній системі української комерційної телереклами та ідентифікації їхнього впливового субстрату й дотепер залишається нерозв'язаною. Наведене доводить актуальність обраної проблематики й переконливо свідчить про необхідність її подальшого комплексного опрацювання з позицій сучасної лінгвосеміотики та сугестивної лінгвістики,

особливо з урахуванням того, що культурні коди «акумуляують у собі етнокультурну та сугестивну інформацію» [12, с. 33].

Увіразное актуальність і наукову доцільність пропонованого дослідження й дібраний фактичний матеріал — культурні коди з онімним компонентом, задіяні в українській комерційній телерекламі, оскільки досі у вітчизняному мовознавстві чіткої систематизації зазначених лінгвсеміотичних одиниць як сугестогенних продуцентів рекламних повідомлень ще не здійснено. Це, на нашу думку, уможливить не лише відповідне моделювання лінгвістичних сегментів рекламних повідомлень, а й употужнить їхню стратегічну впливовість, що, у свою чергу, акцентує і на можливості практичного застосування результатів нашої статті у діяльності медіафахівців.

Постановка завдань. Мета статті полягає в розкритті впливового потенціалу культурних кодів з онімним компонентом, що функціонують у дискурсі української комерційної телерекламі. Досягнення поставленої мети передбачає необхідність вирішення таких завдань: 1) визначити онтологічний статус культурних кодів у лінгвсеміотичній площині сугестивності комерційної телерекламі; 2) пояснити їхні впливові потенції з урахуванням типу онімного складника.

Об'єктом дослідження обрано культурні коди з онімним компонентом, задіяні в українській комерційній телерекламі, а предметом — їхня впливова архітектоніка.

Джерельною базою роботи послужили понад 150 українськомовних роликів комерційної телерекламі, зафіксованих на центральних телевізійних каналах України протягом 2014–2016 рр. Загалом у фактажі дослідження налічується близько 60 культурних кодів, у структурі яких наявний онімний елемент.

У процесі дослідження ми послуговувалися низкою загальнонаукових і спеціальних методів. Серед методів першої групи спираємося передусім на описовий, індуктивно-дедуктивний метод спостереження для чіткої систематизації та об'єктивної кваліфікації фактичного матеріалу, а також із метою конструювання теоретичного блоку роботи. Застосування методу кількісного аналізу дало змогу визначити частотні характеристики функціонування культурних кодів з онімним компонентом в українській комерційній телерекламі. Одним із провідних методів другої групи є компонентний аналіз, що дав змогу з'ясувати структурно-семантичні особливості аналізованих одиниць та посприяв їхній ефективній систематиці. Пояснення впливової архітектоніки культурних кодів з онімним компонентом та виокремлення серед них максимально продуктивних сугестогенів стало можливим завдяки контекстуально-інтерпретаційному аналізу.

Виклад основного матеріалу. Сміслова амплітуда поняття «культурний код» належить до категорії дискусійних мовознавчих питань, адже дефініція, яка б репрезентувала всі випадки його вживання, не існує, що й зумовлює широку варіативність тлумачень, спричинену застосуванням різновекторних підходів. Розглянемо деякі з них. Так, наприклад, Р. Барт, у термінології якого культурні коди йменуються гномічними, дефінує їх як «цитації, витяги з певної сфери знання чи колективної мудрості» [1, с. 65]. В. Красних порівнює культурний код із «сіткою», що нібито накладається культурою на об'єктивну реальність та членує, категоризує, структурує й оцінює її [11, с. 6]. Власне семіотичний підхід постулюється в розвідках Ю. Лотмана, який пропонує розуміти під культурним кодом «вибух, що є відношенням як мінімум двох знаків культури. Знаки взаємодіють між собою: вони можуть стикатися в семіотичному просторі як повністю тотожні чи абсолютно не перетинатися» [цит. за 13]. Ми ж, зважаючи на мету та завдання пропонованої розвідки, схильні поділяти наукові погляди іншого семіолога — В. Степанова, який тлумачить цю термінологічну одиницю як код, представлений «антиномічними субкодами (елітарна та масова культура, міська та сільська культура, індустріальна та традиційна культура, народна та сучасна культура, субкультура та контркультура, національна культура)» [17, с. 97], оскільки наведена дефініція певною мірою відповідає функційній скерованості реклами, що полягає насамперед у «доланні негативного сприйняття рекламного мовлення через штучну «імплантацію» його інформаційних домінант у поле актуальних ціннісних орієнтирів адресата, зокрема завдяки «ефекту зчеплення», відповідності психосемантичної природи зовнішніх подразників та внутрішніх, особистісних концептуальних настанов» [9, с. 210]. Відтак можемо стверджувати, що культурні коди не лише фіксують культурну інформацію та об'єктивують реальність у рекламному просторі, а й мають здатність до її віртуалізації в заданих адресних площинах.

Неабияку роль у рекламній віртуалізації дійсності відіграють оніми, тобто власні назви, що є елементами культури (детальніше про зв'язок онімів із культурою див. [6; 19]), бо вони, як доводить Т. Ковалевська, «актуалізують ті сфери людської свідомості, де індивідуалізація об'єктивного континууму є внутрішньо зумовленою, природною» [10, с. 309]. Враховуючи зазначене, вектор дослідницької уваги скеруємо на детальний розгляд культурних кодів з онімним компонентом як дієвих генераторів впливового стрижня української комерційної телерекламі.

Зафіксовані в проаналізованих роликах комерційної телерекламі культурні коди розподіляємо за групами залежно від категорії об'єкта, формально представленого певним онімним елементом (відповідно до класифікації О. Суперанської), об'єднавши їх у два основних блоки: блок I, що містить культурні коди з онімами української реальності; та блок II, куди уналежнено культурні

коди з онімами неукраїнської дійсності. Зауважимо, що пропонувані розподіл є доволі умовним і здійснюється нами лише з метою встановлення смислових концентрів упливної динаміки зазначених лінгвосоціотичних одиниць та їхньої систематизації. Сугестивний ефект культурних кодів в обох блоках досягається через здатність їхніх онімних складників «закріплюватися на рівні фононих знань адресата і ставати «символами певного усталеного знання, яке зберігається довгостроковою пам'яттю, а також сигналами до його відтворення» [цит. за 9, с. 244], тобто шляхом перетворення оніма на «словесний образ, що впізнається» [цит. за 9, с. 244] і перебуває в актуальному ментальному колі адресата (див. [5]).

До блоку I зараховуємо такі культурні коди з онімним компонентом (близько 40 одиниць) (за спадною):

– антропоніми — «власні імена людей» [18, с. 143] (40 %): *Здоров, Петро! Привіт, Михню! Ну що там у вас?* (майонез «Гуляйполе»); *Анатолій полюбив Ніну не за її форми, а за те, що вони дихають воздухом* (горілка «Воздух»); *Це Тарас, і сьогодні в нього улюблений день* (стартовий пакет «Київстар»);

– хороніми — «назви країн і областей» [18, с. 143] (20 %): *Якісні ліки — це наш вклад в майбутнє України* (ліки «Атоксіл»); *Народжена у самому серці Поділля, «Прозора» зберегла свою природну структуру та первозданну чистоту* (вода «Прозора»);

– полісоніми — «назви міст, міських поселень» [18, с. 143] (10 %): *Олексій із Луцька хоче набір для риболовлі та фотостатив. Так, є на складі!* (сайт «Розетка.ю.ей»);

– агороніми — «назви площ» [18, с. 143] (10 %): *Зараз ми проїжджаємо площу Ринок* (стартовий пакет «МТС. Україна»);

– гідроніми — «назви водних об'єктів» [18, с. 143] (10 %): *«Моршинська» із заповідних Моршинських джерел дарує природне оновлення* (вода «Моршинська»);

– ороніми — «назви елементів рельєфу» [18, с. 143] (10 %): *Народжена у надрах Карпатських гір* (вода «Карпатська джерельна»).

Отже, найчастотнішими онімними розрядами тут виступають антропоніми й топоніми.

Блок II формуємо з культурних кодів із такими онімними елементами (понад 20 одиниць) (за спадною):

– полісоніми (51 %): *Попереду Мілан* (кава «Нескафе»); *Веселіться, братці, на фестивалі в Жатці!* (пиво «Жатецький Гусь»); *«Старопрамен» — найкращий досвід Праги* (пиво «Старопрамен»);

– антропоніми (38 %): *Карл IV мріяв зробити Прагу столицею величної імперії* (пиво «Старопрамен»); *Поділися «Лейс»! Енріке? А якщо заспіваю? Так можна одну?* (чіпси «Лейс»). Відзначимо активне вживання в цьому блоці як імен історичних постатей, так і впізнаваних представників сучасного комунікативного простору, що відповідно або «відсилає» адресата до історичних знакових подій, змушуючи його відновлювати їх у пам'яті й створюючи в такий спосіб певний ефект даунтайму як показника початкової фази гіпнозу [9], або чітко скеровує шар його мнемічної активності на знакову особу сьогодення;

– хороніми (11 %): *Не пропусти відривний відпочинок на Кіпрі!* (пиво «Туборг»).

Найчастотнішими онімними розрядами в цьому блоці виступають топоніми й антропоніми.

Варто сказати, що виділені онімні складники культурних кодів мають різну функційну скерованість, через що ступінь їхньої впливовості у двох блоках виявляється нетотожним. Так, у першому блоці провідною функцією культурних кодів із топонімічним компонентом є ідентифікувальна, тому вплив на адресата рекламної комунікації здійснюється через актуалізацію фактологічної інформації про рекламований продукт [14, с. 11], передусім мається на увазі місце його виробництва (див. напр., рекламні ролики води «Карпатська джерельна», «Моршинська» тощо), що акцентує на власне національних цінностях. Проте в другому блоці функційний потенціал інокультурних топонімів скерований на актуалізацію глобальної адресації реклами [2, с. 13]. В цьому випадку вплив скеровується на «раціональну сферу свідомості адресата» [14, с. 11], викликаючи в нього почуття довіри до рекламowanego продукту, а також переконуючи в необхідності та доцільності придбання останнього й указуючи на можливі споживацькі переваги. Такий висновок робимо на підставі власних спостережень і спираючись на дані психолінгвістичного експерименту, проведеного А. Ковалевською. Цим експериментом встановлено, що етномаркованість лексичних одиниць (у нашому випадку — топонімів) суттєво не впливає на загальний характер сприйняття інформації, але в багатьох випадках зафіксовано позитивні чи негативні реакції, зумовлені ментальною специфікою реципієнтів [8].

Особливості реалізації впливових потенцій у роботі пояснюються антропонімічними складниками проаналізованих культурних кодів. Відомо, що антропонім або людське ім'я, на основі якого конструюється основна стратегія рекламної кампанії, має здатність «впливати на рефлексійні, інтерпретаційні процеси» [7, с. 141]. Такий вплив максималізується лише в тому випадку, коли власні імена пов'язані з конкретною, відомою адресатові особою, у зв'язку з чим, на переконання О. Карпенко, до «мовного вираження антропоніма додаються елементи зорового та інших чуттєвих образів, якість оцінює, емоційне відношення» [5, с. 121]. Наприклад, антропонім

Тарас (див. блок I), що входить до списку українських чоловічих імен і тому є маркером української ментальності, у глядачів рекламного ролика може як асоціюватися з конкретною людиною (насамперед Тарасом Шевченком), тобто набувати ознак символу, так і не продукувати такої реакції в реципієнтів, подібно до антропонімів *Анатолій, Ніна, Петро, Михно*. Останні ж виступають т. зв. безденотатними антропонімами, яких «носії ментального лексикону 1) взагалі не знає; 2) не знає, але може ідентифікувати як антропоніми за їхніми структурними... прикметами; 3) знає, але відокремлює від носіїв, від денотатів» [5, с. 141]. Проте вживання таких «безденотатних онімів» продукує ефект упізнаваності, пересічності, близькості такої людини, що також сприяє «наближенню», уприродненню сприйняття такої реклами. У свою чергу, антропоніми з блоку II неодмінно зумовлюватимуть певні реакції, зокрема ім'я *Карл IV* формує у свідомості реципієнтів образ короля Чехії, а ім'я *Енріке Гелесіас* — іспанського співака. Таким чином, імена історичних осіб та відомих людей реципієнт упізнає не особисто, а опосередковано, тобто шляхом «від імені до денотата» [5, с. 137].

Висновки. Спираючись на кількісні параметри сформованих блоків, відзначимо, що найпродуктивнішими культурними кодами в українській комерційній телерекламі є лінгвосеміотичні одиниці, онімні компоненти яких лежать у площині української лінгвоментальності (блок I). На наш погляд, це зумовлено орієнтацією реклами насамперед на українського споживача, збільшенням обсягу комерційної продукції, що виробляється на вітчизняному ринку, а також тяжінням українських рекламистів до «мовного патріотизму» [8].

Отже, культурні коди української комерційної телерекламі не лише урізноманітнюють її семіотичний простір, а й максимально активують впливові механізми, в конгломераті яких місце одного з найбільш дієвих правомірно займає онім, що виступає «семантичним центром інформаційної сигнатури» [9, с. 244] рекламного повідомлення. Відповідно до цього вектори впливу кодів такого типу скеровані на формування обізнаності адресата про продукт рекламування, обґрунтування потреби його придбання, а також спрямовані на апелювання до емоційної сфери суб'єкта рекламної комунікації. Перспективу подальших досліджень убачаємо в здійсненні комплексного аналізу впливових потенцій культурних кодів української комерційної телерекламі з урахуванням їхньої лінгвальної та екстралінгвальної специфіки.

Література

1. *Барт Р. S / Z* / Пер. с фр. Г. К. Косикова и В. П. Мурат ; под ред. Г. К. Косикова / Р. Барт. — 3-е изд. — М. : Академический Проект, 2009. — 373 с. — (Философские технологии).
2. *Гафурова А. А.* Специфика функционирования ономастической лексики в татарских и англоязычных рекламных текстах : автореф. дисс. ... канд. филол. н. : 10.02.02, 10.02.20 / Айсылу Асгатовна Гафурова ; Казанский (Приволжский) федеральный ун-т. — Казань, 2012. — 24 с.
3. *Герус О. І.* Конструювання дискурсивних практик споживання комерційною рекламою : дис. ... канд. соціол. н. : 22.00.04 / Ольга Ігорівна Герус ; НУ «Львівська політехніка». — Львів, 2015. — 200 с.
4. *Зирка В. В.* Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : дисс. ... д-ра филол. н. : 10.02.02 / Вера Васильевна Зирка ; Днепропетровский нац. ун-т. — Днепропетровск, 2005. — 395 с.
5. *Карпенко О. Ю.* Проблематика когнітивної ономастики : монографія / Олена Юріївна Карпенко. — Одеса : Астропринт, 2006. — 377 с.
6. *Карпенко Ю. О.* (ред.) Літературна ономастика : зб. статей / Юрій Олександрович Карпенко. — Одеса : Астропринт, 2008. — 328 с.
7. *Климентова О. В.* Історичні форми застосування сугестивного потенціалу власних імен / О. В. Климентова // Наук. вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Сер. : Філологія. — 2014. — № 8. — Т. 2. — С. 140–143.
8. *Ковалевська А. В.* Алгоритм реалізації сугестивності у мові ЗМІ / А. В. Ковалевська // Юриспруденція, журналістика, політика : мовні аспекти [Текст] : зб. наук. праць / МОН України, НУ ОЮА ; [відп. ред. М. В. Мамич]. — Одеса : Юрид. літ., 2014. — С. 152–159.
9. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія / Тетяна Юріївна Ковалевська. — Одеса : Астропринт, 2008. — 324 с.
10. *Ковалевська Т. Ю.* Онімні пріоритети асоціативного простору реклами: семантика та класифікаційні ознаки // Реклама та PR у масовоінформаційному просторі : колективна монографія / Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза та ін. — Одеса : Астропринт, 2009. — С. 297–310.
11. *Красных В. В.* Предметный код культуры в русском культурном пространстве / В. В. Красных // Русистика на пороге XXI века : проблемы и перспективы. Матер. международной науч. конф. (Москва, 8–10 июня 2002 г.). — М., 2003. — С. 146–148.
12. *Лоскутова Е. Н.* Суггестивное воздействие и лингвокультурологический потенциал поэтонимов (на материале произведений М. А. Шолохова) : дисс. ... канд. филол. н. : 10.02.19 / Екатерина Николаевна Лоскутова ; Ин-т социально-полит. иссл. РАН. — М., 2016. — 252 с.
13. *Пенцова М. М.* Проблема культурного кода в семиотике Ю. М. Лотмана [Электронный ресурс] / М. М. Пенцова // Режим доступа : <http://ehd.mgimo.ru/IORManagerMgimo/file?id=A4694522-2589-CB1C-1408-9D92C339548C> ; Название с экрана.
14. *Романюк С. К.* Засоби реалізації мовленнєвого впливу в американській комерційній журнальній рекламі 1925–2010 рр. : автореф. дис. ... канд. філол. н. : 10.02.04 / Світлана Костянтинівна Романюк ; ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2013. — 23 с.

15. Селиванова Е. А. Украинская телереклама в свете дискурсоцентризма / Е. А. Селиванова // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філол. науки. — 2010. — Вип. 193. — С. 91–99.
16. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля, 2010. — 844 с.
17. Степанов В. Н. Семиотические коды в рекламном тексте [Электронный ресурс] / В. Н. Степанов. — Режим доступа : www.culturalnet.ru/main/getfile/1813 ; Название с экрана. — С. 92–100.
18. Титаренко А. А. Принципи класифікації топонімів / А. А. Титаренко // Science and education a new dimension. — Vol. 2. March 2013 [editors : Dr. Vamos X., Dr. Barkats J., Dr. Tarasenkova N., Kotis L.]. — Budapest, 2013. — P. 141–146.
19. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Ч. II : Функціонування власних назв : монографія / Михайло Миколайович Торчинський. — Хмельницький : ХНУ, 2009. — 394 с.

References

1. Bart, R. (2009), *S / Z [S / Z]*, Academic Project, Moscow, 373 p.
2. Gafurova, A. (2012), *Specificity of functioning of onomastic vocabulary in Russian and English advertising texts : author's thesis [Specifika funkcionirovaniya onomasticheskoy leksiki v tatarskikh i angloyazychnykh reklamnykh tekstakh : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk]*, Kazan' University, Kazan', 24 p.
3. Gerus, O. (2015), *Construction of discursive practices of consumption of commercial advertising : thesis [Konstruyuvannya dyskursyynykh praktyk spozhyvannya komertsyynoyu reklamoyu : dis. ... kand. sots. nauk]*, National University «Lviv Politechnic», Lviv, 200 p.
4. Zirka, V. V. (2005), *Language paradigm of manipulative game advertising : thesis [Yazykovaja paradigma manipulyativnoy igry v reklame : diss. ... d-ra filol. nauk]*, Dnepropetrovsk National University, Dnepropetrovsk, 395 p.
5. Karpenko, O. Ju. (2006), *The issue of cognitive onomastics : monograph [Problematyka kohnityvnoyi onomastyky : monohrafia]*, Astroprynt, Odessa, 377 p.
6. Karpenko, Ju. O. (2008), *Literature onomastics [Literaturna onomastyka]*, Astroprynt, Odessa, 328 p.
7. Klymentova, O. (2014), «Historical forms suggestive potential use of proper names», *Scientific Journal of International Humanitarian University. Series Philology* [«Istorychni formy zastosuvannya suhestyvnogo potencialu vlasnykh imen», *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Filolohija*], vol. 8 (2), pp. 140–143.
8. Kovalevska, A. (2014), «Algorithm realization of suggestibility in the language of the media». *Jurisprudence, journalism, politics, language aspects : collection of papers* [«Alhorytm realizatsiji suhestyvnosti u movi ZMI», *Yurytsprudencija, zhurnalistyka, polityka : movni aspekty : zb. nauk. prac*], Astroprynt, Odessa, pp. 152–159.
9. Kovalevska, T. Ju. (2008), *Communicative aspects of neurolinguistic programming : monograph [Komunikatyvni aspekty nejrolinhvistychnoho prohramuvannya : monohrafija]*, Astroprynt, Odessa, 324 p.
10. Kovalevska, T. Ju. (2009), «Onim priorities in associative advertising space : semantics and classification features», *Advertising & PR in massinformation space : collective monograph* [«Onimni priorityety asotsiatyvnoho prostoru reklamy : semantyka ta klasyfikacijni oznaky», *Reklama ta PR u masovoinformacijnomu prostori : kolektyvna monohrafija*], Astroprynt, Odessa, pp. 297–310.
11. Krasnykh, V. V. (2003), «Culture Subject code in the Russian cultural space», *Russian Studies at the threshold of the XXI century : problems and prospects. Proceedings of the international scientific conference* [«Predmetnyj kod kultury v russkom kulturnom prostranstve», *Rusistika na poroge XXI veka : problemy i perspektivy. Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii*], Moscow, pp. 146–148.
12. Loskutova, E. (2016), *Suggestive impact and lingvocultural potential of poetonims (based on the works of M. A. Sholokhov) : thesis [Suggestivnoe vozdejstvie i lingvokulturologicheskij potencial poetonimov (na materiale proizvedenij M. A. Sholokhova) : diss. ... kand. filol. nauk]*, Institute of social and political researches, Moscow, 252 p.
13. Pencova, M. (2010), «Problem of the cultural code in Lotman's semiotics» [«Problema kulturnogo koda v semiotike Yu. M. Lotmana»], available at: <http://ehd.mgimo.ru/IORManagerMgimo/file?id=A4694522-2589-CB1C-1408-9D92C339548C> [Accessed 13 Sept. 2016].
14. Romaniuk, S. (2013), *Means of implementation of speech influence in American commercial advertising 1925–2010 biennium : author's thesis [Zasoby realizacii movlennievoho vplyvu v amerykanskij komercijnij zhurnalnij reklami 1925–2010 rr. : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk]*, Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 23 p.
15. Selivanova, E. A. (2010), «Ukrainian television advertising in the light of discourse centrism», *Bulletin of Cherkassy University. Series Philology sciences* [«Ukrainskaja telereklama v svete diskursocentrizma», *Visnyk Cherkas. universytetu. Ser. Filol. nauky*], Cherkassy, vol. 193, pp. 91–99.
16. Selivanova, O. O. (2010), *Linguistic encyclopedia [Lingvistychna entsyklopedia]*, Dovkillja, Poltava–Kyiv, 844 p.
17. Stepanov, V. N. (2011), «Semiotic codes in the advertising text» [«Semioticheskie kody v reklamnom tekste»], available at: www.culturalnet.ru/main/getfile/1813 [Accessed 10 Sept. 2016], pp. 92–100.
18. Tytarenko, A. (2013), «Principles of classification of names», *Science and education a new dimension* [«Pryntsypy klasyfikatsiji toponimiv», *Science and education a new dimension*], Budapest, vol. 2, pp. 141–146.
19. Torchynskyj, M. M. (2009), *Structure of onim space in the Ukrainian language. The functioning of proper names : monograph [Struktura onimnogo prostoru ukrajinskoji movy. Funkcionuvannya vlasnykh nazv : monohrafia]*, Khmelnytsky National University, Khmelnytsky, 394 p.

ЩЕРБАК Елена Владимировна,

аспирант кафедры украинского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 099 3171653; e-mail: elenashcherbak2009@yandex.ua; ORCID ID: 0000-0003-3097-7878

КУЛЬТУРНЫЕ КОДЫ С ОНИМНЫМ КОМПОНЕНТОМ В КОММЕРЧЕСКОЙ ТЕЛЕРЕКЛАМЕ: АСПЕКТ ВОЗДЕЙСТВИЯ

Аннотация. *Цель* статьи заключается в определении дефинитивных границ понятия «культурный код» и описании влиятельных потенций лингвосомиотических единиц данного типа, функционирующих в украинской коммерческой телерекламе, продуцируемых, прежде всего, их онимными конститuentами. В соответствии с этим *объектом* научного интереса стали культурные коды с онимным компонентом, представленные в соответствующих рекламных контекстах, а *предметом* — суггестивные трансформации, которые ими обусловлены. Для получения достоверных данных в работе применены следующие *методы*: описания, индуктивно-дедуктивный, наблюдения, количественного анализа, а также компонентного и контекстуально-интерпретационного анализа. *Результатом* работы над указанной проблематикой стало комплексное объяснение сущности влиятельного субстрата культурных кодов и определение суггестивной направленности этих единиц с учётом типа онимного конструкта. *Выводы*: основные влиятельные потенции культурных кодов с онимным компонентом в украинской коммерческой телерекламе актуализируются путём реализации ими идентифицирующей, аргументативной и ассоциативно-генерирующей функций.

Ключевые слова: культурный код, оним, влияние, суггестоген, коммерческая телереклама.

Elena V. SHCHERBAK,

postgraduate student, Ukrainian Language Chair, Odessa National I. I. Mechnikov University; Francuzskij boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 (099) 3171653; e-mail: elenashcherbak2009@yandex.ua; ORCID ID: 0000-0003-3097-7878

CULTURAL CODES WITH AN ONYMIC COMPONENT IN THE COMMERCIAL TELEVISION ADVERTISING: THE ASPECT OF IMPACT

Summary. The *purpose* of the article is to determine the definitive boundaries of the concept of «cultural code». The description of the influential linguosemiotics potency of the units with an onymic component, operating in the Ukrainian commercial television advertising, is the aim of this article too. In accordance with that, the *object* of our scientific interest were the cultural codes with an onymic component represented in the corresponding advertising contexts, and the *subject* — the suggestive transformations which they have caused. To obtain the reliable data we used the following *methods*: description, induction and deduction, monitoring, quantitative analysis, component and contextually-interpretive analysis. The *result* of solving the above mentioned problems was a comprehensive explanation of the essence of the influential substrate in the cultural codes and determining the suggestive intention of these units with the type of the onymic construct taken into account. *Conclusions*: the main influential potency of cultural codes with an onymic component is realised in the Ukrainian commercial television commercials due to their identifying, argumentative, and associative-generating functions.

Key words: cultural code, onym, impact, suggestogene, commercial advertising.

Статтю отримано 18.10.2016 р.

ШУМАРИНА Татьяна Федоровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 683539;
e-mail: shumarina2010@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

ЦАРЁВА Дарья Владимировна,

специалист кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: dcareva@mail.ru; моб.: +38 093 1809294;
ORCID ID: 0000-0001-8809-4600

МЕТОД СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТА: ПРОБЛЕМЫ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аннотация. При словесной фиксации признаков внешности специалисты руководствуются специальными правилами, входящими в методику «словесного портрета». Недостаточная эффективность применения данного метода при раскрытии и расследовании преступлений неоднократно отмечалась учёными и практиками-криминалистами. Изучение насущных проблем габитоскопии в лингвистическом аспекте оказалось вне круга интересов исследователей. А между тем лингвистическая ненормированность терминологического аппарата может оказаться одной из вероятных причин криминалистических неудач. **Цель** исследования — проанализировать недостатки современной габитоскопической терминологии и выяснить причины, препятствующие её упорядоченности. **Объект** — русская габитоскопическая терминология. **Предмет** изучения — терминологическая метафора. В работе используется описательный метод. В результате исследования установлены основные причины, препятствующие упорядоченности терминосистемы: отсутствие необходимых терминологических обозначений; привлечение в справочные пособия номинаций из произвольного описания; нарушение требования точности термина; отсутствие метафорических обозначений для номинации признаков внешности; наличие устаревших терминов и игнорирование актуальных семантических дериватов, в том числе эпонимного типа. **Практическое применение:** результаты исследования могут быть использованы в криминалистике, литературоведении, риторике.

Ключевые слова: терминология, метафора, габитоскопия, словесный портрет.

Постановка проблемы и её связь с предыдущими исследованиями. Термин «словесный портрет» функционирует в терминосистемах таких наук, как лингвистика, риторика, литературоведение, лингводидактика и, наконец, криминалистика. А. М. Зинин, поднимая проблемные вопросы применения метода словесного портрета, отмечает, что, несмотря на многолетней опыт использования методов, методик и средств, базирующихся на методе словесного портрета, имеется значительный ряд проблем, возникающих в ходе установления личности по чертам внешности. «Прежде всего, как используемая почти во всех ситуациях установления личности, нуждается в совершенствовании методика словесного портрета. Для преодоления неоднозначности оценки признаков, включаемых в словесный портрет, следовало бы упорядочить градацию признаков и усовершенствовать систему их наглядных изображений, применяемых в качестве образцов» [2, с. 182].

Постановка задач. Анализ состава, структуры и функционирования габитоскопической терминологии позволяет утверждать, что причины, препятствующие упорядоченности, гораздо разнообразнее. Их выявление в области метафорического терминогенеза — цель данной статьи. Подобные исследования не проводились на материале вторичных терминологических номинаций, в чём и состоит актуальность работы.

Изложение основного материала. Современные средства описания по методу словесного портрета не являются оптимальными, в том числе, по мнению специалистов в области криминалистики, по причине многозначности языковых понятий, что порождает их недостаточную чёткость и расплывчатость. Признак, который юристы обозначили как «многозначность», скорее следует определить как «точность». Вероятно, имеются в виду абстрактные характеристики, не отвечающие декларируемому в настоящее время основным лингвистическим правилам описания внешности по методу словесного портрета: 1) описание осуществляется с максимальной полнотой и всесторонностью; 2) при описании используется унифицированная терминология. Так, в соответствии с принятыми ныне канонами, величина (размер) — высота, длина, ширина, глубина — передаётся в относительных единицах через сравнение её с другими частями тела. Как правило, размер определяют с помощью трёх-, пяти- или семичленной лестницы. Трёхчленную градацию осуществляют с помощью трёх терминов: «малый», «средний» и «большой»; пятичленную — с помощью пяти терминов (добавляем к обозначениям предыдущей градации терминов «очень малый», «очень большой»); семичленную — с помощью дополнительных терминов «ниже (меньше) среднего» и «выше среднего». Как видим, при сохранении принципа унификации

принцип информативности минимизирован. По нашему мнению, оптимальное средство устранения подобного терминологического недочёта лежит в плоскости вторичной номинации. Это замена номинанта с широким объемом обозначаемого понятия более узким, семантически ёмким, акцентирующим нюансы семемы, скорее всего, метафорическим. Так, в технике описания элементов внешности (например, носа) разыскиваемого лица рекомендуется использовать следующие унифицированные признаки: «длина» — длинный; «высота» — большой; «ширина» — большая, что как раз и порождает ту самую «недостаточную чёткость и расплывчатость». По всем параметрам данному образу отвечает метафорическая номинация «хобот».

Как представляется, ещё целый ряд терминологических проблем данной отрасли криминологии может быть решен посредством метафорической деривации. К числу недостатков современной габитоскопической системы можно отнести отсутствие необходимого количества систематизированных терминов, которые в справочных пособиях по криминологическому описанию внешности человека замещаются обозначениями (кстати, в основном метафорического характера), извлеченными из произвольных описаний [4]. Их кодификация и унификация позволила бы устранить терминологические лакуны.

Обращает на себя внимание также отсутствие в систематизированных описаниях по методу словесного портрета разнообъектных метафорических обозначений. Функционирующие в терминосистеме немногочисленные семантические дериваты применяются в основном к называнию элементов внешности. Например: элементы внешности по форме описываются с использованием номинаций геометрических фигур — «круглый», «овальный», «прямоугольный», «треугольный», а вот признаки внешности — степень раскрытия, фасон, особенности и под. — обозначаются либо семантически полными номинациями из сферы общеупотребительной лексики, либо случайными некодифицированными метафорическими образованиями, извлеченными, за неимением термина в системе, из спонтанной речи автора портретной характеристики (как правило, они выделяются в справочниках с помощью кавычек).

Ещё один недостаток современного метода словесного портрета — консерватизм метафорических описаний. Многие термины-метафоры являются историзмами, что недопустимо и необъяснимо в свете открытости терминологических систем, тем более антропоориентированной техники словесного портрета. Назвать реалии, присущие традиционному внешнему виду представителей прошлых эпох, дореволюционной России, в частности, ныне способны лишь немногие представители интеллигенции старшего и среднего поколения. Молодёжь не только не использует их при описании, но и затрудняется в толковании. Частотны случаи ремотивации. Подобные метафорические дериваты широко представлены в современных учебных пособиях и справочниках по криминологическому описанию внешности человека: *голландская борода* — волосы растут только под нижней челюстью, подбородок и щеки выбриты; *русская борода* — широкая, большая, напоминающая бороду русских мужиков; *испаньолка (борода)* — волосы покрывают лишь центральную часть подбородка, боковые его края выбриты; *пруссские усы* — с закрученными концами; *гуцульские усы* — концы опущены вниз до краев подбородка; *швейцарская борода*, *дворничья борода* — большая, распущенная борода; *купеческая борода* — большая торчащая борода; *шкиперская борода* — волосы окаймляют углы нижней челюсти и край подбородка, кожная часть нижней губы выбрита [4].

Единичные эпонимы, предлагаемые составителями габитоскопической терминологии, возрождают несколько потускневшие в общественном сознании или вовсе неизвестные исторические образы: *будённовские усы* — большие горизонтальные усы с концами, доходящими до краев лица, концы усов распущены; *папанинские усы* — короткие усы, боковые края которых не выходят за пределы ширины носа. Эти терминологические обозначения в настоящее время способны быть воспроизведенными лишь представителями гуманитарных специальностей (историками, филологами) в силу их неактуальности для современного обывателя. Созданные на основе подобного списка не только произвольные, но и упорядоченные описания (по методу словесного портрета), авторами которых являются специалисты, не могут быть использованы в розыскных целях.

Выводы. Таким образом, в современной габитоскопии, рассмотренной в плоскости метафорического терминогенеза, выявлены следующие причины, препятствующие упорядоченности соответствующей терминосистемы: отсутствие необходимых терминологических обозначений и привлечение в справочные пособия номинаций из произвольного описания; нарушение требования точности термина; отсутствие метафорических обозначений для номинации признаков внешности; наличие устаревших терминов и игнорирование актуальных семантических дериватов, в том числе эпонимного типа.

Представляется, что в анализируемой терминологической сфере имеется **перспектива** для реализации современных идей ономастологов и терминоведов в области упорядочения габитоскопической терминологии и терминогенеза.

Литература

1. Бекетова Б. К. Вопросы описания внешности человека в криминалистике / Б. К. Бекетова // Юридические науки : проблемы и перспективы : материалы III междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2015 г.). — Казань : Бук, 2015. — С. 194–196.
2. Зинин А. М. Установление личности по чертам внешности (некоторые проблемные вопросы) / А. М. Зинин // Уголовный процесс и криминалистика на рубеже веков. — М. : Академия управления МВД РФ, 2000. — С. 180–187.
3. Зубкова О. С. Метафора в профессиональной семиотике / О. С. Зубкова. — Курск : Изд-во КГУ, 2011. — 334 с.
4. Криминалистическое описание внешности человека : учеб. пособие / [И. Ф. Винниченко, В. С. Житников, А. М. Зинин и др.], под ред. В. А. Снеткова. — М. : Щит, 1998. — 198 с.

References

1. Beketova, B. K. (2015), «Issues of man exterior description in criminalistics», *Legal sciences: problems and prospects: materials of 3rd International Science Conference* [«Voprosy opisaniya vneshnosti cheloveka v kriminalistike», *Juridicheskie nauki: problemy i perspektivy: materialy III mezhdunar. nauch. konf.*], Buk, Kazan', pp. 194–196.
2. Zinin, A. M. (2000), «Establishment of personality on the lines of exterior (some problem questions)», *Criminal procedure and criminalistics on the border of ages* [«Ustanovlenie lichnosti po chertam vneshnosti (nekotorye problemnye voprosy)», *Ugolovnyj process i kriminalistika na rubezhe vekov*], Academy of management MVD of Russian Federation, Moscow, pp. 180–187.
3. Zubkova, O. S. (2011), *A metaphor in a professional semiotics* [Metafora v professional'noj semiotike], Kursk State University Publishing, Kursk, 334 p.
4. Vinnichenko, I. F., Zhitnikov, V. S., Zinin, A. M. (1998), *Criminalistic description of man's exterior* [Kriminalisticheskoe opisanie vneshnosti cheloveka], Shchit, Moscow, 198 p.

ШУМАРИНА Тетяна Федорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)683539; моб.: +38-0673779936; e-mail:shumarina2010@mail.ru. ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

ЦАРЬОВА Дар'я Володимирівна,

спеціаліст кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; моб.: +38-0931809294; e-mail: dcareva@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-8809-4600

МЕТОД СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТУ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Під час словесної фіксації ознак зовнішності фахівці керуються спеціальними правилами, що входять до методики «словесного портрету». На недостатню ефективність застосування цього методу при викритті і розслідуванні злочинів неодноразово вказувалося вченими та практиками. Вивчення актуальних проблем габітоскопії в лінгвістичному аспекті виявилось поза колом інтересів дослідників. А між тим лінгвістична ненормованість термінологічного апарату може виявитися однією з вірогідних причин криміналістичних негараздів. **Мета** дослідження — проаналізувати недоліки сучасної термінології та з'ясувати причини, які заважають її упорядкованості. **Об'єкт** — російська габітоскопічна термінологія. **Предмет** дослідження — термінологічна метафора. У роботі застосовується описовий **метод**. У **результаті** дослідження виявлені основні причини, що заважають упорядкованості терміносистеми: відсутність необхідних термінологічних позначень; залучення у довідкові посібники номінацій з вільного опису; порушення вимог точності терміна; відсутність метафоричних позначень для номінації ознак зовнішності; наявність застарілих термінів та ігнорування актуальних семантичних дериватів, у тому числі епонімного типу. **Практична цінність:** результати дослідження можуть бути застосовані у криміналістиці, літературознавстві, риторичі.

Ключові слова: термінологія, метафора, габітоскопія, словесний портрет.

Tatiana F. SHUMARINA,

Candidate of Philology (PhD), Associate Professor of the Russian Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)683539; mob.: +38–0673779936; e-mail: shumarina2010@mail.ru; ORCID ID: 0000–0001–7383–7707

Darya V. TSAREVA,

specialist of the Russian Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; mob.: +38–0931809294; e-mail: dcareva@mail.ru; ORCID ID: 0000–0001–8809–4600

METHOD OF VERBAL PORTRAIT: PROBLEMS OF TERMINOLOGY

Summary. When the specialists are fixing verbal signs appearances they are guided by specific rules included the methodology of «verbal portrait». Scientists and practitioners repeatedly noted that the use of this method is not effective enough in the detection and investigation of crimes. This was evidenced by A. M. Zinin and other experts in the field of criminology. However, the investigation of the pressing problems in the linguistic aspect of habitoscopy appeared outside the circle of researchers' interests. Meanwhile the terminological apparatus of sketch appearance is nonnormable in the Russian language. It is one of the probable causes of forensic failures. In the article the limitations of modern habitoscopy terminology and the reasons for preventing its orderliness have been analyzed. *The purpose* of research is to analyse the limitations of modern habitoscopy terminology and to look for a reason that prevents their ordering. *The object* of study is Russian habitoscopy terminology. *The subject* of researches is the terminology metaphor. This work is used a descriptive *method*. As the *result* the main reasons, that prevented the order of terminology system, are found. *Conclusions.* Among others problems may be mentioned the absence of the necessary terminology and symbols to attract guidebooks nominations of any description; violation of the requirements of precision of the term; the absence of metaphoric symbols for the nomination exterior signs; the presence of obsolete terms and ignoring the actual semantic derivatives, including eponym type. *Practical application:* the results of research can be used in forensic science, literary criticism, rhetoric.

Key words: terminology, metaphor, habitoscopy, sketch appearance.

Статтю отримано 20.10.2016 р.

УДК [811.111+811.161.2]:316.774:004.738.5

ILONA M. DERIK,

PhD (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor, Chair of Translation and Theoretical and Applied Linguistics, Foreign Languages Faculty, State Institution «South-Ukrainian Ushynskiy National Pedagogical University», 34 Staroportofrankivs'ka St., Odesa, Ukraine; tel.: +38 050 3166344; e-mail: anoli@odessa.tv; ORCID ID: 0000–0003–1476–2391

ON THE ISSUE OF TRANSLATING SCIENTIFIC DISCOURSE FROM THE TYPOLOGICALLY DISTANT LANGUAGES

Summary. The presented article is aimed at elaborating the *problem* of translating scientific discourse from typologically distant languages in the contemporary linguistic paradigm. The main *objective* of the paper consists in investigating the techniques of scientific discourse translation taking into consideration the lexico-grammatical discrepancies between the typologically distant source and target languages. The *subjects* are the particular linguistic phenomena in the source language and the ways of their reproduction by target language means with the preservation of the semantic invariant in accordance with the scientific discourse genre requirements. Employing the *methods* of applied linguistics and text analysis the author performs the all-sided review of the scientific discourse translation in both the mental and the communicative aspect. Identifying the typological peculiarities of scientific discourse translation strategies and techniques from English into Ukrainian and vice versa is the *finding* of research. The *results* of the carried-out research have proved that there exist typological peculiarities of translating scientific discourse for the above-mentioned translation pair (English-Ukrainian). The *practical value* of the research lies in the fact that the outlined regularities permit to justify the truthfulness of the typologically universal and distinctive features existence in translating scientific discourse.

Key words: scientific discourse translation, typologically distant languages, linguistic phenomenon, source language, target language, translation strategies and techniques, language means, semantic invariant, typological universal and distinctive features.

Problem-setting and recent papers survey. The **objective** of the following research is the systematization and unification of the existing approaches to the study of discourse translation in general and scientific discourse interpretation in particular. The theoretical grounding for the ideas supplied was formed on the basis of the fundamental scientific works by É. Benvenist, P. Serio, M. Foucault, G. Lyons, Ch. Fillmore, Teun van Dijk, J. Fisk, A. K. Zholkovskiy, G. Lakoff, N. Chomsky, I. B. Kashkin, Y. Lotman, M. Ilyin, R. Barthes, V. I. Karasik, Yu. S. Stepanov, V. H. Borbot'ko, F. S. Batsevic, R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Starvik, M. Hoey.

The understanding of the discourse as the text plunged in the communicative situation suggests its multidimensional nature. From the psycholinguistic point of view discourse is intriguing because of the possibility of switches from the inner code to the outer verbalization in the processes of speech generation and its interpretation with regards to the social-psychic types of language personalities and the role preferences. The linguostylistic discourse analysis is focused on distinguishing the speech registers, differentiating oral speech from the written one in all the genre varieties, studying functional communication parameters on the basis its units (the characteristics of the functional styles). The structural and linguistic discourse description presupposes its segmentation and is aimed at foregrounding the textual proper communication peculiarities — the sense and formal discourse coherence, the ways of topic switching, the modal restrictors (hedges), the large and small textual blocks, discourse polyphony understood as simultaneous communication on the different levels of the text depth.

Task-setting. The **urgency** of this paper arises from the need for accurate and well-qualified scientific discourse translation in the view of the universal globalization in the scientific world. The **object** of the work is scientific discourse viewed as the speech and mental phenomenon in the translational aspect. The **subject** is associated with the all-level linguistic means and techniques making possible adequate and faithful rendering of the semantic invariant with regards to the scientific prose immanent features (coherence, cohesion and intertextuality). The immediate **tasks** of the article have been predetermined by the above-mentioned objective and include respectively: the elaboration of the discourse studies in both the translational and the communicative aspects; the outline of the typologically universal and distinctive features of the scientific discourse translation from the typologically distant languages.

From the linguistic point of view discourse is often defined as a complex communicative phenomenon of the super-textual level which presupposes the impact of extralinguistic factors on its production and perception. The discourse thus is not restricted by the boundaries of the text in its general understanding. Hypertext is closer to the discourse than traditional written or printed semantically finished and finite text in this point.

The communicational aspect of the discourse is reflected in the focus on the extralinguistic factors influencing the communicative process both in the sphere of its production and perception. Discourse is widely investigated as the complex communicative unit with its unique structural and semantic features. Its immanent peculiarities include cohesiveness and cohesion, fullness and independence of meaning which are realized linguistically by morphological forms and syntactic links. Inherent of discourse on all its levels is thematic, referential, eventual, temporal and local unity.

Discourse in the translational aspect is understood mainly as the speech practice, i. e. interactive activity of the communicants, the setting and maintenance of the contact, emotional and informational exchange, interaction and two-way influence, the interconnection of the variable communicative strategies and their verbal and non-verbal manifestations. Very important in this connection is the dependence on extralinguistic knowledge, views, intentions and aims of the definite speaker. The scientific style is considered to be the most rigid and conservative with the abundance of stereotype constructions, cliché words, foreign words, neologisms and terms.

From the psycholinguistic point of view translating scientific discourse is intriguing because of the possibility of switches from the inner code to the outer verbalization in the processes of speech generation and its interpretation with regards to the social-psychic types of language personalities and the role preferences. The linguostylistic discourse analysis is focused on distinguishing the speech registers, differentiating oral speech from the written one in all the genre varieties, studying functional communication parameters on the basis its units (the characteristics of the functional styles). The structural and linguistic discourse translation description presupposes its segmentation and is aimed at foregrounding the textual proper communication peculiarities — the sense and formal discourse coherence, the ways of topic switching, the modal restrictors (hedges), the large and small textual blocks, discourse polyphony understood as simultaneous communication on the different levels of the text depth.

The scientific discourse is a complex phenomenon with the following typological immanent features:

- the simultaneous professional and personal discourse orientation (due to the number of the participants it's mass but according to its content it's interpersonal professional communication);

- the integral character of the communicative strategies assortment (the combination of the educative and research discourse strategies);
- the uniqueness of the status and role communicants' characteristics (the basic communicants — presenter of the scientific data (the lecturer or the researcher); the professional who is interested in perceiving and interpreting this information (the student or the post-graduate);
- the creation of the optimal conditions for the successful process of the information acquisition and processing by the recipient;
- the unification (the employment of the stereotype constructions, terms, foreign words, abbreviations, acronyms, measurement units, formulas etc.).

The outlined specificity of the scientific discourse parameters has resulted in the conclusion of its communicative uniqueness as the object of translation in comparison with the other types of the institutional discourse.

In the course of the complex research the detailed analysis of the translation strategies and techniques applied for the typologically distant language pair (English — Ukrainian) has also been performed. The translation strategy is correlated with the main purpose of communication and the peculiarities of the target audience, being formed on the basis of the translator's linguistic competence, the author's main communicative intention and the semantic invariant of the message, it represents the combination of the translator's actions, aimed at the achievement of the discourse general communicative purpose and realized through the employment of a set of translation techniques. The translation technique is defined as a set of a translator's practical actions in the real process scientific information rendering, which allow to reproduce the initial sense of the source text by the linguistic means of a typologically different language often resulting in the use of translation transformations in case of the absence of the linguistic equivalents proper. This mainly concerns the differences in the grammar categories such as verbal tenses, aspects, moods and voices, presence or absence of case, number and gender categories for the nominative parts of speech and lexico-grammatical classification on the morphological level, both the semantic and functional variation of the word order regularities, syntactic constructions and structures of secondary predication on the syntactical level, discrepancies in the semantics and usage of the different lexical units (homonyms, pseudo international words and international words proper, terms, abbreviations and shortenings, polysemantic words) and also dissimilarity of the stylistic stratification.

The main **conclusions** are as follows:

1. The contemporary scientific discourse is a unique communicative and pragmatic phenomenon. Its condition in the scientific word is predetermined by the society's demand for the scientific information acquisition and the peculiarities of this discourse type functioning.
2. The uniqueness of the scientific discourse is determined by the interaction of the following discourse features: the addressers' expectation of the professionally oriented interactive educational equal communication with the audience, the scientific discourse genre specification (article, abstract, patent, research paper, report etc.), the subject-subject positions of the communicants, the translation strategies and techniques assortment and the peculiarities of their functioning.
3. The strategic orientation of the discourse type under investigation is on the crossroads of the key tasks of science (provision of information, enlightenment, contribution to the international scientific and technical progress) and the educational goals (knowledge, education and scientific culture distribution).
4. The educational and cognitive addresser's intentions in the scientific discourse are realized in the domain of the information technologies by means of the two key communicative strategies (the strategy of educating and the strategy of forming the audience's cognitive activity) through the use of such communicative techniques as: the allusion to the reliable source of information, the distribution of cognitive information, the communicative equality of speech, the attraction of the audience's attention.
5. The effectiveness of the communicative strategies and techniques realization typical of the scientific discourse is provided by the employment of the verbalized linguistic means of different levels: phonetic, lexical and grammatical.

The scope of the means of the cognitive, emotional and evaluation information distribution is rather wide and it includes the following components: the cohesion means, providing the discourse cohesiveness; the actualization means of different levels; the quotations, the direct and indirect allusions in the function of intertextual links; the means which increase the information density of the messages and the objectiveness of the subjective and logical information presentation (special professional economic and scientific terminological units, abbreviations, shortenings, names of organizations, anthroponyms, precise lexis); means, which provide for the dynamic character of the messages and function as manifestations of the genre and functional-stylistic peculiarities (the Passive Voice forms, non-finite verbal forms, Present tense finite verbal forms, lexicalized plural noun forms, the Comparative and Superlative degrees adjective forms on the morphological level;

impersonal and indefinitely personal two-part finite clauses, structures of secondary predication, structures of Complex Subject, Complex Object and formal subject on the syntactical level. As far as the functional and stylistic orientation is concerned the discourse under investigation possesses features of the normative written literary speech.

The specific features of the scientific discourse illustrating its uniqueness on all the linguistic levels are the following: the considerable amount of both general and specific full word terms and terminological abbreviations and shortenings, foreign words (e.g. *ad hoc*, *a priori* etc.), words of the semantic field «science», proper names (anthroponyms, terms-anthroponyms like «*Thales's theorem*» or «*Pythagorean theorem*», company names and trade names like «*pyrex*», international and pseudo-international units in comparison with the widely used common lexis on the lexical level; the prevalence of the notional parts of speech over the form words, nominative units over the verbal ones, non-finite verbal forms (the Infinitive, the Participle, the Dieprykmetnyk, the Gerund) over the finite personal ones, the Present tense forms over the Past and Future tense forms, the Passive Voice forms over the Active Voice forms. The commonness and semantic value of these linguistic elements allows to treat them as the textual markers, which mirror the uniqueness of the scientific discourse under investigation and result in the realization of the main communicative strategies and techniques characteristic of this institutional type of discourse.

It also should be taken into account that stereotype speech formulas and means of emotional and evaluative modality are widely used, which is due to the manipulation function realization consisting in the addresser's attraction and further involvement into the communicative process. The following linguistic means of the above mentioned function realization should be enumerated: periphrastic words and word combinations, titles like *Miss, Mrs, Ms, Mr, Sir, Madam, Messrs, Пан, Пани, Панове* (mostly in scientific reports, speeches and lectures); the lexical units with the emotional and evaluative connotations of approval, encouragement etc; the stylistically marked words (mostly of the literary style), phraseological units (both idiomatic and non-idiomatic), stylistic means of different levels (epithets, metaphors, metonymies, simile, rhetorical questions, inversion and the like). All the above mentioned language units are used to realize the communicative strategies of metaphorization and are aimed at forming positive attitude to the information provided and its presenters or carriers.

The phonetic means of representation on the segmental and suprasegmental levels should be singled out (on the segmental level it's the division into syllables, the alteration of the stressed and unstressed syllables, the use of the proclitics and enclitics, the phenomenon of the phonetic adaptation in the roots and affixes of the loan lexemes; on the suprasegmental level — the value of the total acoustic energy, intensity and duration of sound, the use of specific melodic patterns, hesitation pauses). The main criterion of the quality and faithfulness of the performed scientific discourse translation is the accuracy of rendering the complex interaction of the linguistic means of different levels aimed at realizing the main communicative strategies and techniques of the scientific discourse and thus enforcing the total communicative and pragmatic effect as well as providing for the successful communication.

The **perspective** is seen in the more detailed research of the typological common features and specific linguistic peculiarities of the contemporary scientific discourse on the basis of the typologically distant Germanic and Slavic languages.

Literature

1. Bell R. T. Translation and Translating / R. T. Bell. — London and New York : Longman, 1991. — 400 p.
2. Dijk van T. A. Principles of Critical Discourse Analysis / T. A. van Dijk // The sociolinguistic Reader. — 1998. — Vol. 2 : Gender and Discourse. — P. 367–393.
3. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Пермена. — 2002. — 477 с.

References

1. Bell, R. T. (1991), *Translation and Translating*, Longman, London & New York, 400 p.
2. Dijk van, T. A. (1998), «Principles of Critical Discourse Analysis», *The sociolinguistic Reader*, vol. 2, *Gender and Discourse*, pp. 367–393.
3. Karasik, V. I. (2002), *The language circle : personality, concepts, discourse [Jazykovej krug : lichnost', koncepty, diskurs]*, Peremena, Volgograd, 477 p.

ДЕРІК Ілона Морисівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 34, м. Одеса, 65029, Україна; тел. : +38 050 3166344; e-mail : anoli@odessa.tv; ORCID ID: 0000-0003-1476-2391

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕКЛАД НАУКОВОГО ДИСКУРСУ З ТИПОЛОГІЧНО НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ

Анотація. Представлена стаття спрямована на вивчення *проблеми* перекладу наукового дискурсу з типологічно неспоріднених мов у сучасній науковій парадигмі. Головна *мета* статті полягає у дослідженні тактик перекладу наукового дискурсу з урахуванням лексико-граматичних розбіжностей у типологічно неспоріднених вихідній мові та мові перекладу. *Предметом* є певні мовні явища вихідної мови та засоби їх відтворення засобами мови перекладу зі збереженням семантичного інваріанту відповідно до вимог жанру наукового дискурсу. Застосовуючи *методи* прикладної лінгвістики й аналізу тексту, здійснено всебічний огляд перекладу наукового дискурсу в ментальному та комунікативному аспектах. *Завданням* дослідження є визначення типологічних особливостей перекладу наукового дискурсу з англійської українською та навпаки. За *результатами* виконаного дослідження з'ясовано, що існують типологічні особливості перекладу наукового дискурсу для вище згаданої пари (англійська-українська). *Практична цінність* дослідження полягає в тому, що визначені закономірності дозволяють стверджувати про залежність якості перекладу наукового дискурсу від збереження типологічно спільних і дистинктивних рис наукового дискурсу.

Ключові слова: переклад наукового дискурсу, типологічно неспоріднені мови, мовне явище, вихідна мова, мова перекладу, перекладацькі стратегії і тактики, мовні засоби, семантичний інваріант, типологічно спільні та дистинктивні риси.

ДЕРІК Ілона Морисівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», ул. Старопортофранковская, 34, г. Одесса, 65029, Украина; тел. : +38 050 3166344; e-mail : anoli@odessa.tv; ORCID ID: 0000-0003-1476-2391

К ВОПРОСУ О ПЕРЕВОДЕ НАУЧНОГО ДИСКУРСА С ТИПОЛОГИЧЕСКИ НЕРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация. Представленная статья направлена на изучение *проблемы* перевода научного дискурса с типологически неродственных языков в современной научной парадигме. Главная *цель* статьи заключается в исследовании тактик перевода научного дискурса с учётом лексико-грамматических различий в типологически неродственных исходном языке и языке перевода. *Предмет* изучения — определённые языковые явления исходного языка и средства их воспроизведения средствами языка перевода с сохранением семантического инварианта в соответствии с требованиями жанра научного дискурса. Применяя *методы* прикладной лингвистики и анализа текста, осуществлено всестороннее исследование перевода научного дискурса в ментальном и коммуникативном аспектах. *Задачей* исследования является определение типологических особенностей перевода научного дискурса с английского на украинский и наоборот. В *результате* выполненного исследования выяснилось, что существуют типологические особенности перевода научного дискурса для вышеупомянутой пары (английский-украинский). *Практическая ценность* исследования заключается в том, что определённые закономерности позволяют утверждать о зависимости качества перевода научного дискурса от сохранения типологически общих и дистинктивных черт научного дискурса.

Ключевые слова: перевод научного дискурса, типологически неродственные языки, языковое явление, исходный язык, язык перевода, переводческие стратегии и тактики, языковые средства, семантический инвариант, типологически общие и дистинктивные черты.

Статтю отримано 12.09.2016 р.

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

УДК 811.111'373.72

ГЕРКЕРОВА Олександра Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; вул. Старопортофранківська, 34, м. Одеса, 65020, Україна; тел.: +38 067 9394950; ORCID ID: 0000-0002-7449-6112

КОВАЛЬ Катерина Валеріївна,

магістрант факультету іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; вул. Старопортофранківська, 34, м. Одеса, 65020, Україна; тел.: +38 098 2881554; e-mail: katerynakoval1993@bk.ru; ORCID ID: 0000-0003-3501-7411

ЗООМОРФНА ЛЕКСИКА У ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Анотація. *Мета дослідження* — аналіз етнокультурних особливостей фразеологічних одиниць із зооморфічним компонентом і лінгвістичних засобів їх вираження в сучасній англійській мові, які відображають культурно-національні стереотипи і при вживанні в мові відтворюють характерний для лінгвокультурної спільноти менталітет. *Предметом дослідження* є переносно-образні значення англійських фразеологічних одиниць із зооморфною лексикою, які виконують різні функції в мові і виконують особливі семантичні навантаження (характеристика різноманітних людських якостей, дій, станів і т. ін.). *Гіпотеза дослідження:* ми припустили, що зооморфеми як частина мовної картини світу і як основа для творення цілої низки фразеологічних одиниць дозволять уявити національний характер носіїв англомовної культури, особливості їх менталітету, зроблять внесок у пізнання національної духовної культури, її традицій. **Висновки:** фразеологізми в англійській мові здебільшого є автохтонними зворотами, автори яких невідомі. Споконвіку англійські зооморфні фразеологізми пов'язані з традиціями, звичаями і повір'ями англійського народу, а також із реаліями, переказами, історичними фактами. Велика кількість англійських зооморфізмів перетинається з античною міфологією, історією і літературою. Багато з цих фразеологізмів мають інтернаціональний характер, оскільки функціонують у кількох мовах.

Ключові слова: зооморфізм, фразеологізм, запозичення, словотворення, англійська мова.

Постановка проблеми. Важливе місце у відображенні національно-культурних особливостей соціуму відведено зооморфній лексиці. Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів широко представлені у всіх мовах світу. У зоолексиці яскравіше, ніж в будь-якій іншій галузі мови, відображаються особливості осмислення позамовної реальності [1, с. 50].

Мета дослідження — аналіз етнокультурних особливостей фразеологічних одиниць із зооморфічним компонентом і лінгвістичних засобів їх вираження в сучасній англійській мові. Ці особливості відображають культурно-національні стереотипи і при вживанні в мові відтворюють характерний для лінгвокультурної спільноти менталітет.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми в англійській мові здебільшого є автохтонними англійськими зворотами, автори яких невідомі. Споконвіку англійські зооморфні фразеологізми пов'язані з традиціями, звичаями і повір'ями англійського народу, а також із реаліями, переказами, історичними фактами. Наприклад: *halycon days* — «спокійні, мирні дні, спокійний час» (за давнім переказом, зимородок виводить пташенят у гнізді, яке плаває по морю, в період зимового сонцестояння, і в цей період, близько двох тижнів, море буває абсолютно спокійним); *white elephant* — «обтяжливе або руйнівне майно, подарунок, від якого не знаєш, як позбутися, тягар» (походження пов'язане з легендою про те, що король Сіаму, бажаючи розорити кого-небудь зі своїх підданих, дарував йому священного білого слона, утримання якого обходилося дуже дорого); *a black sheep* — «паршива вівця, ганьба в сім'ї» (за старим повір'ям, чорна вівця відзначена печаткою диявола); *as well be hanged for a sheep as a lamb* — «якщо судилося бути повішеним за вівцю, то чому б не вкрасти заодно і ягняти» (відгомін старого англійського закону, за яким крадіжка вівці каралася стратою через повішення); *an unlicked*

cub — «зелений, жовторотий молодик, молоко на губах не обсохло» (зворот пов'язаний із середньовічним повір'ям, за яким ведмежата родяться безформними, і ведмедича, облизуючи їх, надає їм належного вигляду).

Зооморфізми в різних мовах описують зовнішність, характер і стиль поведінки, професійну діяльність людини, її ставлення до протилежної статі, сім'ї, дітей [2, с. 150]. Англійська мова показує людину як індивіда, особистість, акцентуючи такі позитивні риси, як змагальність, самостійність, засуджуючи шахрайство і несумлінність, наприклад: *tiger* — «небезпечний противник, сильний гравець»; *a lone wolf* — «людина, що діє наодинці»; *barracuda* — «егоїстичний, нечесний ділок, хижак»; *shark* — «шулер, шахрай, вимагач; митний чиновник; кишеньковий злодій»; *weasel* — «проноза, слизький тип, підлабузник»; *stalking horse* — «підставна особа, ширма».

У британській культурі людину частіше характеризують за сферою професійної діяльності, отже, в англійській мові багато зооморфізмів серед слів професійного жаргону, що описують політичну та ділову діяльність людини: *bull* — «спекулянт, який грає на підвищення»; *bear* — «біржовий маклер, який грає на пониження»; *stag* — «біржовий спекулянт цінними паперами, що купує акції компанії, яка розпродається, з наміром їх потім перепродати»; *lame duck* — означає політика, чий термін перебування на обраній посаді добігає кінця; *poodle* — «посіпака (про партію, людину, що запобігає перед можновладцями); людина, яка хоче залежати від будь-якої владної структури або належати до неї»; *a fat cat* — «багата і привілейована людина» [5].

Особливий погляд на світ проявляється в англійській мові у вигляді маркування історичних особистостей за допомогою зооморфізмів: *the Hog* — Річард III, *the Lion Heart* — Річард Левине Серце, *the Swan of Avon* — Шекспір. Національно-культурні особливості (критичність і педантичність англійців) виражаються в таких зооморфізмах, як *if wishes were horses, beggars would ride* — «будь бажання коней, жебраки їздили б верхи»; *pigs might fly* — «буває, що корови літають»; *if the sky falls, we'll catch larks* — «якби та якби». Англійській культурі не властиво обмежувати права людини; особистість цінується як цілісна, незалежна, наприклад: *bring your own bears* — «робіть, що хочете, я вас не боюся», *to be a bear for punishment* — «не боятися покарання, йти напролом, не дивлячись на авторитети».

На англійську мову значно вплинули переклади Біблії. Протягом століть Біблія була найбільш читаною й цитованою в Англії книжкою; не лише окремі слова, а й цілі ідіоматичні вирази увійшли до англійської мови зі сторінок Біблії. Біблійні фразеологічні одиниці є повністю асимільовані й запозичені. Серед них багато зооморфних фразеологічних одиниць: *can the leopard change his spots?* — «Хіба може барс змінити свою плямисту шкуру?» (пор.: *горб-того могила виправить*); *cast pearls before swine* — «метати бісер перед свинями»; *a wolf in sheep's clothing* — «вовк в овечій шкурі». Відповідний фразеологізм біблійного прототипу може створюватися внаслідок його переосмислення, наприклад, зворот *kill the fatted calf* у притчі про блудного сина живається в буквальному значенні «заколотися вгодованого теля». Пізніше цей зворот набув нового значення «пригостити кращим, що є вдома». Деякі фразеологічні одиниці сходять до біблійного сюжету, в якому згадується лише один компонент фразеологізму. Наприклад, фразеологічна одиниця *a fly in the ointment* — «ложка дьогтю в бочці меду» заснована на наступному біблійному іноказанні: *Dead flies cause the ointment of the apothecary to send forth a stinking savour, so doth a little folly him that is in reputation for wisdom and honour*. Фразеологізми біблійного походження не є застиглими цитатами, що не допускають ніяких змін. У сучасній англійській мові багато з них обростають варіантами, піддаються різним видам повнелення, від них можуть утворюватися похідні. Деякі біблійні ідіоми мають зоо-еквіваленти. Це свідчить про історичну довготривалість: *as patient as Job* = *as patient as an ox* — «про терпимість»; *as poor as Lazarus* = *as poor as a church mouse* — «про нужду»; *as wise as Solomon* = *as wise as an owl* — «про мудрість».

Велика кількість англійських зооморфізмів пов'язана з античною міфологією, історією і літературою. Багато з цих фразеологізмів носять інтернаціональний характер, оскільки функціонують у кількох мовах. З античної міфології пішли, наприклад, такі звороти: *Man is a wolf to a man* (*Plautus*) — «людина людині вовк (Плавт)». Виразом, пов'язаним з троянською війною, є *the Trojan Horse* — «троянський кінь, прихована небезпека». Ряд виразів походить з байки Езопа та інших грецьких казок і байок: *kill the goose that laid (lays) the golden eggs* — «вбити курку, яка несе золоті яйця»; *cry wolf too often* (тж. *cry wolf*) — «піднімати помилкову тривогу» (з байки про пастуха, який розважався тим, що обманював людей, кричачи «Вовк! Вовк!»); *the lion's share* — «левова частка»; *cherish (nourish або warm) a viper in one's bosom* — «пригріти змію на грудях»; *an ass in lion's skin* — «осел в левовій шкурі»; *a fly on the wheel* — «людина, яка перебільшує свою участь у якій-небудь справі» (вираз взято з байки Езопа «Диліжанс і муха»); *the mountain has brought forth a mouse* — «гора народила мишу»; *a dog in the manger* — «собака на сні».

Деякі фразеологізми походять з творів давньоримських письменників: *a snake in the grass* — «змія підколотна, підступний, прихований ворог». Існують також фразеологічні одиниці, запозичені з різних мов. Багато англійських фразеологізмів запозичені з французької мови: *Buridan's*

ass — «буриданів осел» (про людину, яка не може зробити вибір між двома рівноцінними предметами, рівносильними рішеннями тощо) (фр. *L'âne de Buridan*. Французькому філософу XIV ст. Буридану приписується розповідь про осла, який помер від голоду, оскільки він не наважувався зробити вибір між двома однаковими оберемками сіна. Ця розповідь була нібито наведена Буриданом як приклад в міркуваннях про свободу волі. З цієї ж розповіді походить зооморфізм *an ass* (або *a donkey*) *between two bundles of hay*).

Фразеологічні запозичення з німецької мови нечисленні. І в багатьох випадках збіг англійських і німецьких фразеологізмів аж ніяк не означає, що англійський зворот є перекладом з німецької. Швидше, навпаки, бо англійська література мала великий вплив на розвиток німецької літератури. До подібних зворотів належать: *go to the dogs* — «гинути, розорятися, розвалюватися» (нім. *Vor die Hunde gehen*); *let the cat out of the bag* — «проговоритися, видати секрет» (нім. *die Katze aus dem Sack lassen*. Пізніше також *let the cat out*). З португальської мови: *an ugly duckling* — «бридке каченя» (людина, несправедливо оцінена нижче своїх достоїнств, що виявляються несподівано для оточуючих; із заголовка казки Г. Х. Андерсена про гидке каченя, яке виросло і стала прекрасним лебедем); з італійської мови: *every dog is a lion at home* — «всяк кулик у своєму болоті великий» (італ. *Ogni cane è leone a casa sua* — «кожна собака — лев у себе вдома»). Слід проявляти більшу обережність при встановленні факту запозичення того чи іншого звороту, бо паралельне існування в різних мовах однакових за значенням і образністю виразів може не мати жодного відношення до запозичення, а пояснюється спільними суспільно-політичними умовами життя народів, які розмовляють цими мовами, спільними звичаями, традиціями, елементами народної мудрості. Так, англійський зооморфізм *get on one's high horse* (*Ride the high horse*) — «зарозуміло триматися, величатися» узятий з професійного мовлення військових; цей вираз виник у зв'язку з тим, що феодали зазвичай билися верхи та зневажливо ставилися до піхоти, що складалася з простолюдинів. Немає підстав стверджувати, що англійський фразеологізм є перекладом німецького *sich auf hohe Pferd setzen* або французького *monter sur ses grands chevaux*. Вирази виникли незалежно один від одного у схожих умовах європейського феодалізму.

Особливий інтерес представляють так звані «образні порівняння», більшість з яких не збігаються в різних мовах. Те, що представники однієї культури виокремлюють і підкреслюють одні властивості тварин, а представники іншої культури — інші властивості, нерідко пояснюється «міфологічним контекстом»: властивості, якими наділено тварин у казках, міфах, легендах, білинах однієї культури, закріплені у свідомості носіїв цієї культури; ту чи іншу ознаку згодом асоціюють з конкретною твариною. Крім того, існують також паралельні варіанти ідіом порівняння однакового змісту, але без зоонімів: *as cold as a frog* = *as cold as charity* = *as cold as stone*; *as dumb as fish* = *as dumb as statue*. Завдяки своїй образності зоонім може надавати всій ідіомі порівняння певне емоційне забарвлення: *as fat as a pig*, *as sly as a fox*, *as poor as a church mouse*, *as greedy as a dog (pig)*, *as happy as a lark*, *as harmless as a dove (kitten)*, *as quiet as a lamb*, *as silly as a sheep*, *as brave as a lion*, *as free as a bird*, *as blind as a bat* [4].

Багато письменників збагатили англійську фразеологію своєю словотворчістю. Серед них, у першу чергу, слід назвати Вільяма Шекспіра, Редьярда Кіплінга, Льюїса Керролла. Вільям Шекспір: *very like a whale!* — «Так я вам і повірив! Ну звичайно! Як би не так!». Редьярд Кіплінг: *the tail wags the dog* — «хвіст виляє собакою, підлеглий командує начальником» («*The Conundrum of the Workshops*»). Льюїс Керролл: *grin like a Cheshire cat* — «посміхатися на весь рот», *(as) mad as a March hare* — «не при своєму розумі, здуріти, зовсім розуму позбутися» («*Alice in Wonderland*»).

Висновки. Отже, зооморфізми, як і вся оцінна лексика будь-якої мови, сприяють вираженню почуттів, реакцій, емоційного життя людини в цілому, формуючи і позначаючи ціннісну картину світу. Завдяки своїй експресивній стороні фразеологізми легко доступні сприйняттю людей, узагальненню та переосмисленню.

Література

1. Брославская Е. М. Этнокультурные особенности зооморфизмов в русском, украинском и английском языках / Е. М. Брославская // Вестник Международного Славянского университета. — Харьков, 2001. — Т. 4. — № 6. — С. 49–52.
2. Миронова И. В. Зоометафора в свете антропоцентричности языка (на материале английской лексики) / И. В. Миронова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. — Воронеж, 2001. — С. 149–151.
3. Спирс Ричард А. Словарь американских идиом / Ричард А. Спирс. — М.: Рус. яз., 1991. — 464 с.
4. *Animal Idioms* [Електронний ресурс]. — URL : <http://www.idiomconnection.com/animal.html#A> (дата звернення : 20.08.2016).
5. *English Idioms* [Електронний ресурс]. — URL : [Idiomatic Expressions// http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms_proverbs.html](http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms_proverbs.html) (дата звернення : 20.08.2016).

References

1. Broslavskaja, E. M. (2001), «Ethnocultural features of zoomorphisms in Russian, Ukrainian and English languages», *Journal of International Slavonic University [«Etnokul'turnye osobennosti zoomorfizmov v russkom, ukrainском i anglijskom jazykakh»]*, *Vestnik Mezhdunarodnogo Slavianskogo universiteta*, Kharkov, t. 4, No 6, pp. 49–52.
2. Mironova, I. V. (2001), «Zoological metaphor in the light of the language anthropocentric (on a material of English vocabulary)», *Methodological problems of cognitive linguistics [«Zoometafa v svete antropocentrichnosti jazyka (na materiale anglijskoj leksiki)»]*, *Metodologicheskie problemy kognitivnoj lingvistiki*, Voronezh, pp. 149–151.
3. Spiers Richard A., (1991), *Dictionary of American Idioms [Slovar' amerikanskikh idiom]*, Rus. jaz., Moscow, 464 p.
4. Animal Idioms, available at : <http://www.idiomconnection.com/animal.html#A> (date of appeal : 20/08/2016).
5. English Idioms, available at : Idiomatic Expressions// http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms_proverbs.html (date of appeal : 20/08/2016).

ГЕРКЕРОВА Александра Михайловна,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры германской филологии и методики преподавания иностранных языков Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»; ул. Старопортофранковская, 34, Одесса, 65020, Украина; тел.: +380679394950; ORCID ID: 0000-0002-7449-6112

КОВАЛЬ Екатерина Валерьевна,

магистрант факультета иностранных языков Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»; ул. Старопортофранковская, 34, Одесса, 65020, Украина; тел.: +38 098 2881554; e-mail: katerynakoval1993@bk.ru; ORCID ID: 0000-0003-3501-7411

ЗООМОРФНАЯ ЛЕКСИКА ВО ФРАЗЕОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Аннотация. *Цель исследования* — анализ этнокультурных особенностей фразеологических единиц с зооморфным компонентом и лингвистических средств их выражения в современном английском языке. Эти особенности отражают культурно-национальные стереотипы и при употреблении в языке воспроизводят характерный для лингвокультурной общности менталитет. *Предметом* исследования являются переносно-образные значения английских фразеологических единиц с зооморфной лексикой, которые выполняют различные функции в языке и выполняют особую семантическую нагрузку (характеристика различных человеческих качеств, действий, состояний и т.д.). *Гипотеза* исследования: мы предположили, что зооморфемы как часть языковой картины мира и как основа для создания целого ряда фразеологических единиц дают возможность представить национальный характер носителей англоязычной культуры, особенности их менталитета, помогают познать особенности национальной духовной культуры, её традиции. *Выводы:* большинство английских фразеологизмов являются исконными, их авторы неизвестны. Изначально английские зооморфные фразеологизмы связаны с традициями, обычаями и поверьями англичан, а также с реалиями, преданиями, историческими фактами. Большое количество английских зооморфизмов связано с античной мифологией, историей и литературой.

Ключевые слова: зооморфизм, фразеологизм, заимствование, словообразование, английский язык.

Alexandra M. HERKEROVA,

PhD, Associate Professor, Germanic Philology and Foreign Languages Teaching Methodology Chair, K. D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University; 34 Staroportofrankivska str., Odessa, 65020, Ukraine; tel.: +38 067 9394950; ORCID ID: 0000-0002-7449-6112

Ekaterina V. KOVAL,

Undergraduate of Foreign Languages Department, K. D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University; 34 Staroportofrankivska str., Odessa, 65020, Ukraine; tel.: +38 098 2881554; e-mail: katerynakoval1993@bk.ru; ORCID ID: 0000-0003-3501-7411

ZOOMORPHIC PHRASEOLOGY VOCABULARY OF ENGLISH AS THE REFLECTION OF NATIONAL CULTURAL PECULIARITIES IN THE UK

Summary. The *purpose* of the article is to analyze the ethnic and cultural peculiarities of idioms with a zoomorphic component and linguistic expressive means in modern English, reflecting cultural and national stereotypes and showing the distinctive characteristics of mentality of one or another linguo-cultural community. The *subject-matter* of this study is the transferred, figurative meaning of English idioms with zoomorphic vocabulary which have various functions in the language and have a special semantic loading (typical of different human qualities, actions, conditions, etc.). The hypothesis of the research is that zoomorphemes

as part of a language picture of the world and also as basis for idioms allow depicting the national character of English speakers, the peculiarities of their mentality and making a contribution to the knowledge of their national and mental culture and traditions. **Results:** English phraseologisms are mostly original English phrases, the authors of which are unknown. Initially, the British zoomorphic phraseologisms are concerned with the traditions, customs and beliefs of the British identity and also with the realia, legends, and historical facts. A vast number of English zoomorphisms are connected with ancient mythology, history and literature.

Key words: zoomorphism, idiom, borrowing, derivation, the English language.

Статтю отримано 19.09.2016 р.

УДК 811.111'23'373.22

ТКАЧЕНКО Ганна Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; +38 0482 630703; e-mail: tkachenko_anna_0@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-0274-8752

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХРЕМАТОНІМІВ У П'ЯТОМУ КОЛІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ХРЕМАТОНІМНОГО ФРЕЙМУ

Анотація. *Метою* статті є аналіз основних компонентів індивідуального хремотонімного фрейму, який репрезентовано хремотонімами картини світу носіїв англійської мови. Ці одиниці було виокремлено за результатами проведення вільного асоціативного ономастичного експерименту. *Об'єктом* дослідження є онімний простір англійської мови. *Предмет* дослідження — англомовні хремотоніми як феномени картини світу. Індивідуальний хремотонімний фрейм розглянуто як структуру ментального лексикону людини, що охоплює знання людини про всі хремотоніми, наявні в її ментальному лексиконі. Увага приділялася опису 5-го кола індивідуального хремотонімного фрейму. Зараз є потреба наукового дослідження власних назв унікальних речей — хремотонімів. У роботі використано описовий, експериментальний *методи*, а також *методи* аналізу та систематизації отриманого матеріалу. У вільному асоціативному експерименті взяли участь 100 англомовних респондентів. Їм було запропоновано дати відповідні реакції на 100 хремотонімних стимулів. Отримано та інтерпретовано 10366 реакцій. За допомогою ретельного аналізу отриманих відповідей встановлено структуру індивідуального хремотонімного фрейму і зв'язки між його колами та скриптами. Установлено, що індивідуальний хремотонімний фрейм складається з 5 кіл, 112 гештальтів і 6 скриптів. *Сумуючи* вищезазначене, можемо підкреслити, що 5-те коло індивідуального хремотонімного фрейму складається із майже нікому не відомих хремотонімів, що рідко вживаються. *Практична цінність* роботи полягає в новому способі наукового дослідження хремотонімів. *У результаті* розвідки були встановлені особливості репрезентації хремотонімів 5-го кола індивідуального хремотонімного фрейму в картині світу носіїв англійської мови.

Ключові слова: хремотонім, 5-те коло індивідуального хремотонімного фрейму.

Статтю присвячено вивченню головних компонентів індивідуального хремотонімного фрейму, що репрезентують англійські хремотоніми в картині світу носія англійської мови.

Мета роботи полягає у з'ясуванні когнітивної природи хремотонімів 5-го кола індивідуального хремотонімного фрейму й особливостей їх існування у ментальному лексиконі носіїв англійської мови. Об'єктом дослідження є онімний простір англійської мови. Предметом — англомовні хремотоніми, що становлять собою певний компонент картини світу, зокрема їх репрезентації у ментальному лексиконі носіїв англійської мови. Відповідно до мети дослідження були використані наступні методи: описовий метод, за допомогою якого було здійснено опис реакцій, отриманих під час асоціативного експерименту; метод аналізу та індуктивного узагальнення отриманих результатів.

Орієнтація сучасної ономастики на виділення та дослідження механізмів репрезентації знань [1; 3; 4], а також міждисциплінарний характер лінгвістичних студій [5; 2, с. 119] визначають актуальність порушеної проблеми. Наукова новизна полягає в тому, що вперше проведено вільний ономастичний асоціативний експеримент на матеріалі хремотонімної лексики англійської мови, систематизовано й описано типи реакцій на хремотонімні стимули, які є реалізацією трьох основних і трьох мішаних скриптів. Вперше визначено види асоціацій, на підставі чого хремотоніми розподілено на семантичні гештальти в колах індивідуального хремотонімного фрейму носіїв англійської мови.

У п'ятому колі індивідуального хремотонімного фрейму наявні хремотоніми, які не пов'язані з духовним світом людини, її внутрішніми турботами, не є відтворенням психічної поведінки тощо. Тут скоріше присутні стимули, на які більшість опитуваних відреагувала реакціями-здогадками,

адже до її ментального лексикону ці хрематоніми не входять. Респонденти, задіяні у експерименті, даних стимулів не знають.

За результатами проведення вільного асоціативного ономастичного експерименту, у п'ятому колі індивідуального хрематонімного фрейму виокремлено зони таких скриптів: узуальний — 80 %, сакрально-узуальний — 13 % та віртуально-узуальний — 7 %. Реакцій, які ідентифікують віртуальний, сакральний та сакрально-віртуальний скрипти, отримано не було.

Novelty Egg Doll 43/100/12/28/2 СГАОП «іграшка» сягає 47 %. Даний стимул пов'язується реципієнтами нашого асоціативного експерименту із іграшками, дитинством та ляльками. Деякі респонденти розуміють, про що йдеться, інші здогадуються та підбирають схожі асоціації, виходячи з назви хрематоніма. Найчастотнішими ОЛ, які репрезентують узуальний скрипт, є асоціати, скеровані тематикою «гра», «дитинство» (*childhood, doll in box, toy, children*). Існують певні відгуки, при аналізі яких стає зрозумілим, що респонденти зовсім не знайомі із стимулом, але надають інтуїтивні реакції, пов'язані із дитинством та ляльками: *souvenir, oval, gift, Matryoshka, Kinder Surprise*. Менша частина опитуваних розуміє, про що йдеться та надає загальну характеристику стимулу: *Museum of Childhood in Victoria and Albert Museum, painted egg doll's body in the egg shape, exhibition in museum*.

Стимул **Princess Daisy Doll** 40/96/7/14/8 репрезентує семантичний гештальт «іграшковий музейний експонат» і становить 43 %. Найчастотніші реакції показують віднесення стимулу до дитячого всесвіту (*toy, small, Barbie, little girl*). Наявні онімні асоціати, які ідентифікують пропріатив як представника узуального скрипту та надають додаткову енциклопедичну інформацію про нього: *doll in Victoria and Albert Museum, Christening gift, in the Museum of Childhood, a wonderful gift to a museum by Princess Mary, a wax doll from London*.

Sedgford Tore 29/96/5/10/6 містить СГАОП «знахідка», який сягає 62 %. Хрематонім є представником узуального скрипту; узуальний характер скрипту реалізовано на підставі реалій навколишньої дійсності (*finding, museum, collection, excavations, ancient*). Наявні онімні асоціати, які ідентифікують стимул: *Africa, Egypt, British Museum, Celtic necklace, Egypt*.

Stamp Z Grill 44/105/14/32/6 кількість реакцій, які реалізують семантичний гештальт «американська філателія» становить 76 %. Перша і найчастотна реакція пов'язує стимул із реаліями посвяченого життя, що свідчить про відношення стимулу до узуальної зони дії скрипту — *United States of America (9)*. Здогадки та відмови від реакції свідчать про малу поінформованість респондентів та відсутність у них знань про пошуковий хрематонім: *alphabet, news, letter from the ABC*. Більша частина опитуваних не знає нічого про марку, але здогадуються і надають асоціації, пов'язані із поштовим сполученням (*envelope, letter, message, postage*).

The Grafton Ornament 26/97/5/15/3 СГАОП «корабельна аварія» становить 36 %. Найчастотнішою реакцією є така, яка репрезентує семантичний гештальт є *shipwreck (16)*. Наявна група асоціацій, яка зовсім не пов'язана із стимулом, але виходить з назви пропріативу: *art, mosaic, floral, flowers*. Інша кількість реакцій відносить хрематонім до морської тематики: *ship, sea, schooner, sea voyage*.

The Maria Alexandrovna Sapphire Brooch 35/98/7/26/7 «імперський сапфір» 52 %. Респонденти нашого асоціативного експерименту відносять стимул до узуального скрипту, що можемо підтвердити такими реакціями: *rare treasure, exhibit, nominal, magnificent piece*. Наявні онімні асоціати, які ідентифікують хрематонім та дають його загальну характеристику — дані про місце виготовлення, власне, про місцезнаходження та про власників: *Russia, the Great London Exhibition, London, presented to Emperor's wife Empress Maria Alexandrovna, Russian Diamond Fund*.

The North Star Ruby 29/100/6/23/4 СГАОП «холод» становить 35 %. Більша частина реакцій пов'язана із лексемами *north (cold north Polaris, Alaska, snow, white)* та *star (shining star, stars, polar lights)*. Інша група асоціатів ідентифікує каміння: *red, beautiful stone, unblemished clarity, unknown location*.

The Polar Star Diamond 32/102/8/19/4 репрезентує СГАОП «холодна коштовність» і становить 54 %, що можна підтвердити даною групою асоціацій: *north, North Star, polar, expensive, coldness, large*. Окрема кількість онімних асоціатів вводить стимул до узуальної зони дії скрипту, підтверджуючи те, що дійсно існує: *North Pole, Premier, Russia, Scandinavia, Norway*.

The Reward of Faith Sapphire 25/94/4/16/6 семантичний гештальт «австралійське каміння» охоплює 39 % від усіх отриманих реакцій нашого асоціативного експерименту. Найчастотнішою реакцією стала асоціація *faith 11*, яку можна пояснити впливом обставин. Наявна кількість асоціацій, які дають вказівки на ознаки предмету та його властивості: *deep red, colour change, purple*.

The Sea of Glory Diamond 26/98/3/9/5 СГАОП «великий діамант» сягає 37 % і відносить стимул до узуальної зони дії скрипту за більшістю із отриманих реакцій: *large diamond, thick stone, Indian standards of measurement*.

Tyburn Tree 44/105/4/5/8. Пошуковий стимул репрезентує семантичний гештальт «страта», який складає 64 % і реалізується такою групою асоціатів: *death, execution, fear, hanged men, victim*,

convey. Реакції на даний хремотонім містять великий відсоток негативної конотації: *desperate, association, truth*. Онімні асоціати ідентифікують стимул: *Dr. Story, Great Britain, Tyburn*.

Two Pence Stamp 35/101/8/19/4 СГАОП «британська філателія» складає 63 %. Хремотонім відносимо до зони дії узуального скрипту, що можемо обґрунтувати такою семантичною групою: *printed stamp, postage, British early stamp*.

Узуально-сакральний скрипт містить хремотоніми, що сприймаються людиною як сакралії, які будують реальну картину світу індивідуума за втручання сакрального компоненту у його життя.

Стимул **The Great Dish** 38/103/11/25/0 містить семантичний гештальт «музейний експонат» і сягає 32 %. Даний хремотонім відносимо до зони дії двох скриптів за реакціями, які умовно можемо поділити на два угруповання: історичні реалії, який репрезентовано профанною англомовною картиною світу (*food, meat, eating, famous thing*), і сакральні реалії, які пов'язані з непрофаним, що має відношення до Бога, відображає духовну англомовну картину світу (*Jesus, church, religion*).

The King IV State Diadem 21/97/6/20/8 СГАОП «володарі монархії» становить 65 %. Хремотонім реалізує дві зони дії скриптів: узуальний характер репрезентовано асоціаціями-реаліями (*kingdom, crown, royal family, king*) і сакральний характер зумовлено асоціаціями-сакраліями (*God gave the right to reign, sacred tiara*). Художній світ переносить хремотонім узуального скрипту до сфери віртуального скрипту і робить його в той самий час притаманним обом скриптам.

The Mitchell-Hedges Crystal Skull 18/83/2/13/17 семантичний гештальт «археологічна знахідка» складає 87 %. Буття хремотоніму репрезентує дві зони скрипту: узуальну, яка відтворює реалії доквілля (*finding, excavations, rock crystal, archeology*), і віртуальну, яка стимулює творчий потенціал респондентів (*film, Indiana Jones and the Kingdom of the Crystal Skull, Legend of the Crystal Skull is a famous video game*).

Подальшим напрямом нашої розвідки ми визначаємо аналіз особливостей існування хремотонімів в інших колах індивідуального хремотонімного фрейму в межах фреймової ономастики.

Л і т е р а т у р а

1. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика : навч. посібник / О. Ю. Карпенко. — Одеса : Фенікс, 2010. — 158 с.

2. Левицький А. Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми / А. Е. Левицький // Мовні і концептуальні картини світу. — К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2007. — Вип. 23. — Ч. 2. — С. 119–127.

3. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 — загальне мовознавство / В. Ю. Неклесова. — Одеса, 2010. — 230 с.

4. Ткаченко Г. В. Англомовні хремотоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 — германські мови / Г. В. Ткаченко. — Одеса, 2012. — 236 с.

5. Ткаченко Г. В. Історичні засади появи терміна *хремотонім* і межі хремотонімного поля / Г. В. Ткаченко // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. — Чернівці : Букрек, 2014. — Вип. 18. — С. 98–106.

References

1. Karpenko, O. Ju. (2010), *Cognitive Onomastics : a textbook* [*Kohnityvna onomastyka : navchal'nyj posibnyk*], Feniks, Odessa, 158 p.

2. Levyc'kyj, A. E. (2007), «Perspective Ways of Comparative Studies in the cognitive-discursive field», *Language and Concept World Pictures* [«Perspektyvni napriamy zistavnykh doslidzhen' u mezhakh kohnityvno-dyskursyvnoi' paradyhmy»], *Movni i konceptual'ni kartyny svitu*, Kyiv, vol. 23, part 2, pp. 119–127.

3. Neklesova, V. Ju. (2010), *The cognitive nature of the proper names denoting time : Thesis* [*Kognityvna pryroda vlasnykh nazv na poznachennia chasu : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 — zagal'ne movoznavstvo*], I. I. Mechnikov National University, Odessa, 230 p.

4. Tkachenko, G. V. (2012), *English Chrematonyms as Cognitive Linguistic Phenomena : Thesis* [*Anglomovni khrematonimy jak lnhvokohnityvni fenomeny kartyny svitu : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 — hermans'ki movy*], I. I. Mechnikov National University, Odessa, 236 p.

5. Tkachenko, G. V. (2014), «Historical Principles of the Term Chrematonym Creation and the Borders of Chrematonymic Field», *The Slavonic collection* [«Istorychni zasady pojavy termina khrematonim i mezhi khrematonimnogo polia : Slovjans'kyj zbirnyk], Bukrek, Chernivci, Vol.18, pp. 98–106.

ТКАЧЕНКО Анна Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков естественных факультетов Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел. : +38 0482 630703; e-mail: tkachenko_anna_0@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-0274-8752

ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ХРЕМАТОНИМОВ В 5 КРУГЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ХРЕМАТОНИМНОГО ФРЕЙМА

Аннотация. *Целью* статьи является анализ основных компонентов индивидуального хремотонимного фрейма, представленного хремотонимами картины мира носителей английского языка. Эти единицы были выделены в результате проведения свободного ассоциативного ономастического эксперимента. *Объектом* изучения является онимное пространство английского языка. *Предмет* исследования — англоязычные хремотонимы как феномены картины мира. Индивидуальный хремотонимный фрейм, рассмотренный как структура ментального лексикона человека, охватывает знания человека о всех хремотонимах, имеющих в его ментальном лексиконе. Внимание уделялось описанию 5-го круга индивидуального хремотонимного фрейма. Сейчас существует необходимость научного исследования наименований уникальных вещей — хремотонимов. В работе использованы описательный, экспериментальный *методы*, а также *методы* анализа и систематизации полученного материала. В свободном ассоциативном эксперименте приняли участие 100 англоязычных респондентов. Они смогли дать соответствующие реакции на 100 хремотонимных стимулов. Получено и интерпретировано 10366 реакций. С помощью тщательного анализа полученных ответов определена структура индивидуального хремотонимного фрейма и связи между его кругами и скриптами. Установлено, что индивидуальный хремотонимный фрейм состоит из 5 кругов, 112 гештальтов и 6 скриптов. *Суммируя* вышесказанное, можем подчеркнуть, что 5-й круг индивидуального хремотонимного фрейма состоит из почти никому не известных хремотонимов, которые редко употребляются. *Практическая ценность* работы заключается в определении нового способа научного исследования хремотонимов. В *результате* проведенного исследования были установлены особенности репрезентации хремотонимов 5-го круга индивидуального хремотонимного фрейма в картине мира носителей английского языка.

Ключевые слова: хремотоним, V-й круг индивидуального хремотонимного фрейма.

Anna V. TKACHENKO,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of the Chair of Foreign Languages for Science Faculties; Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel. : +38 0482 630703; e-mail: tkachenko_anna_0@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-0274-8752

FEATURES OF THE CHREMATONYMS REPRESENTATION IN THE 5TH ROUND OF THE INDIVIDUAL CHREMATONYMIC FRAME

Summary. It became necessary to investigate the problem concerning the study of the proper name of the unique things — chrematonyms. A free onomastic associative experiment was held, based on the interview of 100 English-speaking respondents who were offered 100 chrematonymic stimuli, and the results were interpreted. In accordance with the results of the survey 10366 associative reactions were received. A thorough analysis of the obtained responses helped to establish the structure of the individual chrematonymic frame and the ties between its circles and scripts. Thus the individual chrematonymic frame is organized by 5 circles, 112 gestalts and 6 scripts. The *purpose* of the article the analysis of the main components of the individual chrematonymic frame, that are represented by the chrematonyms of the English language speakers' world picture. The *object* is the onimic area of the English language. The *subject* is English chrematonyms as phenomena of world picture. We impose and investigate the individual chrematonymic frame as the structure of the man's mental lexicon which embraces the knowledge about all the chrematonyms represented in his mental lexicon. The descriptive *method* and the *method* of analysis are used in the work. *Summing up*, chrematonyms of the Vth circle of the individual chrematonymic frame are rarely used, almost unknown to a person. *The practical value* of the work is considered in new basically established ways of chrematonym problem studies. *As a result* of the investigation, the peculiarities of proper name representation in the English world picture were studied.

Key words: chrematonym, the V circle of the individual chrematonymic frame.

Статтю отримано 18.09.2016 р.

ЯРОЦЬКА Галина Сергіївна,

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(0482)680562; e-mail: g.yarotskaya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4456-3852

ЄДЕР Ольга Сергіївна,

студентка філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +38-0939515580; e-mail: la-la-la-temnaia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3734-0415

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АСОЦІАТИВНО-ВЕРБАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ЛЕКСЕМ *ВЛАДА* ТА *ВЛАСТЬ*

Анотація. *Метою* дослідження є порівняльний аналіз психолінгвістичних ознак концепту *ВЛАСТЬ* / *ВЛАДА* у свідомості сучасних українців — російськомовних і українськомовних. *Предметом* аналізу стали структура та сприйняття відповідних понять. Використано *методику* асоціативного експерименту. *Матеріалом* вивчення є також відомості етимологічних і тлумачних словників. Перевірено гіпотезу щодо тотожності асоціативно-вербальних мереж лексем *влада* та *власть* у мовній свідомості громадян України. *Результати* експерименту полягають в тому, що, на відміну від українськомовних громадян, виявлено збіг асоціативно-вербальних мереж лексем *влада* та *власть* у свідомості російськомовних громадян. *Висновками* роботи можна вважати необхідність подальшого дослідження та з'ясування причин психолінгвістичних розбіжностей між вищезазначеними еквівалентними поняттями та лексемами в мовній свідомості українськомовних громадян України в ситуації двомовності.

Ключові слова: асоціативно-вербальна мережа, мовна свідомість, концепт *влада*.

Постановка проблеми. На сьогодні проблеми політичного дискурсу стали об'єктом обговорення не тільки в публіцистиці, а й у науковому середовищі. Однією з актуальних проблем сучасної політичної лінгвістики є аналіз мовної актуалізації ставлення громадян до влади [7]. Вважаємо, що застосування експериментальних психолінгвістичних методик допоможе визначити сприйняття та усвідомлення понять «влада/власть» сучасними громадянами України. Цікавим також є перевірка того, чи існує у свідомості українців концептуальна тотожність вищезазначених понять. **Актуальність** роботи зумовлена тим, що на сьогоднішній день політична комунікація набуває вагомій ролі [5], а концепт *ВЛАДА* є ключовим у політичному дискурсі, тому вирішення проблем сприйняття та усвідомлення цього концепту в умовах двомовної комунікації в Україні є актуальним питанням політичної лінгвістики та лінгвоконцептології.

Новизна цієї наукової розвідки полягає в тому, що ми залучаємо до експериментів російськомовних та українськомовних громадян України, сподіваючись на збіги у сприйнятті вищезазначених понять. Інакше кажучи, рідна мова інформантів, на нашу думку, не буде суттєво впливати на результати асоціативних експериментів.

Отже, метою нашого дослідження є перевірка вищезазначених гіпотез щодо спільності українського та російського концептів у свідомості сучасних громадян України. У цій роботі ми зробимо спробу порівняти асоціативний простір концептів *ВЛАДА* та *ВЛАСТЬ* у свідомості російськомовних та українськомовних громадян України.

По-перше, лексико-семантичний аналіз, проведений на основі словникових дефініцій, дозволить виявити семантичні компоненти аналізованих слів. По-друге, експериментальні методики допоможуть визначити існування концептуальної конгруентності *влада-власть* у мовній свідомості українців, або спростувати це припущення.

Виклад основного матеріалу. Звернення до Етимологічного словника української мови допоможе з'ясувати внутрішню форму лексеми *влада*. Слово *влада* є запозиченням з польської або чеської мови — *wladza, wladac* [3, с. 409]. Українське слово *володіти*, як і польське *wlodac, wladac, wladarz* «володар», чеське *vlasti* «правити, володіти» походить з праслов'янських **voloditi* «володіти, правити, керувати» [3, с. 409]. Таким чином, історія виникнення слова *влада* дозволяє зафіксувати початковий зміст поняття: те (той), що володіє та керує.

За даними Великого тлумачного словника сучасної української мови, семантику лексеми *влада* визначено, як: 1. Право керувати державою, політичне панування. 2. Керівні державні органи; уряд. // Особи, що мають урядові повноваження. 3. Право та можливість розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь. 4. перен. Сила чого-небудь, могутність [2, с. 151].

На основі словникових статей отримаємо, що концепт *ВЛАДА* є когнітивно складною одиницею, в якій можна виокремити такі логіко-раціональні ознаки: 1) право (як можливість

або повноваження); 2) система органів управління; 3) особа, наділена владою; 4) сила; 5) вплив.

Для того, щоб перевірити присутність у мовній свідомості носіїв української лінгвокультури виокремлених складників, був проведений вільний асоціативний експеримент. Диференційною ознакою у виборі інформантів є рідна мова (українська або російська), віковий діапазон становить від 18 до 57 років. Всі інформанти (50 осіб) — громадяни України.

За результатами асоціативного експерименту, у свідомості українськомовних українців ВЛАДА — це: *корупція* (10), *обман* (9), *гроші* (5), *президент* (5), *депутат* (4), *насилля* (3), *жорстокість* (2), *керування*, *брехня*, *держава*, *зрада*, *крадіжки*, *парламент*.

Виокремлюємо такі лінгвокогнітивні складники концепту ВЛАДА:

1) логіко-раціональні — *президент*, *депутат*, *керування*, *держава*, *парламент*; 2) образно-оцінні — *корупція*, *обман*, *насилля*, *жорстокість*, *брехня*, *зрада*, *крадіжки*; 3) ціннісні ознаки — *гроші*.

Асоціативно-вербальна мережа концепту ВЛАДА за критерієм оцінності має такі групи: негативні: *корупція*, *обман*, *насилля*, *жорстокість*, *брехня*, *зрада*, *крадіжки*; нейтральні: *гроші*, *президент*, *депутат*, *керування*, *держава*, *парламент*. За математичними підрахунками, позитивна оцінка становить 0 %, негативна — 61 %, нейтральна — 39 %.

Отже, у свідомості українськомовних українців на слово-стимул *влада* переважають образно-оцінні характеристики та негативна оцінка.

За даними Словаря російського мови, семантику лексики *власть* подано так: 1. «Право и возможность распоряжаться кем-чем-н., подчинять своей воле. *Родительская власть*. *Во власти пред-рассудков* (перен.). *Превышение власти*. *Под властью кого-н*. *Теряют власть над собой* (теряют самообладание). *Быть во власти кого-чего-н*. (под властью; книжн.). *Ваша власть* (в обращении: как вам угодно; устар.). 2. Политическое господство, государственное управление и органы его. *В. народной демократии*. *Верховная власть*. *Прийти к власти*. *Быть у власти*. 3. мн. Лица, облечённые правительственными, административными полномочиями. *Местные власти*» [6, с. 110].

На основі аналізу словникових статей у лексемі *власть* виокремлюємо такі семантичні складники: 1) право (як можливість або повноваження); 2) система органів управління; 3) еліта; 4) особа, наділена владою.

За результатами вільного асоціативного експерименту, до асоціативної мережі лексики *власть* увійшли такі асоціати: *сила* (4), *президент* (3), *политика* (3), *депутат* (2), *государство* (2), *правительство* (2), *управление* (2), *деньги* (2), *служба*, *вред*, *лидер*, *безразличие*, *жадность*, *начальник*, *коммунизм*, *пионеры*, *слава*, *зло*, *портит*, *коррупция*, *бардак*, *независимость*, *эгоизм*, *демократия*, *жестокость*, *народ*, *государственная*, *общая*, *держава*, *трон*, *корона*, *право*.

Асоціати класифікувалися за такими лінгвокогнітивними ознаками:

1) логіко-раціональні — *президент*, *государство*, *правительство*, *политика*, *депутат*, *управление*, *начальник*, *демократия*, *государственная*, *держава*, *право*, *народ*, *общая*;

2) образно-оцінні — *сила*, *вред*, *лидер*, *безразличие*, *жадность*, *зло*, *портит*, *коррупция*, *бардак*, *эгоизм*, *жестокость*, *трон*, *корона*, *коммунизм*, *пионеры*;

3) ціннісні ознаки — *деньги*, *служба*, *независимость*, *слава*.

Асоціати були розподілені в такі групи за критерієм оцінності:

позитивні: *сила*, *лидер*, *независимость*;

негативні: *вред*, *безразличие*, *жадность*, *слава*, *зло*, *портит*, *коррупция*, *бардак*, *эгоизм*, *жестокость*;

нейтральні: *президент*, *государство*, *правительство*, *политика*, *депутат*, *управление*, *начальник*, *коммунизм*, *пионеры*, *демократия*, *государственная*, *держава*, *право*, *народ*, *общая*, *трон*, *корона*, *деньги*, *служба*.

За математичними підрахунками, позитивна оцінка становить 14 %, негативна — 23 %, нейтральна — 63 %.

Отже, у свідомості українськомовних українців серед асоціацій на слово-стимул *власть* переважають логіко-раціональні характеристики та нейтральна оцінка. Проте визначення оцінності в деяких лексемах викликає певні складнощі, які пов'язані з ідеологічними вподобаннями інформантів. Так, наприклад, лексеми *пионер*, *коммунизм* можуть мати різний оцінний потенціал у свідомості громадян України — позитивний або негативний. Ми уналежнюємо такі лексеми до нейтральних тому, що вони не мають поза контекстом чіткої прагматичної оцінки та словотвірних ознак оцінності.

За результатами першої частини експерименту отримаємо, що українськомовні інформанти надають лексемам *влада* та *власть* такі характеристики: *влада* — *корупція* (10); тобто пре-валює образно-оцінний складник та негативна оцінка; *власть* — *сила* (4) — переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

Друга частина експерименту з російськомовними інформантами дозволила визначити такі асоціати лексики *влада*: *корупція* (8), *Влада* (женское имя) (7), *сила* (6), *политика* (6), *деньги* (5), *брехня* (3), *дипломат* (3), *руководство* (3), *дума* (3), *лидер* (3), *власть* (3),

парламент (2), продажність (2), ложь (2), аферисты (2), слава (2), Влад (мужское имя) (2), правительство (2), оппозиция (2), зрада (2), бардак, перемены, хаос, несправедливість, зрадництво, трусливість, безвідповідальність, байдужість, право, воля, лицемерие, парламент.

Асоціати було розподілено за такими лінгвокогнітивними ознаками:

1) логіко-раціональні — *политика, дипломат, руководство, дума, власть, парламент, правительство, оппозиция, право, лидер*;

2) образно-оцінні — *коррупция, Влада (женское имя), сила, брехня, продажность, ложь, аферисты, Влад (мужское имя), зрада, бардак, хаос, несправедливість, зрадництво, трусливість, безвідповідальність, байдужість, лицемерие*;

3) ціннісні — *деньги, перемены, воля, слава*.

Асоціати за критерієм оцінності виокремлено: позитивні: *сила, слава, воля*; негативні: *коррупция, брехня, продажность, ложь, аферисты, зрада, бардак, хаос, несправедливість, зрадництво, трусливість, безвідповідальність, байдужість, лицемерие*; нейтральні: *политика, дипломат, руководство, дума, власть, парламент, правительство, оппозиция, право, Влада (женское имя), Влад (мужское имя), лидер, перемены, деньги*.

За математичними підрахунками, позитивна оцінка становить 11,25 %, негативна — 31,75 %, нейтральна — 57 %.

Таким чином, у свідомості російськомовних українців на слово-стимул **влада** переважають образно-оцінний складник та нейтральна оцінка.

Асоціативно-вербальна мережа лексеми **власть** у свідомості російськомовних інформантів має такий вигляд: *коррупция (13), деньги (12), сила (6), безразличие (4), режим (4), бюрократия (4), политика (4), жестокость (3), зверхність (2), правительство (2), криминал (2), правила (2), авторитет (2), порядок (2), контроль (2), родители (2), прибыль (2), чёрный автомобиль с кортежем, лидер, хитрость, богатство, несправедливость, мужество, честность, кражи, президент, страна, парламент, вред*.

Лінгвокогнітивні ознаки класифіковано таким чином:

1) логіко-раціональні — *режим, бюрократия, политика, правительство, правила, президент, страна, парламент, авторитет, контроль, лидер*.

2) образно-оцінні — *коррупция, сила, безразличие, жестокость, зверхність, криминал, родители, прибыль, черный автомобиль с кортежем, хитрость, несправедливость, мужество, кражи, вред*.

3) ціннісні — *деньги, порядок, честность, богатство*.

Асоціати були розподілені в такі групи за критерієм оцінності:

позитивні: *сила, авторитет, порядок, прибыль, богатство, мужество, честность, деньги*;
негативні: *коррупция, безразличие, жестокость, зверхність, криминал, чёрный автомобиль с кортежем, хитрость, несправедливость, кражи, вред*;

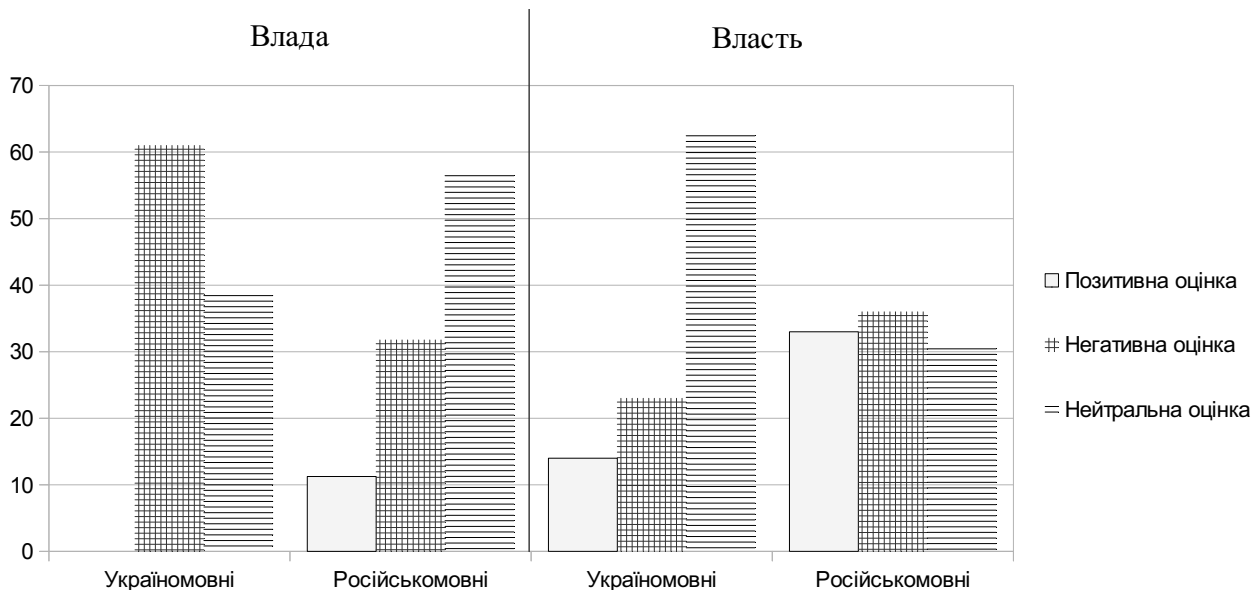
нейтральні: *режим, бюрократия, политика, правительство, правила, президент, страна, парламент, контроль, родители, лидер*.

За математичними підрахунками позитивна оцінка становить 33 %, негативна — 36 %, нейтральна — 31 %, що свідчить про відсутність чіткого розмежування оцінного сприйняття лексеми **власть** у свідомості російськомовних українців. Серед асоціацій на слово-стимул **власть** переважають образно-оцінні.

Отже, за результатами другої частини експерименту отримаємо, що російськомовні інформанти асоціюють з **владой** такі поняття: **влада** — *корупция (8)*, переважають образно-оцінний складник та нейтральна оцінка; **власть** — *коррупция (13)* — так само образно-оцінний складник, проте оцінний знак невизначено (див. Діаграму № 1).

Результати дослідження. Досліджуючи асоціативно-вербальні мережі концептів ВЛАСТЬ/ВЛАДА, ми намагалися з'ясувати існування конгруентності в сприйнятті відповідних понять у свідомості російсько- та українськомовних українців. За результатами експерименту маємо: в українськомовних інформантів асоціативні мережі лексем *влада* та *власть* мають структурні та семантичні розбіжності. Лінгвокогнітивні складники та оцінна ознака лексем відрізняються. Отже, ми можемо зробити висновок, що для українськомовних українців лексеми **влада** та **власть** є репрезентантами різних концептів. Це, на нашу думку, пов'язане з тим, що лексема *власть* викликає асоціації з радянського минулого України — *піонер, комунізм* тощо. Можливо, російська мова для них стала символом радянськості, тому виникають концептуальні розбіжності у сприйнятті *влади* та *власти* в їх мовній свідомості.

У російськомовних інформантів асоціативні мережі та лінгвокогнітивні складники збігаються, але оцінна ознака відрізняється. Отже, у російськомовних інформантів лексеми **влада** та **власть** є репрезентантами одного концепту. Можемо зробити припущення, що такі особливості зумовлені тим, що російськомовним громадянам необхідно пристосуватися до українськомовного політичного дискурсу держави, тому їх отождолення понять політичної сфери та еквівалентність лексем **влада** та **власть** є засобом мовної адаптації особистості в ситуації двомовності.

Діаграма № 1. Розподіл асоціатив на лексеми *влада* та *власть* за оцінними характеристиками

Література

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : учеб. пособие / А. Н. Баранов. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 360 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [ред. В. Т. Бусел]. — К. : Перун, 2005. — 1728 с.
3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [редкол. О. С. Мельничук та ін.] — К. : Наук. думка, 1983.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : зб. наук. праць / Н. В. Кондратенко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Чорномор'я, 2007. — 155 с.
5. Кондратенко Н. В. Вербальні аспекти агональності як параметра політичної комунікації / Н. В. Кондратенко // Мова / [МОН України; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; гол. ред. Є. М. Степанов]. — Одеса : Астропринт, 2014. — № 21. — С. 40–44.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка Ок. 60 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов; общ. ред. проф. Л. И. Скворцов. — 25-е изд., испр. и доп. — М. : ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2006. — 1328 с.
7. Яроцкая Г. С. Язык как индикатор отношения к власти в истории русской лингвокультуры / Г. С. Яроцкая // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : зб. наук. праць; відп. ред. Ю. М. Безхтурій. — № 1152. — Серія : Філологія. — Харків, 2015. — Вип. 72. — С. 144–147.

References

1. Baranov A. N. (2001), *Introduction to Applied Linguistics : a textbook [Vvedeniye v prykladnuju lingvistiku : ucheb. posobiye]*, Edytorial URSS, Moscow, 360 p.
2. *The Great Explanatory Dictionary of the modern Ukrainian language* (2005), [Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoji ukrainskoi movy]; ed. V. T. Busel, Perun, Kyiv, 1728 p.
3. *Etymological dictionary of the Ukrainian Language, in 7 vol.* (1983) [Etymologichnyj slovnyk ukrainskoi movy : u 7 t.], ed. O. S. Melnychuk, Naukova Dumka, Kyiv.
4. Kondratenko, N. V. (2007), *Ukrainian political discourse : textualization of reality : scientific edition [Ukrainskyy politychnyy dyskurs : tekstualizaciya dijsnosti : zb. naukovykh prac]*, Chornomorja, Odessa, 155 p.
5. Kondratenko, N. V. (2014), «Verbal aspects of agonality as political communication», *Mova* [«Verbalni aspekty agonalnosti yak parametra politychnoi komunikacii», *Mova*], Astroprint, Odessa, vol. 21, pp. 40–44.
6. Ozhegov, S. I. (2006), *The dictionary of the Russian language : About 60,000 words and idiomatic expressions: 25th ed.* [Slovar russkogo jazyka : okolo 60 000 slov i frazeologicheskikh vyrazhenij: 25 izd.], ed. L. I. Skvortsova, Publishers «Peace and Education», Moscow, 1328 p.
7. Yarotskaya, G. S. (2015), «Language as an indicator of attitude to power in the history of Russian culture», *Kharkiv V. N. Karazin National University journal.* [«Jazyk kak indikator otnoshenija k vlasti v istorii russkoj lingvokultury», *Visnyk Harkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina*], Kharkiv, vol. 1152, pp. 144–147.

ЯРОЦКАЯ Галина Сергеевна,

доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры прикладной лингвистики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина; тел.: +38(0482)680562; e-mail: g.yarotskaya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4456-3852

ЕДЕР Ольга Сергеевна,

студентка филологического факультета Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина; тел.: +38-0939515580; e-mail: la-la-la-temnaia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3734-0415

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АССОЦИАТИВНО-ВЕРБАЛЬНОЙ СЕТИ ЛЕКСЕМ *ВЛАДА* И *ВЛАСТЬ*

Аннотация. *Целью* исследования является сравнительный анализ психолингвистических характеристик концепта *ВЛАСТЬ* / *ВЛАДА* в сознании современных украинцев — русскоговорящих и украиноговорящих. *Предметом* анализа стали структура и восприятие соответствующих понятий. Использована *методика* ассоциативного эксперимента. *Материалом* изучения являются также данные этимологических и толковых словарей. Проверена гипотеза конгруэнтности ассоциативно-вербальных сетей лексем *влада* и *власть* в языковом сознании граждан Украины. *Результаты* эксперимента заключаются в том, что, в отличие от украиноязычных граждан Украины, ассоциативно-вербальные сети лексем *влада* и *власть* в сознании русскоязычных граждан в большей степени идентичны. *Выводами* работы можно считать необходимость дальнейшего исследования и определения причин психолингвистических различий между вышеупомянутыми эквивалентными понятиями и лексемами в языковом сознании украиноязычных граждан Украины в ситуации двуязычия.

Ключевые слова: ассоциативно-вербальная сеть, языковое сознание, концепт *власть*.

Galyna S. YAROTSKA,

PhD, Doctor of Philology, Professor of Applied Linguistics Chair, Odessa Mechnikov National University; 24/26, Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 (0482) 680562; e-mail: g.yarotskaya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4456-3852

Olga S. YEDER,

student of the Faculty of Philology of the Odessa Mechnikov National University; 24/26, Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 093 9515580; e-mail: la-la-la-temnaia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3734-0415

THE PSYCHOLINGUISTIC CHARACTERISTICS OF THE VERBAL ASSOCIATIVE NETWORK OF THE CONCEPT *VLADA* / *VLAST'* (*POWER*) IN THE UKRAINIAN AND THE RUSSIAN LANGUAGES

Summary. *The purpose* of this paper is to analyze psycholinguistic characteristics of the concepts *VLAST'* / *VLADA* (*POWER*) in the Ukrainian and the Russian languages. *The subject* of the study is the structure and the perception of the aforementioned concepts. The research has been conducted using *the methodology* of the associative experiment. *The material* of the study is information of the etymological and the explanatory dictionaries. The research has been conducted to scrutinize the congruence of the verbal associative networks of the concepts *vlast* and *vлада* (*power*) in the Ukrainians' consciousness. *The experimental results* are there is the congruence of the verbal associative networks of the concepts *vlast* and *vлада* (*power*) in the consciousness of the Russian speaking Ukrainians oppositely to the Ukrainian speaking Ukrainians. *The conclusion* of the paper is necessity to continue the research and to establish causes of the psycholinguistic differences between the aforementioned concepts in lingual consciousness of the Ukrainian speaking Ukrainians in the situation of bilingualism.

Key words: a verbal associative network, lingual consciousness, concept *power*.

Статтю отримано 18.11.2016 р.

УДК 811.163.41'371'373.2

НОВАК Ольга Николаевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65082, Украина; тел.: +38 048 7760442; e-mail: olganovak2@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6793-6012

АКСИОНИМ ЛЕПОТА В СЕРБСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Аннотация. Статья посвящена проблеме взаимосвязи аксиологии, культурологии и лингвистики. **Объектом** изучения являются аксиомоны, характеризующие глубинные человеческие потребности, ценностную картину мира. **Предметом** исследования выступает аксиологическое значение концепта 'лепота' в сербской лингвокультуре. **Цель** исследования состоит в анализе структуры и объема значения аксиомона 'лепота'. Исследованию подлежали разноуровневые языковые единицы и явления, связанные с лексикой, словообразованием, фразеологией сербского языка, а также культурная коннотация исследуемых единиц. **Выводы:** проанализировав в диахронии и синхронии значение ключевого слова, производных от него, а также идиомов, можем утверждать, что 'лепота' имеет синкретическое значение, выражает красоту физическую и морально-нравственную, является ключевым культурным концептом и требует особого внимания при обучении сербскому языку как иностранному. **Практическое применение** результатов исследования связано с возможностью их использования в практике преподавания сербского языка как иностранного.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, аксиологическое значение, аксионим, сербский язык, идиома.

Постановка проблемы. Проблема корреляции языка и культуры в современной науке является одним из наиболее интенсивно разрабатываемых полей гуманитарных и лингвистических исследований. Особую актуальность в этом контексте приобретает развитие в языкознании аксиологического направления, в рамках которого язык рассматривается как феномен культуры, способный фиксировать и отражать систему ценностей, существующих в социуме. Базовая система ценностей лингвокультурного сообщества реализуется в виде ценностной (аксиологической) картины мира. Одним из способов изучения аксиологической картины мира можно считать вербально-концептологическую репрезентативность, в соответствии с которой ценности как феномены языка и культуры имеют когнитивную структуру и могут быть описаны подобно концептам (подробнее см. [4]).

Связь с предыдущими исследованиями. Лингвистическое описание национальных ценностей через анализ конкретных культурных концептов представлено во многих работах последних лет (С. Г. Воркачѳ, И. А. Стернин, Е. Ф. Серебренникова, Л. К. Байрамова, Н. Д. Арутюнова, Т. А. Космеда, Т. В. Сорока и др.).

Аксиологическая система представляет собой инвариантно-вариативное образование, состоящее из разностатусных ценностных смыслов, их языковых репрезентатов и стратегий их использования в коммуникации. Для обозначения единицы аксиологической системы часто используется термин аксиологема (по аналогии с морфемой, идеологемой и проч.) [3, с. 42], однако Т. В. Сорока для обозначения наименования ценности вводит в научный обиход термин аксиомон [7, с. 123].

Постановка задач. Объектом нашего внимания являются аксиомоны, характеризующие глубинные человеческие потребности, распространѳнные и принимаемые в различных культурах. Первыми в этом ряду, по нашему мнению, можно считать ценности «красота», «истина» и «добро», единство которых постулируется при их выделении из синкретического понятия «благо», понятия, унаследованного нами ещѳ от античного мира и описываемого античными философами. В предыдущих работах мы сосредоточили внимание на анализе аксиологемы ДУША в сербской лингвокультуре [6], в настоящей статье продолжаем исследование аксиомонов этого же ряда, в который, несомненно, входит и понятие ЛЕПОТА.

Изложение основного материала. Лексема *лепота*, являющаяся, как показывает корпус сербского языка, активно употребляемой и полифункциональной, имеет общеславянское происхождение и фиксируется ещѳ в старославянских рукописях:

ЛЪПОТА: 1) красота, великолепие — БЛАГА ЛЪПОТА, 2) надлежащим образом, прилично, уместно — СЪ ЛЪПОТЫ, ПО ЛЪПОТЪ;

ЛЪПОТНО — уместно

ЛЪПЪ — 1) великолепный, красивый; 2) приличный, уместный [9, с. 314].

Такая дуалистичность значения, указание на синкретизм внешней физической красоты и морально-нравственного соответствия идеалу обнаруживается и в семантической структуре лексемы *лепота* в современном сербском языке.

Поскольку первое, основное значение лексемы *лепота* в словарях описывается через лексему *лепо* как свойство, качество (*особина, својство онога што је лепо*) [10, т. 3, с. 188], необходимо рассмотреть её семантическую структуру. Лексема *леп* полисемантическая. Академический словарь (Речник српскохрватског књижевног језика. Матица Српска) фиксирует 7 значений, в каждом из которых выделяются дополнительные семантические варианты. Приведём лишь некоторые, наиболее употребительные:

1. а. који се одликује складношћу, правилношћу облика, састава, сразмера, пријатан, угодан за гледање б) који оставља пријатан утисак, који се угодно доима чула, осећања, који се одликује унутрашњим складом, савршенством; дубок, добро пронађен;

2. испуњен срећним догађајима, срећан;

3. а. срећан, повољан, пожељан: в. погодан за одређену употребу; који пружа добре могућности, подесан, згодан;

4. а. који се одликује квалитетом; добро справлен, укусан б. који је у добром стању, добро очуван. в) који је на цени, којесе уважава; пожељан, позитиван;

5. а. који се одликује вредношћу, вредан, користан. б. који се одликује достигнутим ступњем, величином, кошчином; замашан;

6. а. благ, добар, питом б) љубазан, учтив, коректан; пријатељски, благонаклон;

7. разг. као атрибут без одређеног значења (ради постизања пластичности приповедања, каткад ир.) [10, т. 3, с. 186]

Как видим, спектр значений весьма широк: гармоничный, характеризующийся правильной формой, составом, эстетически приятный, вкусный, отличающийся внутренней гармонией, совершенством, счастливый, благоприятный, удобный, качественный, желаемый, уважаемый, ценный, полезный, ценный, значительный, важный, любезный, воспитанный и проч.

Все эти значения атрибута *леп* входят в семантическую структуру лексемы ЛЕПОТА. Словарь фиксирует такие значения, как:

1. особина, својство онога што је лепо, складност, савршенство; утисак, дојам, естетско доживљавање онога што је лепо — качество, свойство того что «лепо»; гармония, совершенство, впечатление, эстетическое восприятие того, что «лепо»;

2. оно што је веома лепо, дивно, привлачно- «лепо» в высшей степени, чудесно, привлекательно;

3. добро, изобиље, благостање.- добро, изобилие, благосостояние [10, т. 3, с. 186].

Несомненно, концепт ЛЕПОТА занимает особое место в сербской лингвокультуре. Его полисемичность, многогранность требует от изучающих и, конечно, преподающих сербский язык как иностранный пристального внимания ко всем компонентам значения, проявляющимся лишь в контексте высказывания. Таким же синкретическим значением, включающим в себя физический и моральный признак, обладают и большинство производных слов: *лепоок, лепоречив, лепообразан* и др.

Структуру исследуемого аксиологического концепта невозможно описать без анализа идиомов. В идиомах сербского (србохорватского) языка с компонентами *леп, лепота* также представлены два значения: красота телесная (физическая) и красота души (нравственная) — *телесна лепота* и *лепота душе*. Для описания физической красоты в сербской лингвокультуре наиболее частотными являются компаративные конструкции *леп као слика, као сан, као анђео, као бог (лепа као богиња), као Аполон, лепа као права Венера*.

Красив как бог (*леп као бог*) — интернациональный культурный стереотип, где бог — образец совершенства. Академический словарь (Речник Матице Српске) указывает, что *савршен* (совершенный) — частый эпитет к существительным *доброта* и *лепота* [10, с. 57]. Эта традиция — представлять бога совершенной физической красоты — восходит еще к античности, такими представлялись Аполлон, Адонис, Венера. Стереотип «ангельская красота» (*анђеоска лепота*) тоже интернационален, в сербской лингвокультуре получил распространение под влиянием церкви. В сознании носителя сербской лингвокультуры ангелы представляются добрыми небесными существами в человеческом облике, особенной красоты, вечно молодые, с приятным голосом, телесно чистые и невинные. Все эти качества — *доброта, чистота, благодетельность* (лексема *благодетельность*) важны для реализации модели «*леп као анђео*». Это значение закреплено и в производных *анђелчић, анђеоски* — «*одличье лепоте, љупкости, доброте и свих врлина: сушта доброта*» [10, с. 186, значение 1.б.).

Для обозначения исключительной телесной красоты, не имеющей никакого отношения к красоте внутренней, используется сравнение с *вилой* (*лепа као вила*) — мифологическим персонажем. В славянской мифологии вилы представлены как стройные очаровательные девушки с длинными (иногда до земли) распущенными волосами и крыльями. Одеты в длинные платья или покрывала, под которыми они скрывают ноги с копытами. Прилагательное (*виленска лепота*) и наречие (*виллински леп*) десемантизированы и имеют ту же функцию, что и *ђаволски* — значение «исключительная степень какого-либо признака или качества».

Исследовательница сербской фразеологии Д. Мршевич-Радович (Д. Мршевић-Радовић) указывает на общность мотивационной модели в сравнениях «*леп као бог*» и «*леп као слика*», которое часто переводится буквально на русский язык как «красив как картина» [5, с. 194]. В сербском языке лексема *слика* образована от *лик*. В словаре представлена такая дефиниция: «*слика — оно што је по неком лику насликано, учинено* [10, с. 492]. — что создано по некоему образу, является образом. Ср. с рус. и укр. словом «образ» в значении «икона». *Лик* — полисемичная лексема, идентичная лексеме *образ* в русском языке. В библейском тексте слово *слика* может означать «*одраз божје славе и сјаја*» и «*сличност*» — отражение Бога и подобие Богу. Синтагма *божја слика* употребляется как описание Христа, который «*права слика Бога*», т. е. истинное подобие Бога. Потому сравнение *леп као слика* может быть мотивировано именно этим выражением — как образ и подобие бога, как икона. Таким образом, принимаая христианскую интерпретацию святых ликов, «*лепота*» понимается прежде всего как красота души, а неразличение в Библейских текстах значения «*леп*» и «*добар*», их синонимия, обозначает как раз выражение красоты души как моральное совершенство или стремление к нему.

По мнению Д. Мршевич-Драгович, ощущение божественной красоты (*божанска лепота*), т. е. абсолютного добра в широком смысле, блаженства, передаваемого словом ЛЕПОТА, является мотивационным значением еще для одного сравнения, характерного для сербской картины мира: *леп као сан* [5, с. 201].

В РСАНУ находим такую дефиницию лексического значения слова *сан*:

1. «*несвесно психичко стање које се јавља за време спавања*» — психическое состояние, появляющееся во время сна;

2. «*оно што се ствара маштом, маштањем, што се у мислима замишља, илузија*» — то, что создается фантазией, мечтанием, иллюзией [10, с. 186].

Человек грезит о прекрасном, добром, о том, что ассоциируется со счастьем, потому идиом «*леп као сан*», как нам кажется, подтверждает уже обозначенный дуализм в значении лексемы «*леп*».

В словаре Дж. Оташевича (Фразеолошки речник српског језика) зафиксированы также такие идиомы:

«*гледати лепим оком, гледати лепо*» — *симпатисати, волети, марити некога* — симпатизировать, любить некого, заботиться о некоем;

«*гледати се лепо*» — *слагати се, живети у хармонији, бити у добрим односима, волети се* — жить в согласии, гармонии, быть в хороших отношениях, любить друг друга [8, с. 464].

Выводы. Таким образом, проведя даже фрагментарный анализ аксиологического значения концепта ЛЕПОТА, можно утверждать, что это один из центральных концептов сербской лингвокультуры. Его содержание и объем требуют дальнейшего анализа, причем как в синхронии, так и в диахронической проекции. Исследуемый концепт в сербской культуре имеет синкретическое значение, выражает абсолютную красоту как физическую, так и морально-нравственную.

Литература

1. Драгићевић Р. Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу / Р. Драгићевић. — Београд : Чигоја штампа, 2010. — 248 с.
2. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : [монографія] / Т. А. Космеда. — Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 350 с.
3. Кочеров С. Н. Аксиологема как проблема теории ценностей / С. Н. Кочеров // Credo new. — 2011. — № 4. — С. 34–45.
4. Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов : коллективная монография. — М. : ТЕЗАУРУС, 2011. — 352 с.
5. Мршевић-Радовић Д. Фразеологија и национална култура / Д. Мршевић-Радовић. — Београд : Чигоја штампа, 2008. — 235 с.
6. Пейчева О. М. Аксиологема *душа* в сербській лінгвокультурі / О. М. Пейчева // Слов'янський збірник : зб. наук. праць / ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Чернівці : Букрек, 2015. — Вип. 19. — С. 26–32.
7. Сорока Т. Структурна характеристика моносемічних аксіономенів української мови / Т. Сорока // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології. — 2015. — Вип. 1. — С. 122–126.
8. Оташевић Ђ. Фразеолошки речник српског језика. Око 25 000 чл. / Ђ. Оташевић. — Нови Сад : Прометеј, 2012. — 1045 с.
9. Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков) / [ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова]. — М. : Русский язык, 1994. — 842 с.
10. Речник српскохрватског књижевног језика. Матица Српска / [уређивачки одбор Михаило Стевановић и др.]. Око 150 000 речи. — Нови Сад–Загреб, 1967–1976. — I–VI.

References

1. Dragicevic, R. (2010), *Verbal associations in the Serbian language and culture* [Verbalne asocijacije kroz srpski jezik y kulturu], Čigoja Print, Belgrade, 248 p.
2. Kosmeda, T. A. (2000), *Axiological aspects of pragmatic linguistics : the formation and development of the category of evaluation : monograph* [Aksiologični aspekti prahmalinhvistyky : formuvannia i rozvytok kategorii' ocinky : monografija], Ivan Franko University Publishing, L'viv, 350 p.
3. Kocherov, S. N. (2011), «Axiologeme as a problem of the value theory», *Credo new* [«Aksyologema kak problema teorii cennostej», *Credo new*], Saint-Petersburg, vol. 4, pp. 34–45.
4. *Linguistics and axiology : ethnic semiometry of value meanings : collective monograph* (2011), [Lingvistika i aksiologija : etnosemiometrija cennostnykh smyslov : kolektivnaja monografija], Tezaurus, Moscow, 352 p.
5. Mršević-Radovic, D. (2008), *The phraseology and the national culture* [Frazeologija i nacionalna kultura], Čigoja Print, Belgrade, 235 p.
6. Pejcheva, O. M. (2015), «Axiologeme dusha (soul) in the Serbian lingual culture», *Slavic collection* [«Aksiologema dusha v serbs'kij lingvokul'turi», *Slov'jans'kij zbirnyk*], Bukrek, Chernivci, vol. 19, pp. 26–32.
7. Soroka, T. (2015), «Structural characterization of monosemic nomena in the Ukrainian language», *Theoretical and applied problems of modern philology* [«Strukturna kharakterystyka monosemichnykh aksionomeniv ukrai'ns'koi' movy», *Teoretychni j prykladni problemy suchasnoi' filologii*], Donbas University Publishing, Slovians'k, vol. 1, pp. 122–126.
8. Otašević, Đ. (2012), *Phraseological dictionary of the Serbian language* [Frazeološki rečnik srpskog jezika], Prometheus, Novi Sad, 1045 p.
9. Cejtlyn, R. M., Večerka, R., Blagova, E. editors (1994), *Old Slavonic Dictionary (for manuscripts of X–XI centuries)* [Staroslavjanski slovar' (po rukopisiam X–XI vekov)], Russkij jazyk Publishing, Moscow, 842 p.
10. Stevanovic, M. et al. (ed.) (1967–1976), *The Dictionary of the Serbo-Croatian language*. Matica Serbian [Rečnik srpskokhrvatskog knizhevno jezika. Matica Srpska, uređivachky odbor Myhaylo Stevanovyh y dr.], Novi Sad–Zagreb, vol. I–VI.

НОВАК Ольга Николаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7760442; e-mail: olganovak2@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6793-6012

АКСІОНІМ ЛЕПОТА В СЕРБСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Анотація. У статті досліджується проблема взаємозв'язку аксіології, культурології та лінгвістики. **Об'єктом** вивчення є аксіонімени, що характеризують глибинні людські потреби, ціннісну картину світу. **Предметом** дослідження виступає аксіологічне значення концепту 'lepota' в сербській лінгвокультурі. **Мета** дослідження полягає в аналізі структури та обсягу значення аксіонімена 'lepota'. Дослідженню підлягали різнорівневі мовні одиниці і явища, що пов'язані з лексикою, словотвором, фразеологією сербської мови, а також культурна конотація досліджуваних одиниць. **Висновки:** проаналізувавши в діахронії та синхронії значення ключового слова, похідних від нього, а також ідіоми, можемо стверджувати, що 'lepota' має синкретичне значення, виражає красу фізичну і моральну, є ключовим культурним концептом і потребує особливої уваги при викладанні сербської мови як іноземної. **Практичне застосування результатів** дослідження пов'язане з можливістю їх використання в практиці викладання сербської мови як іноземної.

Ключові слова: концепт, лінгвокультура, аксіологічне значення, аксіонім, сербська мова, ідіом.

Olga N. NOVAK,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of the General and Slavic Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7760442; e-mail: olganovak2@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6793-6012

AXIONYM LEPOTA («BEAUTY») IN THE SERBIAN LINGUAL CULTURE

Summary. The article deals with the structure and the axiological meaning of the concept LEPOTA in the Serbian lingual culture. The **object** of the study is the basic system of the values pertains to the lingual and cultural community, which is realized as an evaluative (axiological) worldview. The **subject** of research is the axiological value of the concept 'lepota' in Serbian. The **purpose** of the study are analyze and axiological meaning of the axionym 'lepota' ('Beauty'), it describes the structure and content of the semantic field of lexical item and the place of axiologeme 'Beauty' in the Serbian language and culture. Multilevel lingual units and phenomena associated with the vocabulary, word formation, phraseology of the Serbian language and cultural connotations of the studied units were investigated. **Methods** of semantic, etymological, comparative analysis, historical and descriptive methods are used in this linguistic research. **Finding** of research: having analyzed the meaning of the basic word, its derivatives and idioms, we can assume that the lexeme LEPOTA is a major cultural concept. The number of derivatives, usage frequency and a vast corpus testify to the axiological dominance of the studied concept in the Serbian linguaculture with a variety of

language representations, a wide semantic volume and cultural connotation and, thus, needs special attention while teaching Serbian as a foreign language. The axionym LEPOTA has a syncretic meaning, expresses physical, moral and ethical beauty.

Key words: concept, lingual culture, axiological meaning, axionym, the Serbian language, idiom.

Статтю отримано 7.11.2016 р.

УДК 811.161.1'373.46'374'42:336.74

ОХРИМЕНКО Татьяна Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и литературы Киевского национального лингвистического университета; Украина, г. Киев, ул. Большая Васильковская, 73; тел.: +38 067 3035587; e-mail: tv.okhrim@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-6859-1749

ФЕНОМЕН ДЕНЕГ В ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОМ И ДИСКУРСИВНОМ АСПЕКТАХ

Аннотация. *Объектом* анализа являются названия денежных единиц, представляющие языковые картины мира восточных славян. *Предмет* исследования — сфера денежного оборота, коммуникативное воздействие которой связано с присвоением меры стоимости объектам материального мира, характеристикой экономико-общественных отношений и формированием идеологических ценностей социума. *Цель* статьи — изучение истории становления дискурса денежных отношений, отражающего устойчивую сферу хозяйственной жизни человека. *Результаты* исследования свидетельствуют о том, что современная трактовка феномена денег в экономической лексикографии соответствует традиционному языковедческому и народнопоэтическому толкованию, представленному в Словаре В. И. Даля и отражающему основные этапы формирования сферы денежного оборота от эпохи Киевской Руси до XIX в. Сюда относятся возникновение славянской системы денежных номинаций и отдельной науки о коллекционировании монет, появление профессий, связанных с регулированием денежных отношений, историческое разнообразие видов платежей с сопутствующей аксиологической маркированностью, разделение конкретного множественного и абстрактного собирательного значения «деньги» в языке, становление культурного концепта «деньги как богатство». Результат исследования может быть использован в работах по дискурсивной лингвистике, этнолингвистике, культурологии и истории языка.

Ключевые слова: денежные номинации, дискурс денежных отношений, нумизматический дискурс.

Постановка проблемы. В глобализованном социуме начала XXI в., имеющем высокий уровень прагматизма и индивидуализма, превалируют идеи доступа и контроля социальных благ, ресурсов, капитала [1, с. 218, 230], что, несомненно, актуализирует обращение исследователей из различных областей знания к изучению исторически сложившихся понятий денежных единиц национального и всемирного масштаба, к истокам формирования категорий товарно-денежного обращения и, в целом, к объяснению сущности феномена денег и его роли в обществе.

Названия денежных средств как часть активного словаря носителя того или иного языка находятся в тесной связи с лексическими группами, представляющими языковую картину мира определённого сообщества. Например, вне устройства украинской языковой картины мира тяжело представить функционирование номинаций *гривна, сребреник, златник Владимира, грош*; русскую языковую картину мира характеризуют лексемы *новгородка, московка, копейка, рубль*; в языковой картине мира современной Европы имеются номинации *эю, евро*; а *доллар* связывается с давними европейскими и современными англо-американскими языковыми традициями.

Взаимодействие когнитивных пространств, т. е. картин мира, при помощи языковой деятельности людей определённой лингвокультурной общности создаёт, в свою очередь, социальную коммуникативную деятельность, представленную определённым текстом, ситуацией общения и выраженной широким понятием дискурса. В современном языкознании дискурс рассматривается как сложное коммуникативное целое, составляющие которого не только взаимообусловлены, но и зависимы от экстралингвистических влияний. В кругу последних выделяют социальные, этнические, историко-культурные, когнитивные, прагматические, психологические, идеологические, политические, экономические и иные факторы воздействия [13, с. 47–48; 11, с. 625; 15, с. 148].

Феномен денег как многогранное явление может быть изучен в рамках исследования особого типа дискурса, который можно назвать дискурсом товарно-денежного оборота или, точнее, дискурсом денежных отношений. Ведь деньги, по мнению теоретиков экономической науки, — это не просто товар, а носитель определённых общественных отношений, формирование которых

определило выделение из широкого ряда товаров одного — денежного. Поэтому деньги не могут быть отменены договором людей или решением государства до тех пор, пока существуют адекватные деньгам социальные отношения [5, с. 21].

Дискурс денежных отношений, с одной стороны, может включаться в более широкий и традиционно выделяемый лингвистами экономический дискурс, с другой стороны, его минимальные дискурсивные составляющие, также называемые в современных лингвистических исследованиях клаузами [12], прослеживаются в целом ряде иных типов дискурса, описанных языковедческими методами. Среди них: дискурс административный, банковский, деловой, дипломатический, политический, дискурс власти, международно-правовой, юридический, рекламный, идеологический и др. [9; 14; 2; 10].

На наш взгляд, дискурс денежных отношений — явление уникальное. Он важен и интересен тем, что, во-первых, отражает одну из наиболее давних и устойчивых сфер хозяйственной жизни человека и общества — сферу денежного оборота, так как именно деньги являются основной мерой стоимости объектов материального мира. Во-вторых, дискурс денежных отношений способен существенно влиять на формирование идеологических и материальных ценностей современного социума — общества рыночных отношений, имеющего развитые потребительские способности и жёсткие прагматические цели.

Анализ основных исследований. Существует большая историко-нумизматическая, социально-правовая и политико-экономическая литература о денежной системе разных стран, однако отражению денежных номинаций в национально-языковых картинах мира посвящены лишь отдельные работы лингвистов — либо занимающихся сферой конкретного подъязыка товарно-денежных отношений (С. М. Крышталь, Е. В. Шпильковская), либо погружённых в этимологию денежных наименований (Е. И. Чернов, Н. Г. Рябченко, В. Д. Гладкий), либо рассматривающих некоторый ряд денежных номинаций в контексте когнитологии (И. А. Голубовская, Я. В. Прихода, Э. И. Унук) и политологии (Д. В. Александров, А. П. Рымарь, Н. С. Шкребец). Несмотря на устойчивость ряда методик исследования дискурса как языкового феномена (в работах Ю. Н. Караулова, Т. Н. Николаевой, Ю. С. Степанова, Е. С. Кубряковой, Н. Д. Арутюновой, В. И. Карасика, Е. А. Селивановой, Ф. С. Бацевича, Т. В. Радзиевской и др.), существует необходимость, во-первых, описания языковых особенностей, свойств, функций и иных вербальных признаков оформления дискурса денежных отношений в национальных картинах мира, во-вторых, необходимость изучения таких экстралингвистических влияний на данный дискурс, как историко-культурные, этнические, экономические, политические, идеологические, социальные, философские, психологические, когнитивные, прагматические и иные факторы.

Постановка задания. Согласно требованиям дискурса, его тематически соотносимые тексты должны быть соединены причинно-следственными связями и оформлены в определённые жанры, зависящие от социокультурного компонента, сферы коммуникации и поставленной цели. Если принять, что дискурс — это динамический контекст культуры [13, с. 48], то род или жанр в дискурсе любого типа — это динамическая модель, которая объединяет совокупность языковых и иных признаков вербального оформления типичной коммуникативной ситуации и предполагает письменную или устную форму реализации языковыми или паралингвистическими средствами.

Разнообразие вербальных средств представления сферы денежного обращения и денежных отношений создаёт особую парадигму устных и письменных форм их существования. Изучение стиля письменных источников, обращённых к исследованию денежных категорий и относящихся к различным областям знания (экономике, истории, нумизматике, политологии, социологии, философии, психологии и лингвокультурологии) позволит описать особенности представления феномена денег в подъязыке выше перечисленных наук, сопоставить их с обыденными представлениями коммуникантов — носителей определённого языка, а также определить черты дискурса денежных отношений и указать его место в современной науке дискурсологии.

Изложение основного материала. Понятие и сфера функционирования денег являются непосредственным объектом изучения в курсе макро- и микроэкономики. Теоретической основой изучения данного феномена в макроэкономике (обобщающей экономической науке) является толкование термина *деньги*, обращение к истории его возникновения (посредством изучения старинной славянской монеты *дѣньги*) и обсуждение существующих на сегодняшний день в экономической науке многочисленных видов денег.

Толкование понятия денег в современной экономической теории (*деньги* как металлические и/или бумажные знаки, являющиеся мерой стоимости при купле-продаже и выполняющие роль всеобщего эквивалента, т.е. выражающие стоимость всех других товаров и обмениваемые на любой из них [3, с. 216]) имеет устойчивую языковую традицию. Ещё В. И. Даль, известнейший фольклорист и писатель, в своём знаменитом «Толковом словаре живого великорусского языка» зафиксировал родовое понятие денег как совокупное, универсальное определение средств товарообмена, как их всеобщий эквивалент, форму стоимости всех иных товаров и представил номинацию *деньги* как производную от толкования устаревшей словарной единицы *дѣньга* [6,

с. 708–710]. Последняя имеет прямым значением *полкопейки* или *две полушки* и свидетельствует о фиксированной иерархии мелких денежных знаков эпохи Киевской Руси и славянской культуры начала XIX в., а переносным значением имеет деньги вообще, капитал, богатство, достаток [6, с. 709]. В Большом экономическом словаре подтверждается, что название *дѣньга* (первоначально данное серебряной монете Руси XIV–XVII вв. и образованное от тюркского слова «таньга/теньга», обозначавшего серебряную монету государств Средней Азии) послужило источником собирательного названия платѣжных средств — денег [3, с. 216].

Словарь Даля также отражает разделение денег на исторически и экономически отдельные виды: монеты и бумажные деньги. *Монета* — это «звонкий денежный знак, дѣньга, ходячая (или ходившая) чеканенная ценность... и всякий денежный знак» [7, с. 570]. В Словаре *дѣньга* и *монета* функционируют и в прямом обозначении денежного знака структурированной, не слишком высокой ценности, и вместе приобретают абстрактно-собирательное значение денег как таковых. Слово *монетный* относится автором не только к монете, но и к деньгам [там же]. Интересно, что в эпоху В. И. Даля денежный знак *рубель* стал, как автор замечает, «общей монетной единицей» и мог употребляться, подобно *дѣньге*, *монете*, в собирательном значении денег: «*Пропал рублик (денежки) не за копеечку!*» [8, с. 182]. Кроме общего значения «писчей бумаги, всякого рода делового письма» и прочих значений, понятие *бумага* в Словаре имеет определение «ассигнация, бумажный денежный знак» [6, с. 245]. В этом значении *бумага* логически сочетается с *дѣньгой* как монетой и с *золотом* как драгоценным металлом, что зафиксировано В. И. Далем в народной идиоме: «*Мне бы денежек с рубль, да бумажек с пуд, да золотица что-нибудь*». При этом автор Словаря справедливо отмечает, что бумажные деньги ценятся выше монет: «*Не крестьянская дѣньга бумажка*» [там же].

Как видно, в научном (экономическом и лингвистическом) и народнопоэтическом (фольклорном) языке XIX в. существовала полисемия исторически сложившегося термина *дѣньги* — в нём представлено и обобщённое понимание о средствах товарообмена (наравне с золотом), и о средствах оплаты труда (монетами и более крупными купюрами — бумажными деньгами), и о совокупности древних знаков платежей у славян (*дѣньга*, *рубель*), и — шире — отражён культурный концепт «деньги как богатство».

Исторически сложившимися, имеющими в языке давнюю традицию, следует считать такие научные экономические понятия, определяющие виды денег: 1) по качеству материала, из которого они изготовлены, — *дѣньги бумажные*, *медные* (слитки или монеты), *металлические* (деньги в форме монет, однако *золотыми* и *серебряными* называются именно монеты, а не деньги [3, с. 599]), 2) по времени введения в обиход и широкого употребления среди населения — *дѣньги старые* и *новые*, 3) по величине стоимости — *дѣньги разменные* (мелкие деньги для розничной торговли с участием наличных денег; монеты номиналом меньше основной денежной единицы) и, соответственно, *крупные*, 4) законно или незаконно изготовленные (*дѣньги настоящие* и *фальшивые*, т. е. поддельные денежные знаки, изготовление которых преследуется законом), или незаконно приобретённые (*дѣньги чистые* и *грязные*, т. е. заработанные нечестно, мошенническим образом) [3, с. 216]. Данный ряд определений денег содержит и антонимический, и синонимический, и метафорический ряд определённой оценочности, известные носителям языка.

Так, в Словаре Даля относительно понятия денег чётко прослеживается аксиологическая, частично антропоморфизированная оппозиция *хорошие / худые дѣньги*. «Хорошие деньги — неподдельные, вовремя оплаченные», а также «верные, надёжные», в противовес «худым, фальшивым деньгам» [6, с. 710]. Подобный метод построения денежных номинаций наблюдается и в глагольных парах Словаря: *деньжать*, *денежить*, *денежить* — означает быть при деньгах; *безденежить*, *обезденежить* — нуждаться в деньгах [6, с. 710]. Атрибут *денежный* одновременно указывает и на место хранения денег (сундук), и на стоимость товара, и на возможность искупления греха деньгами (характеристика, близкая позитивной), и на зажиточного человека (негативная оценка) [там же]. Наравне с понятием *монетчик*, *монетоделатель* (чеканщик монет, мастер на монетном дворе) автор Словаря отмечает человека незаконной профессии — *фальшивомонетчика* (согласно справедливому мнению В. И. Даля, «того, кто подделывает деньги») [7, с. 571].

В. И. Даль в «Толковом словаре живого великорусского языка» одним из первых в славянской культурной традиции сформулировал понятие науки о древних монетах и медалях — нумизматики — и зафиксировал родо-видовые связи этой области знаний. Он описал нумизмата («нумизматика») не как любителя, а как учёного, серьёзно занимающегося данной наукой [7, с. 921].

В современной научной литературе отсутствуют исследования особенностей письменных источников коммуникации отдельного сообщества коллекционеров-нумизматов. Как известно, нумизматы интересуются монетами (а также монетными кладами, бумажными деньгами, медалями, жетонами, орденами, значками, печатями) во всех взаимосвязях с историей, экономикой, политикой, культурой и техникой. Сама наука нумизматика представляется вспомогательной

исторической дисциплиной, которая изучает историю монетной чеканки и денежного обращения по монетам, денежным слиткам; также нумизматикой называется область коллекционирования монет, т. е. хобби, увлечение [4, с. 182]. Представляется перспективным исследование языкового своеобразия особой области денежного обращения — сферы письменного и устного общения коллекционеров-нумизматов, которая может быть представлена и особым типом дискурса денежных отношений — нумизматического дискурса.

Согласно результатам исследования В. И. Карасика, в рамках выделяемых с позиций социолингвистики типов институционального (статусно-ориентированного, происходящего в определённых рамках статусно-ролевых отношений) дискурса (куда включаются такие типы дискурса, как политический, дипломатический, административный, юридический, военный, педагогический, религиозный, мистический, медицинский, деловой, рекламный, спортивный, научный, сценический и массово-информационный дискурсы) могут возникать некоторые разновидности, зависящие от различий общественных институтов. Поэтому, утверждает автор, проблематично говорить об институциональном дискурсе нумизматов или рыбаков [9, с. 14]. Однако исследователь выделяет, наравне с институциональным, персональный (индивидуально-ориентированный) тип дискурса, в котором говорящий выступает как личность со своим богатым внутренним миром, а не как представитель той или иной социальной группы, что наблюдается в рамках институционального дискурса [9, с. 6]. Персональный дискурс, по мнению учёного, функционирует в бытовом общении (разговорная речь) и бытийном общении (монологическая речь, чаще всего представленная в произведениях художественной литературы) [там же].

Как представляется, дискурс коллекционеров-нумизматов, или нумизматический дискурс, не относится ни к институциональному, ни к персональному типам, отражая сферу коммуникации отдельного и очень спаянного сообщества коллекционеров. Ближе всего нумизматический дискурс расположен к корпоративному типу, выделяемому в работах Т. Р. Ананко, так как имеет ряд подобных свойств: целенаправленная коммуникативная деятельность, проявляющаяся в межличностных отношениях; обслуживание всех уровней функционирования корпоративного сообщества; соответствие основным требованиям (правилам, нормам и ценностям) корпоративной культуры; унификация поведения коммуникантов как представителей единой (хотя и неформальной) организации; гармонизация коммуникации в середине корпорации во взаимодействии с субъектами коммуникативного континуума [2, с. 3–6]. Нумизматический и корпоративный дискурсы различаются тем, что корпоративный дискурс, по мнению Т. Р. Ананко, реализуется в институциональной сфере, отражает поведение сотрудников определённой бизнес-компании или деловой корпорации и согласуется с основными направлениями деятельности компании или корпорации [2, с. 3–4].

Таким образом, объяснение феномена денег с экономической и историко-нумизматической точек зрения соответствует традиционному филологическому и народнопоэтическому толкованию, представленному в Словаре В. И. Даля и затрагивающему историю формирования денежной сферы от эпохи Киевской Руси до эпохи XIX в., в которую денежный знак стал рассматриваться не только как шедевр пластического искусства и материальный памятник прошлого, но и как важный источник изучения экономико-правовых, социально-исторических и лингвокультурологических особенностей представления области товарно-денежного оборота. Данные специфические черты способны формировать особый тип дискурса — дискурс денежных отношений, включающий в себя нумизматический дискурс. Изучение языковых и внеязыковых черт указанных типов дискурса представляется перспективой настоящего исследования.

Л и т е р а т у р а

1. Александров Д. В. Категорія «інтерес» в соціологічному дискурсі: історична еволюція змісту / Д. В. Александров // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. — 2009. — № 77. — С. 217–232.
2. Ананко Т. Р. Англомовний корпоративний дискурс : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Тетяна Рудольфівна Ананко. — Харків, 2007. — 20 с.
3. *Большой экономический словарь* / Под ред. А. Н. Азрилияна. — 7-е изд., доп. — М. : Институт новой экономики, 2007. — 1472 с.
4. *Гладкий В. Д.* Словарь нумизмата / В. Д. Гладкий. — М. : ЗАО Изд-во Центр-полиграф, 2010. — 377 с.
5. *Гроші : розвиток попиту та пропозиції в Україні* / В. Ющенко, В. Лисицький — К. : Скарби, 1998. — 288 с.
6. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка : Современное написание : в 4 т. / В. И. Даль. — Т. 1. А–З. — М. : АСТ : Астрель, 2003. — XXVI, 1158 с.
7. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка : Современное написание : в 4 т. / В. И. Даль. — Т. 2. И–О. — М. : АСТ : Астрель, 2003. — 1280 с.
8. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка : Современное написание : в 4 т. / В. И. Даль. — Т. 4. Р–Я. — М. : АСТ : Астрель, 2003. — 1144 с.

9. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. — Волгоград : Перемена, 2000. — С. 5–20.
10. Корольов І. Г. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві : визначення, структура, типологія / І. Р. Корольов // *Studia Linguistica*. — 2012. — Вип. 6. — С. 285–305.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
12. Тюрина С. Ю. Дискурс как объект лингвистического исследования / С. Ю. Тюрина. — Владимир, 2008 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.vfnglu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc>.
13. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Ёрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. / [ред. С. Я. Ёрмоленко]. — К. : Либідь, 2001. — 224 с.
14. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса / Валерия Евгеньевна Чернявская. — М. : Флинта : Наука, 2006. — 136 с.
15. *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий*. Русский язык : в 2 т. / А. Н. Тихонов, Р. И. Хашимов, Г. С. Журавлёва и др. — Т. 2. — М. : Флинта : Наука, 2008. — 816 с.

References

- Aleksandrov, D. V. (2009), «Category «interest» in the sociological discourse : the historical evolution of content», *Multiversum. Philosophical Almanac* [«Kategoriya «interes» v sociologichnomu dyskursi : istorichna evoliucija zmistu», *Multiversum. Filosofskij Almanakh*], Institute of Philosophy of NAS of Ukraine, Kyiv, No. 77, pp. 217–232.
- Ananko, T. R. (2007), *English-language corporate discourse : Author's abstract* [Anglomovnyj korporativnyj dyskurs : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Kharkiv, 20 p.
- Great Dictionary of Economics* (2007), [Bolsjoj ekonomicheskij slovar], Institute of New Economy, Moscow, 1472 p.
- Gladkij, V. D. (2010), *Numismatic Encyclopaedia* [Slovar numizmata], Publishing House Centrpoligraf, Moscow, 377 p.
- Yushhenko, V., Lisickij, V. (1998), *Money : Demand and Supply in Ukraine* [Groshi : rozvytok popytu ta propozyicii v Ukraini], Skarby, Kyiv, 288 p.
- Dahl, V. I. (2003), *Explanatory Dictionary of Russian language : Modern spelling* [Tolkovyj slovar zhivogo velikoruskogo jazyka : Sovremennoe napisanie], Publishing House AST, Moscow, vol. 1, 1158 p.
- Dahl, V. I. (2003), *Explanatory Dictionary of Russian language: Modern spelling* [Tolkovyj slovar zhivogo velikoruskogo jazyka : Sovremennoe napisanie], Publishing House AST, Moscow, vol. 2, 1280 p.
- Dahl, V. I. (2003), *Explanatory Dictionary of Russian language: Modern spelling* [Tolkovyj slovar zhivogo velikoruskogo jazyka : Sovremennoe napisanie], Publishing House AST, Moscow, vol. 4, 1144 p.
- Karasik, V. I. (2000), «About the types of discourse», *Lingual Personality : Institutional and Personal Discourse* [«O tipakh diskursa», *Jazykovaja lichnost': institucional'nyj i personal'nyj dyskurs*], Peremena, Volgograd, pp. 5–20.
- Koroliov, I. G. (2012), «The concept of discourse in modern linguistics : definition, structure, typology», *Studia Linguistica* [«Poniatia dyskursu v suchasnomu movoznavstvi : vyznachennia, struktura, typologija», *Studia Linguistica*], Kyiv, No. 6, pp. 285–305.
- Selivanova, O. O. (2008), *Modern Linguistics : Trends and Challenges* [Suchasna lingvistyka : napriamy ta problemy], Dovkillia, Kuiv & Poltava, 712 p.
- Tiurina, S. Yu. (2008), *Discourse as an object of linguistic research* [Diskurs kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniija], Vladimir, available at : <http://www.vfnglu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc>.
- Jermolenko, S. Ja., Bibik, S. P., Todor, O. G. (2001), *Ukrainian language. A short glossary of linguistic terms* [Ukrains'ka mova. Korotkij tлумачnyj slovnyk lingvistychnykh terminiv], Lybid', Kyiv, 224 p.
- Cherniavskaja, V. E. (2006), *The discourse of power and the power of discourse* [Diskurs vlasti i vlast' diskursa], Flinta & Nauka, Moscow, 136 p.
- Tikhonov, A. N., Khashimov, R. I., Zhuravliova, G. S. (2008), *Collegiate Dictionary Directory of linguistic terms and concepts. Russian language* [Enciklopedicheskij slovar-spravochnik lingvisticheskikh terminov i poniatij. Russkij jazyk], Flinta & Nauka, Moscow, vol. 2, 816 p.

ОХРИМЕНКО Тетяна Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та літератури Київського національного лінгвістичного університету; Україна, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73; тел.: +38 067 3035587; e-mail: tv.okhrim@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-6859-1749

ФЕНОМЕН ГРОШЕЙ У ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ТА ДИСКУРСИВНОМУ АСПЕКТАХ

Анотація. *Об'єктом* аналізу є назви грошових одиниць, які презентують мовні картини світу східних слов'ян. *Предмет* дослідження — сфера грошового обігу, комунікативний вплив якої пов'язаний із наданням вартості матеріальним об'єктам, характеристикою економіко-суспільних відносин і формуванням ідеологічних цінностей соціуму. *Мета* статті — вивчення історії становлення дискурсу грошових відносин, який відбиває давню царину господарської діяльності людини. *Результати* дослідження свідчать про те, що сучасне трактування феномену грошей в економічній лексикографії збігається з традиційним мовознавчим і фольклорним тлумаченням, поданим у «Словнику» В. І. Даля. Автор вказує на важливі показники

формування сфери грошового обігу від епохи Київської Русі до XIX ст.: виникнення слов'янської системи грошових номінацій та окремої науки про колекціонування монет, поява професій, причетних до регулювання грошових відносин, історичне розмаїття видів оплати із вказівкою на аксіологічне маркування, розрізнення конкретного множинного й абстрактного сукупного значення слова *деньги*, становлення культурного концепту «гроші як багатство». Результат дослідження може бути використаним у працях з дискурсивної лінгвістики, етнолінгвістики, культурології та історії мови.

Ключові слова: грошові номінації, дискурс грошових відносин, нумізматичний дискурс.

Tetyana V. OKHRIMENKO,

PhD in Philology, Associate professor of the Russian language and literature department, Kyiv National Linguistic University; Ukraine, Kyiv, 73 Velyka Vasylkivska str.; tel.: +38 067 3035587; e-mail: tv.okhrim@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-6859-1749

THE PHENOMENON OF MONEY IN THE LEXICOGRAPHICAL AND DISCOURSE ASPECTS

Summary. *The object* of analysis is the names of currencies that represent the linguistic worldview of the Eastern Slavs. *The subject* of the research is the monetary sphere, whose communicative impact is associated with stating the value of material things, characterising the economic and social relations and shaping the ideological values of society. *The purpose* of the article is to study the history of formation of the monetary relations discourse, which reflects the ancient realm of human industrial activities. *The results* of the investigation claim the modern interpretation of the phenomenon of money in the economic lexicography to coincide with its traditional linguistic and folklore interpretations presented in the «Dictionary» by V. Dahl. The author points to some important figures forming the areas of monetary circulation from the period of Kievan Rus to the XIX c.: the appearance of the Slavic monetary nominations system and a special science for coin collecting; the appearance of professions involved in financial relations; a historical diversity of the ways of payment indicating an axiological marking; the differences between the concrete and abstract meanings of the word *dengi*; the formation of the cultural concept «money like wealth.» The result of the study can be used in the works in discourse linguistics, ethnolinguistics, culture studies and language history.

Key words: monetary nomination, monetary relations discourse, numismatics discourse.

Статтю отримано 20.09.2016 р.

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, СЛОВОТВОРУ ТА ГРАМАТИКИ

УДК 811.111'373.2:665.57

БІЛА Євгенія Сергіївна,

викладач кафедри іноземних мов Одеського національного економічного університету;
вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 067 2527232;
e-mail: belayaevgeniya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6101-501X

ШЛЯХИ ПОХОДЖЕННЯ АРОМАТОНІМІВ

Анотація. Статтю присвячено встановленню шляхів походження власних назв на позначення парфумів — ароматонімів. **Об'єктом** дослідження послуговували англомовні ароматоніми, **предметом** — онімізація й трансонімізація як засоби їх утворення. **Матеріал** дослідження було обрано способом суцільної вибірки з різножанрових матеріалів англомовних ЗМІ, в тому числі й електронних порталів новин, біля сотні англомовних ароматонімів двох відомих світових брендів. Основними **завданнями**, які виконуються в цій розвідці, є виокремлення та аналіз основних шляхів походження ароматонімів. Велику увагу приділено процесам онімізації й трансонімізації та їх співвідношенню. Кількісні розрахунки дозволяють обґрунтувати певні **висновки** щодо найпоширеніших шляхів походження ароматонімів та визначити домінування процесу трансонімізації.

Ключові слова: ономастика, прагматонім, парфумонім, ароматонім, штучна назва, онімізація, трансонімізація.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя спостерігаємо суттєві зміни у спрямованості ономастичних студій, що в першу чергу призводить до розширення об'єкта дослідження. Так, у поле зору ономастологів усього світу увійшли різні типи прагматонімів, контроверсійною природою яких займався багато вчених, зокрема О. В. Суперанська [9], Н. В. Подольська [6], І. В. Крюкова [4], М. М. Торчинський [10] та ін. Завдяки величезному обсягу прагматонімічного поля далеко не всі його складові вже знайшли відображення в ономастичних дослідженнях, що робить дану роботу актуальною й такою, що має великі перспективи для подальших досліджень.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. У цій розвідці наслідуюмо думці Д. Г. Бучка: **прагматонім** — «власна назва одиничного виробу, предмета побуту» [3, с. 152], який вбирає до свого обсягу гіпонімічні терміни **парфумонім** й **ароматонім**, сутність яких вже було досліджено в наших попередніх розвідках: **парфумонім** є власною назвою парфумерних виробів [10, с. 199]; **ароматонім** — термін на позначення власної назви парфумів [1, с. 325]. Таким чином, сформовано термінологічну ланку трьох ступеней специфікації **прагматонім** — **парфумонім** — **ароматонім**, які термінують відповідні підрозділи онімічного поля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки зацікавленість таким підрозділом прагматонімів як парфумоніми виникла досить недавно, то й досліджень з цієї тематики існує дуже обмежена кількість. Зокрема, проблемами онімічного простору парфумонімів займалася О. О. Сотникова [8], засоби актуалізації опорних концептів парфумерного дискурсу проаналізувала Т. І. Бельська [2]. У своїй статті «Названия туалетной воды : прагмалингвистический аспект» С. В. Мамаєв аналізує принципи й засоби номінації туалетної води, також приділяючи увагу їх функціям [5]. Певну увагу приділено власним назвам парфумів з боку їх алюзійності в монографії «Onomastics in Contemporary Public Space» [12, с. 21]. М. М. Сісерман [14, с. 413–424] аналізує власні назви парфумів у трьох вимірах: семіотичному, прагматичному й соціокультурному, приділяючи особливу увагу семантичним категоріям власних назв парфумів. Ф.-Е. Ошан опікується проблемами типології й функціонування румунських власних назв парфумів у діакронічному аспекті [13]. Попри таку обмеженість кількості сучасних наукових розвідок з названої теми, стає очевидною потреба у подальшому розробленні теоретичних і практичних аспектів прагматоніміки.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення шляхів походження власних назв на позначення парфумів. Об'єктом дослідження послуговували англомовні ароматоніми, предметом — онімізація й трансонімізація як засоби їх утворення. Матеріал дослідження (біля сотні англомовних ароматонімів двох світових брендів — *Christian Dior* та *Gianni Versace*) було обрано способом суцільної вибірки з різножанрових матеріалів англомовних ЗМІ, у тому числі й електронних порталів новин.

Виклад основного матеріалу. Н. В. Подольська [6, с. 64–58] і М. М. Торчинський [10, с. 206–208] виокремлюють два шляхи виникнення власних назв — **природний** і **штучний**, причому увага приділяється певній антиномії цих термінів, бо власні назви у будь-якому випадку надаються людьми різним об'єктам. Різниця полягає в тому, що штучні власні назви виникли відірвано від природного процесу номінації, тому відчуються як спеціально сконструйовані [6, с. 64]. На слухну думку М. М. Торчинського, всі товароніми є штучно сконструйованими [10, с. 209], що є релевантним також і для ароматонімів.

Під час їх утворення діють два різноспрямовані процеси, і номінатор може обрати лише один з них: **онімізацію** чи **трансонімізацію**. Перший мислиться як «перехід окремої загальної назви або словосполучення у власну назву шляхом зміни функції цієї назви» [3, с. 134]; другий — як «перехід оніма з одного розряду в інший» [3, с. 182].

Трансонімізація ароматонімів відбувається кількома шляхами. По-перше, трансонімізуються антропоніми, передусім прізвище засновника фірми *Dior* у вигляді окремої лексеми, найяскравішим прикладом чого є назва парфуму *Dior*. Так, у середині ХХ ст. Крістіан Діор створив парфум, який був як саме кохання, але назву йому не підібрав. Лише коли почув звернення до його сестри Катерини на балу «міс Діор», кутюр'є миттєво прийняв рішення щодо номінації його найкращого аромату *Miss Dior*. Інший аромат із схожою назвою *Miss Dior Blooming Bouquet* можна вважати трансонімізацією вже попереднього ароматоніма, тобто це вже трансонімізація хремадоніма з іншою донорською сферою. Безперечно відантропонімною трансонімізацією зумовлено номінування парфумів *I love Dior* чи *Dior Me Dior Me Not*. Останній приклад ароматоніма частково побудовано за аналогією зі структурою назви квітки незабудки, яка в англійській мові має назву *forget-me-not*, тобто трансонімізований компонент *Dior* конверсовано в дієслово.

У деяких випадках згадане прізвище трансонімізовано у складі кореневої морфемі, завдяки чому виникають неологізми, побудовані за моделлю стягнення, наприклад, *Diorever*, що є стягненням двох англословних слів *Dior* та *forever*, чи *Diorella*, тобто *Dior* та *Cinderella*. Іншими подібними прикладами такого типу трансонімізації з антропонімичною донорською сферою є *Diorama*, *Dioressence*, *Diorling*. Відрізняється за своєю будовою ароматонім *Diorissimo*, який конверсовано у прикметник з італійським суфіксом найвищого ступеня порівняння.

Ще два відантропонімних ароматоніма *Jules* та *Lily* своїми донорськими сферами мають особові власні назви чоловічої та жіночої статі, що підкреслює їх цільову аудиторію: одеколон для чоловіків і ніжний аромат конвалії, найулюбленішої квітки Крістіана Діора, для жінок.

По-друге, трансонімізація відхремадонімної спрямованості спостерігається в серіях назв на кшталт *Fahrenheit*, *Fahrenheit 32*; *Addict*, *Addict To Life*; *Poison*, *Pure Poison*, *Hypnotic Poison*. Перша назва в кожній з цих трьох процитованих ланок є прикладом онімізації, але наступні — вже трансонімізація першого ароматоніму з додаванням цифрового індексу чи квалітативу, що дозволяє запропонувати аудиторії поновлену й покращену версію популярного аромату, назва якого вже міфологізувалася й має потужний сугестивний вплив на реципієнтів. Цей вплив посилюється за рахунок додаткових елементів, які уточнюють першу назву. Так, *Fahrenheit* — це назва температурної шкали, а *Fahrenheit 32* — температура переходу води з твердого до рідкого агрегатного стану; *Addict* — шанувальник, людина, схильна до чого-небудь, раб звички чи навіть наркоман, а *Addict To Life* — це людина, що захоплюється життям у його найкращих проявах.

Зовсім інший шлях у походження ароматів з назвами *Passage No. 4*, *Passage No. 8* та *Passage No. 9*: їх було створено як єдину серію для жінок з загальною назвою *La Collection Particuliere*. Тому ці ароматоніми не наслідують один одному, а є прикладами онімізації, хоча їх цифровий індекс є своєрідною алюзією до відомої ланки парфумів *Коко Шанель № 5*, *№ 19*, які побудовано за принципом відхремадонімної трансонімізації.

Всі інші приклади ароматонімів, які було створено фірмою Крістіан Діор, базуються на онімізаційних процесах: *Dune*, *Midnight Charm*, *Sweet Sun*, *Remember Me*, *Higher*, *Forever and Ever*. Дистинктивною рисою ароматонімів є наявність іншомовних вкраплень чи повністю іншомовних назв, які попри своє походження мають інтернаціональний характер завдяки використанню загальновідомих французьких чи італійських слів чи висловів, наприклад, *J'Adore*, *Eau Sauvage* чи *Dolce Vita*.

Аналіз найвідоміших ароматонімів фірми Крістіана Діора загальною кількістю 32 одиниці дозволив виокремити такі основні шляхи походження власних назв: онімізація охоплює 15 ароматонімів (47 %), трансонімізація 17 (53 %), причому відантропонімних ароматонімів налічується 11 (34 %), відхремадонімних — 6 (19 %).

Цікавим виявляється зіставлення отриманих результатів з аналізом найвідоміших ароматонімів іншої світової фірми: Джанні Версаче (загальна кількість вилучених прикладів — 59).

Під час ароматонімотворчості найширше застосовувалася відхремадонімна трансонімізація — 31 випадків (52 %), що можна пояснити створенням серій ароматів, які наслідували один одному, і що відзеркалювалося в їх власних назвах. Наприклад, надзвичайно популярна серія

ароматів *Jeans*, яка була започаткована у 1994 році та складається з чотирнадцяти різних парфумів, першим з яких був *Blue Jeans: Baby Blue Jeans, Baby Rose Jeans, Black Jeans, Green Jeans, Jeans Woman, Metal Jeans Men, Metal Jeans Women, Red Jeans, White Jeans, Yellow Jeans, Jeans Couture Man, Jeans Couture Woman, Jeans Couture Glam*. Перша назва з цієї ланки базується на онімізації загального словосполучення, а решта — на трансонімізації першого хремадоніма. Саме завдяки таким серіям парфумів відхремадонімна трансонімізація посідає перше місце у ароматонімотворчих процесах цієї фірми.

Відантропонімна трансонімізація використовувалася при утворенні 18 ароматонімів (31 %), причому домінуючу позицію тут має прізвище, ініціали чи прізвисько власне засновника дому моди Джанні Версаче на кшталт *Gianni Versace, VE, Versace 2 Thousand, Versace Essence Emotional, V/S Homme, V/S Versus*. Єдиний антропонім з іншої семантичної сфери — це *Eros*, за старовинною грецькою міфологією, «один з найдавніших богів космогонічного характеру, головна в'яжуча сила всесвіту», бог кохання [7, с. 104–105]. Відомо, що Джанні Версаче захоплювався давньою історією та культурою, тому навіть логотип його фірми, запропонований особисто кутюр'є, — голова Медузи Горгони — втілює уявлення Версаче про рокову пристрасть.

Результати проведеного аналізу унаочнюємо в наступній таблиці:

Таблиця 1

Співвідношення онімізації й трансонімізації ароматонімів

	Онімізація	Трансонімізація	
		відхремадонімна	відантропонімна
Christian Dior	47	19	34
Gianni Versace	17	52	31

Отже, порівняння шляхів походження ароматонімів, що були створені двома провідними дизайнерськими домами, дозволяє зробити певні **висновки**. Трансонімізація домінує в обох випадках, причому до уваги не бралось обов'язкове ініціальне введення імені й прізвища засновника фірми в кожному ароматонімі, бо це є дистинктивною рисою всіх без винятку парфумів світового рівня. Відхронімна трансонімізація переважає у другій частині обраного матеріалу завдяки серійності парфумів, тоді як відантропонімну трансонімізацію поширено в обох випадках, причому донорською сферою є майже виключно варіанти номінації засновників фірм. Цікавою рисою ароматонімотворчості дома Крістіана Діора є утворення авторських неологізмів, слів-портмєна, що зустрілося у другій частині матеріалу лише один раз.

Перспективи подальших розвідок. У подальших розвідках планується розширення бази прикладів для встановлення шляхів походження ароматонімів різних брендів з метою встановлення загальних тенденцій, а також аналіз словотвірних моделей, що використовуються під час створення ароматонімів.

Література

1. Біла Є. С. До терміна парфумнім / Є. С. Біла // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. — Чернівці : Букрек, 2014. — Вип. 18. — С. 322–327.
2. Бельская Т. И. Средства актуализации опорных концептов парфюмерного дискурса современного французского языка : автореф. дис. ... канд. филол. н. : 10.02.05 / Татьяна Игоревна Бельская. — М., 2010. — 26 с.
3. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
4. Крюкова Г. В. Рекламное имя: рождение, узуализация, восприятие / Г. В. Крюкова — Волгоград: Перемена, 2003. — 100 с.
5. Мамаев С. В. Названия туалетной воды : Прагмалингвистический аспект / С. В. Мамаев // Функциональная лингвистика. Международный лингвистический конгресс «Язык и мир» (Ялта, 5–7 окт. 2015) : сб. науч. докл. — Ялта : Форма, 2015.
6. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — 2-е изд., пер. и доп. — М. : Наука, 1988. — 189 с.
7. Словник античної міфології. — 2-ге вид. — К. : Наук. думка, 1989. — 240 с.
8. Сотникова Е. А. Ономастическое пространство названий парфюмерной продукции в русском языке : дис. ... канд. филол. н. : 10.02.01/ Елена Александровна Сотникова. — Елец, 2006. — 259 с.
9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. — 2-е изд., испр. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 368 с.
10. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : [монографія]. — Хмельницький : Авіст, 2008. — 548 с.
11. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.01 / Михайло Миколайович Торчинський. — К., 2010. — 502 с.

12. *Oliviu Felecan*. Onomastics in Contemporary Public Space / Oliviu Felecan, Alina Bughesiu. — Baia Mare, 2013. — 21 p.
13. *Oșan F.-E.* The Typology of Romanian perfume names from the communist era to the present day / Flavia-Elena Oșan. — 2014. — URL : [http://www.upm.ro/ldmd/LDMD-02/Lds/Lds %2002 %2068.pdf](http://www.upm.ro/ldmd/LDMD-02/Lds/Lds%2002%2068.pdf)
14. *Munteanu Siserman Mihaela*. Proper Names of Perfumes // Name and Naming: Synchronic and Diachronic Perspectives / Ed. by Oliviu Felecan / Mihaela Munteanu Siserman. — 2014. — P. 413–424.

References

1. Bila, E. S. (2014), «To the term «perfumonym»», *Slavic collection* [«Do termina «parfumonim»», *Slov'jans'kyj zbirnik*], Bukrek, Chernovtsy, vol. 18, pp. 322–327.
2. Bel'skaja, T. I. (2010), *Means of actualization of basic concepts of perfume discourse in modern French: Author's thesis* [Sredstva aktualizacii opornyh konceptov parfjumernogo diskursa sovremennogo francuzskogo jazyka: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.05 / Tat'jana Igorevna Bel'skaja], Moscow, 26 p.
3. Buchko, D. G., Tkachova N. V. (2012), *The dictionary of Ukrainian onomastic terminology* [*Slovník ukraïns'koï onomastichnoï terminologii*], Ranok-NT, Harkiv, 256 p.
4. Kriukova, I. V. (2003), *Commercial name : birth, uzualisation, perception* [*Reklamnoe imia : rozhdenie, uzualizacija, vosprijatie*], Volgograd, Peremena, 100 p.
5. Mamaev, S. V. (2015), «Names of perfumes : pragmalinguistical aspect», *The functional linguistics. International Linguistic Congress «The Language and The World»* [«Nazvanija tualetnoj vody: Pragmalingvisticheskij aspekt», *Funkcional'naja lingvistika. Mezhdunarodnyj lingvisticheskij kongress «Jazyk i mir»* : sb. nauch. dokl.], Forma, Jalta.
6. Podol'skaja, N. V. (1988), *The dictionary of Russian onomastic terminology* [*Slovar' russskoj onomasticheskij terminologii*], Nauka, Moscow, vol. 2, 189 p.
7. *The Dictionary of antique mythology* (1989), [*Slovník antyčnoï mifologii*], Naukova dumka, Kyiv, vol. 2, 240 p.
8. Sotnikova, E. A. (2006), *Onomastic space of perfume names in the Russian language : Thesis* [*Onomasticheskoe prostranstvo nazvanij parfjumernoj produkcii v russskom jazyke : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01*], Elec, 259 p.
9. Superanskaja, A. V. (2007), *General theory of proper names* [*Obshhaja teorija imeni sobstvennogo*], LKI, Moscow, vol. 2, 368 p.
10. Torchyns'kyj, M. M. (2008), *The structure of onimic field of the Ukrainian language : monograph* [*Struktura onimnogo prostoru ukraïns'koï movy: monografija*], Avist, Hmel'nyckyj, 551 p.
11. Torchyns'kyj, M. M. (2010), *The structure, typology and functioning of onimic lexics of Ukrainian language : Thesis* [*Struktura, tipologija i funkcionuvannia onimnoï leksyky ukraïns'koï movy : dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01*], Kyiv, 502 p.
12. Felecan, O., Bughesiu, A. (2013), *Onomastics in Contemporary Public Space*, Baia Mare, 21 p.
13. Oșan, F.-E. (2014), The Typology of Romanian perfume names from the communist era to the present day, available at: [http://www.upm.ro/ldmd/LDMD-02/Lds/Lds %2002 %2068.pdf](http://www.upm.ro/ldmd/LDMD-02/Lds/Lds%2002%2068.pdf)
14. Munteanu Siserman, M. (2014), «Proper Names of Perfumes», *Name and Naming : Synchronic and Diachronic Perspectives*, ed. by Oliviu Felecan, pp. 413–424.

БЕЛАЯ Евгения Сергеевна,

преподаватель кафедры иностранных языков Одесского национального экономического университета; ул. Преображенская, 8, г. Одесса, 65082, Украина; тел.: +38 067 2527232;

e-mail: belayaevgeniya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6101-501X

СПОСОБЫ ПРОИСХОЖДЕНИЯ АРОМАТОНИМОВ

Аннотация. Статья посвящена установлению способов происхождения имён собственных, обозначающих парфюмерную продукцию: ароматонимов. **Объектом** исследования послужили англоязычные ароматонимы, **предметом** — онимизация и трансонимизация как способы их образования. **Материал** исследования был выбран способом сплошной выборки из разножанровых материалов англоязычных СМИ, в том числе и электронных порталов: около сотни англоязычных ароматонимов двух известных мировых брендов. Основными **задачами**, которые выполняются в данной статье, является выделение и анализ основных способов происхождения ароматонимов. Большое внимание уделено процессам онимизации и трансонимизации, которые проиллюстрированы примерами, и их соотношению. Количественные расчёты позволяют обосновать определенные **выводы** относительно распространённых способов происхождения ароматонимов и определить доминирование процесса трансонимизации.

Ключевые слова: ономастика, прагматоним, парфюмоним, ароматоним, онимизация, трансонимизация.

Ievgeniia S. BILA,

Lecturer of Foreign Languages Department, Odessa National Economic University; 8, Preobrazhenskaja str., Odessa, 65082, Ukraine; tel. +38 067 2527232; e-mail: belayaevgeniya@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0001-6101-501X

THE WAYS OF AROMATONYMS' ORIGIN

Summary. The article is dedicated to the ways of origin of proper names denoting perfumes — aromatonyms. English aromatonyms were chosen as the object of the study, onymisation and transonymisation as means of the origin — the subject. The main tasks, performed in this research, are to determine and to analyze the main means of origin of aromatonyms. The material of the research was selected by continuous selection of different genres of the English mass media materials, including electronic media, almost one hundred English aromatonyms of two famous brands. Much attention is paid to the processes of onymisation and transonymisation, which are illustrated by examples, and correlation between them. Quantitative calculations allow to justify some conclusions as for the most common way of origin of aromatonyms and to determine prevalence of transonymisation process.

Key words: onomastics, pragmatonym, perfumonym, aromatonym, artificial name, onymisation, transonymisation.

Статтю отримано 18.10.2016 р.

УДК 811.111'373.2:004.832.24

ВАРБАНЕЦЬ Тетяна Вікторівна,

аспірант кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»; вул. Піонерська, 2, м. Одеса, 65009, Україна; тел.: +38 066 7362484;
e-mail: tvo1986@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-4278-0442

ОНІМІЯ ВІРТУАЛЬНИХ СВІТІВ ЕЛЕКТРОННИХ ІГОР

Анотація. *Метою* дослідження є встановлення загальних закономірностей номінації об'єктів віртуальних світів електронних ігор. *Предмет* дослідження — особливості функціонування різних класів онімів у дискурсі електронних ігор. *Результатом* дослідження є ретельний опис загальних тенденцій у номінації об'єктів віртуальних світів електронних ігор. Значним здобутком дослідження є введення цієї новітньої для ономастики сфери до існуючої ономастичної терміносистеми. Для цього використовувались описовий і таксонімічний *методи*. **Висновки:** оскільки електронні ігри націлені переважно на артистичне відтворення реальності, їхні онімні особливості також наслідують реальному життю і доповнюють його суто ігровими елементами. Як результат, виокремлено 13 класів онімів, які властиві електронним іграм.

Ключові слова: електронна гра, комп'ютерна гра, відеогра, віртуальна реальність, ономастика, ономастика електронних ігор.

Постановка проблеми. Весь час свого існування люди вигадували ігри з різною метою: розважитись, потренуватись, навчити дітей чомусь тощо. З розвитком технологій ігри почали створюватись для всіх можливих сучасних приладів — комп'ютера, телевізора, мобільного телефона, планшета і т. ін. У цьому дослідженні, яке належить до *когнітивно-дискурсивної парадигми*, розглянуто сучасні електронні ігри з лінгвістичного, а саме ономастичного, кута зору.

Дослідження є **актуальним** у зв'язку з тим, що висвітлення зазначеної теми у вітчизняних і зарубіжних розвідках не є всеохоплюючим попри велику зацікавленість багатьох учених дослідженням віртуальних світів у лінгвістичному ракурсі.

Постановка завдання. *Метою* дослідження є встановлення загальних закономірностей номінації об'єктів віртуальних світів електронних ігор. Для розв'язання поставленої мети потрібно виконати наступні *завдання*:

1. Здійснити огляд наявних джерел з тематики дослідження.
2. Уточнити денотатно-номінативну класифікацію онімів на позначення об'єктів віртуальних світів електронних ігор.
3. Здійснити всебічний аналіз пропріативних лексичних одиниць електронних ігор.

Об'єктом дослідження є онімний простір сучасних електронних ігор. *Предметом* дослідження є особливості функціонування різних класів онімів у дискурсі електронних ігор. *Матеріалом*

дослідження послугували 100 віртуалміфонімів, вибрані способом суцільної вибірки з популярних ігор *Borderlands 2* та *The Witcher 3: Wild Hunt*.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Онімія електронних ігор є молодим напрямом в ономастиці, але на наш погляд, вона має багато спільного з іншим, старішим і більш розвинутим напрямом — літературною ономастикою. Електронна гра, так само як і літературний твір, має власний вигаданий світ, персонажів, конфлікт та сюжет. Деякі автори, навіть, називають електронні ігри «інтерактивною оповіддю» (від англ. *interactive narrative*) [10], саме тому теоретичною базою нашого дослідження є розвідки з літературної ономастики, зокрема праці Ю. О. Карпенка і В. М. Калінкіна.

Розробники електронної гри намагаються наблизити віртуальний світ до реального, тобто як можна більш реалістично відтворюють людське буття в грі. Його невід'ємним компонентом є онімічна складова. У сучасній ономастиці проблема наукового дослідження онімічного ландшафту віртуальних світів є майже неосвітленою. Нами було знайдено лише одне дослідження з тематики інтернет-ономастики, в якому онімна специфіка віртуальних світів була лише лаконічно окреслена без поглибленого вивчення [4]. У нашому дослідженні ми візьмемо за основу розроблюваної денотатно-номінативної класифікації запропоновану М. Ю. Карпенком класифікацію **комп'ютеронімів** («власних назв об'єктів комп'ютерного буття» [3, с. 5]), які він відносить до категорії **ідеонімів** — власних назв «явищ духовної культури» [6, с. 161]. Він підрозділяє комп'ютероніми на **файлоніми** (назви комп'ютерних файлів), **софтоніми** (назви програм), **віртуалміфоніми** (назви об'єктів комп'ютерних ігор) та **інтернетоніми** (власні назви онлайн-об'єктів) [3, с. 5–7]. На наш погляд, ця класифікація не позбавлена певних недоліків. По-перше, ми не зовсім згодні з виокремленням віртуалміфонімів як самостійної групи онімів поряд із софтонімами, оскільки електронні ігри є, передусім, програмами. По-друге, класифікація має дещо поверхневий характер, бо в кожному з окреслених класів можна виокремити багато підкласів. По-третє, автор говорить лише про комп'ютери, не приділяючи уваги іншим платформам. У цій класифікації виокремлюються такі класи онімів на позначення об'єктів віртуального світу електронної гри [4, с. 55–57]: **міфонімія** — це сектор ономастики, «створений на основі реальної його частини» [7, с. 180], відповідно, **віртуалміфоніми** — «власні назви об'єкта віртуального світу комп'ютерної гри» [4, с. 55] має майже всі ті класи, що й реальне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У традиційній ономастиці, слідом за А. Бахом, виокремлюються у самостійний клас назви живих істот на протизвагу неживим істотам. До перших відносяться імена людей, тварин, божеств тощо [9, с. 4]. Більш сучасні розвідки уточнили цю класифікацію, виокремивши три класи: антропоніми, зооніми й теоніми. Стосовно електронних ігор, це, за М. Ю. Карпенком, **віртуалміфоантропоніми** — «власні назви людей у комп'ютерній грі», **віртуалміфозооніми** — «власні назви тварин чи інших нелюдських істот у комп'ютерній грі», **віртуалміфотеоніми** — «власні назви надприродних істот у комп'ютерній грі» [4, с. 56] відповідно.

Однак щодо електронних ігор такий розподіл не є однозначним. Не зовсім зрозумілим є, наприклад, до якого класу належить ім'я ельфа *Iorveth* з гри *Witcher 3*. Технічно це не людина, але має всі ознаки людини: розмовляє, зберігає та модифікує засоби для виконання повсякденних завдань, передає знання у формі навчання, соціально взаємодіє з іншими істотами, зокрема й людьми. Відповідно сучасній класифікації, це ім'я може належати до зоонімів. Тоді постає проблема, яка стосується місця у класифікації імені іншого ельфа з тієї ж гри — *Eredin*. Цей ельф мав надпотужні магичні здібності та був уродженцем іншого світу. За своєю природою він є надприродною істотою, тобто його ім'я має належати до групи те онімів; проте ми віднесли імена ельфів до зоонімів. Сам термін «жива істота» може бути неадекватним стосовно електронних ігор, оскільки постає питання, до якого класу онімів слід віднести ім'я персонажа-зомбі *Stubbs* з однойменної гри.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення зазначеної проблеми пропонуємо замінити термін **віртуалміфоантропонім** терміном **віртуалміфопереонім**, який тлумачимо як власну назву розумної істоти в електронній грі, де під розумністю маємо на увазі здатність до свідомої діяльності, яку, за О. Р. Лурія, розуміємо як діяльність, яка: 1) має не тільки суто біологічні, а й «духовні» мотиви; 2) своїм джерелом має не лише «безпосередній вплив середовища», «спадково закріплені програми поведінки» чи «попередній досвід індивіда», а й «передачу й закріплення загальнолюдського досвіду» [5, с. 64–65]. До цієї категорії ми можемо віднести і людей, і розумних фантастичних створіння на кшталт ельфів, і неживих істот — зомбі та вампірів.

Також пропонуємо ввести до обігу термін **віртуалміфозоонім**, значення якого трохи змінимо: ми будемо розуміти під цим терміном власну назву нерозумної істоти, тобто істоту, не здатну до свідомої діяльності, натомість здатної лише до індивідуально-мінливої поведінки, тобто поведінки, яка: 1) має суто біологічні мотиви; 2) продиктована умовами середовища, «закладеними в генотипі спадковими програмами поведінки» та «результатами особистого, індивідуального досвіду» [5, с. 63]. Щодо змісту терміна **віртуалміфотеонім**, який ми будемо розуміти, як назву

надприродної сутності в електронній грі, яка виступає компонентом релігійної доктрини цієї гри. До цього класу можуть належати назви богів, демонів, ангелів тощо за умови їх входження до релігійної картини світу персонажів гри, наприклад, богиня *Melitele* з гри *Witcher 3* чи даєдричний принц (в грі **даедра** — це демонічні істоти з інших світів) *Boethiah*, сферою влади якого є підступність, зрада, секретне вбивство тощо, з серії ігор *The Elder Scrolls*.

Топонімія є ретельно розробленою сферою ономастики. **Віртуалміфотопонімія** — «власні назви географічних локацій в комп'ютерній грі» [4, с. 56] — мають багато підрозділів, оскільки в електронних іграх створюється мініатюрна копія реального світу. Класифікація за Н. В. Подольською [див. докл. 6] для онімів на позначення реальних денотатів (з нашою адаптацією для відображення онімів на позначення віртуальних денотатів) є наступною:

– **віртуалміфооронім** — власна назва «елементу земної поверхні (позитивного чи негативного)» [6, с. 104–105] в електронній грі. Прикладом може бути назва гори в грі *Witcher 3* — *The Bald Mountain*;

– **віртуалміфоспелеонім** — власна назва «природного підземного утворення» [6, с. 128] в електронній грі. Прикладом може бути *The Cave of Dreams* — назва печери в грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфоохоронім** — власна назва «території, області, району» [6, с. 160] в електронній грі;

– **природний віртуалміфоохоронім** — власна назва «природно-ландшафтною області» [6, с. 160] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Skellige Islands* або *Ddiddiwedht Desert* — назви географічних локацій в грі *Witcher 3*;

– **адміністративний віртуалміфоохоронім** — власна назва «адміністративно-територіальної одиниці, яка має певні кордони» [6, с. 160]. Прикладами можуть бути *Redania*, *Temeria*, чи *The Empire of Nilfgaard* — назви країн в грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфоурбанонім** — власна назва «внутрішньоміського топографічного об'єкту» [6, с. 154] в електронній грі;

– **віртуалміфоагоронім** — власна назва «міської площі чи ринку» [6, с. 27] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Hierarch Square* чи *Electors' Square* — назви площ в грі *Witcher 3*;

– **міський віртуалміфоохоронім** — власна назва «частини території міста» [6, с. 160] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Lassommoir* чи *Gildorf* — назви районів міст у грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфогодонім** — власна назва «лінійного об'єкту» [6, с. 160] в електронній грі. Сюди належать назви вулиць, провулків, проспектів, бульварів. Прикладом може бути *Kardo Street* — назва вулиці в грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфодромонім** — власна назва «будь-якого шляху повідомлення: наземного, водного, підземного, повітряного» [6, с. 57] в електронній грі. Прикладами можуть бути *The Fast Travel System* чи *Boston Underground* — назви систем швидкого пересування ігровою місцевістю міст в іграх *Borderlands 2* та *Assassin's Creed 3* відповідно;

– **віртуалміфооіконім** — власна назва «будь-якого поселення» [6, с. 93] в електронній грі. Цей підклас розподіляється на ще дрібніші підрозділи:

– **віртуалміфоастіонім** — власна назва «міста» [6, с. 39] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Novigrad* чи *Vizima* — назви міст в грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфокомонім** — власна назва «сільського поселення» [6, с. 66] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Blackbough* чи *Downwarren* — назви селищ в грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфогідронім** — власна назва «будь-якого водного об'єкту, природного чи створеного людиною» [6, с. 46] в електронній грі;

– **віртуалміфопотамонім** — власна назва річки [6, с. 112] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Gwenllech* чи *Buina* — назви річок у грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфолімнонім** — власна назва озера чи ставка [6, с. 69] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Tarn Mira* чи *Loc Eskalott* — назви ставків у грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфоокеанонім** — власна назва океану або будь-якої його частини, в тому числі і підводної [6, с. 93] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Eltheric Ocean* — назва океану в грі *The Elder Scrolls IV: Oblivion* чи *Bay of Winds* — назва затоки в грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфопелагонім** — власна назва моря або будь-якої його частини [6, с. 108] в електронній грі. Прикладами можуть бути *The North Sea* чи *The Great Sea* — назви морів у грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфогелонім** — власна назва «болота чи заболоченої місцевості» [6, с. 43] в електронній грі. Прикладом може бути *Crookback Bog* — назва болота в грі *Witcher 3*;

– **віртуалміфоагроонім** — власна назва «земельної ділянки, поля, пашні тощо» [6, с. 27] в електронній грі. Прикладом може бути *Falkreath Graveyard* — назва цвинтаря в грі *The Elder Scrolls V: Skyrim*;

– **віртуалміфодрімонім** — власна назва лісу чи лісової ділянки [6, с. 56] в електронній грі. Прикладами можуть бути *Deadwight Wood* чи *Erlenwald* — назви лісів у грі *Witcher 3*.

Серед власних назв, що зустрічаються в електронних іграх, є також і **віртуалміфоідео-німи** — «власні назви предметів духовної культури в комп'ютерній грі» [4, с. 56]. До цього класу віртуальних онімів належать назви книжок, діаграм, мал, рецептів тощо. Прикладами можуть бути *She Who Knows* — назва книги з гри *Witcher 3* або *Diagram: Melltith* — назва діаграми, що дозволяє виготовити срібний меч з гри *Witcher 3*.

Найбільш частотними в електронних іграх є **віртуалміфохрема-німи** — «власні назви унікальних об'єктів у комп'ютерній грі» [4, с. 56]. До цього класу належать назви предметів, що використовуються в ігровому процесі: зброї, броні, напоїв тощо. Прикладами можуть слугувати *Longclaw Relic Steel Sword* — назва меча з гри *Witcher 3* або *Mastercrafted Feline Armor Set* — назва броні з тієї ж гри.

Своє місце в віртуальному світі мають також **віртуалміфофіто-німи** — «власні назви унікальної рослини в комп'ютерній грі» [4, с. 57]. Прикладом може слугувати *Hanged Man's Tree* — назва дерева з гри *Witcher 3*.

Такий клас онімів, як **віртуалміфокосмонім** — «власна назва космічного об'єкта чи небесного тіла» [4, с. 57] також має місце в системі власних назв віртуальних світів електронних ігор. Прикладом можуть слугувати *Kharak* чи *Hiigara* — назви планет у грі *Homeworld*.

Своє місце в системі власних назв на позначення об'єктів віртуального світу електронної гри має також такий клас онімів, як **віртуалміфоерго-німи** — «власні назви об'єднань віртуальних персонажів чи віртуальних установ в комп'ютерній грі» [4, с. 57]. Прикладами можуть слугувати *Order of the Flaming Rose* чи *Scoiatael* — назви об'єднань у грі *Witcher 3*.

Уживаним в електронних іграх є також такий клас онімів, як **віртуалміфохроно-німи** — «власні назви подій чи відрізка часу в комп'ютерній грі» [4, с. 57]. Прикладами можуть слугувати *War of Daggers* чи *Secession of Poviss* — назви подій у грі *Witcher 3*.

Серед онімів на позначення компонентів електронної гри також є специфічні лише для цього жанру складові, а саме йдеться про власні назви вимірів, паралельних реальностей тощо в електронній грі, що ми пропонуємо термінувати **віртуалміфоуніверсо-німи**, прикладом чого може бути *Xen* — назва паралельного виміру в грі *Half-Life*. До цієї групи також можна віднести **віртуалміфоквестоніми** — «власні назви завдань в комп'ютерній грі, назви місій чи рівня» [4, с. 57]. Прикладом може слугувати *A Princess in Distress* — назва квесту в грі *Witcher 3*. Також сюди можна віднести **віртуалміфоексе-німи** — «власні назви навичок, вмінь чи бонусів до характеристик» [4, с. 57]. Прикладом може слугувати *Cat School Techniques* — назва навички в грі *Witcher 3*.

У наведеній класифікації залишився без уваги один важливий аспект — не задіяно назви власне електронних ігор. Електронна гра — це, з точки зору багатьох авторів [див. докл. 10], вид мистецтва. Верховний суд Америки в 2011 р. офіційно поставив електронні ігри в один ряд з книгами, фільмами, виставами тощо [11]. «Об'єкти культури, науки, мистецтва <...> взагалі духовності» належать до ідеонімів [1, с. 94], тобто назви електронних ігор можна поставити в одну ланку з назвами книг — **бібліонімами** [1, с. 56] та назвами фільмів — **фільмонімами** [8, с. 125]. Ми пропонуємо термінувати їх **пезонім** (від давньогр. *πεισιόνα* — гра [2, т. 2, с. 1218]). Прикладами пезонімів є назви ігор *Borderlands 2* або *The Witcher 3: Wild Hunt*. Також постає питання про термін, яким можна було б назвати доповнення до ігор, які розробники випускають окремо, але на основі певної гри. Доповнення, як правило, містять додаткові завдання, рівні, предмети віртуального світу тощо. Ми пропонуємо термін **простіконім** (від давньогр. *προσθήκη* — доповнення [2, т. 2, с. 1410]). Прикладом простіконімів можуть слугувати доповнення до гри *The Witcher 3: Wild Hunt*, які називаються *Hearts of Stone* та *Blood and Wine*.

Висновки. Оскільки електронні ігри є націленими переважно на артистичне відтворення реальності, їхні онімні особливості також наслідують реальне життя й доповнюють його суто ігровими елементами. Як результат, ми виокремили 13 класів онімів, які притаманні електронним іграм, з подальшим їх розподілом на підкласи другого рівня специфікації.

Перспективи подальших розвідок. У подальших розвідках планується уточнення денотатно-номінативної класифікації, а також аналіз структурних і мотиваційних особливостей онімів на позначення об'єктів віртуальних світів онлайн ігор.

Література

1. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
2. Древнегреческо-русский словарь [сост. И. Х. Дворецкий]. — М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. — 1905 с.
3. Карпенко М. Ю. Онімний простір Інтернету (на матеріалі англійських сайтонімів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М. Ю. Карпенко. — Одеса, 2016. — 20 с.
4. Карпенко М. Ю. Онімний простір Інтернету (на матеріалі англійських сайтонімів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М. Ю. Карпенко. — Одеса, 2016. — 251 с.

5. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии / А. Р. Лурия. — СПб. : Питер, 2006. — 320 с.
6. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. — М. : Наука, 1978. — 198 с.
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. — М. : Наука, 1973. — 367 с.
8. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / М. М. Торчинський. — К., 2010. — 502 с.
9. Bach A. Deutsche Namenkunde. Band I. Die deutschen Personennamen. Teilband 1 / A. Bach. — Heidelberg: Winter, 1952. — 331 S.
10. Costikyan G. I. Have No Words & I Must Design [Електронний ресурс] / G. Costikyan // Interactive Fantasy. — 1994. — #2 // Режим доступу: <http://www.costik.com/nowords.html>.
11. Sutter J. D. Supreme Court sees video games as art [Електронний ресурс] / J. D. Sutter // Режим доступу: <http://edition.cnn.com/2011/TECH/gaming.gadgets/06/27/supreme.court.video.game.art/>.

References

1. Buchko, D. G., Tkachova, N. V. (2012), *Ukrainian onomastic terminology dictionary [Slovník ukrajin's'koj' onomastičnoji' terminologii']*, Ranok-NT, Harkiv, 212 p.
2. Dvoreckij, I. H. (1958), *Ancient Greek-Russian Dictionary [Drevnegrechesko-russkij slovar']*, Gos. izd-vo inostr. i nac. slovarej, Moscow, 1905 p.
3. Karpenko, M. Ju. (2016), *The Onymic Space of the Internet (Based on English Site Names), Author's Thesis [Onimnyj prostir Internetu (na materiali anglomovnykh sajtonimiv) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04]*, Odessa National University, 20 p.
4. Karpenko, M. Ju. (2016), *The Onymic Space of the Internet (Based on English Site Names), PhD Thesis [Onimnyj prostir Internetu (na materiali anglomovnykh sajtonimiv) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04]*, Odessa National University, 251 p.
5. Lurija, A. R. (2006), *Lectures on General Psychology [Lekcii po obshhej psihologii]*, Piter, Saint Petersburg, 320 p.
6. Podol'skaja, N. V. (1978), *Russian Onomastic Terminology Dictionary [Slovar' russkoj onomastičeskoj terminologii]*, Nauka, Moscow, 198 p.
7. Superanskaja, A. V. (1973), *General Theory of Personal Names [Obshhaja teorija imeni sobstvennogo]*, Nauka, Moscow, 367 p.
8. Torchyns'kyj, M. M. (2010), *Structure, Typology and Functioning of Personal Names in the Ukrainian Language, PhD Thesis [Struktura, typologija i funkcionuvannja onimnoi leksyky ukrajin's'koji movy : dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01 — ukrajin's'ka mova]*, Kyiv National University, 502 p.
9. Bach, A. (1952), *Deutsche Namenkunde. Band I. Die deutschen Personennamen. Teilband 1*, Winter, Heidelberg, 331 p.
10. Costikyan, G. (1994), 'I Have No Words & I Must Design', *Interactive Fantasy*, #2, Available at: <http://www.costik.com/nowords.html> [23 August 2016].
11. Sutter, J. D. (2011), *Supreme Court sees video games as art*, Available at: <http://edition.cnn.com/2011/TECH/gaming.gadgets/06/27/supreme.court.video.game.art/> [23 August 2016].

ВАРБАНЕЦ Татьяна Викторовна,

аспирант кафедры грамматики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; преподаватель кафедры иностранных языков Национального университета «Одесская юридическая академия»; ул. Пионерская, 2, г. Одесса, 65009, Украина; тел.: +38 066 7362484; e-mail: tvo1986@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-4278-0442

ОНИМИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ МИРОВ ЭЛЕКТРОННЫХ ИГР

Аннотация. Целью исследования является установление общих закономерностей номинации объектов виртуальных миров электронных игр. **Предметом** исследования являются особенности функционирования разных классов имён собственных в дискурсе электронных игр. **Результатом** исследования является подробное описание общих тенденций в номинации объектов виртуальных миров электронных игр. Теоретически значимым стало введение этой новой для ономастики сферы в существующую ономастическую терминосистему. Для этого используются описательный и таксономический **методы**. **Выводы:** поскольку электронные игры нацелены преимущественно на артистическое воспроизведение реальности, их ономастические особенности также подражают реальной жизни и дополняют её специфически игровыми элементами. Как следствие, мы выделили 13 характерных для электронных игр классов имён собственных.

Ключевые слова: электронная игра, компьютерная игра, видеоигра, виртуальная реальность, ономастика, ономастика электронных игр.

Tatyana V. VARBANETS,

post-graduate student of the Chair of English Grammar of Odessa I. I. Mechnikov National University; assistant of Foreign languages Department, National University «Odessa Law Academy»; 2 Pionerskaja Str., Odessa, 65009, Ukraine; tel.: +38 066 7362484; e-mail: tvo1986@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-4278-0442

THE PECULIARITIES OF PERSONAL NAMES IN ELECTRONIC GAMES

Summary. The *purpose* of the study is to outline the general peculiarities of personal names that nominate the elements that belong to the virtual worlds of electronic games. The *subject* matter of the study is the functioning of different classes of personal names in the electronic games discourse. The study introduces a new sphere to the existing onomastic terminological ecosystem — the onomastics of electronic games. The descriptive and taxonomic *methods* were mainly used for this purpose. **Results:** because electronic games are chiefly aimed at imitating the reality, the personal names that are used there also tend to imitate the reality and also enhance it with elements specific to games. Consequently, 13 classes of personal names that are specific to electronic games may be defined.

Key words: electronic game, computer game, videogame, virtual reality, onomastics, onomastics of electronic games.

Статтю отримано 2.10.2016 р.

УДК 811.111`373.2:001.33:73/79

ВАСИЛЬЄВА Ольга Олександрівна,

викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»; вул. Піонерська, 2, м. Одеса, 65009, Україна; тел.: +38 067 4864308; e-mail: vasylyeva@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0001-8077-3529

СТРУКТУРНІ ТИПИ АНГЛОМОВНИХ ІДЕОНІМІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ідеонімів — власних назв результатів людської творчої діяльності, які мають духовну, інтелектуальну та мистецьку цінність і належать до одного з чотирьох класів: артіонімів, тобто власних назв на позначення витворів мистецтва; бібліонімів, тобто власних назв на позначення текстів і їх збірників; гемеронімів, тобто власних назв на позначення засобів масової інформації, та комп'ютеронімів, тобто власних назв комп'ютерних програм, зокрема, ігор. **Метою** статті є встановлення структурних типів ідеонімів. **Об'єктом** дослідження послуговували англійські ідеоніми, **предметом** — їхня структурна організація. **Матеріал** дослідження (700 англійських ідеонімів) було зібрано методом репрезентативної вибірки з матеріалів англійських ЗМІ, в тому числі з електронних газет, журналів і комерційних сайтів. **Висновки:** у результаті проведеного дослідження ідеоніми розподілено на одиниці однокомпонентної, двокомпонентної та багатокомпонентної структури. Однокомпонентною є структура ідеонімів, які виражено непохідними та простими похідними (суфіксальними й префіксальними) словами. Складні ідеоніми розмежовуються на власне композити, афіксальні композити й аббревіатури. Двокомпонентні й багатокомпонентні ідеоніми представлено також словосполученнями й реченнями. Домінуючим для всіх без винятку типів ідеонімів є використання двокомпонентних словосполучень, що уможливує своєрідне поєднання лапідарності висловлення й уточнення певних дистинктивних характеристик об'єкту, що номінується. Ще однією спільною рисою для всіх ідеонімів є майже повна відсутність аббревіатур і складних слів. Це спричинено складністю такого типу номінацій для розуміння через те, що вони одночасно актуалізують два чи більше концепти в єдиній лексемі, що значно ускладнює їх сприйняття.

Ключові слова: ономастика, ідеонім, артіонім, бібліонім, гемеронім, комп'ютеронім, структурний тип.

Постановка проблеми. В ономастиці існує усталений підход щодо структури онімного поля будь-якої мови, яке розуміється як «певна сфера віднесеності імені» [10, с. 280], упорядкована, ієрархізована, структурована сукупність, яка базується на системно-структурних відношеннях та зв'язках його конститuentів, причому ядро онімного поля складають антропоніми, до яких долучаються також антропонімоподібні сукупності, а решта власних назв формують периферію поля [12, с. 11–14].

Переважає більшість ономастичних розвідок традиційно присвячена різним аспектам буття антропонімів та топонімів, що зумовлено їх безперечною вагомністю для соціуму й значним загальним обсягом. Однак наприкінці ХХ ст. й особливо на початку ХХІ ст. до фокусу уваги ономастологів усе частіше потрапляють й інші, периферійні розряди власних назв: ергоніми, зооніми, хрононіми, хрематоініми, ідеоініми. Саме останні й досліджуються в цій статті як такі,

що досі було вивчено лише лакунарно, попри велику зацікавленість учених різних країн їхньою природою, семантикою, особливостями функціонування. Все це зумовлює актуальність розвідки й доводить певні перспективи такого напряму досліджень.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Не можемо не погодитися з М. М. Цілиною, яка на останній Всеукраїнській ономастичній конференції (Одеса, 2015) зауважила, що українська ідеонімія є однією з найменш вивчених галузей української ономастики [14, с. 746]. Це твердження цілком можна екстраполювати й на дослідження ідеонімічних підполів інших мов.

Відштовхуючись від класичних дефініцій терміна **ідеонім** — власні назви, які мають денотати в розумовій, ідеологічній та художній сферах людської діяльності [8, с. 61]; «власна назва окремого об'єкта культури, науки, мистецтва, взагалі духовності» [1, с. 94] — ми пропонуємо таке дефінування цього класу власних назв: **ідеоніми** — це власні назви результатів людської творчої діяльності, які мають духовну, інтелектуальну та мистецьку цінність [2, с. 165].

Що стосується дослідження структури власних назв, то найвпливовішими у цій царині є розвідки О. В. Суперанської [11], В. В. Німчука [6, с. 24], Н. В. Подольської [8], М. М. Торчинського [13], Д. Г. Бучка [1]. Наслідуючи класичним ономастичним теоріям, розподіляємо ідеоніми на **однокомпонентні**, **двокомпонентні** та **багатокомпонентні** структури; на **прості**, **складні** та **складені**. До **однокомпонентних** належать ідеоніми, які виражено **непохідними** та **простими похідними** (суфіксальними й префіксальними) словами. **Складні** ідеоніми розмежовуються на **власне композити**, **афіксальні композити** й **абревіатури**. Двокомпонентні й багатокомпонентні ідеоніми можуть бути представленими **словосполученнями** й **реченнями**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість широкого кола вчених ідеонімією виникла досить недавно, тому досліджень з цієї тематики існує обмежена кількість. Через це й досі існує термінологічна невизначеність щодо базової термінології. Так, молодий американський дослідник М. Гесс «винайшов» власне термін **ідеонім**, який розуміє, як юкстапозицію двох слів з метою створення асоціації між особами, ідеями, подіями на кшталт *Obama-care* [15]. Це можна пояснити непоширеністю спеціальної ономастичної термінології в західних дослідженнях, де перевага надається дескриптивним термінологічним конструкціям для необтяження їх розуміння нефахівцями з галузі ономастики, що не може нівелювати процитовану помилку М. Гесса.

Серед недавніх публікацій з ідеонімічної тематики слід назвати дослідження Д. В. Майдаюка щодо функціонування найменувань об'єктів духовної діяльності людини в наративі І. Гльфа та Є. Петрова в лінгвокультурологічному аспекті [4]; Н. Н. Воропаєва з приводу прецедентних феноменів китайськомовного дискурсу, серед яких чільне місце посідають прецедентні ідеоніми на позначення широко відомих іменувань одиничних об'єктів духовної культури Китаю [3]; С. В. Насакіної, яка проаналізувала функціонування ідеонімів у рекламі фармацевтичних препаратів [5]; К. В. Першиної, яка простежила семантико-конотативні перетворення лексем пісенного ідеоніма [7]; Ю. М. Подимової, яка дослідила структурно-семантичні й функціонально-прагматичні аспекти функціонування назв кінофільмів [9]. Названими розвідками дослідження з ідеонімії останніх років не обмежуються, але очевидною стає відсутність всебічного аналізу англомовних ідеонімів в цілому, що підкреслює актуальність обраного нами напрямку.

Постановка завдання. Метою цієї статті є встановлення структурних типів ідеонімів. Об'єктом дослідження послуговували англомовні ідеоніми, предметом — їх структурна організація. Матеріал дослідження (700 англомовних ідеонімів) було обрано методом репрезентативної вибірки з матеріалів англомовних ЗМІ, у тому числі й електронних газет, журналів та комерційних сайтів.

Виклад основного матеріалу. В нашому попередньому дослідженні було проведено аналіз існуючих денотатно-номінативних класифікацій ідеонімів [10; 8; 13], який уможливив створення на їх основі власної класифікації, яка складається з чотирьох класів: **артіонімів**, тобто власних назв на позначення витворів мистецтва; **бібліонімів**, тобто власних назв на позначення текстів та їх збірників; **гемеронімів**, тобто власних назв на позначення засобів масової інформації, та **комп'ютеронімів**, тобто власних назв комп'ютерних програм, зокрема, й ігор [2, с. 165]. Кожний з цих класів має подальші підрозділи, які базуються на різноманітності позамовної віднесеності номінованих об'єктів. Так, артіоніми обіймають **імажоніми**, **сценоніми**, **музиконіми** й **фільмоніми**; гемероніми поділяються на **пресоніми** й **електроніми**; бібліоніми й комп'ютероніми також не є однорідними за своїм складом.

Для структурного аналізу таких різнорідних ідеонімів нами були обрані найпопулярніші за рейтингами англомовні ідеоніми, які належать до різних підкласів. **Імажоніми**, які охоплюють десять найвідоміших британських шедеврів, це *The Lady of Shalott* (John William Waterhouse), *Ophelia* (John Everett Millais), *Head VI* (Francis Bacon), *Gassed* (John Singer Sargent), *Man's Head* (Self Portrait I) (Lucian Freud), *The Fighting Temeraire* (JMW Turner), *Going to the Match* (L. S. Lowry), *Five Ships* (Alfred Wallis), *Nocturne: Blue and Gold — Battersea Bridge* (James Whistler), *Cold Matter: An Exploded View* (Cornelia Parker). Спостерігаємо таку дистрибуцію: однокомпонентні імажоніми становлять лише дві одиниці (один похідний, один

непохідний), багатокомпонентні — також два словосполучення, але двокомпонентних виявилось у вибірці шість.

Сценоніми, які було зібрано з рейтингів найпопулярніших сучасних театралізованих вистав Лондона, є такими: *The Phantom of the Opera*, *Cats*, *Chicago*, *Hello, Dolly!*, *City of Angels*, *Lion King*, *Sunset Boulevard*, *King Lear*, *Macbeth*, *We Will Rock You*. Як бачимо, домінуючу позицію (п'ять випадків) посідають двокомпонентні словосполучення, на другому місці прості непохідні сценоніми, а також було вилучено два речення — двокомпонентне й багатокомпонентне.

Музиконіми належать музикальним творам, що найчастіше відтворюються на персональних електронних приладах. Це *Like A Rolling Stone* (Bob Dylan), *Hotel California* (Eagles), *Earth Song* (Michael Jackson), *Imagine* (John Lennon), *The Winner Takes It All* (ABBA), *You Raise Me Up* (Josh Groban), *Stairway To Heaven* (Led Zeppelin), *Bohemian Rhapsody* (Queen), *White Christmas* (Bing Crosby), *Thriller* (Michael Jackson). Звичайно, це так звана популярна музика. Якщо ж торкатися класичних музикальних творів, то й відповідні власні назви матимуть зовсім інший характер. У даному випадку на першому місці знаходяться двокомпонентні словосполучення, а також лише два однокомпонентних похідних (суфіксальних) музиконіми й три багатокомпонентних речення.

Кіноніми обіймають кінопродукцію для різних вікових категорій, тому у цій вибірці присутні як кінофільми, так і мультфільми: *The Godfather*, *Star Wars*, *Back to the Future*, *The Silence of the Lambs*, *One Flew over the Cuckoo's Nest*; *Tom and Jerry*, *South Park*, *The Simpsons*, *Mickey Mouse*, *Sponge Bob Square Pants*. Структурні типи кінонімів було вилучено такі: шість двокомпонентних словосполучень, а також по одному однокомпонентному похідному й композиту, багатокомпонентному словосполученню й реченню.

Бібліоніми, які були нами відібрані на цьому етапі дослідження, містяться також і в книгах для дітей: *Ulysses* (J. Joyce), *Moby Dick* (H. Melville), *The Great Gatsby* (F. Scott Fitzgerald), *Hamlet* (W. Shakespeare), *The Sound and the Fury* (W. Faulkner), *Harry Potter* (J. K. Rowling), *Charlie and the Chocolate Factory* (R. Dahl), *The Chronicles of Narnia* (C. S. Lewis), *Winnie the Pooh* (A. A. Milne), *Alice's Adventures in Wonderland* (L. Carroll). Бібліоніми розподілилися на такі структурні типи: шість двокомпонентних словосполучень, а також два бібліоніми, що належать до простих непохідних, та один — до багатокомпонентних словосполучень.

Гемероніми в англійській мові, як було з'ясовано під час збору матеріалу, часто не відрізняються для друкованих та електронних газет, тому на цьому етапі ми користувалися пресонімами, які властиві для друкованих ЗМІ: *Daily Express*, *The Guardian*, *The Independent*, *Daily Mail*, *Metro*, *Daily Mirror*, *The Times*, *The Daily Telegraph*, *The Sun*, *The Observer*. Тут спостерігаємо таку дистрибуцію: на першому місці знаходяться прості похідні гемероніми (чотири одиниці) та непохідні (дві одиниці); крім того, було вилучено чотири двокомпонентні словосполучення.

Комп'ютероніми, що увійшли до нашої вибірки, охоплюють як програми, так і відеоігри: *Microsoft Word*, *Adobe Photoshop*, *Mozilla Firefox*, *Apple iTunes*, *ABBY Lingvo*; *Need for Speed*, *World of Warcraft*, *Counter-Strike*, *The Elder Scrolls V: Skyrim*, *Assassin's Creed*. Тут спостерігаємо таку картину: дев'ять з десяти комп'ютеронімів належать до двокомпонентних словосполучень, а лише один — до багатокомпонентних.

Отримані результати унаочнено в наступній таблиці відсоткового співвідношення структурних типів ідеонімів різних класів:

Таблиця 1

Співвідношення структурних типів англомовних ідеонімів

Денотатно-номінальний тип ідеонімів	Імажоніми	Сценоніми	Музиконіми	Фільмоніми	Бібліоніми	Гемероніми	Комп'ютероніми	Разом
Структурний тип								
Однокомпонентні	20	30	20	20	20	60	-	24,3
- непохідні слова	10	30	-	-	20	20	-	11,4
- похідні слова	10	-	20	10	-	40	-	11,4
- складні слова	-	-	-	10	-	-	-	1,5
- абрєвіатури	-	-	-	-	-	-	-	-
Двокомпонентні	60	60	50	60	60	40	90	60
- словосполучення	60	50	50	60	60	40	90	58,6
- речення	-	10	-	-	-	-	-	1,4
Багатокомпонентні	20	10	30	20	20	-	10	15,7
- словосполучення	20	-	-	10	20	-	10	8,6
- речення	-	10	30	10	-	-	-	7,1

Висновки. Порівняння структурних типів англомовних ідеонімів різних класів дозволяє зробити певні висновки. Домінуючим для всіх без винятку типів ідеонімів є використання

двокомпонентних словосполучень, що уможливило своєрідне поєднання лапідарності висловлення й уточнення певних дистинктивних характеристик об'єкту, що номінується. Ще однією спільною рисою для всіх ідеонімів є майже повна відсутність аббревіатур та складних слів, що можемо пояснити складністю такого типу номінувань для розуміння через те, що вони одночасно актуалізують два чи більше концепти в єдиній лексемі, що значно ускладнює їх сприйняття.

Перспективи подальших розвідок. У подальших розвідках планується дослідження мотивації різних класів ідеонімів, а також встановлення структури їх асоціативного поля за допомогою психолінгвістичних методів.

Література

1. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
2. Васильєва О. О. Денотатно-номінативна класифікація ідеонімів / О. О. Васильєва // Науковий вісник Східноєвропейського національного ун-ту ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2016. — Вип. 6. — С. 165–168.
3. Воропаєв Н. Н. О проблемах классификации прецедентных имён и других прецедентных феноменов в китайскоязычном дискурсе / Н. Н. Воропаев // Вестник Иркутского гос. лингвистического ун-та. — Иркутск, 2012. — Вып. 4. — С. 38–42.
4. Майданюк Д. В. Логоепистема-идеоним в лингвокультурологическом пространстве нарратива И. Ильфа и Е. Петрова / Д. В. Майданюк // Мова. — Одеса : Астропринт, 2014. — № 21. — С. 184–187.
5. Насакина С. В. Типология идеонимов в рекламе лекарств / С. В. Насакина // Вестник ВГУ. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. — Воронеж, 2015. — Вып. 4. — С. 48–51.
6. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проект) / В. В. Німчук // Повідомлення Української ономастичної комісії. — К. : Наукова думка, 1966. — С. 24–43.
7. Першина К. В. Русская идеонимия: «священная война» / К. В. Першина // Логос ономастики. — 2006. — Вып.1 — С. 104–107.
8. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. — 2-е изд. — М. : Наука, 1988. — 192 с.
9. Подымова Ю. Н. Названия фильмов в структурно-семантическом и функционально-прагматическом аспектах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ю. Н. Подымова. — Майкоп, 2006. — 205 с.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. — 2-е изд., испр. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 368 с.
11. Суперанская А. В. Структура имени собственного [Фонология и морфология] / А. В. Суперанская. — М. : Наука, 1969. — 207 с.
12. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал / В. И. Супрун. — Волгоград : Перемена, 2000. — 172 с.
13. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01 / М. М. Торчинський. — К., 2010. — 502 с.
14. Цілина М. М. Архаїчні й давні українські ідеоніми / М. М. Цілина // Записки з ономастики : зб.наук.праць. — Одеса : Астропринт, 2015. — Вип. 18. — С. 745–758.
15. Hess M. The Ideonym : The Function and Impact of Political Neologisms with Presidential Associations: [Електронний ресурс] / М. Hess. — Режим доступу : [https:// kb.osu.edu/ dspace/handle/1811/68653](https://kb.osu.edu/dspace/handle/1811/68653)

References

1. Buchko, D. H. (2012), *Dictionary of Ukrainian onomastic terminology* [Slovník ukrajinš'koj onomastičnoji terminoloģii], Ranok-NT, Kharkiv, 256 p.
2. Vasylieva, O. O. (2016), «Denotative and nominative classification of ideonyms», *Scientific bulletin of Lesya Ukrainka East European National University* [«Denotatno-nominatyvna klasyfikacija ideonimiv», Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky], Lutsk, vol. 6, pp. 165–168.
3. Voropaev, N. N. (2012), «On the problems of precedent names' and other precedent phenomena classification in the Chinese discourse», *Journal of Irkutsk State Linguistic University* [«O problemakh klassifikacii precendentnykh imen i drugikh precendentnykh fenomenov v kitajskojazychnom diskurse», *Vestnik Irkutskogo gos. lingvisticheskogo un-ta*], Irkutsk, vol. 4, pp. 38–42.
4. Maidaniuk, D. V. (2014), «The logoevisteme-ideonym in the lingual and cultural space of narrative in If and Petrov's writings», *Mova / Language* [«Logoevistema-ideonim v lingvokulturologicheskom prostranstve narrativy I. Ifa i E. Petrova», *Mova*], Asrtroprint, Odessa, No 21, pp. 184–187.
5. Nasakina, S. V. (2015), «The typology of ideonyms in medicine advertising», *Bulletin of Voronezh State University, Series Linguistics and Intercultural Communication* [«Tipologija ideonimov v reklame lekarstv», *Vestnik VGU, Serija Lingvistika i mezhkulturnaja komunikacija*], Voronezh, vol. 4, pp. 48–51.
6. Nimchuk, V. (1966), «Ukrainian onomastic terminology (draft)», *The News of Ukrainian onomastic commission* [«Ukrains'ka onomastična terminologija (proekt)», *Povidomlennia Ukraїns'koї onomastičnoji komisii*], Naukova dumka, Kiev, pp. 24–43.
7. Pershina, K. V. (2006), «Russian ideonymy : «holy war»», *Logos of onomastics*. [«Russkaja ideonimija «sviashhennaja vojna»», *Logos onomastiki*], Doneck, vyp. 1, pp. 104–107.
8. Podolskaya, N. V. (1988), *Dictionary of the Russian onomastic terminology* [Slovar' russkoj onomasticheskoi terminologii], Nauka, Moscow, 192 p.

9. Podymova, U. N. (2006), *The names of movies in the structural-semantic and functional-pragmatic aspects : Thesis [Nazvanija fil'mov v strukturno-semanticheskom i funkcional'no-pragmaticheskom aspektakh : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Majkop, 205 p.

10. Superanskaya, A. V. (2007), *The general theory of proper names [Obshhaja teorija imeni sobstvennogo]*, LKI Publishing, Moscow, 368 p.

11. Superanskaya, A. V. (1969), *The structure of a proper name : phonology and morphophonology [Struktura imeni sobstvennogo : fonologija i morfonologija]*, Nauka, Moscow, 207 p.

12. Suprun, V. I. (2000), *Onomastic field of the Russian language and its artistic and aesthetic potential [Onomasticheskoe pole russkogo jazyka i ego hudozhesvenno-jesteticheskij potencial]* Peremena, Volgograd, 172 p.

13. Torchinsky, M. M. (2010), *Structure, typology and functioning of Ukrainian onyms : Thesis [Struktura, tipologija i funkcionuvannja onimnoi leksyky ukraïns'koï movy : dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01]*, Kiev, 502 p.

14. Cilyna, M. M. (2015), «Archaic and old Ukrainian ideonyms», *Opera in onomastica* [«Arhaïchni j davni ukraïns'ki ideonimy», *Zapysky z onomastyky*], Astroprint, Odessa, vol. 18, pp. 745–758.

15. Hess, M. (2016), «The Ideonym : The Function and Impact of Political Neologisms with Presidential Associations», available at: [https:// kb.osu.edu/ dspace/handle/1811/68653](https://kb.osu.edu/dspace/handle/1811/68653)

ВАСИЛЬЕВА Ольга Александровна,

преподаватель кафедры иностранных языков Национального университета «Одесская юридическая академия»; ул. Пионерская, 2, г. Одесса, 65009, Украина; тел.: +38 067 4864308; e-mail: vasylyeva@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0001-8077-3529

СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИДЕОНИМОВ

Аннотация. Статья посвящена исследованию идеонимов — имён собственных, называющих результаты человеческой творческой деятельности, имеющие духовную, интеллектуальную и художественную ценность. Идеонимы принадлежат к одному из четырёх классов: артионимы — названия произведений искусства; библионимы — названия текстов и их сборников; гемеронимы — названия средств массовой информации; компьютеронимы — названия компьютерных программ и игр. **Целью** данной статьи является установление структурных типов идеонимов. **Объектом** исследования выступили англоязычные идеонимы, **предметом** — их структурная организация. **Материал** исследования (700 англоязычных идеонимов) был избран методом репрезентативного отбора из данных англоязычных СМИ, в том числе и электронных газет, журналов и коммерческих сайтов. **Выводы:** в результате проведённого исследования удалось разграничить идеонимы с однокомпонентной, двухкомпонентной и многокомпонентной структурами. Однокомпонентной структурой обладают идеонимы, являющиеся производными и простыми производными словами. Сложные идеонимы делятся на собственно композиты, аффиксные композиты и аббревиатуры. Двухкомпонентные и многокомпонентные идеонимы могут быть представлены словосочетаниями и предложениями. Доминирующим для всех типов идеонимов является использование двухкомпонентных словосочетаний. Это делает возможным своеобразное сочетание лапидарности высказывания и уточнения определенных дистриктивных характеристик номинируемого объекта. Еще одной общей чертой всех идеонимов является почти полное отсутствие аббревиатур и сложных слов, обусловленное сложностью такого типа названий для восприятия и понимания, поскольку они одновременно актуализируют два или больше концептов в одной лексеме.

Ключевые слова: ономастика, идеоним, артионим, библионим, гемероним, компьютероним, структурный тип.

Olga A. VASILYEVA,

co-aspirant of the Chair of English Grammar, Odessa I. I. Mechnikov National University; lecturer of Foreign Languages Department, National University «Odessa Law Academy»; 2 Pionerskaja Str., Odessa, 65009, Ukraine; tel.: +38 067 4864308; e-mail: vasylyeva@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0001-8077-3529

STRUCTURAL TYPES OF ENGLISH IDEONYMS

Summary. The article is dedicated to the research of ideonyms — the proper names of results of human creative activity, that have a spiritual, intellectual and artistic value, and belong to one of four classes: artionyms — the proper names of works of art, biblionyms — the proper names of texts and their collections, gemeronyms — the proper names of mass media, and computeronyms — the proper names of computer programs and games. The **purpose** of this article is to identify the structural types of ideonyms. The **object** of this research are English ideonyms, their structural organization is the **subject**. The research material was chosen by the method of representative selection from English materials including mass media, on-line newspapers, magazines and commercial web-sites. **Results.** Ideonyms can be divided into one-component, two-component and multi-component structures. One-component ideonyms are the ones which are expressed by monoroot words and derivatives. Complex ideonyms are divided into compounds, both suffixational and prefixational, as well as abbreviations. Two-component and multi-component ideonyms can be presented by word-combinations and sentences. The predominant for all types of ideonyms without exception is the use of two-component word-combinations, that creates a specific combination of lapidary expression and clarification of certain distinctive characteristics of the object. One more common feature for all ideonyms is almost

complete absence of abbreviations and complex words. The difficulty of such type of nominations for understanding can be explained by the fact that they simultaneously actualize two or more concepts in one lexeme that creates considerable difficulties with their perception.

Key words: onomastics, ideonym, artionym, biblionym, gemeronym, computeronym, structural type.

Статтю отримано 19.10.2016 р.

УДК 811.111'373.2:665.57

КАРПЕНКО Олена Юрївна,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, к. 131, 132, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 093 0288888; e-mail: elena_karpenko @ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5576-6781

СЕРЕБРЯКОВА Валерія Вадимівна,

викладач кафедри англійської мови за професійним спрямуванням Одеського національного морського університету; вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна.

ІДЕОНІМІЙНИЙ СЕКТОР ПОЕТОНІМОСФЕРИ САГИ С. МЕЙЕР «TWILIGHT»

Анотація. У статті досліджується поетонімосфера циклу романів С. Мейер як організована та складна система взаємопов'язаних власних назв. **Метою** цієї статті є встановлення особливостей організації ідеонімів у художньому мовленні письменниці. **Об'єктом** дослідження послуговували ідеоніми зазначеного циклу романів, **предметом** дослідження — особливості їх функціонування в поетонімосфері художнього твору. **Матеріалом** дослідження було обрано цикл фентезійних романів Стефані Мейер із загальною назвою «The Twilight Saga». **Висновки:** у поетонімосфері зазначеного циклу налічуємо сім секторів: антропоніміїний, теоніміїний, ергоніміїний, топоніміїний, хрононіміїний, хрематоніміїний, ідеоніміїний, які мають різний ступінь онімної насиченості та вагомості. Ідеоніміїний сектор поетонімосфери саги С. Мейер «Сутінки» складається з таких підсекторів: навчально-освітній — 50 %; розважальний — 29,2 %; інформаційний — 20,8 %. Така структура ідеоніміїного сектору поетонімосфери досліджуваного циклу романів дає змогу виявити концептуалізовані провідні риси головних персонажів.

Ключові слова: поетонімосфера, ідеонім, вільний асоціативний експеримент, асоціативний ґештальт.

Постановка проблеми. Серед нагальних проблем сучасної ономотології чільне місце посідає питання щодо співвіднесеності понять *онімне поле* та *поетонімосфера*. Наслідуючи думку М. В. Буєвської, розуміємо поетонімосферу як сукупність власних назв у художньому творі, які завдяки різноманітним зв'язкам та відношенням створюють складну та струнку систему [2]. Таким чином, можемо стверджувати, що онімне поле — це структурована сукупність власних назв, а поетонімосфера — систематизована сукупність власних назв. Виходячи з формулювання Ю. О. Карпенка, який дефінує систему як організовану множину взаємопов'язаних елементів, а структуру — як внутрішню будову чогось, взаємозв'язок складових частин цілого [6, с. 64–66], обґрунтовуємо тезу про те, що у нашій роботі досліджується саме поетонімосфера циклу романів С. Мейер як організована та складна система взаємопов'язаних власних назв.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Сучасні дослідники пропонують до опису явищ художньої літератури ввести лінгвосинергетичний підхід [1, с. 66]. Зокрема, І. О. Герман висловлює думку про те, що «зміст тексту не складається зі змісту окремих його одиниць, а текстові синтагматичні зв'язки часто відкидають так звану «системну семантику» [4, с. 33].

Такий підхід до розгляду поетонімосфери дає змогу проаналізувати всі аспекти її буття, враховуючи рухомість семантики онімів у процесі поетонімогенезу. Поетонімосфера художнього твору обіймає всі власні назви, які в ньому вжито. Тому ідеальна поетонімосфера має складатися з десяти секторів згідно з наявними розрядами власних назв, куди входять: антропоніми — власні назви людей; теоніми — власні назви богів, божеств, демонів; ергоніми — власні назви груп людей; зооніми — власні назви тварин; фітоніми — власні назви рослин; топоніми — власні назви географічних об'єктів; космоніми — власні назви космічних об'єктів; хрононіми — власні назви подій та часових відрізків; хрематоніми — власні назви матеріальних об'єктів; ідеоніми — власні назви духовних витворів людини.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення особливостей організації ідеонімів у художньому мовленні С. Мейер. Об'єктом дослідження послуговували ідеоніми зазначеного циклу романів, предметом дослідження — особливості функціонування ідеонімів у поетонімосфері художнього твору. Матеріалом дослідження було обрано цикл фентезійних романів Стефані Мейер із загальною назвою «The Twilight Saga». Цикл складається з чотирьох романів: «Twilight», «New Moon», «Eclipse» та «Breaking Dawn», які було видано у 2005–2008 роках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наше дослідження сконцентровано на конкретному циклі романів С. Мейер із загальною назвою «Сутінки», які утворюють єдиний художній континуум та мають свою онімну специфіку. Так, поетонімосфера аналізованих творів не містить у своєму складі космоніми, зооніми та фітоніми, які належать до периферії онімійного поля та мають надзвичайно низьку частотність уживання, зокрема й у художньому мовленні. Тому у поетонімосфері циклу романів С. Мейер налічуємо лише сім секторів: *антропонімійний, теонімійний, ергонімійний, топонімійний, хрононімійний, хремотонімійний, ідеонімійний*, які мають різний ступінь онімної насиченості та вагомості.

При дослідженні мови й мовлення оніми традиційно об'єднують у розряди, але коли йдеться про ментальну організацію власних назв, О. Ю. Карпенко запропонувала послуговуватися терміном *онімійний фрейм*. Ми пропонуємо під час аналізу поетонімосфери художнього твору застосовувати термін *сектор* поетонімосфери, причому візуально репрезентувати досліджувану поетонімосферу циклу романів С. Мейер «Сутінки» можна за допомогою наступної діаграми:

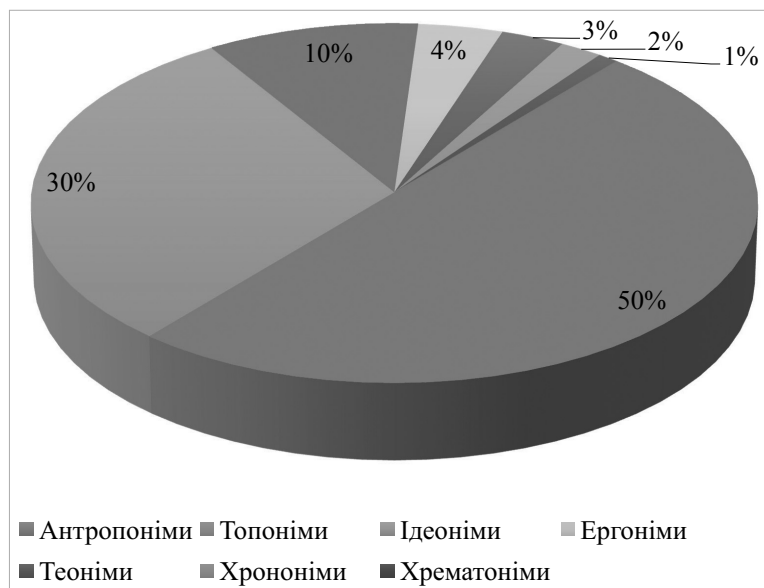

Рис. 1. Структура поетонімосфери саги С. Мейер «Сутінки»

Онімне поле циклу аналізованих романів обіймає також периферійні розряди власних назв, зокрема ідеоніми, які було вперше виокремлено А. Бахом. Хоча власне термін ідеонім у його роботі не використовувався, він розрізняв заголовки художніх творів та військових планів як окремий клас власних назв [11, с. 4]. О. В. Суперанська як окремий клас онімів виокремлює заголовки творів літератури та мистецтва [9, с. 203], а Н. В. Подольська вже термінує власні назви з денотатами в розумовій, ідеологічній та художній сферах людської діяльності ідеонімами [8, с. 61]. М. М. Торчинський дефінує згаданий термін як «власні назви тих об'єктів, які не мають безпосереднього відношення до матеріальної сфери діяльності людини» [10, с. 203]. У «Словнику української ономастичної термінології» ідеонім представлено як «власну назву окремого об'єкта культури, науки, мистецтва, взагалі духовності» [3, с. 94].

Досі навіть у східнослов'янській ономастичній традиції існують певні термінологічні розбіжності у трактуванні обсягу терміна ідеонім. Так, у цитованих вище працях Д. Г. Бучко вважає, що ідеонім — це вид хремотоніма, М. М. Торчинський відносить хрононіми до ідеонімів, а хремотоніми — до прагматонімів. Такий підхід знаходимо й у новітніх ономастичних студіях [7]. Вважаємо за доцільне повністю розрізнити ці терміни як такі, що мають різні денотати у позамовній дійсності. Номінують розряди саме власних назв лише терміни ідеонім, хрононім та хремотонім, у той час, коли термін прагматонім номінує зовсім інший тип назв — серійні назви товарів, товарні марки, тобто це не власні назви, а номени. Відтак, розуміємо згадані терміни згідно із класифікацією О. Ю. Карпенко: ідеонім — власна назва окремого духовного

об'єкта, хремотонім — власна назва окремого матеріального предмета, хрононім — власна назва історично істотною відрізку часу, локалізованого в часі події [5, с. 154–155].

Виклад основного матеріалу. Серед ідеонімів, які вживаються в аналізованих текстах, виокремлюємо кілька груп. Найбільшою з них є заголовки художніх творів, зазвичай класичних, що входять у навчальну програму середньої школи США. Крім того, головна героїня саги захоплюється художньою літературою й поза обов'язковою шкільною програмою, що знаходить своє відображення у структурі ідеонімійного сектору поетонімосфери саги. Так, сюди входять назви п'єс В. Шекспіра «*Romeo and Juliet*», «*Macbeth*», «*The Merchant of Venice*», «*A Midsummer Night's Dream*», причому остання назва один раз використовується у переносному значенні: «*It reminds me of A Midsummer Night's Dream with all the chaos caused by the fairies' love spells ... like magic*» [14, с. 371]. Це образне порівняння використовується у мовленні Едварда, який також відзначається глибокими знаннями з різних академічних дисциплін.

Дві назви визначних романів англійської письменниці XIX ст. Дж. Остін «*Pride and Prejudice*» та «*Sense and Sensibility*», які відносяться до любовних романів, також включено до ідеонімійного сектору саги. Особливе місце посідає ідеонім на позначення улюбленого художнього твору Белли «*Wuthering Heights*», написаного англійською письменницею Е. Бронте у XIX ст., який використовується переважно у прямому значенні, але один раз вжито фігурально: «*I was like Cathy, like Wuthering Heights, only my options were so much better than hers, neither one evil, neither one weak. And here I sat, crying about it, not doing anything productive to make it right. Just like Cathy*» [14, с. 459]. Белла порівнює себе з героїнею роману Е. Бронте через певну схожість описуваних художніх колізій: обидві героїні не можуть з певністю обрати одного з двох закоханих у них чоловіків, чим викликають додаткові страждання. До речі, згаданий роман Е. Бронте вийшов з друку у 1847 році під псевдонімом Елліс Белл (Ellis Bell), що має схожість з іменем головної героїні аналізованої саги. Можемо припустити існування певного впливу псевдоніма письменниці на вибір антропоніма для протагоніста циклу романів С. Мейер.

Через значущість цього ідеоніма для всього онімного поля аналізованого циклу романів його було обрано для проведення асоціативного експерименту, результати якого представлені у наступній таблиці:

Таблиця 1

Структура асоціативного поля ідеоніма «*Wuthering Heights*»

Реакція	Кількість
novel	32
English literature	25
book	15
Heathcliff	9
love	8
school	4
Bronte sisters	2
Niagara Falls	1
broken heart	1
drama	1
noise	1
tourism	1
Усього	100

Як бачимо, жодна з реакцій не пов'язана із сагою «Сутінки», але знаність цього літературного твору призвела до великої кількості однакових гіперонімійних реакцій, які посідають перші три позиції та складають 72 % від загальної кількості реакцій. Меронімійні реакції (*Heathcliff*, *love*, *drama*, *broken heart*) складають 19 %. Каузативні реакції (*Bronte sisters*, *school*, *noise*) є лише поодинокими випадками загальною кількістю 7 %, причому останню реакцію долучено саме до каузативних через причинно-наслідковий зв'язок денотата стимулу з його потенційним акустичним супроводженням. Суміжною реакцією є *Niagara Falls*, теж помітне географічне явище дещо антонімійної природи, причому цей топонім має ізоморфну структуру з аналізованим ідеонімом, що також могло послугувати тригером вибору асоціата. Суто індивідуальна реакція *tourism*, яка може бути пов'язаною з особистим туристичним досвідом респондента.

Структура ядра асоціативного гештальту аналізованого стимулу розділяється на такі складові:

- літературний твір — 83 реакції;
- кохання — 10 реакцій.

У відсотковому співвідношенні ці покажчики складають відповідно 89,2 % та 10,8 %.

Що стосується функціонування у тканині аналізованих художніх творів інших ідеонімів, то лише у переносному значенні — у функції метонімійного епітету — в аналізованих текстах

двічі з'являється ідеонім «*Anne of Green Gables*», назва художнього твору, який було створено канадською письменницею Л. М. Монтгомері у 1908 році. Певна схожість між ситуацією Белли та головної героїні роману Л. М. Монтгомері викликали таке вживання згаданого ідеоніма: «*I was just having Anne of Green Gables flashbacks*» [14, с. 246]; «*It was my Anne of Green Gables vision*» [221, с. 544].

Ідеонім «*The Bible*» використовується в тексті у прямому значенні, однак завдяки алюзії на відому притчу набуває певних переносних конотацій: «*«You know that story in the Bible?» Jacob asked suddenly... «The one with the king and the two women fighting over the baby?» «Sure. King Solomon». ... «I'm not going to cut you in half anymore, Bella»*» [14, с. 530].

Один раз в аналізованих творах згадується як частина шкільної програми з літератури роман Дж. Оруелла «*Animal Farm*». Взагалі заголовки художніх творів, що вжито у циклі С. Мейер більшою мірою маркують соціальний статус героїв, їх вік, основне заняття, саме тому вони й відіграють таку важливу роль у створенні поетонімосфери саги.

Ще одну групу ідеонімів складають назва газети «*The Seattle Times*» та заголовки статей з неї: «*Death Toll on the Rise, Police Fear Gang Activity*», «*Murder Epidemic Continues — Police Have No New Leads*», «*Seattle Terrorized by Slayings*». За допомогою цих власних назв автор зображує сприйняття незрозумілих людям наслідків війни вампірів та спроби пояснити це. Слід зауважити, що така газета дійсно існує (див. офіційний сайт www.seattletimes.com), а заголовки є типовими для газет.

Окрему групу ідеонімів складають назви телевізійних каналів *ESPN*, *CNN* та *Discovery Channel*, а також телевізійної передачі «*Monster Garage*», мультиплікаційного фільму «*The Cowardly Lion*» та різножанрових кінофільмів «*Tomorrow and Forever*», «*Dead End*», «*Grosshairs*». Вживання цих онімів зумовлено віком головних героїв, невід'ємною частиною життя яких є розваги, зокрема перегляд телевізійних передач та кінофільмів.

Слід зауважити, що в аналізованих текстах є також поодинокі випадки вживання більш рідкісних класів ідеонімів. Зокрема, це стосується назви сайту — сайтоніма — «*Vampires A-Z*», назви музичного твору Дж. В. Хоув «*The Battle Hymn of the Republic*», відомого як американська патріотична пісня під назвою «*Mine Eyes Have Seen the Glory*». Обидва ці оніми використано у прямому значенні, на відміну від двох ідеонімів на позначення скульптури та картини, які у тексті вживаються метафорично під час опису зовнішніх характеристик Едварда головною героїнею саги: *Michelangelo's David, an undiscovered Da Vinci*. Дві останні назви мають принципову відмінність, бо перша прямо номінує як скульптуру, так і її автора, а от друга є лише метонімічною назвою будь-якого витвору митця. Леонардо ди сер П'єро да Вінчі — яскравий приклад *homo universalis*: італійський художник, скульптор, архітектор, письменник, винахідник, вчений, один з найвидатніших представників мистецтва Відродження. Вилучена з тексту роману власна назва може позначати будь-який витвір цього генія, який ще не було знайдено, та на якому має бути зображений вродливий юнак. До речі, знайти нові витвори мистецтва да Вінчі не так вже й фантастично, бо у 2013 році у Міланському замку Сфорца було відкрито невідомі фрески, які митець створив у XV ст.

Таким чином, ідеоніми, що вживаються у тексті циклу, підрозділяються на такі групи: назви художніх творів (10 одиниць); назви телевізійних каналів, передач, фільмів (8); назви газет та газетних заголовків (4); назва релігійного твору (1); назва сайту (1); назва музичного твору (1); назва скульптури (1); назва картини (1).

Ідеонімійний сектор поетонімосфери саги С. Мейер «Сутінки» складається з таких підсекторів: навчально-освітній — 50 %; розважальний — 29,2 %; інформаційний — 20,8 %.

Висновки. Така структура ідеонімійного сектору поетонімосфери досліджуваного циклу романів дає змогу виявити концептуалізовані провідні риси головних персонажів, які навчаються в останньому класі середньоосвітньої школи, є підлітками, а отже мають певні вікові та соціальні особливості поведінки та відповідні зацікавлення.

Перспективи подальших розвідок. У подальших розвідках вважаємо за перспективне звернути увагу на застосування асоціативних експериментів різних типів у дослідженнях з літературної ономастики та спрямувати зусилля на висвітлення жанрової специфіки у функціонуванні поетонімів художніх творів різних жанрів. Це дасть змогу зіставити семантичні гешталти асоціативного онімійного поля різножанрових власних назв та виокремити генеральні тенденції їхнього віддзеркалення у ментальності носіїв різних мов.

Література

1. Бувеская М. В. Поэтонимосфера поэмы Оскара Уайльда «The Sphinx» / Мария Владимировна Бувеская // Логос ономастики. — Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2009. — № 1 (3). — С. 64–69.
2. Бувеская М. В. Поэтонимосфера художественного текста : [монография] / Мария Владимировна Бувеская. — Киев : ИД Дм. Бураго, 2012. — 286 с.

3. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
4. Герман И. А. Лингвосинергетика : [монография] / И. А. Герман. — Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. — 168 с.
5. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика : [навч. посіб.] / Олена Юрїївна Карпенко. — Одеса : Фенікс, 2010. — 158 с.
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : [підручник] / Юрій Олександрович Карпенко. — К. : Академія, 2006. — 336 с.
7. Пеліна О. В. Особливості перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство» / О. В. Пеліна. — Одеса, 2014. — 20 с.
8. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская / [под ред. А. В. Суперанской]. — М. : Наука, 1988. — 192 с.
9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — 2-е изд., испр. / Александра Васильевна Суперанская. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 368 с.
10. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : [монографія] / Михайло Миколайович Торчинський. — Хмельницький : Авіст, 2008. — 551 с.
11. Bach A. Deutsche Namenkunde / A. Bach. — Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 1952. — Band 1. — 331 p.
12. Meyer S. Breaking Dawn / Stephenie Meyer. — London : Atom, 2010. — 702 p.
13. Meyer S. Eclipse / Stephenie Meyer. — London : Atom, 2010. — 559 p.
14. Meyer S. New Moon / Stephenie Meyer. — London : Atom, 2010. — 497 p.
15. Meyer S. Twilight / Stephenie Meyer. — London : Atom, 2010. — 434 p.

References

1. Buevskaya, M. V. (2009), «The scope of poetonyms in Oscar Wilde's poem «The Sphinx»», *Logos onomastics* [«Poetonimosfera poemu Oskara Uajlda «The Sphinx»», *Logos onomastiki*], South-East Ltd, Donetsk, vol. 1 (3), pp. 64–69.
2. Buevskaya, M. V. (2012), *The scope of poetonyms in artistic text* [Poetonimosfera hudozhestvennogo teksta], Dmitry Burago Publishing House, Kiev, 286 p.
3. Buchko, D. G., Tkachov, N. V. (2012), *Dictionary of Ukrainian onomastic terminology* [Slovyk ukrai'ns'koi' onomastychnoi' terminologii'], Ranok-HT, Kharkov, 256 p.
4. Herman, I. A. (2000), *Lingvosynergetics* [Lingvosinergetika], Publishing House of the Altai Academy of Economics and Law, Barnaul, 168 p.
5. Karpenko, O. Ju. (2010), *Cognitive onomastics* [Kognityvna onomastyka], Phoenix, Odessa, 158 p.
6. Karpenko, Ju. O. (2006), *Introduction to Linguistics* [Vstup do movoznavstva], Academy, Kiev, 336 p.
7. Pyelina, A. V. (2014), *Features of translation of Ukrainian ideonyms and pragmatonyms to English : Author's thesis*. [Osoblyvosti perekladu ukrai'ns'kykh ideonimiv i pragmatonimiv anglijs'koju movoju : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.16 «Perekladoznavstvo»], Odessa, 20 p.
8. Podolskaya, N. V. (1988), *The Dictionary of Russian onomastic terminology* [Slovar' russkoj onomasticheskoy terminologii], Nauka, Moscow, 192 p.
9. Superanskaya, A. V. (2007), *General theory of proper names* [Obshhaja teorija imeni sobstvennogo], Publishing House of the LKI, Moscow, 368 p.
10. Torchynskij, M. M. (2008), *The structure of onimic field of the Ukrainian language : monograph* [Struktura onimnogo prostoru ukrai'ns'koi' movy: monografija], Avist, Hmel'nyc'kyj, 551 p.
11. Bach, A. (1952), *Deutsche Namenkunde*, Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg, Band 1, 331 p.
12. Meyer, S. (2010), *Breaking Dawn*, Atom, London, 702 p.
13. Meyer, S. (2010), *Eclipse*, Atom, London, 559 p.
14. Meyer, S. (2010), *New Moon*, Atom, London, 497 p.
15. Meyer, S. (2010), *Twilight*, Atom, London, 434 p.

КАРПЕНКО Елена Юрьевна,

доктор филологических наук, профессор, зав. кафедрой грамматики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, к. 131, 132, г. Одесса, 65058, Украина, тел. +38 093 0288888; e-mail: elena_karpenko@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5576-6781

СЕРЕБРЯКОВА Валерия Вадимовна,

преподаватель кафедры английского языка профессиональной направленности Одесского национального морского университета; ул. Мечникова, 34, г. Одесса, 65029, Украина

ИДЕОНИМИЧЕСКИЙ СЕКТОР ПОЭТОНИМОСФЕРЫ САГИ С. МЕЙЕР «TWILIGHT»

Аннотация. В статье исследуется поэтонимосфера цикла романов С. Мейер как организованная и сложная система взаимосвязанных имён собственных. **Целью** этой статьи является установление особенностей организации идеонимов в художественной речи С. Мейер. **Объектом** исследования послужили идеонимы названного цикла романов, **предметом** — особенности их функционирования в поэтонимосфере художественного произведения. **Материалом** исследования выбран цикл романов-фэнтези с общим названием «The Twilight Saga». **Выводы:** в поэтонимосфере данного цикла насчитывается семь секторов: антропонимный,

теонимний, эргонимний, топонимний, хрононимний, хремотонимний, идеонимний, — которые имеют разную степень онимной насыщенности и важности. Идеонимный сектор поэтонимосферы саги С. Мейер «Сумерки» складывается из таких подсекторов: учебно-образовательного — 50 %; развлекательного — 29,2 %; информационного — 20,8 %. Такая структура идеонимного сектора поэтонимосферы данного цикла романов даёт возможность выявить концептуализованные доминирующие особенности главных персонажей.

Ключевые слова: поэтонимосфера, идеоним, свободный ассоциативный эксперимент, ассоциативный гештальт.

Elena Yu. KARPENKO,

Doctor of Philology, Professor, Head of English Grammar Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij Boulevard, rooms 131, 132, Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 093 0288888; e-mail: elena_karpenko@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5576-6781

Valeria V. SEREBRYAKOVA,

lecturer of English for professional purposes, Odessa National Maritime University; 34 Mechnikov Str., Odessa, 65029, Ukraine

IDEONYMIC SECTOR OF S. MEYER'S SAGA «TWILIGHT»

Summary. Poetonymic sphere of S. Meyer's saga is treated in this article as an organized and complex system of interconnected proper names. The *purpose* of this article is to establish peculiarities of organization of ideonyms in S. Meyer's artistic prose. The *object* of this investigation are ideonyms of the cycle, the *subject* — peculiarities of their functioning in the poetonymic sphere of the literary work. As the *material* for this investigation the cycle of phantasy novels with a general title «The Twilight Saga» was selected. **Results.** The poetonymic sphere of this cycle comprises seven sectors: anthroponymic, theonymic, ergonymic, toponymic, chrononymic, chremonymic, ideonymic, which have different degrees of onymic saturation and importance. The ideonymic sector consists of the following subsectors: educational — 50 %; recreational — 29,2 %; informational — 20,8 %. The present structure of the ideonymic sector of the analyzed novel cycle gives the possibility to highlight the conceptualized dominant features of the main characters.

Key words: poetonymic sphere, ideonym, free associative experiment, associative gestalt.

Статтю отримано 6.11.2016 р.

УДК 811.161.2'373.2: 821.161.2 Стус 1/7.08

ЛУПОЛ Алла Вікторівна,

старший викладач кафедри українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій імені М. В. Ломоносова; вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039, Україна; тел.: 066 7941087; e-mail: ali_ka5@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-7423-0800

ОНИМНИ ДОМІНАНТИ В ІДІОЛЕКТИ В. СТУСА

Анотація. *Мета* статті полягає у виокремленні найчастотніших онімів у поезії В. Стуса, які виступають потужними маркерами ідіолекту митця і виявляють характерні поняттєві центри його світовиміру. Аналіз скеровано на систематизацію, встановлення динаміки вживань та виокремлення пріоритетних онімних розрядів у поетичному доробку В. Стуса. Відповідно до цього *об'єктом* пропонованої статті став ідіостиль В. Стуса, *предметом* — структура онімного простору творів поета. Для отримання достовірних даних у роботі застосовано *методи* опису, індукції та дедукції, кількісних підрахунків, а також компонентний і контекстуально-інтерпретаційний методи. *Результатом* роботи стало всебічне обґрунтування важливості онімного компонента в ідіостилі поета та виокремлення пріоритетних власних назв, ужитих у його творах. **Висновки:** основні розряди власних назв у творчості В. Стуса зосереджено в антропонімному й топонімному сегменті авторського ономапростору, проте доволі потужне функційне навантаження виконують інші розряди власних назв, які виступають маркерами його ідіолектної специфіки.

Ключові слова: онімний простір, антропонім, топонім, теонім, ідіолект, Василь Стус.

В сучасних лінгвістичних студіях активну увагу науковців привертає вивчення специфічних особливостей ідіолекту майстрів красного письменства, що дає змогу не лише поглибити відомості про джерельні орієнтири й домінанти національного світобачення, а й виокремити оригінальні авторські лінгвоментальні страгати, що ілюструють самотність і неповторність індивідуальної інтерпретації буттєвого простору (С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Пономарів,

В. Чабаненко). Проте, опрацьовуючи художнє мовлення, вчені найчастіше звертаються до реконструкції апелятивного шару лексики, залишаючи онімні складники на периферії наукової кваліфікації, що, у свою чергу, зредуковує об'єктивність і переконливість отриманих результатів, оскільки в систематиці ідіостилю письменника, його ментальному лексиконі онімія виступає вагомим компонентом, уособлюючи актуальні для авторської особистості поняття [5] і відповідно створюючи найрізноманітніші асоціативні зв'язки та символні конгломерати у свідомості читача [10]. З огляду на це в другій половині ХХ століття з'явилися ґрунтовні дослідження класика ономастичної науки члена-кореспондента НАН України Ю. Карпенка, російських (Е. Магазаник, В. Михайлов, О. Фоякова та ін.) і вітчизняних мовознавців (Л. Белей, В. Калінкін, Л. Колоколова, В. Лучик, Т. Ковалевська, М. Мельник та ін.). На особливу увагу заслуговують праці, присвячені вивченню поетичної онімії, бо саме поезія виступає «формою творчого пізнання світу», його глибинного осмислення й інтерпретації. В цьому напрямі вирізняються розробки, присвячені онімній архітектоніці Л. Українки (Т. Крупеньова), Л. Костенко (М. Мельник), Я. Славутича (Л. Селіверстова), Є. Маланюка (Г. Мельник), М. Вінграновського (О. Коваль, І. Гапєєва) та інших відомих українських поетів. У цих межах не можна обійти творчість Василя Стуса, життя і поетичний доробок якого неодноразово ставали предметом наукового аналізу (Л. Волинська, Т. Гундорова, О. Давидова, Б. Рубчак, Ю. Шевельов). З'явилася й низка розвідок, де проаналізовано окремі особливості поетичного мовлення В. Стуса на лексичному (Г. Віват, Л. Оліфіренко), словотвірному (Г. Шміло), синтаксичному (Д. Данильчук, Ю. Остапчук) й фонетичному (А. Бондаренко) рівнях. Також відзначимо й спостереження над уживанням окремих власних назв у поезіях В. Стуса (Ю. Браїлко, Ю. Карпенко, Г. Мельник). Проте спеціальні дослідження всього онімного простору поезій В. Стуса, систематизація й класифікація складників авторського поетонімікону, виокремлення концептуальних онімних центрів ще не проводилися, що визначає загальну **актуальність** пропонованої статті й релевантність фактичної бази, яка засвідчує оригінальність онімних варіацій, увиразнюючи роль пропріальної лексики в системі ідіостилю митця.

З огляду на зазначене мета статті полягає у виокремленні найчастотніших онімів у поезії Стуса, які виступають потужними маркерами його ідіолекту і виявляють характерні поняттєві центри його світовиміру. Аналіз скеровано на систематизацію, встановлення динаміки уживань власних назв та виокремлення пріоритетних онімних розрядів. Для досягнення цієї мети вирішено такі завдання: описано структуру онімікону поезій В. Стуса та висвітлено динаміку вживань онімів різних розрядів; з'ясовано та систематизовано наповнення антропонімного й топонімного секторів онімного простору творів В. Стуса; виокремлено й кваліфіковано функційну специфіку інших розрядів пропріальної лексики в поетоніміконі письменника; доведено питому вагу онімів в ідіостилі В. Стуса; здійснено спробу виявити відмінності між когнітивною структурою індивідуального та художнього ономастичного.

Відповідно до цього об'єктом пропонованої статті став ідіостиль В. Стуса, предметом — структура онімного простору творів поета. Джерельною базою роботи стали всі поетичні твори В. Стуса, де шляхом суцільної вибірки із цих текстів та їх варіантів (близько 1200 сторінок) виокремлено понад 900 випадків уживань майже 400 власних назв різних розрядів.

Вибір методів дослідження зумовлено загальною метою та завданнями статті. Провідними стали загальнонаукові методи індукції та дедукції, залучені для систематизації та виокремлення спільних і специфічних характеристик онімів у поетичному контексті, а також описовий метод, застосований для висвітлення загальних закономірностей творчості В. Стуса та встановлення лінгвістичної характерології його поетичного доробку. Використано й спеціальні методи дослідження, серед яких застосовуємо контекстуально-інтерпретаційний та компонентний аналіз для з'ясування семантичного навантаження онімів у поетичному творі та їхньої функційно-стилістичної оригінальності. Залучено також кількісний аналіз, який дав змогу виявити обсяг різних онімних секторів у межах усього онімного простору, що висвітлює загальні тенденції онімної динаміки у творах В. Стуса.

Наукова новизна статті, насамперед, полягає в доведенні провідного характеру онімного складника у структурі творів та загалом в ідіолекті В. Стуса. Зокрема, описано наповненість цього простору онімами різних класів, систематизовано наявні онімні одиниці всіх творів поета; встановлено актуальні й периферійні сегменти авторського поетонімікону та пояснено їхню роль у творчій концепції автора.

Теоретичне значення праці виявляється в уточненні поглядів на роль власних назв у поетичному мовленні в цілому та в ментальному лексиконі В. Стуса зокрема. Отримані результати прислужаться в теорії та практиці літературної ономастики, стануть у нагоді для подальших розробок у галузях лексикології й стилістики української мови, а також когнітивної ономастики. Практичне значення роботи визначається можливістю використання її результатів і залученого фактичного матеріалу при вивченні лексики та стилістики в курсі сучасної української мови, у спецкурсах з поезики та літературної ономастики, при розгляді особливостей поетичної

творчості В. Стуса, укладанні словників мови письменників та при написанні кваліфікаційних робіт студентів філологічного фаху.

Розпочинаючи аналіз власних назв у межах художнього твору, варто звернути увагу на те, що практично всі оніми у поезіях В. Стуса є стилістично навантаженими, поліфункційними [2], характеристичними [1, с. 8–10], тобто, за Ю. Карпенком, використаними у межах ліричного принципу онімного конструювання [6, с. 11–12] навіть тоді, коли вони виконують свою пряму функцію іменування об'єкта, оскільки сама поява власної назви в контексті художнього (а поетичного — насамперед) вже виступає своєрідним тригером (див. теорію нейролінгвістичного програмування [7], який зосереджує, концентрує увагу читача, чітко визначаючи базові орієнтири авторського менталітету. О. Карпенко з цього приводу справедливо зауважила, що без аналізу власних назв «справжнє розуміння тексту, його глибинних, підтекстових змістових шарів просто неможливе. Власні назви в тексті дають неоціненну інформацію для інтерпретації цього тексту, нерідко й таку, що іншими способами в тексті не виражена» [3, с. 69]. Вчені також зазначають, що оніми в художньому тексті (далі — ХТ) відрізняються принципово динамічністю змісту, а в їхній семантичній структурі домінують «поетичні» смисли [2]. Інформаційна й емоційна насиченість, потенційно притаманна оніму, робить його важливим засобом смислової та естетичної виразності ХТ, що цілком справедливо і для творів В. Стуса, де аналіз онімікону дає змогу встановити контактено-генетичні зв'язки, що були визначальними для становлення і формування особистості митця, його «формальні першовзірці» [9] та «духовні орієнтири» [11].

Здійснений нами аналіз онімного простору поезій В. Стуса дає підстави для виокремлення таких актуальних для ідіостилу письменника онімних різновидів: антропоніми (реальні та вигадані), розподілені нами на антропоніми українського й неукраїнського кола; топоніми, представлені назвами українського та неукраїнського топонімів; оніми античного і біблійного (відповідно Старого й Нового Завітів) кола (теоніми, міфотопоніми), астроніми, хрононіми, ідеоніми й ергоніми.

У межах домінуючого у творчості В. Стуса українського антропонімного кола виокремлюємо іменування постатей української історії й культури, серед яких, у свою чергу, вирізняємо антропоніми на позначення реальних осіб та іменування ірреальних, вигаданих героїв тощо: *Так хочеться пожити хоч годинку, / коли моя розвіється біда. / Хай прийдуть в гості Леся Українка, / Франко, Шевченко і Скворода* [12, т. 2, с. 15]; *Не можу я без посмішки Івана / оцю сльотаву осінь пережить* [12, т. 1, кн. 1, с. 93–94] (про Івана Світличного); *Тут поживи — і видасться тобі, / що й досі Україна солов'їна, / і промайне за крутояром Мавка, / до вівери ці руки простягне, / і звук сопілки лине з-над узгір'я: / от-от сюди накопиться Лукаш* [12, т. 1, кн. 1, с. 131].

Отже, у В. Стуса 121 раз було вжито 85 антропонімів українського кола, де переважають антропоніми — номінації поетів (12) та історичних діячів (18). Меншою мірою представлено антропоніми номінації письменників (5) та інших діячів культури (4). Переважна більшість прізвищ українських поетів та письменників, ужитих у поетичних текстах В. Стуса, — це класики XVIII та XIX ст. (*Скворода, Шевченко, Франко, Леся Українка*), а також поети й письменники XX ст. (*Зеров, Остап Вишня, Корнійчук, Вінграновський, Холодний*). Найчастіше згадується *Тарас Шевченко* (14), *Григорій Скворода* (8), *Микола Зеров* (4). Репрезентативно є й група іменувань українських історичних діячів (18), серед яких домінують ключові постаті української історії XVI ст. (*Северин Наливайко*), XVII–XVIII ст. (*Петро Конашевич-Сагайдачний, Петро Дорошенко, Петро Калнишевський, Іван Мазепа, Петро Полуботок*), XIX ст. (*Устим Кармалюк*) та XX ст. (*Симон Петлюра, Степан Бандера*). Виокремлюємо й іменування конкретних людей з оточення поета, його особистих знайомих та родичів (41).

Зауважимо, що зафіксовані антропоніми практично ніколи не виконують суто номінаційної функції, не виступають елементарними локально-темпоральними подієвими орієнтирами, вони завжди виконують надважливу роль концентрів авторської уваги, маркерів ідіолектної системи митця, ціннісних пріоритетів його ментального простору. У переважній більшості — це позитивно конотовані оніми. Звертаємо увагу на концептуальну відмінність між структурою реального індивідуального ономастикону та художнього, ірреального ономастикону митця, розглянутих з позицій когнітивної ономастики. Нагадаємо, що О. Карпенко, кажучи про структуру індивідуального ономастикону, виокремила дев'ять фреймів-складників: антропонімічний, топонімічний, теонімічний, ергонімічний, космонімічний, зоонімічний, хрематонімічний, хрононімічний та ідеонімічний [4]. Дослідниця зауважила, що основним вважається антропонімічний індивідуальний фрейм (або, за М. Торчинським, — вітонімічний фрейм [12], який складається з чотирьох кіл. Найближче коло становлять наймення членів своєї родини, близьких друзів, друге коло — наймення людей, яких власник ментального лексикону знає особисто (антропоніми: імена, імена по батькові, прізвища, інколи прізвиська однокласників, однокурсників, співробітників, сусідів, колег за фахом та ін.), третє — наймення історичних осіб, четверте — антропоніми, що цей ментальний лексикон оточують, але до нього не входять, тобто це — потенційні члени ментального лексикону [4]. Тоді фіксуємо, що у В. Стуса як митця, поета в першому ментальному

колі перебувають антропоніми, які в архітектоніці індивідуального ономастикону існують у третьому ментальному колі, імена ж близьких поета складають передостаннє коло антропонімного фрейму. Ці факти, на нашу думку, потребують подальшого дослідження, пояснення художньої трансформації ментальних інтерпретацій, у межах яких відбувається своєрідний «ментальний зсув» пріоритетів, переструктурування домінуючих понять.

До другої групи уналежнюємо антропоніми-іменування реальних постатей неукраїнського (світового) культурно-історичного кола та, за аналогією до попередньої групи, встановлюємо й антропоніми ірреальні, найчастіше репрезентовані іменуваннями літературних героїв: *Осика хить і хить*. / *Поскрипує, нагляда* / *Враз випірне з води* / *І Моцарта свистить* [12, т. 3, кн. 1, с. 178]; *Мій добрий Фавст! Мій радісний причале!* / *Із Мефістофелів — мій киль приймає* [12, т. 1, кн. 2, с. 221].

Найчастотніші антропоніми неукраїнського кола — *Гете* (5) та номінації його персонажів (*Мефістофель*, *Фавст* по 5 уживань), *Шекспір* (2), *Бетховен* (5). Такі оніми трохи поступаються антропонімам українського кола за кількістю (73) та частотою вживання (111 разів), але вони доволі близькі до антропонімів українського кола за співвідношенням денотатів (переважають номінації поетів (16) як утілення професійного інтересу В. Стуса), проте лише 11 лексем, що номінують політиків радянських часів (*Ленін*, *Сталін*, *Брежнєв*). Зафіксовано й пропріальні іменування художників (7), композиторів (4), філософів (4), історичних діячів (5). Антропоніми «неукраїнського кола» також скеровані на здійснення образної експансії, виконують роль фундаментальних морально-етичних орієнтирів у системі авторського ідіолекту, як правило, позитивно конотованих, звичайно, за винятком прецедентних імен радянської епохи.

Друге місце в онімній структурі поезій В. Стуса належить топонімній лексиці, що становить репрезентативний клас онімів як за кількістю (161), так і за частотністю вживання (475). При цьому кількість назв українського топосу (80) понад удвічі перевищує кількість назв російського топосу (32) та втричі — кількість назв «світового» топосу (29), що засвідчує актуальність українського локусу для світоглядних позицій митця.

Найчастотнішими топонімами є географічні назви українського топосу *Україна* / *Вкраїна* (94), *Київ* (30), *Дніпро* (40), котрі виступають знаками, репрезентантами України. Підвищена частотність цих онімів та їхня перевага в загальній топонімній амплітуді свідчать про вагомість для поетичного світу В. Стуса концепту **Україна** у всьому розмаїтті його онімних виявів. Ужиті в поезіях В. Стуса власні назви, що позначають об'єкти у межах Києва, формують авторський київський топос, що складається з 33 топонімів, ужитих 71 раз. Найчастіше у поетичних текстах В. Стуса згадується *Софійський собор* (*Софія*) — 15 разів, *Хрещатик* (9), *Володимирська* / *Володимирова гірка* / *гора* (5), *Святошин* (5). Рідше згадуються *Брест-Литовський проспект* / *тракт*, *Видубичі*, *Дарниця*, *Труханів острів* (по 3 рази), *міст Патона* (2): *Колись мене ти, Київ, визубриш* / *на ребрах прибережних круч...* [12, т. 1, кн. 2, с. 62]; *Як гостро сколотий уламок,* / *що білим болем голубів,* / *підвівся Ярославів замок* / *і в серце ніж мені встромив.* / *Завійно-голуба Софія,* / *не видзвонена голубим,* / *до мене бігла, наче мрія,* / *і виривалася з обійм.* / *А на Михайловім узгір'ї,* / *на Володимира горі* / *мені світило надвечір'я,* / *зорю клечавши до зорі* [12, т. 3, кн. 2, с. 154–155].

Далекий топос цікавий поетові тільки тоді, коли пов'язаний з його власним життям чи життям близьких йому людей. Інші (неукраїнські) топоси цікавлять поета переважно у зв'язку з Україною; в момент біографічної заглибленості в неукраїнський топос (Урал під час служби в армії, Колима в період заслання) та для передачі культурних смислів, метонімічно пов'язаних з певними топонімами. Тут найчастотнішим онімом є Колима (11) та Сибір (12).

Третє місце в системі онімних пріоритетів В. Стуса посідають оніми античного кола, найчастіше вжиті в усталеному символічному значенні: *Афродіта* «красуня», *Пегаєс* «поетичне обдарування», *Харон* «смерть», *Елізій* / *Елізіум* «царство краси». Проте трапляються й індивідуально-авторські трансформації власних назв античного кола, які породжують незвичне, характерне лише для конкретного контексту значення оніма. Втім, ці модифіковані значення ґрунтуються на розвитку традиційної семантики власної назви, інтерпретованої через призму авторських переживань: «слідчий на допиті», харони «санітари»; *Елізій* / *Елізіум* «щось далеке й недосяжне, як потойбічний світ» та «тюремний світ, схожий на царство мертвих». Характерним для Стусової поезії є й уживання міфонімів античного кола, пов'язаних зі світом мертвих (*Стікс*, *Лета*, *Орфей*, *Евродіка*, *Тартар*), що в цілому переважають у межах зазначеної групи (міфонім *Харон*, міфотопоніми *Стікс*, *Лета*, *Елізіум*): *Пітьма тайгова — як Елізіум,* / *модринна глиця — ніби сліз / окапини* [12, т. 1, кн. 2, с. 63]; *Чорну гору перейди,* / *брід знайди у водах Стікса* [12, т. 3, кн. 2, с. 268].

Найчастотнішими онімами біблійного кола у поетичних текстах В. Стуса є власні назви, джерелом яких стало Євангеліє: іменування місця страждань Ісуса — *Голгофа* (12), номінації самого Христа (10) та *Іуда* / *іуда* як символ зради (10). Практично в усіх Стусових контекстах Голгота / Голгофа постає не як назва місця страти Ісуса, а в переносному значенні — як символ страждань та смерті в ім'я високої мети: *Так славно він життя своє прожив,* / *на*

многотрудну стаючи *Голготу*, / зустрів належне був страсну суботу, / а вдосвіта, стражденний, опочив [12, т. 3, кн. 2, с. 189]; ти переконуєш кожного, / що більше немає віри — / ні в Господа Бога, / ні в пришествя Христа, / ні в єдинопрестольну високу мудрість [12, т. 3, кн. 2, с. 258]. Причинами ж високої частотності оніма *Гуда* є апелювання слова у мові, набуття ним значення «зрадник» та важливість поняття «зрада», «зрадник» для етичних принципів В. Стуса: *Де суть моя? Де груди? / Де очі? Біль мій де? / Світ — «здох старий Гуда, / новий Гуда йде»* [12, т. 1, кн. 2, с. 210].

Наприкінці онімної систематики Стусових пріоритетів перебувають астроніми (18), серед яких домінують назви найпомітніших та найвідоміших небесних об'єктів-орієнтирів: *Чумацький Віз* (Велика Ведмедиця), *Чумацький Шлях*, сузір'я *Козерога*: *Оскаженілий од морозу, / од вигорбілої землі / котився за Чумацьким Возом..* [12, т. 1, кн. 2, с. 193]; *Навкруг землі мої кружляли мрії, / і в серце злюнав хвилями Дніпро. / Планета вся — один Чумацький шлях — / зорить у ніч тривожними очима* [12, т. 1, кн. 1, с. 141]. *Тільки не кажи, що до старого / Нам не буде більше вороття — / Там в сузір'ї сивім Козерога / Висне сум за втраченим життям <...>* [12, т. 1, кн. 2, с. 18]. Узагалі вибір та частотність зафіксованих у поезіях В. Стуса астронімів зумовлено низкою причин: відомість небесного об'єкта, його актуальність для індивідуального світу творця, етноспецифічність і можливість використовувати його мотивацію як основу для створення образу.

Завершують онімну парадигму поезій В. Стуса хрононіми та незначні ідеоніми й ергоніми, які, в цілому, виконують роль хронотопів із певним символічним субстратом.

Таким чином, пропріальні назви у поетичних текстах В. Стуса використовуються не лише у своїй первинній функції ідентифікації об'єктів, а й у створенні максимально образних стилістичних моделей і номінацій, що увиразнює потужний стилістичний потенціал цього лексичного класу. В таких випадках актуалізуються конотативні семи значенневої структури онімів, виявляючи специфіку авторського ідіолекту та увиразнюючи роль онімів у його систематиці. Пріоритетними розрядами онімної лексики виступають антропоніми й топоніми як фундаментальні центри ідіостилу митця, увиразнюючи надважливі для нього поняття й події. В цьому ж аспекті на увагу заслуговують і оніми античного й біблійного кола як символічні маркери відповідних творів.

Перспективи подальшого опрацювання обраної нами проблематики вбачаємо у проєкції авторської методики дослідження письменницького поетонімікону на творчість як класиків класичного письменства, так і представників сучасного літературного процесу, що в цілому поглибить розуміння лінгвістичних вимірів літературної творчості в цілому та її онімних складників зокрема, а також прислужиться в укладанні словників ідіолектів письменників. Крім того, розробка зазначеної проблематики сприятиме поглибленню знань про роль пропріальних назв у когнітивних процесах.

Література

1. *Белый Л. О.* Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст.: [монографія] / Л. О. Белый. — Ужгород: Патент, 1995. — 119 с.
2. *Калинкин В. М.* Поэтика онима: [монографія] / В. М. Калинин. — Донецьк: Юго-Восток, 1999. — 408 с.
3. *Карпенко О. Ю.* Про літературну ономастику та її функціональне навантаження / О. Ю. Карпенко // *Записки з ономастики.* — Одеса: Астропринт, 2000. — Вип. 4. — С. 68–74.
4. *Карпенко О. Ю.* Проблема когнітивної ономастики: [монографія] / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2006. — 328 с.
5. *Карпенко Ю. А.* Специфика имени собственного в художественной литературе / Ю. А. Карпенко. — *Onomastica.* — 1986. — Т. 31. — С. 5–22.
6. *Карпенко Ю. О.* Літературна ономастика зб. статей. — Одеса: Астропринт, 2008. — 328 с.
7. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: [монографія] / Т. Ю. Ковалевська. — Одеса: Астропринт, 2008. — 344 с.
8. *Коваль О. В.* Функціонально-стилістичні особливості вживання онімів у поетичних творах М. Вінграновського / О. В. Коваль, І. М. Гапеева // *Мова.* — Одеса: Астропринт, 2016. — № 25. — С. 68–71.
9. *Олефіренко Л.* Функція антитези у ліричних творах Василя Стуса / Л. Олефіренко // *Донецький вісник наукового товариства імені Шевченка. Літературознавство.* — Донецьк: Український культурологічний центр, 2007. — Т. 17. — С. 138–142.
10. *Петрова Л. П.* Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезій Ліни Костенко): автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01 — українська мова / Л. П. Петрова. — Х., 2003. — 18 с.
11. *Просалова В.* Поезія В. Стуса у контексті національного літературного дискурсу / В. Просалова // *Донецький вісник наукового товариства імені Шевченка. Літературознавство.* — Донецьк: Український культурологічний центр, 2007. — Т. 17. — С. 71–81.
12. Стус В. *Твори*: у 4 т., 6 кн. / Василь Стус. — К.: НАНУ, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — Львів: Просвіта, 1994–1999.
13. *Торчинський М. М.* Структура онімного простору української мови. Ч. II: Функціонування власних назв: [монографія] / М. М. Торчинський. — Хмельницький: ХНУ, 2009. — 454 с.

References

1. Beley, L. O. (1995), *Functional and stylistic possibilities of the Ukrainian literary anthroponomy of XIX–XX cc.* [*Funkcional'no-stylistychni mozhlyvosti ukrajins'koji literaturno-khudozhn'oji antroponimiji XIX–XX st.*], Patent, Uzhgorod, 119 p.
2. Kalinkin, V. M. (1999), *Onim Poetics* [*Poetika onima*], Yugo-Vostok, Donetsk, 408 p.
3. Karpenko, O. Yu. (2000), «On literary onomastics and its functionality», *Opera in onomastica* [«Pro literaturnu onomastyku ta jiji funkcional'ne navantazhennia», *Zapysky z onomastyky*], Odessa, No. 4, pp. 68–74.
4. Karpenko, O. Yu. (2006), *Cognitive onomastics problematics* [*Problematyka kognityvnoji onomastyky*], Astroprint, Odessa, 328 p.
5. Karpenko, Yu. A. (1986), «Proper name specification in fiction», *Onomastica* [«Specifika imeni sobstvennogo v khudozhestvennoj literature», *Onomastica*], Moscow, vol. 31, pp. 5–22.
6. Karpenko, Yu. O. (2008), *Literature onomastics : a collection of articles* [*Literaturna onomastyka : zb. statej*], Astroprint, Odessa, 328 p.
7. Kovalevs'ka, T. Yu. (2008), *Communicative aspects of neurolinguistic programming* [*Komunikatyvni aspekty nejrolingvistychnogo programuvannia*], Astroprint, Odessa, 344 p.
8. Koval, O. V., Gapyeyeva, I. M. (2016), «Functional and stylistic features of the use of onyms in poetic texts by M. Vingranovsky», *Mova / Language* [«Funkcional'no-stylistychni osoblyvosti vzhyvannia onimiv u poetychnykh tvorakh M. Vingranovs'kogo», *Mova : naukovo-teoretychnyj chasopys z movoznavstva*], Astroprint, Odessa, No. 25, pp. 68–71.
9. Olefirenko, L. (2007), «Antithesis function in verses by Vasyl Stus», *Donetsk Journal of the Shevchenko Scientific Society. Literature* [«Funkcija antytezy u lirychnykh tvorakh Vasylia Stusa», *Donec'kyj visnyk naukovoogo tovarystva imeni Shevchenka. Literaturoznavstvo*], Donec'k, vol. 17, pp. 138–142.
10. Petrova, L. P. (2003), *Proper name as a means of poetic language intellectualization (based on the poetry by Lina Kostenko) : Author's thesis* [*Vlasne im'ja jak zasib intelektualizaciji poetychnogo movlennia (na materialy poezij Liny Kostenko) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Kharkiv, 18 p.
11. Prosolova, V. V. (2007), «Stus poetry in the national literary discourse context», *Donetsk Journal of the Shevchenko Scientific Society. Literature* [«Poezija V. Stusa u konteksti nacional'nogo literaturnogo dyskursu», *Donec'kyj visnyk naukovoogo tovarystva imeni Shevchenka. Literaturoznavstvo*], Donec'k, vol. 17, pp. 71–81.
12. Stus, V. (1994–1999), *Compositions : in 4 vol., 6 books* [*Tvory : u 4 t., 6 kn.*], NAS of Ukraine, Shevchenko Institute of Literature, Prosvita, Kyiv, L'viv.
13. Torchyns'kyj, N. M. (2009), *Ukrainian onim space structure, part II : Proper names functions* [*Struktura onimnogo prostoru ukrajins'koji movy, ch. II : Funkcionuvannia vlasnykh nazv*], KhNU, Khmelnyc'kyj, 454 p.

ЛУПОЛ Алла Викторовна,

старший преподаватель кафедры украиноведения и лингводидактики Одесской национальной академии пищевых технологий имени М. В. Ломоносова; ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина; тел.: +38 066 7941087; e-mail: ali_ka5@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-7423-0800

ОНИМНЫЕ ДОМИНАНТЫ В ИДИОЛЕКТЕ В. СТУСА

Аннотация. *Цель* статьи состоит в определении наиболее частотных онимов в поэзии В. Стуса, которые выступают яркими маркерами идиолекта писателя и выявляют характерные понятийные концентры его мировосприятия. Анализ направлен на систематизацию, установление динамики использования и определение доминантных онимных разрядов в поэтическом наследии В. Стуса. **Объектом** изучения являются имена собственные в идиостиле В. Стуса, **предметом** — структура онимного пространства произведений поэта. Для получения достоверных данных в работе использованы **методы** описания, индукции и дедукции, количественного анализа, а также компонентный и контекстуально-интерпретационный методы. **Результатом** работы стало всестороннее обоснование важности онимного компонента в идиостиле поэта и определение приоритетов поэта в использовании собственных имён. **Выводы:** основные разряды собственных имён в творчестве В. Стуса сконцентрированы в антропонимном и топонимном сегментах авторского ономастического пространства, но и другие разряды собственных имён также активно функционируют и выступают маркерами его идиолектной специфики.

Ключевые слова: онимное пространство, антропоним, топоним, теоним, идиолект, В. Стус.

Alla V. LUPOL,

PhD in Linguistics, senior lecturer, M. V. Lomonosov Odessa National Academy of Food Technologies; 112 Kanatnaya St., Odessa, 65039, Ukraine; tel.: +38 066 7941087; e-mail: ali_ka5@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-7423-0800

ONYM PRIORITIES IN VASYL STUS IDIOLECT

Summary. The *purpose* of the article is to determine the most frequent onyms in Vasyl Stus poetry, which serve as bright markers of the writer's idiolect and reveal characteristic conceptual concentrers of his worldview. The analysis aims to organize and to establish the dynamics of usage and to identificate the

priority of onym levels in the poetic heritage of Vasyl Stus. In accordance with this the idiostyle of V. Stus became the *object* of the article, the *subject* is the onym space structure of the poet's works. To obtain reliable data the *methods* of description, induction and deduction, quantitative analysis were used, as well as component and contextually-interpretative methods. The *result* of this work is a full justification of the importance of onym component in the poet's idiostyle and the identification of the foreground proper names used in his works. *Conclusions*: The main levels of proper names in the works of Vasyl Stus are concentrated in anthroponymic and toponymic segments of the writer's onym space, but other levels of proper names also actively operate and serve as markers of his idiolect specifics.

Key words: onym space, anthroponym, toponym, theonym, idiolect, V. Stus.

Статтю отримано 25.10.2016 р.

УДК 811.161.2'373.42:821.161.2...А/Я.08:531.111

НЕМИРОВСЬКА Олександра Федорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського; вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна, 65020; тел.: +38 067 9681993; +38 048 7060843; e-mail: Layma-59@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-9638-152X

ТЕМПОРАЛЬНА ЛЕКСИЧНА ПАРАДИГМА ЯК АКТУАЛІЗАТОР ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В. МАЛИКА «КНЯЗЬ ІГОР»)

Анотація. Стаття присвячена вивченню ролі темпоральної лексичної парадигми в історичному романі В. Малика «Князь Ігор». *Предметом* аналізу є функціональне навантаження, особливості вживання, стилістичні конотації, експресивний, образний потенціал, варіативність компонентів темпоральної лексичної парадигми. Уживання тих чи інших лексем залежить від тематики твору, авторського задуму, що й зумовлює функціонування певних лексем, організацію особливостей цього лексичного плату. Використання кожної лексеми є чітко продуманим, кожна з них ілюструє широкий спектр образних і експресивних трансформацій, а також тісну взаємодію з іншими лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами. *Результати* семантичного аналізу темпоральної лексичної парадигми свідчать про наявність значного конотативного потенціалу з активованим стилістичним, експресивним компонентом практично у кожній з лексем, що максимально поглиблює його узуальне значення. Встановлено діапазон, насиченість і перспективи образних трансформацій, залежність компонентів парадигми не лише від лінгвоментальних стратегій автора, а й від екстралінгвістичних факторів. Основний *висновок* полягає в тому, що темпоральна лексична парадигма виконує текстоутворюючу, характеристичну, хронотопічну, експресивну, виразову функції, сприяє розкриттю підтексту й авторської концепції.

Ключові слова: темпоральна лексика, темпоральна лексична парадигма, онімний масив, художній час, художній хронотоп, художній контекст.

Постановка проблеми. Одними з основних компонентів художнього твору є час і простір. «Часові і просторові координати є не тільки каркасом твору, але й одним із дійових засобів організації його змісту [4, с. 228]. Просторово-часові уявлення письменника визначають своєрідність структури його твору, вони є основою композиції [1, с. 97].

Вивчення мовних засобів утворення художнього часу (ХЧ) є однією з важливих проблем сучасного мовознавства. Категорія часу в різних своїх аспектах — філософському, історичному, лінгвістичному — тісно пов'язана з природою художнього твору «Категорія часу тісно пов'язана з екзистенцією людини, її світосприйняттям, історичними процесами, що відбуваються, загальним прискоренням ритму життя (...) Для поета, письменника час (...) пов'язаний із життям самої людини, суспільства, з історією країни» [3, с. 175]. Зазначена проблема знаходиться в колі уваги таких учених, як Т. О. Андрєєва, С. О. Бабушкін, М. М. Бахтін, І. Р. Гальперін, Д. С. Лихачов, Ю. М. Лотман, Л. А. Приходько, Ю. І. Селєзньов, О. В. Спачіль, М. І. Шапошникова та ін. Дослідження проводяться, в основному, на матеріалі російської та західноєвропейських літератур. У контексті української літератури дослідження здійснено на матеріалі поетичної творчості Лесі Українки [8] і В. Сосюри [7]. Майже недослідженим залишається аспект функціонування ХЧ, мовних засобів його утворення в жанрі історичної прози, поезії, драматургії. Саме це й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Історичний роман В. Малика «Князь Ігор» [5], що послужив **матеріалом** розвідки, відтворює події XII століття — історичний похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича на

половців 1185 року — і є досить цікавим з т. з. функціонування в ньому темпоральної лексики (ТЛ), що є основою ХЧ (далі при посиланні ми вказуватимемо лише сторінки). Час у романі відтворено за допомогою різноманітних лексичних, граматичних і синтаксичних засобів. З урахуванням обсягу статті **об'єктом** дослідження обрано лексичні й частково синтаксичні засоби актуалізації ХЧ. **Предметом** розвідки є темпоральна лексична парадигма (ТЛП) як органічна складова історичного роману. Ми поставили за мету з'ясувати особливості функціонування ТЛ в контексті твору, її роль у створенні ХЧ.

Виклад основного матеріалу. Роман насичений ТЛ, що має різноманітні засоби вираження. Перш за все, це пряме, або конкретне датування (КД) [2, с. 152], до якого автор вдається з метою правдивого змалювання історичної доби: **1168 року**; **1184 року** [с. 331]; у **988 році** [с. 14]; у **літопису під роком 1132-м** [с. 415]; **місяць лютий літа 1184-го** [с. 5]; **жаркий ранок 30 липня 1184 року** [с. 128]; **тепла серпнева ніч 1185 року** [с. 429]; **в далекому 1141 році** [с. 161]; **той нещасливий рік — 1166-й** [с. 163]; **року божого 1093-го** [с. 166]; **на 23 квітня 1185 року** [с. 262]; **10 травня 1185 року**, **в п'ятницю** [с. 291]; **субота, 11 травня 1185 року** [с. 299]; **з тисяча сімдесят шостого по тисяча сто сімдесят шостий** [с. 283]; **26 травня** [с. 166]; **до 15 серпня** [с. 409]; **у середу, першого травня** [с. 279]; **у четвер, 21 лютого** [с. 231]; **у п'ятницю, першого березня** [с. 236]; **увечері восьмого травня; увесь день дев'ятого травня** [с. 286]. До засобів КД належать і геортоніми — назви свят, що уживаються самостійно або у складі словосполучень і речень: **двадцять третього квітня — день Георгія Побідоносця; на Георгія** [с. 244]; **день Георгія Побідоносця** [с. 252]; **на Великдень; на Трійцю** [с. 388]; **на Успіння Богородиці серпня 15-го дня** [с. 402]; **храмове свято князівської церкви Успіння Богородиці Пирогощі** [с. 409]; **15 серпня 1185 року, на Успіння** [с. 412]. В окремих контекстах комбінується конкретне й опосередковане датування: **на початку 1170 року** [с. 164]; **початку лютого 1185 року** [с. 226]; **на початку червня 1185 року** [с. 371].

Автор постійно нагадує про час, вдаючись до уживання апелятивної ТЛ. Перш за все, це лексема **час**, що уживається самостійно (43 рази) або у сполученні з іншими мовними засобами: **весь час** [с. 192]; **наш час** [с. 40]; **ранній час** [с. 81]; **довгий час** [с. 110]; **слухний час** [с. 113]; **деякий час** [с. 423]; **новий час** [с. 425]; **весь цей час** [с. 424]; **настав наш час** [с. 358]; **не наш це є час** [с. 289]; **за той час** [с. 307]; **за цей час** [с. 283]; **за весь цей час** [с. 371]; **за останній час** [с. 34]; **за час облоги** [с. 354]; **за недовгий час розлуки** [с. 397]; **під час походу** [с. 399]; **якийсь час** [с. 118]; **на якийсь час** [с. 103]; **по якимсь часі** [с. 417]; **на цей час** [с. 402]; **в цей час** [с. 345]; **в той час** [с. 98]; **у той час** [с. 174]; **на той час** [с. 183]; **в той же час** [с. 130]; **той далекий прийдешній час** [с. 108]; **під час** [с. 99]; **під час нашого весілля** [с. 159]; **під час відгону табунів** [с. 197]; **у весняний час** [с. 108]; **у потрібний час** [с. 129]; **у найвідповідальніший час битви** [с. 358]; **у важкий для себе час** [с. 407]; **ось уже який час** [с. 306]; **в інший час** [с. 261]; **в такий час** [с. 304]; **в ближнім часі** [с. 402]; **до якого часу** [с. 233]; **часом** [с. 83]; **останнім часом** [с. 47]; **тим часом** [с. 37]; **до того часу** [с. 71]; **до цього часу** [с. 163]; **до сього часу** [с. 167]; **з того часу** [с. 179]; **за обиду нашого часу** [с. 402]; **минуло зовсім небагато часу** [с. 363]; **до пори до часу** [с. 180]; **бувальщина свого часу; бувальщина сього часу** [с. 411]; **по бувальщинах нашого часу** [с. 412]; **колишні часи** [с. 373]; **з часів Мономаха** [с. 331]; **з часів Володимира Мономаха** [с. 142]; **одночасно** [с. 147]; **передчасно** [с. 179]. В окремих мікроконтекстах лексема **час / часи** у відповідному лексичному оточенні стає виразною конотемою, вибудовуючи чіткі асоціації-паралелі з розвитком сюжету, з характеристиками, уподобаннями та долею персонажів: «**За час своїх спустошливих нападів Кончак зніс майже все Посулля**» [с. 14]; «**Всі їхні помисли були в майбутньому, в тому далекому прийдешньому часові, який манить молоду людину своєю таємничістю**» [с. 108]; «**Подібної перемоги над степовиками руські князі не одержували з часів Володимира Мономаха**» [с. 142]; «**... є час битися, але є час і миритися**»; «**Важкий і тривожний час настав для Руської землі**» [с. 211]; «**Дружино! Ось настав і наш час!**» [с. 358]; «**Помремо тут, а ворога в город не пустимо! Настав наш час!**» [с. 360]; «**Ти вступи в золоте стремено за обиду нашого часу — за покривджений, посічений половецькими шаблями народ наш, за землю нашу!**» [с. 402]; «**... добре, що ти, княже, у важкий для себе час приїхав до Києва**» [с. 407]; «**Як проспівати цю пісню — по бувальщинах свого часу чи по замислу Яновому?**»; «**Тільки так складати її — по бувальщинах свого часу!**» [с. 411]. Отже, лексема **час** є дійовим засобом побудови темпоральних відносин у романі, і водночас вона є одним із засобів утворення історичного фону, на якому відбуваються описувані події.

З інших видів темпорального визначення у романі виявлено наступні:

1. Датування: 1) точкове датування: **хвилину** [с. 123]; **в цю хвилину** [с. 284]; **з хвилини на хвилину** [с. 333]; **зручна хвилину** [с. 33]; **скрутна хвилину** [с. 409]; **в одну хвилину** [с. 333]; **лише одну хвилину** [с. 375]; **за якусь хвилину** [с. 78]; **на хвилину** [с. 99]; **якусь хвилину** [с. 425]; **ще хвилину-друга** [с. 135]; **ще хвилину тому** [с. 362]; **лиха хвилину** [с. 83]; **гірка хвилину** [с. 137]; **коротка хвилину** [с. 360]; **жодної хвилини** [с. 378]; **хвилини** [с. 64]; **за кілька хвилин** [с. 142]; **у ті хвилини** [с. 163]; **в останні хвилини** [с. 427];

в одну мить [с. 14]; та мить [с. 195]; в ту ж мить [с. 76]; в цю мить [с. 77]; миттю [с. 131]; на якусь мить [с. 239]; через мить [с. 339]; ні на мить [с. 375]; щаслива мить [с. 138]; та щаслива мить [с. 176]; ще мить [с. 310]; миттю [с. 386]; одного разу [с. 47]; 2) датування за годинами: година [с. 102]; слухина година [с. 403]; лиха година [с. 218]; за годину [с. 231]; за якусь годину [с. 10]; не минуло й години; [с. 137]; години [с. 133]; довгі години [с. 245]; ці сонячні ранкові години [с. 291]; година-друга [с. 342]; годинка [с. 250]; 3) датування за частинами доби: день [с. 26]; вдень [с. 236]; удень [с. 285]; ніч [с. 69]; вночі [с. 14]; уночі [с. 288]; ранок [с. 12]; ранком [с. 330]; вранці [с. 21]; уранці [с. 138]; рано-вранці [с. 45]; на світанку [с. 257]; до світанку [с. 392]; зі сходом сонця [с. 290]; на світанні [с. 307]; перед світанком [с. 356]; вечір [с. 9]; вечером [с. 380]; ввечері [с. 236]; звечора [с. 413]; 4) датування за днями тижня, тижнями: у вівторок [с. 262]; середа [с. 223]; у середу [с. 279]; у четвер [с. 232]; у четвер надвечір [с. 266]; рано в четвер [с. 276]; субота [с. 149]; в суботу [с. 156]; в цю суботу [с. 260]; неділя [с. 56]; в неділю [с. 344]; у неділю [с. 307]; тиждень [с. 200]; за тиждень-другий [с. 391]; через тиждень-другий [с. 391]; тиждень тому [с. 320]; п'ять тижнів [с. 248]; 5) датування за днями, ночами: вчорашній день [с. 321]; день завтрашній [с. 215–2]; нинішній день [с. 215]; день нинішній [с. 321]; той день [с. 103]; і той день [с. 244]; новий день [с. 299]; перший-ліпший день [с. 244]; кожен день [с. 57]; весь день [с. 393]; цілий день [с. 385]; у цей день [с. 244]; у ясний день [с. 352]; той жакликий зимовий день [с. 195]; той щасливий день [с. 248]; сонячний день [с. 103]; сонячний літній день [с. 185]; сонячна морозна днина [с. 5]; ясна морозна днина [с. 208]; теплий літній день [с. 404]; за один день [с. 213]; не один день мине [с. 294]; на день путі [с. 123]; день чи два [с. 156]; з того дня [с. 44]; того ж дня [с. 91]; одного дня [с. 117]; другого дня [с. 22]; кожного дня і кожної ночі [с. 107]; наступного дня [с. 153]; одного весняного сонячного дня [с. 175]; в другій половині дня [305]; дні [с. 370]; два дні [с. 48]; три дні [с. 58]; чотири дні [с. 226]; п'ять днів [с. 93]; п'ять діб [с. 8]; ці дні [с. 179]; усі дні [с. 348]; усі ці дні [с. 117]; світлі дні [с. 164]; короткі ясні дні [с. 165]; останні дні [с. 328]; останні дні перед сном [с. 409]; за ці дні [с. 403]; третій день [с. 50]; десятий день [с. 208]; п'ятнадцятий день [с. 208]; на четвертий день [с. 23]; на п'ятий день [с. 45]; на шостий день [с. 123]; на дев'ятий день [с. 279]; три-чотири дня тому [с. 113]; кілька днів [с. 123]; кілька днів тому [с. 24]; днів два-три [с. 330]; дні і ночі [с. 364]; цілими днями [с. 102]; всі наступні дні [с. 399]; за чотири дні [с. 233]; за кілька днів [с. 197]; на кілька днів [с. 209]; протягом двох днів [с. 314]; скільки днів [с. 343]; чимало даремно згаяних днів [с. 343]; однієї ночі [с. 8]; серед ночі [с. 210]; сю ніч [с. 98]; три ночі [с. 69]; ціла ніч [с. 80]; весняна ніч [с. 295]; сонна ніч [с. 298]; безмісячна ніч [с. 378]; коротка літня ніч [с. 379]; ще одна відчайдушно жорстока студена ніч [с. 6]; 6) датування за місяцями: березень; квітень; травень [с. 54]; падолист [с. 200]; місяць жовтень [с. 200]; до жовтня [с. 167]; в місяці березні [с. 167]; у місяці травні [с. 166]; у місяці червні [с. 11]; кінець квітня [с. 244]; кінець травня [с. 87]; перша половина травня [с. 305]; наприкінці травня [с. 249]; на кінець уруського місяця травня [с. 276]; на початку червня [с. 251]; на початку місяця червня [с. 170]; остання неділя травня [с. 88]; в останню неділю місяця березня [с. 230]; в останню неділю цього місяця [с. 230]; на початку серпня [с. 401]; місяць [с. 261]; минув майже місяць; скоро минає місяць [с. 332]; через місяць [с. 419]; два місяці [с. 357]; через місяць чи півтора [с. 265]; через два місяці [с. 417]; за місяць чи два [с. 107]; місяців два [с. 357]; два з лишком місяці [с. 397]; вісім місяців [с. 164]; ще двох місяців не минуло [с. 108]; 7) датування за сезонами: зима [с. 37]; наступна зима [с. 221]; довга зима [272]; всю зиму [с. 8]; за зиму [с. 265]; цілу зиму [с. 97]; на всю зиму [с. 212]; взимку [с. 7]; узимку [с. 8]; зимою [с. 54]; весна [с. 23]; рання весна [с. 266]; всю весну [с. 386]; весною [с. 60]; цієї весни [с. 113]; навесні [с. 164]; літо [с. 98]; усе літо [с. 275]; на літо [с. 276]; цього літа [с. 320]; влітку [с. 7]; улітку [с. 112]; осінь [с. 129]; восени [с. 149]; в середині осені [с. 419]; 8) датування за роками: рік [с. 181]; того року [с. 415]; того ж року [с. 178]; цього року [с. 206]; у сей же рік [с. 415]; наприкінці того ж року [с. 163]; напровесні того ж року [с. 167]; восени позаминулого року [с. 169]; ці роки [с. 186]; в ці ж роки [с. 283]; довгі роки [с. 14]; два щасливі роки [с. 162]; дев'ять років [с. 168–2]; десять років [с. 415]; дванадцять років [с. 162]; двадцять років [с. 225]; двадцять і два роки [с. 166]; тридцять і три роки [с. 46]; сто років [с. 283]; п'ять років перед тим [с. 175]; три роки [с. 49]; три роки тому [с. 52]; три роки неволі [с. 6, 185]; останні три роки [с. 7]; останні чотири роки [с. 209]; шість років тому [с. 23]; десять років тому [с. 142]; років двадцять тому [с. 225]; минуло кілька років [с. 341]; коли йому йшов сьомий рік [с. 176]; той чотирнадцятий рік [с. 179]; дев'ятнадцятий рік [с. 187]; у неповних вісімнадцять [с. 415]; багато років тому [с. 246]; літа [с. 30]; три літа [с. 222]; чотири літа [с. 46]; п'ятнадцять літ [с. 51]; дев'ятнадцять літ [с. 12]; тридцять чотири літа [с. 233]; тридцять і чотири літа [с. 290]; п'ятдесят літ [с. 67]; двісті літ

[с. 11]; шістдесят літ [с. 256]; шість десятиків літ [с. 143]; двісті літ тому [с. 250]; півсотні літ тому [с. 40]; п'ятдесят літ минуло з того дня [с. 246]; через багато-багато століть [с. 430]; сто літ тому [с. 247]; дев'ять літ тому [с. 373]; десять літ тому [с. 100]; на добрих десять літ [с. 283]; тридцять літ минуло [с. 176]; в такі літа [с. 39]; нелегкі літа [с. 256]; довгі, щасливі літа [с. 395]; кілька літ [с. 123]; кілька літ тому [с. 203]; скільки літ [с. 46]; тягар літ [с. 101]; 9) позначення метрично-часових відрізків: півліта [с. 378]; півстоліття [с. 261]; півстоліття тому [с. 412]; півста літ [с. 255]; протягом півста літ [с. 257]; за півсотні літ [с. 415]; півтора десятка літ [с. 164]; не минуло й півгодини [с. 127]; 10) загальне псевдодатування: торік [с. 244]; сьогодні [с. 25]; сьогодні вранці [с. 14]; до сьогодні [с. 424]; завтра [с. 32]; завтра вранці [с. 26]; завтра чи позавчорому [с. 200]; завтра на світланку [с. 236]; післязавтра [с. 226]; вчора [с. 90]; учора [с. 300]; позавчора [с. 94]; сьогоднішня перемога [с. 143]; опівночі [с. 320]; опівдні [с. 26]; через два дні [с. 285]; через три дні [с. 36].

2. Власне темпоральність (теперішній, минулий, майбутній час): нині [с. 21]; понині [с. 162]; віднині [с. 105]; зараз [с. 37]; тепер [с. 56]; тоді [с. 41]; колись [с. 44]; минуле [с. 215]; минуле життя [с. 246]; майбутнє [с. 108]; це майбутнє [с. 249]; майбутнє життя [с. 395]; недалеко майбутнє [с. 131]; найближче майбутнє [с. 249]; це фатальне майбутнє [с. 131]; будь-коли [с. 32]; давноминули події [с. 427]; давнина [с. 177]; давно [с. 9]; недавно [с. 31].

3. Часова локалізованість: 1) повторюваність, тривалість, власне нелокалізованість дії: частенько [с. 186]; щодня [с. 200]; кожного дня [с. 33]; кожної неділі [с. 170]; з кожним днем [с. 229]; кожна хвилинка [с. 345]; кожної хвилини [с. 348]; щохвилини [с. 255]; кожного разу [с. 93]; щоранку [с. 145]; щовечора [с. 375]; щоночі [с. 254]; ночами [с. 394]; темними ночами [с. 109]; довгі зимові ночі [с. 194]; вчорами [с. 162]; кожної неділі [с. 170]; з року в рік [с. 183]; протягом останніх десяти — дванадцяти років [с. 13]; протягом останніх шістдесяти років [с. 142]; протягом останніх ста років [с. 212]; упродовж двохсот років [с. 84]; упродовж кількох років [с. 95]; довіку [с. 150]; навіки [с. 106]; на віки вічні [с. 98]; назавжди [с. 176]; все життя [с. 174]; весь день і всю ніч [с. 334]; у ніч на восьмий день [с. 258]; у першу ж ніч [с. 392]; в ту саму ніч [с. 275]; 2) інтервальна локалізованість та локалізованість із кінцевою часовою межею: перед ранньою обіднею [с. 292]; 3) відносна нелокалізованість: на свята [с. 11]; з дня на день [с. 376].

4. Таксис (передумання, одночасність, наступність): одночасно [с. 147, 255]; передчасно [с. 179].

5. Позначення віку персонажів: з малих літ [с. 210]; в такі літа [с. 39]; тягар літ [с. 101]; довге життя [с. 254].

У створенні історичного фону взагалі і ХЧ зокрема автор використовує різноманітні художньо-образні засоби, що, сполучаючись між собою, утворюють місткі й виразні конотації: «...в художньому образі (...) немає жодного зайвого слова (...) він будується лінійно, тобто чергою використаних лексем, і тому їх сума (...) відіграє певну, інколи і значущу роль у творенні і сприйнятті художнього тексту» [6, с. 71]. Так, чітка темпоральна парадигма у сполученні з іншими онімними засобами сприяє правдивому опису історичних подій: «Хоч минуло вже двісті літ, як грізний князь Володимир відрікся від старих богів (...) люди (...) на свята дають їм потребу (...) у місяці червні на честь Купала молодь розкладає (...) великі багаття, веселиться» [с. 11]; «Подібної перемоги над степовиками руські князі не одержували з часів Володимира Мономаха, тобто протягом останніх шістдесяти років» [с. 142]; «Білгород! Західна твердиня Києва! Майже двісті літ захищує він ближні підступи до столиці Русі» [с. 83–84]; «...не раз і не двічі протягом останніх десяти-дванадцяти років приходив він з мечем на Переяславську та Київську землі і проявляв там нечувану жорстокість» [с. 13]; «Минув тиждень. Дмитрів мужньо тримався і не думав здаватися» [с. 17]; «В суботу, перед вечором, князь Ігор з князями та дружиною прибув до Путивля» [с. 156]; «Важкий і тривожний час настав для Руської землі» [с. 211]; «Не було того року, щоб минув для Русі спокійно» [с. 212]; «Минуло всього п'ять тижнів з того щасливого дня, коли ми погромили на Хоролі богопротивного Кончака» [с. 248].

У контексті опису підготовки до фатальної битви на річці Каялі ТЛ і супроводжуючі лексичні маркери нарощують експресію трагізму, створюють перспекцію неминучої поразки мужніх воїнів-русичів: «На сході ледь-ледь зажеврив край неба. Кривава зоря світ із вістує» [с. 298]; «Увечері восьмого травня русичі підійшли до Сальниці і стали на нічліг за горбом (...) Увесь день дев'ятого травня військо спочивало» [с. 286]; «Прекрасне видовище являв собою в ті ранкові сонячні години 10 травня 1185 року, в п'ятницю, Ігорів полк!» [с. 291]; «Минуло небагато часу. (...) Над степом поволі вставав новий день — субота, 11 травня 1185 року» [с. 299]; «А на світланні, у неділю 12 травня, трапилося найгірше» [с. 307].

Темпоральні засоби зустрічаються також у складі різних стилістичних фігур — 1) антитези: «Взимку спіткала нас на Хоролі невдача, зате нині перевага за нами» [с. 325]; «Думай не

про день завтрашній, а про нинішній» [с. 215]; 2) градації: «... якщо між братією не буде злагоди, то ні сьогодні, ні завтра не підемо ми на половців» [с. 54]; «Однак ні першого, ні другого, ні третього дня взяти Путивль Кзі не пощастило» [с. 354]; 3) асоціативні паралелі: «О, стогнати Руській землі, споминаючи колишні часи і колишніх князів!» [с. 373].

Онімні масиви у сполученні з ТЛ сприяють панорамності зображення, створюють ефект достовірності: «За час своїх спустошливих нападів Кончак зніс майже все Посулля. Залишалися тільки укралені города Посульської оборонної лінії, зрубані ще князем Володимиром Святославичем у 988 році, — Воїнь у гирлі Сули, Римів, Лукомль, Сніпорід, Лубен, Кенятин, Лохвиця, Ромен, Дмитрів...» [с. 14]; «Вечорами, особливо довгими, зимовими (...) розповідав цікаві бувальщини про князів та дружинників-богатирів (...) або сягав у таку давнину, коли на Русі ще пові і церкв не було, а люди поклонялися своїм предковичним добрим та злим богам — Дажбогу, Хоросу, Трояну, Велесу, Стрибогу, Перуну, Мокоші» [с. 177]; «Син свого неспокоїного, жорстокого часу, коли Руська земля — від Карпат до Волги і від Сули до Волхова — колотилася в лютих князівських которах-чварах, (...) він жив, як і всі в той час жили — війною» [с. 174]; «23 квітня 1185 року, у вівторок, у день Георгія Побідоносця, християнського патрона князя Ігоря, над Новгородом-Сіверським затрубили бойові труби» [с. 252]; «На дев'ятий день путі, у середу, першого травня, в післяобідню пору, Ігорів полк досягнув Малого Дінця» [с. 279]; «До 15 серпня, на яке припадало храмове свято князівської церкви Успіння Богородиці Пирогощої, що на Подолі і на яке Святослав збирав князівський з'їзд, залишався тиждень» [с. 409].

Остання сторінка роману сповнена урочистою експресією. Темпоральні засоби у сполученні з онімними маркерами створюють ефект заклику до сучасників і нащадків — об'єднатися в ім'я перемоги над ворогом: «Володимир Ярославич, майбутній князь Галицький! У грізну годину лихоліття, коли хоробрий, але необачний князь Ігор відчинив ворота ворогам на рідну землю, весняним громом, вічовим дзвоном пролунав його віщий голос, звернутий до всіх руських князів: досить чвар та міжусобиць (...) черленими щитами загородить Полю ворота на Русь!» [с. 430].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз засобів актуалізації ХЧ у романі В. Малика «Князь Ігор» дозволяє зробити висновок про значну роль темпоральних показників у жанрі історичної прози. «Слово виступає універсальним знаряддям мистецтва (...) оскільки воно ще до початку створення художнього образу вже несе в собі світомоделюючу функцію, вже виступає як образність (тобто будівельний матеріал образу)» [6, с. 70]. ТЛП є дійовим засобом відтворення історичної правди, побудови сюжету, розкриття авторської точки зору на події минулого; завдяки цьому роман є показником часу та його проблем.

Література

1. Брандес М. П. Стилистический анализ / М. П. Брандес. — М. : Наука, 1971. — 189 с.
2. Бондар О. І. Темпоральні засоби в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження : наукова монографія / О. І. Бондар. — Одеса : Астропринт, 1996. — 192 с.
3. Вольтцева О. В. Тема времени в поэзии Осипа Мандельштама / О. В. Вольтцева // Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства. — Одеса : Астропринт, 2007. — № 11. — С. 175–178.
4. Гей Н. К. Время и пространство в структуре произведения / Н. К. Гей // Контекст-1974 : Литературно-критические исследования. — М. : Наука, 1975. — С. 213–228.
5. Малик В. К. Князь Ігор / В. К. Малик. — Харків : Фоліо, 2014. — 476 с.
6. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лігво поетики) / А. М. Науменко. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. — 416 с.
7. Приходько Л. А. Художній час і художній простір у поезії : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. А. Приходько. — Кіровоград, 2004. — 19 с.
8. Скиба С. М. Художній час і художній простір у творчості Лесі Українки : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. М. Скиба. — Кіровоград, 1998. — 18 с.

References

1. Brandes, V. P. (1971), *The stylistical analysis [Stilisticheskij analiz]*, Nauka, Moscow, 189 p.
2. Bondar, O. I. (1996), *The temporal relationships in the modern Ukrainian literary language : the system of the means of the expression : monograph [Temporalni vidnoshennia v suchnij ukrainiskij literaturnij movi : systema zasobiv vyrazhennia : naukova monografija]*, Astroprint, Odessa, 192 p.
3. Volyntseva, O. V. (2007), «The theme of the time in Osyp Mandelshtam's poetry», *Mova / The language* [«Thema vremeni v poezii Osipa Mandelshtama», *Mova*], Astroprint, Odessa, No 11, pp. 175–178.
4. Gey, N. K. (1975), «The time and the space in the structure of the belle-lettre», *Context-1974: The literary and the critical studies* [«Vremia i prostranstvo v structure hudozestvennogo proizvedenia», *Context-1974: Literaturno-kriticheskie issledovania*], Moscow, pp. 213–228.
5. Malyk, V. (2014), *The Prince Igor [Kniaz' Igor]*, Folio, Kharkiv, 476 p.

6. Naumenko, A. M. (2005), *The philological analysis of the text (The basis of the lingual poetry)* [*Philologichnij analiz tekstu (Osnovy lingvopoetyki)*], Nova knyga, Vinnitsa, 416 p.
7. Pryhod'ko, L. A. (2004), *The belles-lettres time and belles-lettres space : Author's thesis* [*Hudoznij chas i hudoznij prostir v poezii : avtoref. dys. ... kand. philol. nauk*], Kirovograd, 19 p.
8. Skyba, S. M. (1998), *The belles-lettres time and the belles-lettres space in Lessia Ukrainka's poetry : Author's thesis* [*Hudoznij chas i hudoznij prostir v poezii Lesi Ukrainki : avtoref. dys. ... kand. philol. nauk*], Kirovograd, 18 p.

НЕМИРОВСКАЯ Александра Фёдоровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии и методики преподавания специальных дисциплин Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского; ул. Старопортофранковская, 26, Одесса, 65020, Украина; тел: +38 067 9681993; +38 048 7060843; e-mail: Layma-59@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-9638-152X

ТЕМПОРАЛЬНАЯ ЛЕКСИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА КАК АКТУАЛИЗАТОР ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВРЕМЕНИ (на материале романа В. Малика «Князь Игорь»)

Аннотация. Статья посвящена изучению темпоральной лексической парадигмы в историческом романе В. Малика «Князь Игорь». **Предметом** анализа является функциональная нагрузка, особенности функционирования, стилистические коннотации, экспрессивный, образный потенциал, вариативность компонентов темпоральной лексической парадигмы. Употребление тех или иных лексем зависит от тематики произведения, авторского замысла, что и обуславливает функционирование определённых лексем, организацию особенностей данного лексического пласта. Использование каждой лексемы чётко продумано автором, и каждая из них иллюстрирует широкий спектр образных трансформаций, а также тесное взаимодействие с иными лингвистическими и экстралингвистическими факторами. **Результаты** семантического анализа темпоральной лексической парадигмы свидетельствуют о наличии значительного коннотативного потенциала с активированным стилистическим, экспрессивным компонентом практически у каждой лексемы, максимально углубляющим её узуальное значение. Установлен диапазон, насыщенность и перспективы образных трансформаций, зависимость компонентов парадигмы не только от лингвоментальных стратегий автора, но и от экстралингвистических факторов. Основные **выводы** состоят в том, что темпоральная лексическая парадигма выполняет текстообразующую, характеризующую, хронотопическую, экспрессивную, выразительную функции, способствуя раскрытию подтекста и авторской концепции.

Ключевые слова: темпоральная лексика, темпоральная лексическая парадигма, онимный массив, художественное время, художественный хронотоп, художественный контекст.

Alexandra F. NIEMIROVSKAJA

Candidate of Philological Sciences (PhD), Senior Lecturer at the Chair of Ukrainian Philology and Methods of Teaching of Special Subjects, South-Ukrainian K. D. Ushynsky National University; 26 Staroportofrankovskaja str., Odessa, 65020, Ukraine; e-mail: Layma-59@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-9638-152X

TEMPORAL LEXICAL PARADIGM AS A MEANS OF REFLECTING TIME IN FICTION (based on V. Malyk's novel «Prince Igor»)

Summary. The *object* of the article is the temporal lexical paradigm in «Prince Igor» by V. Malyk. There are artistic functions of the temporal lexical paradigm analyzed in the novel as well as the peculiarities of their usage, stylistic connotations, expression potency and variability. The usage of the paradigm first of all depends on the contents and the theme of fiction, and on the author's idea that leads to a certain functioning of the temporal lexis paradigm and its organization peculiarities in poetry. The usage of each lexeme is well thought out by the author, and every lexeme illustrates a wide range of imaginative transformations as well as a close interaction with other lingual and extralingual factors. The *result* of the study establishes that the frequency dynamics, paradigm, and scope amplitude depend on linguistic and extralinguistic factors. The figurative potential of each of the lexeme used by the author was described in this article, figurative transformations and symbolism being the most frequent. There were determined the dynamics and amplitude of the paradigm preferences in V. Malyk's every collection and his creative activity on the whole. **The main findings** of the research consist in determining the functions of the temporal lexical paradigm as text-forming, characterizing, space and time showing, and expressive, which facilitate revealing the general metamessage and the author's concept of the text.

Key words: temporal lexemes, temporal lexical paradigm, onym massive, time in fiction, chronotope, literary context.

Статтю отримано 8.10.2016 р.

ДАНИЛЕЦ Даниил Александрович,

преподаватель, аспирант кафедры германских и восточных языков Международного гуманитарного университета; Фонтанская дорога, 33, г. Одесса, 65009, Украина; тел.: +38 093 446 35 94; e-mail: danilets.daniil@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6334-1764

ТИПОЛОГИЯ ТЕРМИНООБРАЗОВАНИЯ В НЕМЕЦКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ЭСТЕТОЛОГИИ В СРАВНЕНИИ С ПОЛЬСКОЙ И ФРАНЦУЗСКОЙ

Аннотация. Глобализация и гетерогенность в развитии терминосистем инновационных областей знания являются актуальными научными проблемами современной лингвистики. Одной из таких инновационных областей знания является медицинская эстетология: эстетическая медицина, хирургия. Терминология эстетической хирургии представляет *объект* данного исследования. *Предмет* исследования — типологизация продуктивных и непродуктивных способов образования новой терминологии немецкой, польской и французской эстетической хирургии. Посредством качественно-количественного анализа селективной выборки эстетико-медицинской терминологии, *целью* которого является детальная характеристика способов образования соответствующих терминологических единиц немецкого языка, выводится терминологическая асимметрия в сравнении с польским и французским языками. В *результате* анализа засвидетельствован отход от неоклассических формативов, вытесняющихся всё большим присутствием англоязычных морфем и лексем. Этот процесс отражается на продуктивности способов терминообразования. Примеры этого и других феноменов дескриптивно представлены в данной статье. Сделаны *выводы* о том, что немецкий инвентарь медицинской эстетологии отличается от польского и французского своей эксплицитной деривацией, лояльностью и меньшей степенью ассимиляции относительно заимствованных лексем.

Ключевые слова: терминология медицинской эстетологии, способы терминообразования, словообразование, морфосинтаксический анализ, межъязыковая асимметрия, немецкий, польский, французский языки.

Постановка проблемы. За последние несколько десятилетий пластическая хирургия подверглась необычайно динамичным изменениям, особенно в эстетической (косметологической) сфере. Всё возрастающее присутствие т. н. *Body Modification* отражается определённым образом в лингвистическом инвентаре, формирующем понятийный аппарат этого инновационного раздела медицины. В этом инвентаре можно найти языковые средства не только медицинского дискурса, но и экономического дискурса (прибыльная сфера врачебной деятельности), а также целый комплекс новых когнитивных средств, отражающих особенности отношения современного человека к своей внешности.

Анализ нового лингвистического инвентаря мы начнём со словообразовательного сопоставительного анализа терминологии эстетико-пластической хирургии немецкого, польского, французского языков. В силу лимитированного объёма статьи, не представляется возможным провести качественный анализ всех выше указанных языков, поэтому для данных характеристик был взят немецкий. Однако мы будем привлекать также сопоставлять статистические данные, полученные в ходе анализа французского и польского языкового материала. Актуальность данного исследования заключается в том, что на сегодняшний день сфера медицинской эстетологии ещё не описана с точки зрения её языковой специфики. Пока нет терминологических словарей медицинской эстетологии. Медицинские справочники, базирующиеся на неоклассической терминологии греко-латинского происхождения, не актуальны для эстетико-пластической хирургии.

Изложение основного материала.

1. Терминологическое словообразование инвентаря медицинской эстетологии в немецком языке

Предметом исследования, результаты которого описаны в данной статье, стал многоязычный корпус (multilingual corpus), базирующийся на современных научных и научно-популярных источниках (в том числе интернет-ресурс), описывающих эстетико-пластическую хирургию. Объём терминологических единиц составил: 730 — в немецком языке, 569 — в польском и 604 — во французском.

После редукции ряда непродуктивных (для имеющегося терминологического корпуса) видов словообразования и в согласии с уже существующими классификациями было решено придерживаться общепринятой и общеизвестной схемы морфосинтаксических способов словообразования: 1. Деривация (префиксальный, суффиксальный и префиксально-суффиксальный способы). 2. Сложения (детерминативный и (реже) копулятивный способы образования композитов). 3. Сокращения (инициальная аббревиация, высекаемые и сложносокращённые слова). Лексикосинтаксический анализ выявил также наличие терминологических словосочетаний, т. н.

многокомпонентных синтагм. Отдельной группой, на которой не отразились отечественные способы словообразования исследуемых языков, является группа заимствований.

Морфосинтаксический анализ позволил нам статистически определить долю каждого из словообразовательных типов, задействованных в немецком корпусе (см. табл. 1): 66,7 % эстетико-пластических терминов (487 единиц) образованы посредством словосложения или сложения основ, напр.: *Bauchnabelkorrektur*; 13,97 % — многокомпонентные терминологические словосочетания, напр.: *laterales Slit Verfahren*; 12,32 % — неассимилированные заимствования, напр.: *Rippling*; 2,73 % представлены сокращениями, напр.: *BTX (Botulinumtoxin)*; 1,5 % выпадает на долю суффиксального, напр.: *Zirkumzision*, 2,46 % — префиксально-суффиксального способа словообразования, напр.: *Exfoliation*; 0,27 % — префиксация, напр.: *Postpeel*.

Таблица 1

Способы образования терминов эстетико-пластической хирургии в немецком языке

Морфологический способ				Синтаксический способ	Иноязычные заимствования	Всего	
композиция	деривация						аббревиация
	префиксация	суффиксация	префиксально-суффиксальный способ	терминологические синтагмы			
481 (65,89 %)	2 (0,27 %)	11 (1,5 %)	18 (2,46 %)	20 (2,73 %)	108 (14,79 %)	90 (12,32 %)	730 (100 %)

1.1. Детерминативный субстантивный композит

Немецкому языку присущи разные виды осново- и словосложений (т. н. композиций), которые делятся, в свою очередь, на эндо- (детерминативные), экзоцентрические (посессивные) и копулятивные. В данной статье под детерминативным композитом, как самым употребительным и преобладающим словообразовательным типом в медицинской терминологии, понимается гипотактическая (подчинительная) связь между компонентами сложного термина, т.е. основной компонент детерминируется, характеризуется через иную составную основу этого же сложения [3, с. 30]. Именно субстантивный композит может выступать в роли не только прототипного, но и релевантного для терминологий немецкого. Как пишет Eisenberg, первой составляющей композита могут выступать 1) субстантивные образования (напр.: *Profilplastik* (Profil (SBST) + Plastik (SBST)); 2) адъективные образования (напр.: *Doppelkinn* (doppelt (ADJ) + Kinn (SBST)); 3) вербальные образования (напр.: *Verschiebeplastik* (verschieben (V) + Plastik (SBST)). 4) Довольно редки предложные (препозиционные) образования (напр.: *Nebenwirkung* (neben (PRAP) + Wirkung (SBST)).

В процентном соотношении модели терминологических композит исследуемой области выглядят следующим образом (см. табл. 2): субстантивные, т. е. существительное + существительное (SBST+SBST) — 71,93 %, напр.: *Oberlidblepharoplastik*; конфиксные, т. е. конфикс + существительное (KONF+SBST) — 18,08 %, напр.: *Genioplastik / Otoplastik*; адъективные, т. е. прилагательное + существительное (ADJ+SBST) — 6,44 %, напр.: *Dry-Technik*; вербальные, т. е. глагол + существительное (V+SBST) — 1,66 %, напр.: *Frästherapie* и др.

Таблица 2

Структура субстантивных детерминативных композитов

Структура	<i>Sbst+Sbst</i>	<i>Konf+Sbst</i>	<i>Adj+Sbst</i>	<i>V+Sbst</i>	Другие формы / смешанные формы	Всего
Процентное соотношение	71,93 %	18,08 %	6,44 %	1,66 %	1,87 %	
Количество единиц	346	87	31	8	9	481 (100 %)
Примеры	<i>Silikontransplantate</i>	<i>Brachioplastik</i>	<i>Periorbitalfalten</i>	<i>Aufbauplastik</i>	<i>Café-au-lait-Flecken</i>	

Согласно тому, что все композиты являются неотъемлемым компонентом грамматики составляющих, следует вывод, что они представляют собой сложные грамматические единицы, складывающиеся из двух и более простых единиц. Наиболее частотными являются двухосновные композиты, объём которых составляет 94 % от общего числа (напр.: *Gesichtsverpflanzung*), трёхосновные — 4,5 % (напр.: *Nasenrückenerniedrigung*), остальные многокомпонентные сложения остаются нерелевантными (напр.: *Eigenhaarwurzeltransformation*).

Peter Eisenberg в своих работах отмечает, что именно субстантивное композитное словообразование является самым распространённым [7, с. 218]. Результаты проведённого

морфологического анализа согласуются с точкой зрения Айзенберга: из 470 терминологических единиц-комполит 346 (71,93 %) образованы именно субстантивным способом (SBST+SBST):

Nasenspitzenauflagerungstransplantation — субстантивный 4-х компонентный композит, состоящий из следующих компонентов: Nese (SBST) + Spitze (SBST) + Auflagerung (SBST) + Transplantation (SBST);

Mund-Hals-Partie — субстантивный 3-компонентный асиндетический (без использования интерфикса / с нулевым интерфиксом) композит (Mund (SBST) + Hals (SBST) + Partie (SBST), имеющий дефисное написание согласно §44 свода правил немецкого правописания.

Следующую по численности составляет группа адъективных композит (ADJ+SBST), (6,44 % от общего числа осново- и словосложений), например:

Temporallift / Genitalabschneidung / Kohäsivgel — адъективные 2-компонентные композиты (temporal (ADJ) + Lift (SBST) / genital (ADJ) + Abschneidung (SBST) / kohäsiv (ADJ) + Gel (SBST);

High-Lateral-Tension-Abdominoplastik — гибридная форма адъективного 4-компонентного композита (High (ADJ) + Lateral (ADJ) + Tension (SBST) + Abdominoplastik (SBST), состоящего из англоязычных и отечественного (немецкого) элементов.

Вербальные композиты (VB+SBST) в отличие от вышеуказанных подтипов не столь многочисленны (1,66 % от композитных образований), что находит объяснение в корреляции с тем, что терминологиям свойственна номинализация. Относительно маркеров-суффиксов, способствующих вербальной детерминации, из всех возможных (-er, -el, -(e)n) в анализируемом нами корпусе встречается лишь суффикс -er (например, *Dämmerschlaf*). Остальные примеры образованы способом словосложения, т. е. без помощи деривационных суффиксов:

Saugelevator (VB + SBST) — двухкомпонентный детерминативный вербальный композит образованный от основы глагола *saugen* и существительного *Elevator*;

Aufbauplastik (VB + SBST) — двухкомпонентный детерминативный вербальный композит образованный от основы глагола *aufbauen* и существительного *Plastik* и др.

Группа предложных композит (PRAP+SBST), т. е. образованных при помощи предлогов и составляющая 1, 66 % от сложных терминологических единиц, представлена следующими структурными моделями:

– (PRAP + SBST)+ SBST: *En-bloc-Resektion*: 3-х компонентный асиндетический композит, образованный при помощи французского предложного наречия *en bloc* и имеющий структуру: En (PRAP) + bloc (SBST) + Resektion (SBST);

– SBST+PRAP+SBST+ADJ+PART+SBST: *Extensor-to-flexor-many-tailed-Transfer*: 6-компонентный гибридный (смешанный по составу и этимологии) асиндетический композит, одним из составляющих которого выступает английский предлог *to*: Extensor (SBST) + to (PRAP) + flexor (SBST) + many (ADJ) + tailed (PART) + Transfer (SBST).

Единицы композитного типа имеют смешанный характер словообразования, так 18,08 % от числа терминологических осново- и словосложений образованы посредством конфиксации, т. н. аффиксоидов / комбинем, которые рассматриваются в данной работе как осново- и словослагающие лексико-семантические единицы, не способные выступать автономно, но способные к взаимной комбинации [10, с. 53]. При анализе корпуса конфиксам было присвоено значение корневых морфем, которым характерна более эксплицитная семантика, в отличие от аффиксов, и которые по типу последних находят пре- или постпозицию при словообразовании. Автономность конфиксов объясняется возможностью образования полноценной лексической (терминологической) единицы при комбинации одного с другим, в отличие от аффиксов. Образованию конфикальных композит служили следующие прекоффиксы: *mikro-* (*micro-*), *makro-* (*macro-*), *supra-*, *mega-*, *mini-*, *hyper-*, *pseudo-* и т. д.; большей семантикой обладали коффиксы, характеризующие анатомический строй человека: *Rhino-*, *Oto-*, *Blephar(o)-*, *Derm(a)-* и т. д. Посткоффиксы представлены немногочисленной группой: *-graph(ie)*, *-skop(ie)*, *-pexie* и др. 73 % всех конфикальных композит были образованы, как правило, прекоффикальным способом: *Miniabdominoplastik*, *Hyperpigmentierung*, *Supra-tip-Region*, *Megaliposuktion*. Единицы посткоффикального и смешанного типов образования составляют 2,4 % и 24,6 % от всех конфикальных композит (см. табл. 3): *Cellulitis*, *Mastopexie*, *Szintigraphie* и др.

Таблица 3

Способы образования конфикальных композит			Всего
прекоффикальный способ	посткоффикальный способ	смешанный тип	
(73 %)	(2,4 %)	(24,6 %)	87 (100 %)

Как и другие словообразовательные типы, конфикальный конкурирует с отечественными эквивалентными морфологическими единицами [8, с. 64–75]: *Liposuktion* = *Fettabsaugung*; *Dermabrasio* = *Hautabschleifung*.

Актуальной становится точка зрения лингвистов, приравнивающих современные англоязычные лексемы-морфемы к списку классических формативов (грецизмов и латинизмов) [9, с. 77–78]. Так, к группе конфиксов-англицизмов относят единицу *high*, причастность которой к этой группе обусловлена её семантической нейтральностью и возможностью комбинирования практически со всеми иными основами. Но при её изоляции она сразу приобретает значение самостоятельной части речи. Однако в данном анализе этот подход был нивелирован, отстранён в силу его противоречивости. Такого типа терминологические единицы описаны как слияние прилагательного с существительным.

1.2. Префиксальный способ

Isacolini дефинирует префиксы как несамостоятельные, служащие для деривации новых лексических единиц, аффиксы, которым характерна препозиция относительно основы лексемы [2, с. 99]. Анализируемый корпус терминов указывает на наличие морфем *prä-* и *post-* — заимствованных словообразовательных элементов, выполняющих функцию семантического модификатора основы. Встретившиеся префиксы отображают противоположность понятий и их градацию, напр.: *Präpeel* и *Postpeel*. Продуктивность подобных морфем широко реализуется в ряде структурных элементов, т. н. интернационализмов.

1.3. Суффиксальный способ

Деривационными (субстантивными) суффиксами принято считать аффиксы, т. е. несамостоятельные словообразовательные элементы с характерной для них постпозицией относительно корня лексемы и способностью образования не только новых лексических единиц, но и отображения грамматических признаков (таких, как род, часть речи деривата и др.) [4, с. 117]. Данный словообразовательный тип представлен 11 терминами, что составляет 1,5 % от общего объёма немецкого корпуса. Большая часть из них (73,4 %) представлена заимствованными элементами: *-ion*, *-(i)tät*, *-at*, *-in*, *-(a)tion*; напр.: *Inzision*, *Komorbiditytät*, *Indikation* и т. д. Оставшиеся 26,6 % являются исконно немецкими (мотивированы при помощи суффикса *-ung*), напр.: *Halonierung*. Самыми частотными в обеих группах (нативной / исконной) и заимствованной) стали синонимичные префиксы *-ung* и *-(a)tion* (девербативов): *Mutialation*, *Transplantation*, *Indikation*, *Sklerosierung*, *Kühlung* и т. д. Как следствие, их синонимичность отражается не только на морфологическом уровне, но и способствует семантической эквивалентности термина заимствованного и термина отечественного (напр.: *Lippenaugmentation* = *Lippenvergrößerung*, *Liposuktion* = *Fettabsaugung*, *Sedation* = *Sedierung*). Остальные суффиксы (*-in*, *-at*, *-on*) носят единичный характер: *Elastin*, *Transplantat*, *Silikon* и др.

1.4. Префиксально-суффиксальный способ

В работах Donalies или Fleischer / Barz встречаются аналогичные дефиниции понятия префиксально-суффиксального словообразования. Этот способ часто именуется циркумфиксацией или парасинтезом, так как обозначает комбинированный словообразовательный способ, формантами, посредством которых выводится новый дериват, одновременно выступают префикс и суффикс [5, с. 33; 8, с. 52]. Морфологический инвентарь, который служит для образования терминологических единиц посредством префиксально-суффиксального способа, лишь незначительно отличается по своему составу от выше описанных (префиксального и суффиксального). Однако количество употребляемых префиксов (*re-*, *in-*, *im-*, *ex-*, *ver-*, *a-*) превышает количество комбинируемых с ними суффиксов (*-tion*, *-ung*, *-ie*).

В большинстве случаев заимствованные аффиксы выступают в корреляции с формантами иностранного происхождения, например, *Reinfibulation*, *Exfoliation*, *Agenesie*, *Amastie*. Родные (отечественные) аффиксы выступают, как правило, в комбинации с родными, или в полной мере ассимилированными, основами: *Verstümmelung*. Однако, согласно Wolfgang Fleischer, высокочастотные морфемы, обладающие высокой степенью мотивации, способны к гибридным образованиям по отношению друг к другу, например: *Remodellierung*. Гибридность данного примера заключается в том, что заимствованный префикс *re-* и основа комбинируются с отечественным суффиксом *-ung*, в то время как в немецком языке есть эквивалентный префикс *wieder-*.

1.5. Сокращения

Согласно Duden, под аббревиацией понимается словообразовательный тип, способствующий появлению новых лексических единиц путем сокращения мотивирующего словосочетания (т. е. послужившего / обусловившего образование новых единиц) до начальных букв. Данный словообразовательный тип образует исключительно имена существительные и выступает признаком экономии языковых средств. Аббревиация стала единственным способом образования, т. н. сокращений, число которых составляет 20, т. е. 2,73 % от всех терминологических единиц исследуемого корпуса, например: *BTX* (*Botulinumtoxin*), *UAL* (*ultraschallassistierte Liposuktion*), *HDI* (*Hair-Density-Implantarea*) и др. Приведённый пример семантической и словообразовательной модификации слова «ботокс», которое считается слоговым сокращением, не в полной мере соответствует *termini technici* в силу тривиальности характера лексической единицы, являющейся наименованием торговой марки. Анализ показал, что 75 % инициальных

аббревиаций исследуемого материала обладают иноязычным происхождением, находящем реализацию в: 1) параллельном трансляционном характере (*BED (binge-eating-disorder) = BES (Binge-Eating-Störung)*); 2) совпадении структур и форм аббревиаций отечественного и иноязычного происхождений (*SMAS* (англ. *Superficial Muscular Aponeurosis System* / нем. *superfizielles muskuloaponeurotisches System*) и 3) отсутствии национального аббревиационного эквивалента (*PLDL (Pigmented Lesion Dye Laser)*). Причастность только англицизмов к формированию современного медицинского терминологического аппарата немецкого языка не поддаётся генерализации, в силу наличия, например, французских заимствованных аббревиаций: *CHIVA (Cure Conservatrice et Hémodynamique de l'Insuffisance Veineuse en Ambulatoire)*.

1.6. Лексикосинтаксический способ образования терминов. Терминологические словосочетания

Исследования образования медицинских терминов в немецком языке выявили наличие многокомпонентных словосочетаний (см. табл. 4), конгруэнция которых соблюдается на синтаксическом уровне, в отличие от вышеописанных деривационных процессов.

Таблица 4

Структура терминологических словосочетаний

Структура терминологических словосочетаний	2-компонентные	3-компонентные	4-компонентные	5-компонентные	6-компонентные
Процентное соотношение	77,77 %	18,51 %	1,85 %	0,92 %	0,92 %
Количество единиц	84	20	2	1	1
Примеры	<i>invasive Lappenplastik</i>	<i>Fasziendoppelung nach Mayo</i>	<i>Modellierung der männlichen Brust</i>	<i>tiefer inferiorer epigastrischer Perforator Lappen</i>	<i>drüsen- und hautgestielte Transposition des Warzenkomplexes</i>
Всего:	108				

В рамках исследуемого корпуса двухкомпонентные терминологические единицы являются наиболее распространенными (см. табл. 5), составляя 78,4 % от всех синтаксически образованных терминов исследуемого корпуса. Среди всех структурных моделей терминологических словосочетаний самой многочисленной (82,5 %) является *ADJ + SBST* (т. е. прилагательное + существительное): *alloplastische Transplantation, zirkuläre Bauchdeckenstraffung, bivectorielles Facelift* и т. д. Среди единиц данного типа представлены и гибридные сочетания, т. е. образованные при помощи заимствованной и исконной лексических единиц: *Antiaging Medizin, oberflächliches Peeling*. Следующей по объёму (12 %) является группа *SBST + SBST* (существительное + существительное), единичный пример *Botulinum Toxin* латинской этимологии образует генитивный атрибут посредством латинского существительного *botulus*. К этой же группе можно отнести и термины-эпонимы, одним из членов которых выступает существительное-антропоним: *Naevus Ota, Morbus Osler* и др. Незначительным количеством единиц представлена группа *PART + SBST* (т. е. причастие + существительное (5,5 %): *Wasserstrahluntersützte Fettabsaugung, ultraschallassistierte Liposuktion* и др.

Таблица 5

Структура 2-компонентных терминологических словосочетаний

Структура	<i>Adj+Sbst</i>	<i>Sbst+Sbst</i>	<i>Part+Sbst</i>
Процентное соотношение	82,5 %	12 %	5,5 %
Примеры	<i>italienische Methode</i>	<i>Mikrotie Operation</i>	<i>implantatbasierte Augmentation</i>

Второй по численности является группа трёхкомпонентных терминологических образований (см. табл. 6), составляющая 18,6 %. Их способы образования представлены следующими моделями:

– *SBST + GEN^(ART + SBST)*: Трёхкомпонентных генитивных терминологических конструкций было обнаружено лишь 6 (26,3 %): *Infiltration (SBST) des Gewebes (GEN)*, *Angleichsnah (SBST) der Dome (GEN)*, *Exzision (SBST) des Meatus (GEN)* и др.

– *SBST + PRÄP + SBST*: В единицах данного типа (31,5 %) используются в качестве соединительных компонентов предлоги *nach* и *von*. При помощи первого образованы термины-эпонимы, напр.: *Eigenfettbehandlung (SBST) nach (PRÄP) Coleman (SBST)*, *Brustverkleinerung (SBST) nach (PRÄP) Hall-Findlay (SBST)*, *Magpi-Technik (SBST) nach (PRÄP) Duckel*

(SBST) и др. Их немногочисленность объяснима альтернативностью асиндетических (т. е. нейтральных, без соединительной гласной) композитных терминологических конструкций типа *Coleman-Verfahren*. Предлог *von* присутствует лишь в одном трёхкомпонентном терминологическом объединении: *Einprossung von Blutgefäßen*, что указывает на преобладание эквивалентных генитивных конструкций.

– ADJ + ADJ + SBST: Одна из наиболее многочисленных моделей (15,7 %), прилагательное + существительное, представлена следующими единицами: *superfizielles* (ADJ) *muskuloaponeurotisches* (ADJ) *System* (SBST), *verzögert* (ADJ) *abbaubarer* (ADJ) *Filler* (SBST) и др.

Таблица 6

Структура 3-компонентных терминологических словосочетаний

Структура	<i>Sbst+Präp+Sbst</i>	<i>Sbst+Gen</i> (<i>Art+Sbst</i>)	<i>Adv+Adj+Sbst</i>	Другие слияния (напр. Part+Adj+Sbst; Adv+Part+Sbst)
Процентное соотношение	31,5 %	26,3 %	15,7 %	26,5 %
Примеры	<i>Einsprossung von Blutgefäßen</i>	<i>Aplasie der Vagina</i>	<i>biologisch abbaubarer Filler</i>	<i>verzögert abbaubarer Filler, Individuell angefertigte Prothesen</i>

Количество обнаруженных 4/5/6-компонентных терминологических словосочетаний составляет 3,7 % от всех синтаксических образований немецкого корпуса:

1) генитивные конструкции, например: PART + KONJ + PART + SBST + GEN: *drüsen-*(PART) *und* (KONJ) *hautgestielte* (PART) *Transposition* (SBST) *des Warzenkomplexes* (GEN);

2) предложные конструкции, например: ADJ + SBST + PRAP + SBST: *biliopankreatische* (ADJ) *Diversion* (SBST) *mit* (PRAP) *Duodenalswitch* (SBST);

3) атрибутивные конструкции, напр.: *Modellierung* (SBST) *der männlichen Brust* (GEN).

Как показывают примеры, 4/5/6-компонентные терминологические словосочетания, в силу их эксплицитности, способны вступать в комбинации вышеприведенных конструкций друг с другом.

1.7. Заимствования

В немецкой терминосистеме эстетической хирургии имеются единицы, которые полностью заимствованы из других языков и не содержат каких-либо немецких словообразовательных формантов. В эту группу входят графически и/или фонетически обусловленные части неассимилированных заимствований. При эти терминологические единицы обладают диакритическими знаками, не свойственными немецкому языку; в ряде случаев такие терминологические существительные пишутся со строчной буквы. Есть и другие признаки. Заимствования, составившие 12,32 % от объёма немецкого корпуса, образованы следующими словообразовательными способами: суффиксальным (*Tamponade, Kürettage*), префиксально-суффиксальным (*Dékolleté*), словосложением (*Extensor-to-flexor-many-tailed-Transfer*). Имеются заимствования, представляющие собой многокомпонентные терминологические словосочетания (*custom-made implant, diced cartilage, peau d'orange*).

1.8. Общая характеристика продуктивности словообразовательных типов в немецкой терминосистеме медицинской эстетиологии

Из вышеописанного следует, что к наиболее частотным способам образования современной медицинской терминологии относятся, прежде всего, композиции (*Glutealaugmentation, Tiefenschichtlifting*), терминологические словосочетания, т. е. многокомпонентные синтагмы, (*zirkuläre Bauchdeckenstraffung, endoskopisches Lifting*), прямые заимствования (*Lipostructuring*) и сокращения (аббревиация) (*FUE (Follicular unit extraction)*), что частично коррелирует с исследованиями Buhlman/Fearns 2000; Funk/Ohm 1991; Fraas 1998; Fluck 1997; Roelcke 2005. Образования терминов путём чистой имплицитной деривации являются немногочисленными, что, однако, не мешает деривационным способам словообразования (как аффиксация) участвовать в эксплицитном терминообразовании, например, композитных или многокомпонентных единиц.

2. Типологический статистический сопоставительный анализ немецкого с польским и французским

Эмпирический анализ исследования позволяет в компаративном ракурсе сопоставить тенденции и продуктивность ряда словообразовательных способов и моделей в немецком, польском и французском языках (см. табл. 7). Детальные характеристики некоторых из них нашли отражение в ряде других публикаций [напр.: 5, с. 139–147].

Язык	Морфологический способ						Синтаксические структуры	Заемствования	Всего
	композиция	деривация				аббревиация			
		префиксация	суффиксация	префиксально-суффиксальный способ	нулевая аффиксация				
немецкий	481 (65,89 %)	2 (0,27 %)	11 (1,5 %)	18 (2,46 %)	—	20 (2,73 %)	108 (14,79 %)	90 (12,32 %)	730 (100 %)
польский	135 (24,07 %)	1 (0,17 %)	23 (4,04 %)	9 (1,58 %)	7 (1,23 %)	6 (1,05 %)	324 (56,59 %)	64 (11,24 %)	569 (100 %)
французский	179 (29,63 %)	—	19 (3,14 %)	15 (2,48 %)	18 (2,98 %)	12 (1,98 %)	320 (52,98 %)	41 (6,78 %)	604 (100 %)

Выводы. Отличительными чертами образования терминологии медицинской эстетиологии в исследуемых языках стали:

– эксплицитная — имплицитная деривации: немецкому языку, в отличие от польского и французского, характерна высшая степень деривационной эксплицитности, о чём свидетельствуют показатели наличия композит в исследуемых корпусах (65,89 % (нем.) — 24,07 % (пол.) — 28,35 % (фр.) или отсутствие в немецком анализируемом корпусе терминологических единиц с нулевой аффиксацией: *Körpermassenzahl* (нем.) — *wskaznik masy ciała* (пол.) — *indice de masse corporelle* (фр.). Параметр высшей степени эксплицитной деривации коррелирует напрямую с синтаксическим способом образования новых терминологических единиц;

– лояльность и меньшая степень ассимиляции терминологических заимствований [1, с. 186] в немецком понятийном аппарате медицинской эстетиологии: *Peeling, n.* (нем.) — *peeling / piling, m.* (пол.), *Resurfacing, n.* — *resurfaçage / resurfacing, m.* (фр.).

Литература

1. Ван Цзюньбо. Словообразовательная адаптация англицизмов в рекламном тексте / Цзюньбо Ван // Мова. — Одеса : Астропринт, 2013. — № 20. — С. 185–189.
2. *La formazione delle parole in italiano*: Hrsg. Maria Grossmann, Franz Rainer. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2004. — 658 S.
3. Bauer L. *English word-formation* / Laurie Bauer. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — 315 S.
4. Crestani V. *Wortbildung und Wirtschaftssprachen. Vergleich deutscher und italienischer Texte* / Valentina Crestani. — Bern : Peter Lang, 2010. — 331 S.
5. Danilets D. Bemerkungen zu sprachvergleichenden Aspekten (Deutsch–Polnisch) der beidseitigen Übersetzung im Kontext der ästhetisch-plastischen Chirurgie / Daniil Danilets // *Studia Translatorica*. — 2015. — S. 139–147.
6. Donalies E. *Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick. Zweite überarbeitete Auflage* / Elke Donalies. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2005. — 193 S.
7. Eisenberg P. *Das Wort. Grundriss der deutschen Grammatik* / Peter Eisenberg. — Stuttgart : Metzler, 1998. — 503 S.
8. Fleischer W. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Vierte völlig neu bearbeitete Auflage* / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. — Berlin ; Boston : De Gruyter, 2012. — 483 S.
9. Scheller-Boltz D. Präponeme und Präponemkonstrukte im Russischen, Polnischen und Deutschen. Zur Terminologie, Morphologie und Semantik einer Wortbildungseinheit und eines produktiven Kompositionstypus / Dennis Scheller-Boltz. — Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. — 371 S.
10. Schmidt G. D. *Das Affixoid. Zur Notwendigkeit und Brauchbarkeit eines beliebigen Zwischenbegriffs der Wortbildung* / Günter Dietrich Schmidt // *Deutsche Lehnwortbildung*. — 1987. — Bd. 64. — S. 53–102.

References

1. Wang, Zi Yunbo (2013), «Derivational adaptation of anglicisms in the advertising text», *Mova / Language* [«Slovoobrazovatel'naja adaptacija anglicizmov v reklamnom tekste», *Mova*], Astroprint, Odessa, pp. 185–189.
2. Grossmann, M., Rainer, F. (2004), *La formazione delle parole in italiano*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 658 p.
3. Bauer, L. (1983), *English word-formation*, Cambridge University Press, Cambridge, 315 p.
4. Crestani, V. (2010), *Wortbildung und Wirtschaftssprachen. Vergleich deutscher und italienischer Texte*, Peter Lang, Bern, 331 p.

5. Danilets, D. (2015), *Bemerkungen zu sprachvergleichenden Aspekten (Deutsch–Polnisch) der beidseitigen Übersetzung im Kontext der ästhetisch-plastischen Chirurgie*, Studia Translatorica, Dresden, pp. 139–147.
6. Donalies, E. (2005), *Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick. Zweite überarbeitete Auflage*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 193 p.
7. Eisenberg, P. (1998), *Das Wort. Grundriss der deutschen Grammatik*, Metzler, Stuttgart, 503 p.
8. Fleischer, W. (2012), *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Vierte völlig neu bearbeitete Auflage*, De Gruyter, Berlin & Boston, 483 p.
9. Scheller-Boltz, D. (2010), *Präponeme und Präponemkonstrukte im Russischen, Polnischen und Deutschen. Zur Terminologie, Morphologie und Semantik einer Wortbildungseinheit und eines produktiven Kompositionstypus*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 371 p.
10. Schmidt, G. D. (1987), *Das Affixoid. Zur Notwendigkeit und Brauchbarkeit eines beliebten Zwischenbegriffs der Wortbildung*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, pp. 53–102.

ДАНІЛЕЦЬ Данііл Олександрович,

викладач, аспірант кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету;
Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна; тел.: +38 093 4463594;
e-mail: danilets.daniil@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6334-1764

ТИПОЛОГІЯ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ЕСТЕТОЛОГІІ В ПОРІВНЯННІ З ПОЛЬСЬКОЮ ТА ФРАНЦУЗЬКОЮ

Анотація. Глобалізація і гетерогенність у розвитку терміносистем інноваційних галузей знань є актуальними науковими проблемами сучасної лінгвістики. Однією з таких інноваційних галузей знань є медична естетологія: естетична медицина, хірургія. Термінологія естетичної хірургії є **об'єктом** цього дослідження. **Предмет** дослідження — типологізація продуктивних і непродуктивних способів утворення нової термінології німецької, польської та французької естетичної хірургії. За допомогою квалітативно-квантитативного аналізу селективної вибірки естетико-медичної термінології, **метою** якого є детальна характеристика способів утворення відповідних термінологічних одиниць німецької мови, виводиться терміноутворювальна асиметрія в порівнянні з польською та французькою мовами. **Результатом** аналізу засвідчено відхід від неокласичних формативів, що активно витісняються поширенням англомовних морфем і лексем. Цей процес відбивається на продуктивності способів термінотворення. Приклади цього та інших феноменів дескриптивно представлено в цій статті. Зроблено **висновки** про те, що німецький інвентар медичної естетології відрізняється від польського та французького своєю експліцитною деривацією, лояльністю і меншим ступенем асиміляції щодо запозичених лексем.

Ключові слова: термінологія медичної естетології, способи термінотворення, словотвір, морфосинтаксичний аналіз, міжмовна асиметрія, німецька, польська, французька мови.

Daniil A. DANILETS,

postgraduate lecturer of German and Oriental Studies Department, International University of Humanities;
33, Fontanskaya doroga str., Odessa, 65009, Ukraine; tel.: +38 093 4463594;
e-mail: danilets.daniil@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6334-1764

THE TERMINOLOGICAL DERIVATIONAL TYPOLOGY OF GERMAN MEDICAL AESTHETOLGY VERSUS POLISH AND FRENCH

Summary. The globalization and heterogeneity in the development of terminology of innovative areas of knowledge are topical scientific problems in modern linguistics. One of such innovative field of knowledge is Medical Aesthetology, i. e. aesthetic surgery and medicine. The terminology of aesthetic surgery is the **object** of this study. The **subject** of this research is the identification of productive and non-productive ways of formation of the new terminology in the field of aesthetic surgery. Through the qualitative and quantitative analysis of the selected aesthetic medical terminology samples, the study **aimed** to generate a detailed description of formation methods of the terminological units characteristic of the German language and deduce the term building asymmetry in comparison with Polish and French. The **review** demonstrated that the rejection of neoclassical formatives, which are superseded by the increasing of English morphemes and tokens, has an influence on the word and term formation levels. This process affects the productivity of terms derivative ways. Examples of these and other phenomena are descriptively presented in this article. There are **findings** that conclude that the German medical aesthetology tools are different from those of Polish and French in their explicit derivation, loyalty and a lower degree of the borrowed lexemes assimilation. The globalization and heterogeneity in the development of terminology of innovative areas of knowledge are actual scientific problems in modern linguistics. One of such innovative field of knowledge is Medical Aesthetology, i. e. aesthetic surgery and medicine. The terminology of aesthetic surgery is the **object** of this study. The **subject** of this research is the identification of productive and unproductive ways of formation of the new terminology in the field of aesthetic surgery. Through the qualitative and quantitative analysis of the selective aesthetic medical terminology sampling, the study **aimed** to generate a detailed description of formation methods of the terminological units corresponding to German language and deduce the term building asymmetry in comparison with Polish and French languages. The **review** demonstrated that the rejection of neoclassical formatives, which are superseded by the increasing of English morphemes and tokens, have the influence on the word and term formation levels. This process affects the performance of terms derivative ways. Examples of these

and other phenomena descriptively have presented in this article. There are *findings* that conclude that the German medical aesthetology tools are different from that of Polish and French by its explicit derivation, loyalty and lower degree of borrowed lexemes assimilation.

Key words: medical aesthetology terms, methods of term formation, derivation, morphosyntactic analysis, interlingual asymmetry, the German, the Polish and the French languages.

Статтю отримано 25.09.2016 р.

УДК 811.161.1'373.611'367.335.3'367.4

ДЬЯЧОК Наталья Васильевна,

доктор филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49000, Украина; тел.: +38 050 9532581; e-mail: dyachoknatalya@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-3949-3423

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФОРМАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НОМИНАТЕМ ТИПА «СЛОВСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ»

Аннотация. *Цель* статьи — описание семантико-формальных особенностей номинатем типа «словосочетание + эллиптический универб», определение второй модели формирования универбов исследуемого типа. *Объект* анализа — универбализационные процессы в их разнообразии. *Предмет* исследования — ряд универбов, модель модификации которых отличается от более частотных моделей. Сущность её заключается в том, что имитирующей производящую основу является основа главного элемента словосочетания, а зависимый элемент синтезируется в универбализационном аффиксе. В работе использованы описательный и структурный *методы*. *Результат* исследования — выявление второй модели и описание обеих моделей модифицирования универбов, а также определение процессов, сопровождающих данное модифицирование. **Выводы.** Соответствия «словосочетание — слово» исследуемого типа являются формами абстрактной лексической единицы, именуемой номинатемой, которая характеризуется целым рядом формальных и семантических особенностей, присущих только этим лексическим структурам. **Практическое применение** результатов исследования может воплотиться в составлении словаря универбов русского языка.

Ключевые слова: деривация, мотивация, номинатема, номинация, слово, словосочетание, универб, универбализация, модели универбализации.

Постановка проблемы и её связь с предыдущими исследованиями. Существует целый ряд определений универбации как процесса и универба как результата этого процесса. Большинство из них считается традиционными и относит указанные понятия исключительно к области словообразования.

Универбацией считают «образование слова на базе наименования, представляющего собой сочетание слов» [1, с. 74–75]: *олимпийка — олимпийская куртка, вечерка — вечерний выпуск газеты, декрет — декретный отпуск* и т. п. В этом значении используются и другие термины. Авторы монографии «Русская разговорная речь» относят подобные образования к явлениям семантического стяжения, или семантической конденсации, понимая под этим процессы, связанные с утратой семантической расчленённости комплексных наименований, состоящих из двух или более лексем [2, с. 408]: *пятиэтажка — пятиэтажный дом, подсобка — подсобное помещение* и т. п. В. Н. Немченко образование производных слов в результате эллипсиса производящего словосочетания с одновременной суффиксацией называет стяжением [3, с. 241]: *читалка — читальный зал* и т. п. Данное явление обязательно должно сопровождаться наличием в языке двух форм обозначения одной и той же — общей для них — семантики: расчлененной (аналитической) и нерасчлененной (синтетической). А. В. Исаченко ввёл в научный обиход под термином «универбация» понятие утраты формальной и семантической расчленённости наименования [4, с. 339].

Так, все исследователи этой проблематики едины в одном: перед нами явление деривационного характера, хотя тождественность семантики словосочетания и соответствующего ему слова даёт нам право предположить, что между словосочетанием и словом реализуются отношения отнюдь не словообразовательные, например: *наружка и наружная реклама, незавершёнка и незавершённое строительство* и т. п.

В связи с разнообразием мнений естественно желание найти единый терминологический эквивалент приведённому процессу и тем единицам, которые в результате этого процесса возникли. Вслед за В. И. Теркуловым нам представляется целесообразным рассматривать каждый

такой дериват как универбализованный (вербализованный) эквивалент словосочетания, «то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию» [5, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу эллиптической универбации. В целом же каждую конкретную исследуемую нами единицу мы определяем как номинатему типа «словосочетание + эллиптический универб». Она входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является единицей, семантически тождественной словосочетанию, которая отождествляется на его уровне. Номинатема вообще — это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах (глоссах, дублетах), причём в данном конкретном случае вариантами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, например *премиальная выплата* и *премиалка*, *коммунальная квартира* и *коммуналка*, *детеныш льва* и *львенок*, *настойка валерианы* и *валерьянка*.

Таким образом, под универбом нами понимается грамматически тождественное определенному словосочетанию слово, стилистически отличающееся от этого самого (эквивалентного) словосочетания чертами разговорности, сленговости, являющееся наряду с ним вариантом одной номинатемы.

Постановка задач. *Целью* статьи является определение второй модели формирования универбов исследуемого типа и в связи с этим более полное описание семантико-формальных особенностей номинатем типа «словосочетание + эллиптический универб». Следует определить семантические рамки номинатем исследуемого типа. *Предмет* исследования здесь представлен рядом образований типа *днюха* — *день рождения*, *пятерня* — *пять пальцев*, *двойня* — *двое детей*, *тройня* — *трое детей*, *пятак* — *пять копеек*, *двушка* — *две копейки*, *трёшка* — *три рубля*, *трёха* — *три рубля* и т. п., где модель модификации словосочетания в универб отличается от более частотных моделей. В качестве новой предлагается идея о том, что имитирующей производящую основу является основа главного элемента словосочетания, а зависимый элемент синтезируется в универбализационном аффиксе.

Изложение основного материала. О словообразовании нельзя говорить, сопоставляя словосочетание и универб как наименования одной и той же реалии. В данном случае речь может идти лишь об имитации словообразовательного акта. В первую очередь, сущность имитации акта словообразования отражается в понятии мотивации. Словообразовательные отношения — это всегда и мотивационные отношения. Однако не всякое мотивационное отношение выступает и как словообразовательное. А. Н. Тихонов считает, что «словообразовательные мотивации являются лишь частью мотивационных отношений», характерных для пары «производящее — производное». «Каждое производное слово возникает в языке на базе строго определённого значения производящего слова» [7, т. I, с. 37–38]. Мотивация (мотивированность) рассматривается как семантическая обусловленность значения производного и сложного слов значениями их составляющих; в акте словообразования одни единицы выступают в качестве источника мотивации, а другие — результативные — рассматриваются как обусловленные мотивационные. В нашем случае факт мотивированности можно представить следующим образом:

1) $\underline{1} + 2 = \underline{3}$, где $\underline{1}$ — основа зависимого элемента исходного словосочетания, имитирующая производящую, 2 — суффикс, имитирующий словообразовательный, в который синтезировался главный элемент исходного словосочетания, 3 — основа вербализованного эквивалента исходного словосочетания, имитирующая производную. Например, *молотильная машина* — *молотилка*: 1 — *молотильн-* + 2 — *-к-* = 3 — *молотилк(а)*;

2) $\underline{1} + 2 = \underline{3}$, где $\underline{1}$ — основа главного элемента исходного словосочетания, имитирующая производящую, 2 — суффикс, имитирующий словообразовательный, в который синтезировался зависимый элемент исходного словосочетания, 3 — основа вербализованного эквивалента исходного словосочетания, имитирующая производную. Например, *день рождения* — *днюха*: 1 — *ден-* + 2 — *-юх-* = 3 — *днюх(а)*.

Изложенное выше позволяет сформулировать два основных правила возникновения вербализованных дублетов конкретных словосочетаний.

1. Производящим является зависимый элемент словосочетания, в то время как главный элемент синтезируется в словообразовательный аффикс. Например: вербализованный элемент *подсобка* эквивалентен словосочетанию *подсобное помещение*; имитация процесса словообразования базируется на основе слова *подсобное* — *подсобн-*, а семантическая нагрузка слова *помещение* — «объект» — синтезировалась в суффиксе *-к-*.

2. Производящим является главный элемент словосочетания, в то время как зависимый элемент синтезируется в словообразовательный аффикс. Например: вербализованный элемент *тройня* эквивалентен словосочетанию *трое детей*; имитация процесса словообразования базируется на основе слова *трое* — *трој-*, а семантическая нагрузка слова *детей* — «группа лиц» — синтезировалась в суффиксе *-н-*.

Следует заметить, что И. Г. Милославский рассматривает факты словообразования и формообразования как идентичные, с той лишь разницей, что определяет их в разные классы синтактико-словообразовательных отношений. Например, как результаты синтактико-словообразовательных отношений ему представляются такие, разные на наш взгляд, соответствия: 1) *занять* и *начать петь*; *экс-президент* и *бывший президент*; *рожища* и *небольшая рожа* и т. п., а также 2) *генеральша* и *жена генерала*, *поповна* и *дочь попа*, *читалка* и *читальный зал*, *пожарище* и *место бывшего пожара* и т. п. Мы считаем, что соответствия второго типа, в отличие от соответствий первого типа, ни в коем случае не отражают словообразовательные связи между словосочетанием и соответствующим ему словом: это синтаксические и вербальные реализации конкретных номинатов. Однако позволим себе воспользоваться рядом тех определений, которые предложил И. Г. Милославский для описания единиц исследуемого типа.

Итак, в интересующем нас случае при совпадении значений словосочетания и вербализованного элемента словообразовательная структура универба оказывается менее информативной, чем синтаксическая. *Майорша* («*Будешь врачом*», — *сказала, потрепав меня по плечу, пожилая майорша медицинской службы* (И. Грекова. Перелом (1987); Национальный корпус русского языка, www.ruskorpora.ru) и *жена майора* (*К вам просится жена майора Назарова, Эмма Викторовна* (Лев Дворецкий. Шакалы (2000); Национальный корпус русского языка, www.ruskorpora.ru) — семантически тождественные единицы, однако в словообразовательной структуре вербализованного элемента *майорша* нашли отражение только семы «майор» и «лицо женского пола». Сема, обозначающая характер семейных отношений, в словосочетании представлена слитно с семой «женский пол», а в словообразовательной структуре не представлена вообще.

Такая семантическая «недостаточность» словообразовательной структуры вербализованного элемента также выявляется при сопоставлении широко представленных в разговорной речи дублетов соответствующих номинатов типа *читалка* (*Особенно Сергею надоела читалка, из которой он почти неделю не вылезал* (Фазиль Искандер. Морской скорпион (1977); Национальный корпус русского языка, www.ruskorpora.ru), *загранка* (*Или мы просто привыкли: если загранка — то уж и подозрительные связи, контрабанда, валюта...* (С. Высоцкий. Крутой поворот // «Человек и закон», 1978; Национальный корпус русского языка, www.ruskorpora.ru) и т. п. и *читальный зал* (*На территории курорта возник «Вокзал минеральных вод» — двухэтажное каменное здание гостиницы, ресторан, летний театр (первый в губернии), читальный зал* (Игорь Архипов. Старая Русса, или На пути к российскому Баден-Бадену (2003) // «Петербургский Час пик», 2003.09.17; Национальный корпус русского языка, www.ruskorpora.ru), www.ruskorpora.ru), *заграничная командировка* (*Это была моя первая заграничная командировка* (Сергей Довлатов. Компромисс (1981–1984); Национальный корпус русского языка, www.ruskorpora.ru). «Именно эта семантическая «недостаточность» дала основание исследователям видеть в производном слове (вербализованном элементе — *Н. Д.*) аналог фразеологической единицы, значение которой не сводится к простой сумме значений частей, составляющих эту единицу» [2, с. 54].

Нельзя не подчеркнуть, отмечает И. Г. Милославский, что эта аналогия носит ограниченный характер. Она справедлива для анализа фразеологических единств (в том смысле, как это понимал В. В. Виноградов) и производных слов (вербализованных элементов) со значением предмета или лица. Причём вербализованные элементы должны иметь своей базой или прилагательные, или существительные, с предлогом и без него, с общим значением времени, пространства, или быть образованными от существительных с помощью суффиксов со значением подобия.

Очевиден тот факт, что словообразовательная структура вербализованного дублета конкретной номинатемы типа «словосочетание + универб» менее информативна, чем соответствующий ему синтаксический вариант (словосочетание), и в этом смысле представляет собой аналог фразеологического единства.

Выявив семантические характеристики номинатом типа «словосочетание + универб», мы считаем необходимым определить формальные особенности номинатом данного типа.

Мотивированное наименование в форме словосочетания может, как известно, представлять три типа элементарных отношений между главным и зависимым словом: согласование, управление и примыкание. Те же наименования в форме производных слов могут представлять собой:

- 1) соединение основы с суффиксом;
- 2) соединение основы с префиксом;
- 3) разные виды сложения;
- 4) субстантивацию;

5) те или иные комбинации предшествующих четырёх типов [4, с. 41–43]. Применяя это к исследуемым нами единицам, можем отметить, что дублетами номинатом типа «словосочетание + универб» являются словосочетания, характеризующиеся отношениями согласования (*молодильная машина*, *прогрессивная зарплата*, *открытое письмо*) и управления (*жена генерала*, *корень валерианы*, *дочь царя*, *двое детей*, *пять копеек*, *перевести в цифровой формат*),

а также соответствующие им вербализованные элементы (универбы), в большинстве случаев характеризующиеся соединением основы с суффиксом (*молотилка, прогрессивка, открытка, генеральша, валерьянка, царица, двойня, пятак*), реже — соединением основы с конфиксом (*оцифровать*).

И. Г. Милославский утверждает, что только формальные ограничения управляют процессом синтеза производного слова. «Однако полученные к настоящему времени наблюдения над этим типом правил выбора (...) в большей степени касаются не самого выбора, а тех разного рода преобразований и взаимоприспособлений, которые происходят уже после того, как сам выбор сделан» [2, с. 58]. В данном контексте речь может идти о различных морфонологических изменениях.

Процесс формального преобразования, взаимоприспособления характеризует не только вербализованные элементы, но и словосочетания. Особенности таких взаимоприспособлений зависят в словосочетаниях от типа связи между элементами. В частном случае — при примыкании — такая приспособляемость может быть равна нулю (*быстрорастворимый, долгоиграющий* и т. п.).

Изложенное позволяет сделать следующие **выводы**: 1) соответствия «словосочетание — слово» исследуемого типа являются формами абстрактной лексической единицы, именуемой номинатом; 2) словообразовательная структура вербализованного дублета конкретной номинатомы типа «словосочетание + универб» менее информативна, чем соответствующий ему синтаксический вариант (словосочетание), и в этом смысле представляет собой аналог фразеологического единства; 3) номинатомы типа «словосочетание + универб» обладают целым рядом формальных и семантических особенностей, присущих только этим лексическим структурам.

Перспективы дальнейших исследований. В следующих работах, посвященных исследуемой проблематике, мы намерены рассмотреть модели модифицирования «словосочетание → слово» на материале универбов окказионального типа.

Литература

1. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка / Л. А. Кудрявцева. — К. : ИПЦ «Киевский университет», 2004. — 208 с.
2. Милославский И. Г. Синтез словосочетания и производного слова / И. Г. Милославский // Вопросы языкознания. — М., 1977. — № 5. — С. 53–61.
3. Мокиенко В. М. Славянская фразеология : учеб. пособие / В. М. Мокиенко. — М. : Высш. шк., 1989. — 287 с.
4. Русская грамматика : в 2 т. / [ред. Н. Ю. Шведова]. — М. : Наука, 1980. — Т. 1. — 784 с.
5. Сидоренко О. М. Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві / О. М. Сидоренко // Мовознавство. — К., 1992. — № 4. — С. 42–47.
6. Теркулов В. И. Ещё раз об основной единице языка / В. И. Теркулов // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: «Філологічні науки» — Луганськ : Альма-матер, 2006. — № 11 (106). — С. 127–137.
7. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка : в 2 т. / А. Н. Тихонов. — М. : Русский язык, 1985.

References

1. Kudryavtseva, L. A. (2004), *Modeling of vocabulary dynamics [Modelirovanije dinamiki slovarnogo sostava jazyka]*, Kiev University Publishing, Kiev, 208 p.
2. Miloslavsky, I. G. (1977), «Synthesis of word combination and derivative», *Topics in the study of language* [«Sintez slovosocetaniija i proizvodnogo slova», *Voprosy jazykoznanija*], Moscow, No 5, pp. 53–61.
3. Mokienko, V. M. (1989), *Slavic phraseology : tutorial [Slavianskaja frazeologija : ucheb. posobije]*, Vysshaja shkola, Moscow, 289 p.
4. Shvedova, N. Yu., ed. (1980), *The Russian grammar : in 2 vol. [Russkaja grammatika :v 2 t., red. N. Yu. Shvedova]*, The USSR Academy of Sciences, Russian Language Institute, Nauka, Moscow, vol. 1, 784 p.
5. Sydorenko, O. M. (1992), «On the notion of univerbization in modern Slavic linguistics», *Linguistics* [«Pro ponyattia univerbizacii v suchasnomu slov'jans'komu movoznavstvi», *Movoznavstvo*], Potebnya Institute of linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv, No 4, pp. 42–47.
6. Terkulov, V. I. (2006), «Once more on the main unit of linguistics», *Philological sciences* [«Jeshche raz ob osnovnoj jedinitse jazyka», *Filologicheskie nauki*], Moscow, vol. 11 (106), pp. 127–137.
7. Tikhonov, A. N. (1985), *Word-formation dictionary : in 2 vol. [Slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka : v 2 t.]*, Russkij jazyk, Moscow, 576 p.

ДЬЯЧОК Наталя Василівна,

доктор філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49000, Україна; тел.: +38 050 9532581; e-mail: dyachoknatalya@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-3949-3423

СЕМАНТИЧНІ ТА ФОРМАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАТЕМ ТИПУ «СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ + ЕЛІПТИЧНИЙ УНІВЕРБ»

Анотація. *Мета* статті — опис семантико-формальних особливостей номінатем типу «словосполучення + еліптичний універб», визначення другої моделі формування універбів досліджуваного типу. *Об'єкт* аналізу — універбалізаційні процеси у їхній різноманітності. *Предмет* дослідження — низка універбів, модель модифікації яких відрізняється від найбільш уживаних моделей. Сутність її полягає в тому, що основою, яка імітує твірну, є основа головного елемента словосполучення, а залежний елемент синтезується в універбалізаційному афіксі. У роботі використано описовий і структурний *методи*. *Результатом* дослідження є виявлення другої моделі й опис обох моделей модифікування універбів, а також визначення процесів, що супроводжують модифікування. *Висновки.* Відповідності «словосполучення — слово» досліджуваного типу є формами абстрактної лексичної одиниці, що називається номінатемою. Номінатема має цілу низку формальних і семантичних особливостей, притаманних лише цим лексичним структурам. *Практичне застосування* результатів дослідження може бути втілено в укладання словника універбів російської мови.

Ключові слова: деривація, мотивація, номінатема, номінація, слово, словосполучення, універб, універбалізація, моделі універбалізації.

Natalia V. DIACHOK,

Doctor of Science in Philology, Associate Professor of the Department of General and Slavonic Linguistics, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University; 72 Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49000, Ukraine; tel.: +38 050 9532581; e-mail: dyachoknatalya@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-3949-3423

SEMANTIC AND FORMAL PECULIARITIES OF NOMINATHEMES OF «WORD COMBINATION + ELLIPTIC UNIVERB» TYPE

Summary. *The objective* of the paper is to describe semantic and formal peculiarities of nominathemes of «word combination + elliptic univerb» type and to determine model two of the formation of univerbs of the type under analysis. *The object* under analysis is univerbalizing processes in the context of their diversity. *The subject* under analysis is a variety of univerbs whose modification model differs from more frequent models. Its idea is as follows: the base morpheme of the main component of the word-combination imitates a generative base morpheme; the dependant component is synthesized in a univerbalizing affix. The paper applies descriptive and structural *methods*. *The result* of the analysis is the identification of model two and the description of both modification models of univerbs as well as the exposure of processes following the modification. *Conclusions.* «Word combination-word» parallels of the type under analysis are forms of an abstract lexical unit called nominatheme and characterized by a number of formal and semantic peculiarities typical of lexical structures only. *The practical application* of the results of analysis can be in compiling a dictionary of Russian univerbs.

Key verbs: derivation, motivation, nominatheme, nomination, word, word combination, univerb, univerbalization, univerbalization models.

Статтю отримано 30.10.2016 р.

УДК 811.161.1'366.587'367.625.1/.2'373.611

ИВКО Александр Сергеевич,

преподаватель кафедры иностранных языков и издательского дела Кременчугского национального университета имени М. Остроградского; ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, 39600, Украина; тел.: +38 098 3728702; e-mail: al.ivko@yandex.ua; ORCID ID: 0000-0003-0803-7687

ГРАММАТИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ ВИДА И ПЕРЕХОДНОСТИ ГЛАГОЛЬНЫХ УНИВЕРБОВ

Аннотация. *Цель* статьи — решение вопроса о соответствии грамматических характеристик для дублетов номинатем типа «словосочетание + эллиптический універб». Особенности основной единицы языка — номинатемы — и её реализаций дают основание для рассмотрения заявленной проблемы, как минимум, с двух точек зрения: словообразовательной и формообразующей. *Объект* анализа — процесс универбации,

результатом которого стали глагольные универбы. *Предмет* исследования — группа универбов-глаголов, построенных по традиционной модели, сущность которой заключается в том, что имитирующей производящую основу является основа зависимого элемента словосочетания, а главный элемент синтезируется в универбализационном аффиксе. В работе использованы описательный и структурный *методы*. *Результат* исследования — выявление соответствия грамматических характеристик речевых реализаций номинатом указанного типа. *Выводы*. Глагольные универбы и соответствующие им глагольные словосочетания являются формами абстрактной лексической единицы, именуемой номинатом; грамматические категории вида и переходности глагольных универбов напрямую зависят от детального анализа номинатом, вербальными реализациями которых они являются; грамматическое соответствие дублетов каждой конкретной номинатомы обусловлено этимологически. *Практическое применение* результатов исследования может найти воплощение в совершенствовании вузовских курсов «Основы научных лингвистических исследований», «Современный русский язык. Морфемика и словообразование».

Ключевые слова: деривация, формообразование, мотивация, номинатом, номинатом, слово, словосочетание, глагольный универб, универбализация, модель универбализации.

Постановка проблемы и её связь с предыдущими исследованиями. Универб, в том числе глагольный, мы определяем как семантически и грамматически тождественное определённому словосочетанию слово, отличающееся от этого самого (эквивалентного) словосочетания чертами разговорности, сленговости либо стилистически совпадающее с ним, являющееся, наряду с ним, дублетом одной номинатомы. Универбы являются вербальными реализациями номинатом, созданных по модели «словосочетание + эллиптический универб», входящих в разряд структурных разновидностей номинатомы с доминантой-словосочетанием, то есть являются единицами, семантически тождественными словосочетаниям.

Учёные либо относят универбы к компрессивному словообразованию (Е. А. Земская, Е. С. Кубрякова, В. В. Лопатин, Н. Я. Янко-Триницкая), либо считают их результатом вторичной номинатомы (А. А. Брагина), либо рассматривают их как проявление закона утраты формальной и семантической расчленённости наименования, либо называют суффиксальными универбами (Л. И. Осипова), либо определяют их как один из случаев лексической конденсации. И. Г. Милославский, например, видит в данной ситуации процесс синтеза словосочетания в производное слово: «...в ряде случаев семантические структуры словообразовательного и синтаксического наименований при различии собственно языковых значений совпадают» [4, с. 53]. Кроме того, исследуемое явление, результатом которого являются вышеуказанные образования, называют семантическим стяжением, семантической компрессией, свёртыванием наименований.

Большинство лингвистов, когда-либо занимавшихся этой проблемой, согласны в том, что перед нами явление деривационного характера, хотя тождественность семантики словосочетания и соответствующего ему слова даёт нам право предположить, что между словосочетанием и словом реализуются отношения отнюдь не словообразовательные, например: *зачётная книжка* и *зачётка*; *бытовое помещение* и *бытовка*; *место для ожидания* — *ожидалка*; *жилица*, *подселённая в одну квартиру к кому-то в порядке уплотнения жилищлоади* — *подселенка*; *детёныш гуся* — *гусёнок*; *детёныш тюленя* — *тюленёнок*; *делать массаж* — *массажировать*; *обшивать ткань оверлоком* — *оверлочить*; *раскладывать по порядку* — *упорядочивать* и т. п.

Известно, что «процесс словообразования отсутствует при сопоставлении синтаксического и словесного наименований одной конкретной реалии; имеется лишь факт имитации такого процесса» [1, с. 106]. В первую очередь сущность имитации акта словообразования отражается в понятии мотивации. Словообразовательные отношения — это всегда и мотивационные отношения. Однако не всякое мотивационное отношение выступает и как словообразовательное. А. Н. Тихонов считает, что «словообразовательные мотивации являются лишь частью мотивационных отношений», характерных для пары «производящее — производное». «Каждое производное слово возникает в языке на базе строго определённого значения производящего слова» [9, т. I, с. 37–38]. Мотивация (мотивированность) рассматривается как семантическая обусловленность значения производного и сложного слов значениями их составляющих; в акте словообразования одни единицы выступают в качестве источника мотивации, в связи с чем другие — результативные — рассматриваются как обусловленные мотивационные. В нашем случае факт мотивированности можно представить следующим образом: $\underline{1} + 2 = \underline{3}$, где $\underline{1}$ — основа зависимого элемента исходного словосочетания, имитирующая производящую, $\underline{2}$ — суффикс, имитирующий словообразовательный, в который синтезировался главный элемент исходного словосочетания, $\underline{3}$ — основа вербализованного эквивалента исходного словосочетания, имитирующая производную [2, с. 160]. Например, *укладывать асфальт* — *асфальтировать*: $1 - \underline{афальт} + 2 - \underline{ирова} = 3 - \underline{асфальтировать}$.

Постановка задач. Целью данной статьи является решение вопроса о релевантности грамматических характеристик для дублетов номинатом типа «словосочетание + эллиптический универб». Особенности основной единицы языка — номинатомы — и её реализаций дают основание для рассмотрения заявленной проблемы, как минимум, с двух точек зрения: словообразовательной и формообразующей. Предмет исследования — универбы-глаголы, модификация

которых осуществляется по традиционной модели. Сущность её состоит в том, что имитирующей производящую основу является основа зависимого элемента словосочетания, а главный элемент семантически заключён в универбализационном аффиксе.

Сегодня общепризнанными считаются универбы, представленные именами существительными: *малолитражка* (*малолитражный автомобиль*), *кенгурёнок* (*детёныш кенгуру*), *демисезон* (*демисезонное пальто*), *автомат* (*автоматическая коробка передач*), *анонимка* (*анонимное письмо*), *аноним* (*анонимное лицо*) и т. п. На особенности же процесса универбации, результатом которого являются глаголы, обратила внимание Н. В. Дьячок в статье «К вопросу о родовой соотносённости форм номинатем типа «словосочетание + эллиптический универб»» предложила своё видение вопроса грамматической соотносённости базового элемента словосочетания и соответствующего ему универба, обрисовала возможные направления анализа и предложила альтернативные параметры определения глаголов-универбов, однако ограничилась всё же анализом универбов-существительных, трактуя категорию рода, числа как константную в рамках одной конкретной номинатемы [2].

Изложение основного материала. Словосочетание и соответствующее ему слово мы рассматриваем как дублиеты конкретной номинатемы. Это явление следует квалифицировать как синкретичное: в данном случае мы наблюдаем факт формообразования с имитацией словообразовательного процесса.

Исследуя универбы-глаголы, мы установили следующее. Грамматическая категория вида заложена в грамматической семантике доминантного словосочетания, а именно — в глагольном его компоненте. В соответствующих универбах маркером совершенного / несовершенного вида чаще всего является противопоставление тематического суффикса глагола и суффикса *-ова-* / *-ыва-* / *-ива-* / *-ева-*. Например: *перевести* (сов. вид) *в цифровой формат* (*Чтобы облегчить задачу органам местного самоуправления, организация решила перевести в цифровой формат многие бюрократические процедуры.* — ЕсоFolio заплатит властям Франции за переработанную бумагу // РИА Новости, 2008.09.04) — *переводит* (несов. вид) *в цифровой формат* (*Картину решили перевести в цифровой формат, в результате чего изображение на пленке было испорчено.* — Стас ТЫРКИН, Ольга БАКУШИНСКАЯ. Попрыгуньи // Комсомольская правда, 2004.03.16), соответственно, *оцифровать* (*Ещё около десяти лет назад в Русском музее появилась мысль — интерактивировать собственную коллекцию, оцифровать её и посеять богатейший материал на благодатной почве.* — В поисках сложного человека (2013.04.12) // «Новгородские ведомости», 2013) — *оцифровывать* (*Так можно оцифровывать изображения трехмерных объектов, получая фотографии различных предметов с обрезанным фоном нажатием одной кнопки.* — Gadget show // «Детали мира», 2011).

Особого внимания заслуживают глагольные универбы типа *интерактивировать*, *редактировать*, *протоколировать*, которые традиционно понимались как двувидовые. Однако с позиций понимания номинатемы как центральной единицы языка они такими не являются: каждая видовая форма представляет собой воплощение соответствующего доминантного словосочетания. Например:

делать интерактивным (несов. в.) — *сделать интерактивным* (сов. в.)

↓ ↓
интерактивировать (несов. в.) — *интерактивировать* (сов. в.):

Возникла прекрасная идея — сделать интерактивными все методические средства (КПвУ, 27.07.2010). — *Ещё около десяти лет назад в Русском музее появилась мысль — интерактивировать собственную коллекцию, оцифровать её и посеять богатейший материал на благодатной почве* (*В поисках сложного человека* (2013.04.12) // «Новгородские ведомости», 2013; Национальный корпус русского языка; www.ruscorgora.ru); *Делать задания в классе интерактивными сейчас является целью большинства учителей* (КПвУ, 11.11.2007). — *Он заявил, что бесконечно интерактивировать библиотеку Академии — слишком кропотливая работа* (КПвУ, 23.10.2011).

Грамматическая категория переходности глагольного универба также заложена в исходном словосочетании, а именно — в особенностях сочетаемости его компонентов, а в универбе реализуется в суффиксе глагола, соответственно *-и-* / *-е-*. Например: *делать* (кого-либо, что-либо) *синим* (*Вот синий цвет, например, удивительно может быть красивый, но если все на свете делать синим — синий лес, синие цветы в синей траве, синий нос на синем лице, синие птицы в синем небе, синие волосы, завязанные синей ленточкой, — если все будет синее, синее, только синее, то это невозможно никак и противно представить, потому что скучно в этом синем однообразии до синих чертиков* (Б. Б. Вахтин. Одна абсолютно счастливая деревня (1965); Национальный корпус русского языка; www.ruscorgora.ru) — *синит* (кого-либо, что-либо) (*Посадили его в передний угол, под образа, сзади его горела лампада синего стекла, и свет от неё, ложась на голову старичка, синил её очень жутко* (Максим Горький. Жизнь Матвея Кожемякина (1910); Национальный корпус русского языка; www.ruscorgora.ru) (перех.), *становиться синим* (*На глазах мужчины становился синим,*

пассажиры, сидящие рядом, не знали, что делать (Александр КАТЕРУША, Нигина Бероева, Сергей Гуленко. Калининградец подавился блином в самолете и чуть не умер // Комсомольская правда, 2012.10.26; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) — *синеть* (*Пчелы, осы и муравьи меня не трогали, а маму земляной шершень укусил так, что ей стало плохо, — была какая-то несовместимость, она могла тогда погибнуть — губы стали пухнуть, синеть, — но в овраг выходила летняя аптека детского сада, маме сделали укол — все обошлось*) (Алексей Щеглов. Фаина Раневская: вся жизнь (2003); Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) (неперех.); *делать зеленым* (*В противном случае, как показывает практика, эксплуатирующая компания может до бесконечности повышать расценки, мотивируя это желанием то делать зеленой прилегающую территорию, то разбивать тысячи сады на крыше дома, то облицовывать холл здания итальянским мрамором*) («Эконом» как класс (2004) // «Мир & Дом. City», 2004.03.15; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) — *зеленить* (*Как ни артачился, евоное ли, бариново дело в воскресный день белые ручки о лопух зеленить?*) (Саша Черный. Солдатские сказки / Скоропостижный помещик (1932); Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) (перех.), *становиться зеленым* (*Так становится зеленой может только свежая молодая трава, растущая на ровной и хорошо удобренной почве*) (Виктор Пелевин. S. N. U. F.F (2011); Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) — *зеленеть* (*Зубами прикусил язык, весь начал дергаться и потом, как мы поняли, начал умирать, потому что лицо начало зеленеть, иприступы конвульсий уменьшались, было видно, что это не проходит, а просто хана пацану, тут один видно уилый парень*) (Форум: Первая помощь при эпилептическом приступе (2008–2012); Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) (неперех.).

Таким образом, мы пришли к следующим **выводам**: 1) соответствия «словосочетание — слово» исследуемого типа являются формами абстрактной лексической единицы, именуемой номинатом; 2) грамматические категории вида и переходности глагольных универбов напрямую зависят от детального анализа номинатом, вербальными реализациями которых они являются; 3) следует говорить об этимологическом грамматическом соответствии дублетов номинатомы.

Литература

1. Дьячок Н. В. Вопрос о семантических и формальных границах номинатом типа «словосочетание + универб» / Н. В. Дьячок // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. — Дніпропетровськ, 2007. — № 4/1. — С. 104–108.
2. Дьячок Н. В. К вопросу о родовой соотнесённости форм номинатом типа «словосочетание + универб» / Н. В. Дьячок // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. — Донецьк : ДонНУ, 2008. — Вип. 17. — С. 159–163.
3. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка / Л. А. Кудрявцева. — К. : ИПЦ Киевский университет, 2004. — 208 с.
4. Милославский И. Г. Синтез словосочетания и производного слова / И. Г. Милославский // Вопросы языкознания. — М., 1977. — № 5. — С. 53–61.
5. Мокиенко В. М. Славянская фразеология : учеб. пособие / В. М. Мокиенко. — М. : Высшая школа, 1989. — 287 с.
6. Грамматика современного русского литературного языка / [ред. Н. Ю. Шведова]. — М. : Наука, 1970. — 768 с.
7. Сидоренко О. М. Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві / О. М. Сидоренко // Мовознавство. — К., 1992. — № 4. — С. 42–47.
8. Теркулов В. И. Ещё раз об основной единице языка / В. И. Теркулов // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка : «Філологічні науки» : зб. наук. праць. — Луганськ : Альма-матер, 2006. — № 11 (106). — С. 127–137.
9. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка : в 2 т. / А. Н. Тихонов. — М. : Русский язык, 1985.

References

1. Diachok, N. V. (2007), «An issue of semantic and formal bounds of nominatems of «word combination + elliptic univerb» type», *Bulletin of Dnipropetrovsk University* [«Vopros o semanticheskikh i formal'nykh granicakh nominatem tipa «slovosochetanie + ellipticheskij univerb»», *Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu*], Dnepropetrovsk, vol. 4/1, pp. 104–108.
2. Diachok, N. V. (2008), «An issue of generic correlation of nominatems forms in constructions «word combination + elliptic univerb»», *Linguistic Studio* [«K voprosu o rodovoy sootnesennosti form nominatem tipa «slovosochetanie + ellipticheskij univerb»», *Lingvistychni studiji*], Donetsk National University Press, Donetsk, vol. 17, pp. 159–163.
3. Kudryavtseva, L. A. (2004), *Modeling of vocabulary dynamics [Modelirovanije dinamiki slovarnogo sostava jazyka]*, Kiev University Publishing Center, Kiev, 208 p.
4. Miloslavsky, I. G. (1977), «Synthesis of word combination and derivative», *Topics in the study of language* [«Sintez slovosochetaniya i proizvodnogo slova», *Voprosy jazykoznanija*], Moscow, No 5, pp. 53–61.

5. Mokiienko, V. M. (1989), *Slavic phraseology : tutorial [Slavianskaja frazeologija : ucheb. posobie]*, Vysshaja shkola, Moscow, 289 p.
6. Shvedova, N. Yu., ed. (1980), *The Russian grammar : in 2 vol. [Russkaja grammatika : v 2 t., red. N. Yu. Shvedova]*, The USSR Academy of Sciences, Russian Language Institute, Nauka, Moscow, vol. 1, 784 p.
7. Sydorenko, O. M. (1992), «On the notion of univerbization in modern Slavic linguistics», *Linguistics* [«Pro ponyattia univerbizacii v suchasnomu slovjans'komu movoznavstvi», *Movoznavstvo*], Potebnya Institute of linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv, No 4, pp. 42–47.
8. Terkulov, V. I. (2006), «Once more on the main unit of linguistics», *Philological sciences* [«Jeshche raz ob osnovnoj jedinitse jazyka», *Filologicheskie nauki*], Moscow, vol. 11 (106), pp. 127–137.
9. Tikhonov, A. N. (1985), *Word-formation dictionary : in 2 vol. [Slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka : v 2 t.]*, Russkij jazyk, Moscow, 576 p.

ІВКО Олександр Сергійович,

викладач кафедри іноземних мов та видавничої справи Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського; вул. Первомайська, 20, м. Кременчук, 39600, Україна;
тел.: +38 098 3728702; e-mail: al.ivko@yandex.ua; ORCID ID: 0000-0003-0803-7687

ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ВИДУ Й ПЕРЕХОДНОСТІ ДІЄСЛІВНИХ УНІВЕРБІВ

Анотація. *Мета* статті — вирішення питання про відповідність граматичних характеристик для дублетів номінатем типу «словосполучення + еліптичний універб». Особливості основної одиниці мови — номінатема — та її реалізацій дають підстави для розгляду пропонованої проблеми, як мінімум, з двох точок зору: слово- та формотвірної. *Об'єкт* аналізу — процес універбації, результатом якого виявилися дієслівні універби. *Предмет* дослідження — група універбів-дієслів, побудованих за традиційною моделлю. В роботі застосовано описовий і структурний *методи*. *Результат* дослідження — визначення процесів, що супроводжують модифікування даного типу. *Висновки.* Дієслівні універби і відповідні дієслівні словосполучення є формами абстрактної одиниці — номінатемами; граматичні категорії виду й переходності дієслівних універбів залежать від детального аналізу номінатем, вербальними реалізаціями яких вони є; граматична відповідність дублетів кожної конкретної номінатемами зумовлено етимологічно. *Практичне застосування* результатів дослідження може бути втілено в удосконаленні вишівських курсів «Основи наукових лінгвістичних досліджень», «Сучасна російська мова. Морфеміка. Словотвір».

Ключові слова: деривація, формотворення, мотивація, номінатема, номінація, слово, словосполучення, дієслівний універб, універбація, модель універбації.

Aleksandr S. IVKO,

Lecturer of the Department of Foreign Languages and Publishing Business; Kremenchug National University named after M. Ostrohradsky, Pervomajskaja str., 20, Kremenchug, 39600, Ukraine;
+38 098 3728702; e-mail: al.ivko@yandex.ua; ORCID ID: 0000-0003-0803-7687

GRAMMATICAL CATEGORIES OF TYPE AND TRANSITIVITY OF VERBAL UNIVERBS

Summary. *The objective* of the paper is to solve the problem concerning the relevance of grammatical characteristics to alternative nominathemes of «word combination + elliptic univerb» type. The peculiarities of the basic linguistic unit — nominatheme — and its manifestations give grounds to consider the problem from two viewpoints: from the word-formative point of view and from the morphogenetic one. *The object* of analysis is the univerbation process resulting in verbal univerbs appearance. *The subject* of the study is a group of univerbal verbs formed according to the traditional model whose essence is as follows: the stem of a dependent component of a word combination is the one imitating a derivative stem; the independent component is synthesized in a univerbalization affix. The paper uses both descriptive and structural *approaches*. *The result* of the study reveals the relevance of grammatical characteristics of speech manifestations of the nominathemes of the specified type. *Conclusions.* Verbal univerbs as well as their corresponding verbal word combinations are the forms of an abstract lexical unit called nominatheme; the grammatical categories of aspect and transitivity of verbal univerbs depend directly on the specified analysis of nominathemes whose verbal manifestations they are; the grammatical relevance of doublets of each specific nominatheme is stipulated etymologically. *The practical application* of the results can be seen in improving such university courses as «Principles of Scientific Linguistic Research» and «Modern Russian Language. Morphemics and Word Formation».

Key words: derivation, word formation, motivation, nominatheme, nomination, word, word combination, verbal univerb, univerbation, univerbation model.

Статтю отримано 3.11.2016 р.

УДК 811.111'373.21'374.2:008(091)

МУЗЯ Евгений Михайлович,

кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой английского языка Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого; ул. Ленина, 20, г. Мелитополь, 72312, Украина; тел.: +38 067 7765552; e-mail: kletchatiy2002@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-5716-1513

ДЕНИСЕНКО Надежда Валерьевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры английской филологии и методики преподавания английского языка Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого; ул. Ленина, 20, г. Мелитополь, 72312, Украина; тел.: +38 097 2165504; e-mail: tisyaka@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-9457-8396

МИЛЬКО Наталья Евгеньевна,

ассистент кафедры английской филологии и методики преподавания английского языка Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого; ул. Ленина 20, г. Мелитополь, 72312, Украина; тел.: +38 097 2467969; e-mail: nataly_0304@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-5397-5296

КУЛЬТУРА В СЛОВАРЯХ: ИСТОРИЧЕСКИ ОБОСНОВАННЫЕ ТОПОНИМЫ В АНГЛИЙСКОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

Аннотация. Несмотря на факт включения топонимической лексики в словники общих толковых словарей английского языка, следует отметить, что данная лексика является специальной. Однако отбор данного пласта лексики должен опираться на определённые критерии, о которых мы можем судить лишь по топонимам, присутствующим в словниках словарей. *Цель* данного исследования — провести анализ информации содержащейся в топонимических дефинициях и выявить данные, на основе которых производится отбор топонимической лексики. *Объектом* исследования являются 9 общих толковых словарей английского языка. *Предметом* изучения являются информационные данные топонимических дефиниций. *Результаты* исследования позволяют предположить, что топонимическая лексика отбирается на основе информационного потенциала, сосредоточенного в семантике данного разряда имён собственных. Однако неизвестно, на основе какой именно информации о номинируемом объекте производится отбор топонимов. Проведя анализ дефиниций топонимов, отобранных способом сплошной выборки, выяснилось, что весь спектр информационных данных, заключающихся в топонимических дефинициях, довольно широк.

Практическая значимость работы заключается в детальном анализе информации заключенной в топонимических дефинициях общих толковых словарей английского языка с возможностью его дальнейшего применения в практической лексикографии.

Ключевые слова: топонимическая дефиниция, критерии отбора, теоретическая лексикография, топоним.

Постановка проблемы. Несмотря на факт включения топонимической лексики в словники общих толковых словарей английского языка, следует отметить, что данная лексика является специальной. Однако отбор данного пласта лексики должен опираться на определённые критерии, о которых мы можем судить лишь по топонимам, имеющимся в словниках словарей. Данный вопрос не имеет полноценного освещения в теоретической лексикографии, в предисловиях толковых словарей упомянутая проблема практически не раскрывается, поэтому рассматриваемый нами материал *актуален*. *Цель* статьи — проанализировать информацию, содержащуюся в топонимических дефинициях и выявить данные, на основе которых производится отбор топонимической лексики. *Объект* исследования — 9 общих толковых словарей английского языка. *Предмет* изучения — информационные данные топонимических дефиниций.

Целесообразно предположить, что топонимическая лексика отбирается на основе огромного информационного потенциала, сосредоточенного в семантике данного разряда имён собственных, что является немаловажным фактором в формировании широкого кругозора и эрудиции потребителя. Однако неизвестно, на основе какой именно информации о номинируемом объекте производится отбор топонимов.

Изложение основного материала. Проведя анализ дефиниций топонимов, отобранных способом сплошной выборки [1–9], выяснилось, что весь спектр информационных данных, заключающихся в топонимических дефинициях, довольно широк. Остановимся на некоторых из них.

Немалым количеством представлены названия, дефиниции которых содержат специфическую информацию, направленную на формирование эрудиции и кругозора. Так, CNED содержит следующие географические названия:

Parthia *n.* (Geog.) an ancient country corresponding to N. Iran whose people were the nation of warriors, skilled in horsemanship and archery.

Prussia *n.* (Geog.) formerly the leading state in Germany, and the recognized home of German militarism.

ОUD включает следующие топонимы:

Greenwich. A town on the south bank of the Thames adjoining London on the east, famous for its astronomical observatory and its hospital; used attrib.

Lapland. 1590. [*a. Sw. Lappland* ; see LAPP and LAND.] The most northerly position of the Scandinavian peninsula; formerly, the fabled home of witches and magicians, who had power to send winds and tempests.

Westminster. 1549. The name of the City of Westminster in London, the Abbey of St. Peter on the north bank of the Thames, the Palace which was superseded by the Houses of Parliament, the Hall used as a court of justice and for the assembly of divines held in 1643, or to St. Peter's College.

Топонимы аналогичного типа присутствуют и в RHD:

Falkland Islands, a self governing British colony also claimed by Argentina: site of war between two nations in 1982. 2000; 4618 sq. mi. (11,961 sq. km.) Also called Falklands. Spanish *Islas Malvinas*.

Tai wan, *n.* Wade-Giles, Pinyin. a Chinese island separated from the SE coast of China by Taiwan Strait; a possession of Japan 1895–1945; restored to China 1945; seat of the Republic of China since 1949. Cap.: Taipei. Also called Formosa.

Yal ta, *n.* a seaport in Crimea, the S Ukraine, in the SW Soviet Union in Europe, on the Black Sea.: wartime conference of Roosevelt, Churchill, and Stalin February 4–12, 1945. 83000.

В OERD и COED топонимы, имеющие своеобразные данные в дефиниции, представлены несколько больше. Так, OERD предлагает следующие названия:

Big Bend National Park a US national park in a bend of the Rio Grande; in the desert lands of southern Texas on the border with Mexico, in which were discovered, in 1975, fossil remains of the pterosaur.

Cabora Bassa a lake on the Zambezi river in Western Mozambique. Its waters are impounded by a dam and hydroelectric complex supplying power mainly to Maputo and South Africa.

Diego Garcia the largest island of the Chagos Archipelago in the middle of the Indian Ocean, site of a strategic Anglo-American naval base established in 1973.

Leamington Spa (official name Royal Leamington Spa) a town in central England, in Warwickshire, south-east of Birmingham, pop. (1981) 57,350. Noted for its saline springs, it was granted the status of royal spa after a visit by Queen Victoria in 1838.

Matmata a town in SE Tunisia, in the Matmata hills south of Gabes. In this region for many centuries the people have lived in underground dwellings hacked from the tufa.

COED:

Aberfan a village in South Wales where, in 1966, a slag heap collapsed, overwhelming houses and a school and killing 28 adults and 116 children.

Atilla Line

II the boundary separating Greek and Turkish-occupied Cyprus, named after the Attila Plan, a secret Turkish plan of 1964 to partition the country.

Avernus a lake near Naples in Italy, which fills the crater of an extinct volcano. It was described by Virgil and other Latin writers as the entrance to the underworld.

Bastille a fortress in Paris built in the 14th c. and used in the 17th–18th c. as a state prison. It became a symbol of despotism and its storming by the mob on 14 July 1789 marked the start of the French Revolution. [Middle English from Old French *bastille* fortress from Provençal *bastide* built]

Darien a sparsely populated province of E Panama. The name was formerly applied to the whole of the Isthmus of Panama. At the end of the 17th c. an unsuccessful attempt was made by Scottish settlers to establish a colony in the tropical wilderness of this region, with the aim of controlling trade between the Atlantic and Pacific Oceans.

Krakatoa a small volcanic island in Indonesia, lying between Java and Sumatra, scene of a great eruption in 1883 which destroyed most of the island.

Minas Basin a large inlet of the Bay of Fundy, extending into central Nova Scotia and connected to the bay via the Minas Channel. The Basin is known for its daily tides, measuring 15–16 m, among the highest in the world. [originally French *Bassin des Mines* Mines' Basin, after the discovery of copper on the north shore of Minas Channel]

Помимо данных названий, проведённый нами анализ позволяет выделить названия, содержащие данные не только поздней истории, но и данные истории древней. Так, обычные исторические данные присутствуют в дефинициях WNTCD:

Cumbrian, *a.* [L. Cumbria, Cumberland] pertaining to Cumbria, an early British kingdom, or to Cumberland, a county in the north of England, formerly a part of Cumbria.

RHD:

Rap pa han nock, *n.* a river flowing SE from N Virginia into the Chesapeake Bay; Civil War battle 1863. 185 mi. (300 km.) long.

А также COED:

Alhambra a fortified palace near Granada in Spain. Built between 1248 and 1354, it was the last stronghold of the Muslim kings of Granada and is an outstanding example of highly ornate Moorish architecture.

Bay of Pigs a bay on the SW coast of Cuba, scene of an unsuccessful attempt on 17 Apr. 1961 by US-backed Cuban exiles to invade the country and overthrow the regime of Fidel Castro. The newly inaugurated President Kennedy refused the expected US air support, and the operation was a fiasco, resulting in a rise in Castro's prestige and power.

Belsen a village in NW Germany, site of a Nazi concentration camp (Bergen-Belsen) during the Second World War.

Hiroshima, a city on the south coast of the island of Honshu, W Japan, capital of Chugoku region; pop. (1995) 1,108,868. It was the target of the first atomic bomb, which was dropped by the US on 6 Aug, 1945 and resulted in the deaths of about one-third of the city's population of 300,000. Together with a second attack, on Nagasaki three days later, this led to Japan's surrender and the end of the Second World War.

Iwo Jima a small volcanic island, the largest of the Volcano Islands in the W Pacific, 1 222 km (760 miles) south of Tokyo. During the Second World War it was the heavily fortified site of a Japanese air base, and its attack and capture in 1944–5 was one of the severest US campaigns. It was returned to Japan in 1968.

Nagasaki a city and port in SW Japan, on the west coast of Kyushu island; pop. (1995) 438,724. It was the target of the second atomic bomb, dropped by the US on 9 Aug. 1945, which resulted in the deaths of about 75,000 people and devastated one-third of the city.

Nuremberg a city in S Germany, in Bavaria; pop. (est. 1995) 495,845. In the 1930s the Nazi Party congresses and the annual Nazi Party rallies were held there and in 1945–6 it was the scene of the Nuremberg war trials, in which Nazi war criminals were tried by international military tribunal.

Pearl Harbor a harbour on the island of Oahu, in Hawaii, the site of a major American naval base, where a surprise attack on 7 Dec. 1941 by Japanese carrier-borne aircraft inflicted heavy damage and brought the US into the Second World War. [translation of Hawaiian *Wai Momi*, lit. 'pearl waters']

Топонимы, содержащие данные древней истории, также вызывают немалый интерес. Так, в ОУД имеются:

Troy. 1520. Name of an ancient city in Asia Minor, besieged and taken by the Greeks.

RHD содержит

Eb la, *n.* an ancient city whose remains are located near Aleppo in present day Syria, the site of the discovery in 1974–75 cuneiform tablets documenting a thriving culture of the third millennium. В. С.

Данные древней истории в ОЕРД представлены в дефинициях

Ancona a port on the Adriatic coast of central Italy, capital of Marche region; pop. (1990) 10340. It was founded by Greek from Syracuse about 390 В. С.

Bactria an ancient city in central Asia, corresponding to the northern part of modern Afghanistan. Traditionally the home of Zoroaster, it was the seat of a powerful Indo-Greek kingdom in the 3rd and 2nd centuries В. С.

Edinburg the capital of Scotland, lying on the southern shore of the Firth of Forth; pop. (1991) 421,200. The city grew up round the 11th century castle built by Malcolm III on a rocky ridge which dominates the landscape. Since 1947 it has hosted the Edinburg Festival.

Gansu (also Kansu / |) a province of NW central China, between Mongolia and Tibet; capital Lanzhou. This narrow, mountainous province, traversed by the valleys of the upper Yellow River, forms a corridor through which passed, in ancient times, the trade route to the west known as the Silk Road.

Taeegu a city in SE South Korea; pop. (1990) 2,228,830. Nearby is the Haeinsa temple, established in AD 802, which contains 80000 wooden printing-blocks dating from the 13th century, engraved with compilations of Buddhism scriptures.

Varna a port and resort in eastern Bulgaria, on the western shores of the Black Sea; pop. (1990) 320,640. It was established by Greeks in 585 BC as Odessos, and developed by the Romans as a spa.

И в СОЕД древняя история отражена в следующих дефинициях топонимов

Old Sarum a hill in S England 3 km (2 miles) north of Salisbury the site of an ancient Iron Age settlement and hill fort and subsequently a Norman cathedral town, deserted in the 13th c.

Rubicon a stream in NE Italy which marked the ancient boundary between Italy and Cisalpine Gaul. By taking his army across it into Italy in 49 BC, Julius Caesar broke the law forbidding a

general to lead an army out of his province, and so committed himself to war against the Senate. Thus to 'cross the Rubicon' is to commit oneself irrevocably to a course of action.

Scythia an ancient region of SE Europe and Asia. The Scythian Empire, which existed between the 8th and 2nd c. BC, was centred on the northern shores of the Black Sea and extended from S Russia to the northern borders of Persia.

Teotihuacan the largest city of pre-Columbian America, situated about 40 km (25 miles) northeast of Mexico City. Built c.300 BC, it reached its zenith ADc.300–600, when it was the centre of an influential culture which spread throughout Meso-America. By 650 it was declining as a major power, and it was sacked by the invading Toltecs c. 900. Among its monuments are palatial buildings, plazas, and temples, including the Pyramids of the Sun and the Moon and the temple of Quetzalcoatl.

Tintagel a village on the coast of N Cornwall, SW England. Nearby are the ruins of Tintagel Castle, the legendary birthplace of King Arthur and a stronghold of the Earls of Cornwall from the 12th to the 15th c.

Vesuvius an active volcano near Naples, in S Italy, 1 277 m (4,190 ft.) high. It violently erupted in AD 79, burying the towns of Pompeii and Herculaneum.

В проанализированных словарях присутствуют также названия, дефиниции которых содержат культурные данные. Так, в WNTCD имеются следующие названия:

Al ex andri an, a. 1. ...2. of Alexandria, Egypt, or the late Hellenic culture that flourished there.

Greenwich Village (grenich), a section of New York City, on the lower west side of Manhattan, noted as a center for artists, authors, etc.: formerly a village on Manhattan Island.

OERD включает

Bali a mountainous island of Indonesia, to the east of Java; chief city, Denpasar; pop. (est. 1989) 2,782,040. It's noted for its beauty and the richness of its culture.

В COED присутствуют

Ajanta Caves a series of caves in the state of Maharashtra, south central India, containing Buddhist frescoes and sculptures dating from the 1st c. BC to the 7th c. AD.

Avalon 1 (in Arthurian legend) the place to which Arthur was conveyed after death. 2 (in Welsh mythology) the kingdom of the dead.

Названия-историзмы также находят своё отражение в общих толковых словарях. Так W3 включает следующие названия:

mo lo tov adj, usu cap [Molotov, former name (1940–58) of Perm, city near the Ural mountains U. S. S. R.]: of or from the city of Molotov, of the kind or style prevalent in Molotov. **PERM. sta linsk** adj, usu cap [fr. Stalinsk, former name of Novokuznetsk, city city in southern U. S. S. R. in Asia] of or from the city of Stalinsk: of the kind or style prevalent in Stalinsk.

В COED присутствует

Abakan an industrial city in south central Russia, capital of the republic of Khakassia; pop. (est. 1995) 161,000. It was known as Ustabakanskoe until 1931.

Огромный интерес вызывают топонимические дефиниции, содержащие научные и научно-технические данные. OUD включает

Kimmeridge. 1832. A village on the Dorsetshire coast, where extensive beds of the upper Oolite developed.

В OERD и COED также присутствуют соответствующие названия:

OERD

Palo Alto a city in western California, south of San Francisco; pop. (1990) 55,900. It is the noted centre for electronics and computer technology, and the site of Stanford University.

COED

Los Alamos a town in N New Mexico; pop. (1990) 11,450. It has been a centre for nuclear research since the 1940s, when it was the site of the development of the first atomic and hydrogen bombs.

Как видно, все примеры содержат информацию, вызывающую интерес у многих слоёв общества. Однако не представляется возможным выделить какой либо определённый фактор, на основе которого производится отбор названий, ибо имеют место топонимические дефиниции, включающие не только какой-либо один вид информации. Например:

COED

Arnhem a city in the E Netherlands, situated on the Rhine River near its junction with the IJssel, capital of the province of Gelderland; pop. (est. 1995) 134,499. During the Second World War, in Sept 1944 British airborne troops made a landing on nearby moorland but were eventually overwhelmed by German forces before the advancing Allied army could cross the Rhine to link up with them.

Как видно, данная дефиниция содержит как исторические данные, так и дополнительную информацию о них.

Выводы. Проведённый нами анализ показал, что в настоящий момент дефиниции топонимов содержат внушительное количество информации, формирующей кругозор потребителя, однако определить, на основе каких именно данных производится отбор самих топонимов, на сегодняшний день не представляется возможным.

Литература

1. *Collins New English Dictionary : A new dictionary of the living language* / Ed. by Collins. — London; Glasgow: Collins, 1970. — 1263 p. (CNED)
2. *Longman Dictionary of Contemporary English*. — 3rd ed. — Harlow (Essex) : Longman, 1995. — 1668 p. (LDCE)
3. *Oxford Universal Dictionary* / Ed. by C. T. Onions. — Oxford : Clarendon Press, 1955. — 2515 p. (OUD)
4. *The Canadian Oxford English Dictionary* / Ed. by Katherine Barber. — Don Mills : Oxford University Press, 2001. — 1710 p. (COED)
5. *The Oxford English Dictionary* / Ed. by J. H. H. Murray /a.o./. — Oxford : Clarendon press, 1933. — Vol. 1–12. (OED)
6. *The Oxford English Reference Dictionary* / Ed. by Judy Pearsal and Bill Trumble. — 2nd ed. — Oxford, New York : Oxford University press, 1996. — 1786 p. (OERD)
7. *The Random House Dictionary of the English Language*. — 2nd ed. — New York : Random House, 1987. — 2478 p. (RHD)
8. *Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language* / Ed. by Jean L. McKechnie. — 2nd ed. — New York : Collins & World, 1978. — 2129 p. (WNTCD)
9. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language* / Ed. by Ph. Gove. — Springfield, (Mass.) : Merriam–Webster, 1981. — 2662 p. (WTNID)

References

1. *Collins New English Dictionary : A new dictionary of the living language* (1970), Collins, London & Glasgow, 1263 p. (CNED)
2. *Longman Dictionary of Contemporary English* (1995), 3rd ed., Longman, Harlow (Essex), 1668 p. (LDCE)
3. *Oxford Universal Dictionary* (1955), ed. by C. T. Onions, Clarendon Press, Oxford, 2515 p. (OUD)
4. *The Canadian Oxford English Dictionary* (2001), ed. by Katherine Barber, Oxford University Press, Don Mills, 1710 p. (COED)
5. *The Oxford English Dictionary* (1933), ed. by J. H. H. Murray /a. o./, Clarendon press, Oxford, Vol. 1–12. (OED)
6. *The Oxford English Reference Dictionary* (1996), ed. by Judy Pearsal & Bill Trumble, 2nd ed., Oxford university press, Oxford, N. Y., 1786 p. (OERD)
7. *The Random House Dictionary of the English Language* (1987), 2nd ed., Random House, N. Y., 2478 p. (RHD)
8. *Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language* (1978), ed. by Jean L. McKechnie, 2nd ed., Collins & World, N. Y., 2129 p. (WNTCD)
9. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language* (1981), ed. by Ph. Gove, Merriam–Webster, Springfield, (Mass.), 2662 p. (WTNID)

МУЗЯ Євген Михайлович,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; вул. Леніна 20, м. Мелітополь, 72312, Україна; тел.: +38 067 7765552; e-mail: kletchatiy2002@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-5716-1513

ДЕНИСЕНКО Надія Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та методики викладання англійської мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна; тел.: +38 097 2165504; e-mail: tisyaka@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-9457-8396

МІЛЬКО Наталя Євгенівна,

асистент кафедри англійської філології та методики викладання англійської мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна; тел.: +38 097 2467969; e-mail: nataly_0304@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-5397-5296

КУЛЬТУРА У СЛОВНИКАХ: ІСТОРИЧНО ОБҐРУНТОВАНІ ТОПОНІМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Анотація. Незважаючи на факт включення топонімічної лексики до загальних тлумачних словників англійської мови, слід зазначити, що ця лексика є спеціальною. Однак відбір цього шару лексики має спиратися на певні критерії, про які ми можемо судити лише за топонімами, що є у словниках. **Мета** цього дослідження — провести аналіз інформації, що міститься в топонімічних дефініціях, і виявити дані, на основі яких проводиться відбір топонімічної лексики. **Об'єктом** дослідження є 9 загальних тлумачних словників англійської мови. **Предметом** вивчення є інформаційні дані топонімічних дефініцій. **Результати** дослідження дозволяють припустити, що топонімічна лексика відбирається на основі інформаційного потенціалу, зосередженого в семантиці розряду власних назв. Однак невідомо, на основі якої саме інформації про об'єкт, що номінується, відбираються топоніми. Проаналізувавши дефініції топонімів, відібраних способом суцільної вибірки, з'ясувалося, що весь спектр інформаційних даних, які охоплюють топонімічні дефініції, досить широкий. **Практична значимість** роботи полягає в детальному аналізі інформації, укладеної в топонімічних дефініціях загальних тлумачних словників англійської мови з можливістю його подальшого застосування у практичній лексикографії.

Ключові слова: топонімічна дефініція, критерії відбору, теоретична лексикографія, топонім.

Eugene M. MUZYA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, the Head of the English Language Chair, Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University; 20, Lenin st., Melitopol, 72312, Ukraine; tel.: +38 067 7765552; e-mail: kletchatiy2002@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-5716-1513

Nadiia V. DENYSENKO,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the English Philology and English Teaching Methodology Department, Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University; 20, Lenin st., Melitopol, 72312, Ukraine; tel.: +38 097 2467969; e-mail: tisyaka@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-9457-8396

Natalia E. MILKO,

Assistant of the English Philology and English Teaching Methodology Department, Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University; 20, Lenin st., Melitopol, 72312, Ukraine; tel.: +38 097 2467969; e-mail: nataly_0304@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-5397-5296

CULTURE IN THE DICTIONARIES: HISTORICALLY BASED TOPONYMS IN ENGLISH LEXICOGRAPHY

Summary. Despite the fact of toponymic lexicon inclusion in the body of general dictionaries of the English language, it should be noted that this is a special lexis. However, the selection of the given lexicon should be based on certain criteria, which we can judge only by toponyms which are present in the bodies of dictionaries. The given problem has no full coverage either in lexicography or in the preface of explanatory dictionary where the problem mentioned is not disclosed, which shows the **relevance** of this study. **The purpose** is to analyze the information which the toponymic definitions contain and to identify the data on which the selection of toponymic lexicon is based. **The objects** of the study are 9 general explanatory dictionaries of the English language. **The subject** of this study is the informative data of toponymic definitions. **The results** of the study suggest that the toponymic lexis is selected on the basis of an enormous information potential, which is concentrated in the semantics of a given category of proper names, which is an important factor in the formation of a user's broad outlook and erudition. However, it is not known, grounding on what kind of information about the nominated object the names are chosen. After analyzing the definitions of place names, chosen by consecutive selection, it became clear that the whole range of information data, consisting in toponymic definitions, is quite wide. However, it is not possible at present to determine what kind of data serve as the main factors for choosing place names. **The practical**

significance of the work consists in a detailed analysis of the information which the toponymic definitions contain in a general explanatory dictionary of the English language with a possibility of its further application in practical lexicography.

Key words: toponymic definition, selection criteria, theoretical lexicography, place name.

Статью отримано 29.09.2016 р.

УДК [811.161.1+811.512.1]:373.45/.74:82-84

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, зав. кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: e.stepanov@onu.edu.ua;
ORCID ID: 0000-0002-5441-9822; SPIN-код 8665-0882

РУССКИЕ ПАРЕМИИ С ТЮРКИЗМАМИ БЫТОВОГО ДИСКУРСА: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация. *Цель* данной статьи — установить причины использования тюркизмов и степень их освоенности в русских народных пословицах и поговорках. *Предметом* изучения являются лингвистические и экстралингвистические механизмы освоения и функционирования тюркизмов в русском паремиконе. Основной *метод* исследования — историко-описательный. Используются также элементы социолингвистического метода, лингвокультурологический, фразеологический, семантический, этимологический анализ изучаемого материала. В *результате* анализа более 100 пословиц и поговорок бытового дискурса, содержащих тюркизмы, установлено, что русские паремии создаются на основе определённых прецедентных сценариев. Обычно в паремиях используют исконную лексику. Тюркизмы же называют, как правило, ключевые детали высказываний. В работе сделан *вывод* о том, что наличие тюркизмов в русских паремиях свидетельствует о завершении процесса аккультурации этих заимствований в русском коммуникативном пространстве. Данный процесс сопровождается их грамматическим и семантическим освоением в обыденной речи, что определяется устойчивой дистрибуцией этих слов наравне с исконными словами тематических и лексико-семантических групп бытового дискурса. Паремия с тюркизмом обычно входит в синонимический ряд, образуя систему бытовых сценариев, которые сводятся к ситуации, отражающей определённый фрагмент природы человеческих отношений. *Практическая ценность* работы заключается в использовании её результатов для совершенствования концепции славянско-тюркского языкового и культурного взаимодействия.

Ключевые слова: пословицы и поговорки, русский паремикон, тюркизм, бытовой дискурс, аккультурация, дистрибуция, грамматическое и семантическое освоение слова.

Постановка проблемы. Одной из наиболее исследуемых в современных науках об обществе является проблема мультикультурности. Экономические и политические процессы нашего времени, научные достижения, сближающие народы с разными представлениями о традиционных ценностях и привычками, с разной историей и культурой, говорящие на разных языках, на повестку дня выдвигают задачи по изучению глобализационных процессов. Однако данные процессы не являются чем-то новым в диалектическом развитии общества. Подобные процессы уже происходили на разных этапах истории в разных регионах мира. И обычно это приводило к созданию тех или иных государственных образований с разным культурно-историческим и языковым составом населения. Таковыми были Вавилонское царство, Урарту, Китай, Индия, Византийская, Римская, Османская, Британская, Российская, Австро-Венгерская империи, Соединённые Штаты Америки, Третий Рейх, Европейский Союз и под. Глобализационным явлениям даются оценки разного рода: от весьма положительных до резко отрицательных. Обычно при этом учитывается степень естественности таких процессов, цели и средства достижения результатов субъектами, отсутствие или наличие с их стороны насильственных действий. Однако любое глобализационное явление сопровождается процессом аккультурации его участников. В настоящее время аккультурацией называют процесс «взаимодействия культур, в ходе которого происходит их изменение, усвоение ими новых элементов, образование в результате смешения различных культурных традиций принципиально нового культурного синтеза» [1]. Свидетельством процессов аккультурации в разные эпохи являются не только материальные артефакты, но и основное средство коммуникации народа — его язык, сохраняющий следы таких процессов. Дольше всего культурная память сохраняется в паремиях и фразеологизмах, поскольку эти единицы возникают в результате функционирования в речевом пространстве ярких и хорошо понятных коммуникантам сценариев, порождающих прецедентные имена, высказывания, тексты.

При знакомстве же с артефактами и традициями чужих культур такие сценарии неизбежны, а поэтому неизбежным является проникновение в поговорки и фразеологические единицы лексических заимствований, обозначающих инокультурные понятия.

Связь с предыдущими исследованиями. Заметный след процессов аккультурации славянских и тюркских народов, обусловленной разного рода взаимодействием между столетиями соседствовавших племён и народов, имеется как в славянских, так и тюркских языках и культурах. Этой проблеме посвящён не один десяток авторитетных монографических исследований культурологов и лингвистов, сотни статей, среди которых работы Н. А. Баскакова [3; 4], С. Б. Веселовского [6], Л. Н. Гумилёва [7], А. К. Каиржанова [12, с. 158–298; 13; 14], Г. Н. Каримуллиной [16], А. М. Эмировой [28] и многих других исследователей.

Составление сборников русских пословиц и поговорок берёт своё начало ещё в XVII веке. Наиболее полным их собранием в середине XIX в. стал трёхтомник В. И. Даля, изданный впервые в 1862 году [8]. Известными собирателями пословиц и поговорок в конце XIX—начале XX в. были П. Симони [24], И. И. Иллюстров [11], И. Е. Тимошенко [25] и др. В современном русском языкознании наиболее полным считается «Словарь русских пословиц и поговорок», составленный В. П. Жуковым [10]. Известны современные сборники, словари и энциклопедии русских пословиц, поговорок, крылатых выражений и других паремий Н. В. Уварова, В. Г. Мельникова, Н. Фоминой, В. Аникина, Е. Берсеневой и др. Имеются работы, посвящённые методическим вопросам изучения русских паремий как носителями русского языка, так и иностранцами.

Некоторые достижения у лингвистов имеются в области изучения теории паремий. Авторитетными в современной русской паремиологии признаются работы Г. Л. Пермякова, С. Д. Мастепанова, М. И. Шахновича [напр.: 20; 27]. Разным аспектам научного изучения паремий посвящён ряд работ А. В. Кунина, Е. И. Селиверстовой, В. М. Мокиенко, Т. А. Наймушиной, Ю. Г. Завалишиной, Ю. С. Коноваловой, М. В. Порхомовского, М. К. Рахимбековой, Ф. Х. Тарасовой, З. А. Биктагировой, А. Ю. Белецкой и многих других исследователей [напр.: 5; 18; 19; 22].

Постановка исследовательских задач. Несмотря на достаточно успешное развитие русской паремиологии, в центре внимания постоянно находятся вопросы происхождения, функционирования, семантической и структурной трансформации, межкультурного и межъязыкового соответствия русских пословиц и поговорок. Диахронических исследований межкультурных и межъязыковых заимствований в русском паремиологическом пространстве крайне мало. Следовательно, исследование данного вопроса актуально для современной русистики. Цель данной работы — попытаться установить с помощью лингвокультурологического, фразеологического, семантического, этимологического анализа выбранных нами из словарей функционирующих в русском бытовом дискурсе паремий, содержащих тюркизмы, причины такой гибридизации и степень освоенности иноязычных слов в данных единицах. Основной метод данного лингвистического исследования — описательно-исторический. Используются также элементы социолингвистического метода.

Таким образом, объектом изучения являются русские пословицы и поговорки, содержащие лексические тюркизмы; предметом изучения — лингвистические и экстралингвистические механизмы их освоения и функционирования в русской речи.

Изложение основного материала. В исследовании мы исходим из того, что *пословица* — это краткое, устойчивое в речевом обиходе, ритмически организованное изречение назидательного характера, в котором зафиксирован многовековой опыт народа. Пословицы имеют форму законченных простых или сложных предложений (напр.: *Алмаз и в грязи виден. Где хозяин ходит, там земля хлеб родит*). Пословица выражает суждение, обладает буквальным и переносным смыслом (*Баба на базар три года серчала, а базар про то и не знал. Лиса в капкан дважды не попадает*) или только переносным (*Этот сарафан давно по ниткам разобран. Не до песен: кадык тесен. Немой караул закричал, безногий на пожар побежал*) и легко противопоставляется свободному предложению такого же лексического состава. Пословицам свойственна вариативность (напр.: *С казной не тянись, своим поступишь! / С казною судиться — своим поступишь*), они вступают в синонимические отношения (*Бояться саранча — хлеба не есть / Волков бояться — в лес не ходить*). *Поговорка* — краткое изречение, нередко назидательного характера, имеющее, в отличие от пословицы, только буквальный план и грамматически представляющее собой законченное предложение. Например: *Богатырь умрёт, имя его останется. Займы — та же кабала. Под ветром гнётся камыш, а не камень. Деньги счёт лобят. Лежачий товар не кормит*. Основной признак, отличающий паремии от идиом, — дидактичность пословицы и поговорки и необязательность этого признака у идиомы. Однако и паремии, и идиомы являются средствами повышения экспрессивности текста, выражающими оценку предмета речи, характеризующими ситуацию, указывающими на эмоциональное и/или прагматическое отношение к тому или иному факту, явлению, объекту, действию, процессу, состоянию, признаку.

Следует отметить, что паремии всех народов мира передают одни и те же типовые ситуации, имеют сходное логическое содержание, различаясь лишь образами (детальными реалиями), с помощью которых передаётся логическое содержание. Наше исследование показывает, что русские паремии при передаче той или иной ситуации обычно используют исконную лексику. Заимствования же называют, как правило, детали, без которых непонятно содержание высказываний.

Тюркские языки на землях славян известны давно. Ещё в дотатарский период в процессе аккультурации тюркских и славянских народов в русский язык проникали и осваивались тюркские слова. Первые письменные упоминания о поселении торков на Руси относятся к 1080 г., а в 1097 г. упоминается также о поселениях на Руси берендеев и печенегов. В лексике древнерусских текстов, в том числе в «Слове о полку Игореве», представлены тюркские элементы (*яруга* — 'овраг, ущелье'; *япончица* — уменьшительное от *японча* — 'дождевой плащ' (*епанча*); *кощей* — 'раб, пленник, слуга' и ряд других). В рукописях сохраняются данные как о мирных, так и о враждебных отношениях между русскими и тюркоязычными народами.

Хронологически выделяются тюркизмы, унаследованные из праславянского языка (*чекан, баран, товар, болван, хомут* и др.); заимствования домонгольского периода (*боярин, шатёр, богатырь, ватага, жемчуг, кумыс, лошак, орда, ковёр* и др.), среди которых особую группу составляют несколько булгаризмов, вошедших в древнерусский язык через старославянский: *бисер, ковчег, кумир, сан, чертог* и др.; древнерусские заимствования из тюркских языков периода Золотой Орды; заимствования XVI–XVII веков; заимствования XVIII–XX веков. В домонгольский период русичи развивали отношения с тюркоязычными половцами, булгарами, хазарами [12, с. 283–292], кыпчаками, печенегами. Так, «Повесть временных лет» под 859 годом сообщает, что хазары получали дань с ряда славянских племён: полян, северян, вятичей. Через тюркские языки проникали также некоторые арабские и персидские слова бытового дискурса, напр.: *арбуз, базар, бахча, изъян, лафа, сарай* и др. [21, с. 98]. Большинство тюркизмов употребляется в бытовом и торговом дискурсах русского языка. Лексемы тематических групп «одежда, обувь и украшения» (*армяк, бахрома, башлык, башмак, бешикет, бисер, каблуки, карман, клобук, папаха, парча, сарафан, тулуп, тюбетейка, чулок* и др.); «подворье» и «домашняя утварь» (*каланча, кирпич, лачуга, очаг, сундук, утюг, чемодан, чулан* и др.), «питание» (*алыча, баклажан, лапша, сазан, шашлык* и др.), «коневодство» (*аркан, буланый, каурый, лошадь, табун, чабан, чалый* и др.), «сельское хозяйство» (*амбар, саранча* и др.), «экономика и финансы» (*алтын, барыш, безмен, вьюк, деньга, казна, чугун, ярлык* и др.) проникали в русский язык в результате процессов культурного и языкового взаимодействия с носителями тюркских языков. Их наличие и активное использование в русском языке, в том числе в народных пословицах и поговорках, свидетельствует о долговременном тесном взаимодействии русичей и тюрков, их языков, обычаев, нравов, культур в эпоху Киевской Руси, монголо-татарского ига, Московской Руси. За последнее тысячелетие русский и тюркские языки и народы развивались в схожих социально-политических и хозяйственно-экономических условиях, входили в состав одних и тех же государственных образований (Золотая Орда, Казанское ханство, Российская империя, СССР, Российская Федерация).

Близость целого ряда традиций повседневной жизни, быта всегда воспринимается как высокая степень культурного взаимовлияния народов. В связи с наличием влияния в быту аккультурация достигает средней, «ядерной», центральной зоны формирования жизненного уклада народов как области «устоявшегося, привычного и понятного, «своего»; это обжитое, окультуренное пространство — пространство жизни людей» [15, с. 66]. «Повседневность представляет собой важный и неотъемлемый план жизни каждого человека, включает сферу привычного, близкого, родного — всего, что «укореняет» человека в бытии» [15, с. 64]. Именно такие обстоятельства предопределяют интенсивное взаимовлияние русского и тюркских языков в разных сферах общественной жизни.

Паремии со словом АРШИН. *Аршин* заимствовано из турецкого языка в XVI веке, будучи там, в свою очередь, заимствованием из персидского. М. Фасмер указывает на первое упоминание об *аршине* в Домострое, указывая на наличие этого слова в большинстве тюркских языков [26]. В словаре В. И. Даля *аршин* толкуется как монголо-татарская погонная мера, равная четырём четвертям (пядям), по четыре вершка (верха пальца); трети сажени; длине всей руки от плеча; вольному шагу человека; 21/3 русского или английского фута; 0,7112 метра [9].

На свой аршин мерить — «судить о ком-либо или о чём-либо односторонне, со своей личной точки зрения». За основу взята ситуация обмана покупателей, при которой торговец умышленно укорачивал аршинную деревянную линейку или заменяющую её палочку, тесьму при продаже тканей и других товаров, измеряемых в длину.

Ходить, словно (будто, точно) аршин проглотил — «ходить, держа туловище неестественно ровно».

Аршин на кафтан, два на заплаты — о ситуации, при которой починка, ремонт, обслуживание изделия обходятся дороже, чем покупка нового.

Ты на безмен, а он с аршином — о глупом, бестолковом человеке. За основу взята ситуация, при которой товар, вместо его веса, учитывают по длине, объёму или другим способом. Например, до изобретения промышленных весов сыпучие товары в портах измеряли четвертями (большими бочками), которые, с целью обвеса (уменьшения реально проданного товара), торговцы стремились уменьшить в объёме, прибавляя или приклеивая к дну изнутри дополнительный слой досок.

Аршин на сукно, кувшин на вино — «всё имеет своё назначение». За основу взята торговая сфера, в которой каждый товар, в зависимости от свойств, измеряется тем или иным способом.

Аршин не сукно, кувшин не вино — «главное в жизни — не форма, а наполнение этой формы реальным содержанием». Эту пословицу можно толковать синонимичной ей пословицей *словами сыт не будешь*. В основе данных паремий лежат реальные ситуации, в которых ощущается нехватка или отсутствие жизненно важных для человека ценностей: одежды и питья (еды) — при наличии их внешних атрибутов.

На аршин борода, да ума на пядь — о немолодом мужчине, который по возрасту должен быть умным, опытным, мудрым, а на деле оказывается глупым, несмышлёным. *Старичок с кувшином, борода с аршином* — о низкорослом старике с непропорционально длинной бородой.

Паремий со словом КАМЫШ. В Словаре Фасмера появление в русском языке слова *камыш* связано с заимствованием из целого ряда тюркских языков: турецкого, кыпчакского, крымско-татарского, азербайджанского, татарского. *Камыш* издавна использовался русскими как утеплитель, строительный материал, материал для разжигания печи или костра. До XVIII века, когда это слово, заимствованное из тюркских языков, стало использоваться в русских текстах [26], для обозначения этого растения русские употребляли слова *очерет, осока, тростник*. Первое из них активно используется сегодня в украинском языке и некоторых русских диалектах, второе иногда употребляется в значении «камыш», третье ошибочно используется носителями русского языка как синоним тюркизма *камыш*, хотя это разные растения: тростник — семейства злаковых, а камыш — осоковых.

Где камыш, там и утки — пословица построена по продуктивной для русских паремий модели сложноподчинённого предложения и имеет целый ряд синонимов: *где двор, там и забор; где жизнь, там и поэзия; где закон, там и страх; где зёрна, там и голуби*. Эта паремия определяет ряд ситуаций, при которых возникшие стихийно или созданные человеком условия вызывают коррелирующие с этими условиями действия, привлекают тех, кто этими условиями хочет воспользоваться и под. Эта паремия нередко используется в современной речи представителями правоохранительных органов.

Под ветром гнётся камыш, а не камень — о людях с неустойчивой (*камыш*) и устойчивой (*камень*) жизненной, политической, профессиональной позицией, соответственно, не имеющих или имеющих свою точку зрения на проблему; о слабом, продажном (*камыш*) и сильном, неподкупном (*камень*) человеке; о человеке, который боится трудностей и любой ценой их избегает (*камыш*), и, соответственно, о том, кто не боится трудностей и достойно их переносит (*камень*). В основе лежит ситуация обыденной сферы: даже стоящий плотной стеной *камыш* гнётся от ветра, а камень непреклонен, даже если он стоит отдельно.

Озеро не бывает без камыша, а душа — без тоски. Во многих словарях эта пословица дана с пометой, указывающей на заимствование из башкирского языка. Таким образом, в русском паремиконе она является полной калькой, хотя русские воспринимают эту пословицу как исконную. Это свидетельствует об универсальном характере подмеченных в ней свойств природы и человека.

Камыш, накошенный за тысячу дней, сгорает в один. В словарях эта паремия характеризуется как японская. Следовательно, в русский паремикон она вошла в период активного использования литературным языком тюркизма *камыш*, после XVIII века, и употребляется в ситуациях, в которых быстрые, лёгкие и/или необдуманные процессы разрушения создают угрозу результатам длительных и трудных процессов созидания. Синонимами этой паремии могут служить паремии типа *Ломать — не строить; Чтобы сломать, много ума не надо; Разрушить дружбу легче, чем её завоевать; Заработать миллион трудней, чем его потратить; Заслужить доверие — годы, потерять — одно мгновение; Создать семью трудней, чем её разрушить*.

Паремий со словом КАФТАН. *Кафтан* — верхнее, долгополое мужское платье разного покроя с косым воротом, также *чапан, сермяга, суконник, армяк*. В «Этимологическом словаре русского языка» М. Фасмера указано, что слово *кафтан* в русском языке впервые зафиксировано у Афанасия Никитина (XV век) в формах *кавтанъ, кофтанъ*. Слово *kaftan* в том же значении фиксируется в чешском и польском. Автор предполагает, что в русский язык это слово заимствовано из турецкого, азербайджанского или крымско-татарского. Однако в тюркские языки оно пришло из персидского, а через арабский язык распространилось в Западной Европе [26].

Те же кафтаны, да не те карманы. Эта пословица с двумя тюркизмами бытового дискурса передаёт идею о том, что в жизни важна каждая мелочь. Синонимами являются такие

паремии: *Не украд, а без спросу взял; Тот же блин, да на блюде; Не выстрижено, так выщипано; Не всё едино: что хлеб, что мякина; На одном вече, да не одни речи; Та же опара, да другой кисель; И дурак на дурака не приходится; И на дереве лист на лист не приходится; И одной матки детки, да не равны; Из одной клетки, да не равны детки; И из одной печи, да не одни калачи; Не всё топор, что рубит* и другие. Идея разнообразия природы, общества, артефактов реализуется в русском паремиконе на основе множества различных прецедентных сценариев. В основе анализируемой нами пословицы — способность портного разнообразить вид кафтанов при их одинаковом покрое за счёт изменения формы карманов.

И кафтан греет, когда шубы нет. Пословица отражает ситуацию, при которой человек ценит малое, то, что имеет, когда он ограничен в своих материальных и/или физических возможностях. Использована обыденная ситуация, часто возникающая в условиях российского климата: не каждый человек может купить шубу, которая в народном сознании стала стереотипом дорогой и самой тёплой одежды, поэтому в холодную погоду многие надевают одежду подешевле, которая тоже греет. Для создания паремий, оказавшихся синонимами анализируемой пословицы, в бытовом дискурсе используются разнообразные сценарии, например, сценарий плотницкого мастерства: *И клин тесать — мастерство казать*; сценарий бедных рыбных угодий: *На безрыбье и рак — рыба*.

Хоть кафтан и сер, а ум не чёрт съел. Рад Елифан, что нажил серый кафтан. Цвет кафтана мог указывать на социальный и материальный статус его владельца. Серое сукно было дешевле, практичнее при использовании, а грело так же, как и сукно другого цвета. Поэтому серые кафтаны носили небогатые люди. Признаком щегольства считались синий и жёлтый кафтаны, в связи с чем возникли пословицы *Пуст карман, да синь кафтан. Золотой кафтан охотнику, а золотой карман работнику*.

В драке богатый лицо бережёт, а убогий — кафтан. Пословица отражает обыденный сценарий заботы человека с хорошим достатком в опасной для жизни ситуации, в первую очередь, о своём здоровье и здоровье близких. Бедняк же в этой ситуации, как правило, заботится не о жизни и здоровье, а о спасении своих материальных ценностей, которые ему, в отличие от богача, тяжело достаются.

Пошёл в суд в кафтане, а вышел нагишом. В основе данной паремии — традиционная для Руси алчность адвокатов и судей.

В пашне огрехи, а на кафтане прорехи. Синонимы этой пословицы: *Как потопаеть, так и полопаеть; Посеяно с лукошко, так и выросло немножко*; а также известный лозунг строителей коммунизма: *Кто не работает — тот не ест*. Анализируемая паремия фиксирует основную причину бедности людей — их плохой, некачественный труд. В ней соединены главные потребительские сферы русских: питание и одежда.

Имеются и другие паремии со словом *кафтан*: *Худая слава, что без кафтана Сава; Видит и кривой, на ком кафтан чужой* и ряд других.

Паремии со словом УТЮГ. В этимологических словарях слово *утюг* квалифицируется как тюркизм [26; 17]. Н. А. Баскаков считает это слово заимствованным тюрками из китайского *ütük, ütük* [2]. Однако это мнение представляется нам ошибочным. Во многих тюркских языках (турецком, азербайджанском, крымско-татарском) присутствует глагольная основа *ütü-, ütüle-* — «гладить». Словообразовательный аффикс *-k-*, присоединённый к глагольной основе, придал ей значение существительного. Этот способ словопроизводства достаточно распространён в тюркских языках: *yat-* — «лежать», *yataq* — «кровать, ложе»; *qara-* — «закрывать», *qaraq* — «крышка»; *töse-* — «стелить», *tösek* — «постель» и под.

Портной гадит, а утюг гладит / Портной изгадит — утюг загладит / Портника подгадит, утюг разгладит / Где портной сгадит, там утюг сгладит. Варианты данной пословицы основаны на сценарии улучшения процесса изготовления и внешнего вида одежды под влиянием появившегося у русских от тюрков технического приспособления в виде утюга. Этот же сценарий задействован и в поговорке *Каждой мастерице нужен утюг*.

Паремии со словом ЯМЩИК. Слово *ямщик* (*ямщикъ*) впервые фиксируется в русском языке в XIV веке. Заимствовано из тюркских языков (сравните: в турецком *jamcı*, в чагатайском *jamcı* — «ямщик») и грамматически приспособлено к группе русских наименований по профессии и роду деятельности с помощью суффикса *-ик-*. *Ямчы* у тюрков выполнял роль почтальона [26; 17].

Он всё: и повар, и ямщик, и с баклажкой сбитенщик. Эта пословица означает многосторонние способности человека и стоит в одном тематическом ряду с паремиями *На все руки мастер; И швец, и жнец, и на дуде (в дуду) игрец*. Все эти паремии могут употребляться с ироничным значением, когда характеризуют ни на что не способного человека.

Не покупай у ямщика лошади, а у вдовы не бери дочери: у ямщика лошадь изломана, у вдовы дочь избалована. Данная паремия носит поучительный характер. Совет сводится к тому, чтобы человек хорошо подумал, когда делает ответственный шаг. Аналогичными современными

сценариями можно считать покупку автомобиля у таксиста и женитьбу на девушке, которая была освобождена от домашней работы у родителей.

Ямщик не огурщик — всякого возит. Огурщик — устаревшее слово, которое ещё в XIX веке использовали как синоним слова *лентяй*. Эта поговорка о трудолюбии человека, зарабатывающего на жизнь своим трудом.

О завершившемся ещё в средние века процессе освоения лексемы *ямщик* свидетельствует не только добавление к тюркской основе русского суффикса *-ик-*, а в дальнейшем морфемное перераспределение на корень *-ям-* и суффикс *-щик-* в связи с активным использованием в языке однокоренного слова *ям* — «почтовая станция». Основным показателем семантического освоения тюркизма *ямщик* является его лексическая дистрибуция. В пословицах и поговорках, которые являются народным творчеством, этот тюркизм стоит в одном ряду с исконными существительными *повар, сбитенщик, вдова, дочь*, а также с тюркизмом *лошадь*, дистрибуция которого тоже свидетельствует о полном освоении лексемы в русском языке.

Практически все тюркизмы бытового дискурса, входящие в русские народные паремии, в силу своей грамматической и лексической дистрибуции отражают процессы аккультурации понятий, обозначаемых тюркизмами, в пространстве русского бытового дискурса. Так, слово *камыш* сочетается в речи со словами *душа, камень, тоска, утка* и др.; слово *аршин* — со словами *мерить, сукно, заплата, борода* и многими другими.

Выводы. В результате проведённого исследования мы проанализировали более 100 русских народных пословиц и поговорок бытового дискурса, содержащих тюркизмы, и на примере нескольких групп паремий установили ряд лингвистических и экстралингвистических закономерностей освоения тюркизмов в русском языке на разных этапах взаимодействия славянских и тюркоязычных народов. Исследование показывает, что русские паремии, создающиеся на основе определённого прецедентного сценария, при передаче той или иной ситуации обычно используют исконную лексику. Тюркизмы называют, как правило, ключевые детали, без которых непонятно содержание высказываний. Их включение в паремии связано с разными факторами: заменой в общеупотребительной речи исконного слова заимствованным для наименования объекта, не претерпевшего изменений; входением в обыденную сферу жизни новых предметов домашнего обихода, материалов, видов одежды, обуви, украшений, новых стилей параллельно с заимствованием именуемых их слов; появлением в государственной и общественной жизни новых отношений и их участников параллельно с их номинациями на языке народа, в жизни которого эти отношения возникли раньше. Само наличие тюркизма в русской паремии свидетельствует о завершении процесса его аккультурации в русском языке. Процесс аккультурации тюркизмов бытового дискурса сопровождается их грамматическим и семантическим освоением, определяемым устойчивой дистрибуцией этих слов наравне с исконными словами тематических и лексико-семантических групп, в которые эти тюркизмы включены. Большинство паремий с тюркизмами входит в синонимические ряды, образуя системы обыденных сценариев, которые сводятся к общей ситуации, отражающей определённый фрагмент природы человеческих отношений.

Л и т е р а т у р а

1. *Аккультурация* // Социология : энциклопедия / Сост. : А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин и др. — Минск : Книжный Дом, 2003. — С. 17.
2. *Баскаков Н. А.* К проблеме китайских заимствований в тюркских языках / Н. А. Баскаков // *Turcica et Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday.* — Stockholm : Svenska forskningsinstitutet ; Istanbul : Almqvist & Wiksell International [distributör], 1988. — P. 1–8.
3. *Баскаков Н. А.* Русские фамилии тюркского происхождения / Н. А. Баскаков. — М. : Наука, 1979. — 279 с.
4. *Баскаков Н. А.* Тюркская лексика в «Слове о полку Игореве» / [отв. ред. акад. А. Н. Кононов; Ин-т языкознания АН СССР]. — М. : Наука, 1985. — 208 с.
5. *Белецкая А. Ю.* Пословица как прецедентная единица в аргументативном дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. н. : 10.02.04 — германские языки / А. Ю. Белецкая. — Самара, 2002. — 20 с.
6. *Веселовский С. Б.* Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. — М. : Наука, 1974. — 233 с.
7. *Гумилёв Л. Н.* Древняя Русь и Великая Степь / Л. Н. Гумилёв. — М. : Эксмо, 2006. — 768 с.
8. *Даль В. И.* Пословицы русского народа : в 3 т. / В. И. Даль. — М. : Худож. лит., 2011.
9. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. — М. : Русский язык, 1981–1982.
10. *Жуков В. П.* Словарь русских пословиц и поговорок / [сост. В. П. Жуков]. — М. : Русский язык, 2000. — 537 с.
11. *Иллюстров И. И.* Сборник российских пословиц и поговорок / И. И. Иллюстров. — Киев : Тип. С. В. Кульженко, 1904. — 480 с.
12. *Каиржанов А. К.* Византизм и ментальность Киевской Руси, ч. 1. Раздумья на степной дороге, ч. 2 / А. К. Каиржанов. — Киев : ИД Дм. Бураго, 2012. — 312 с.

13. Каиржанов А. К. Древние тюрки и славяне : аспект аккультурации / А. К. Каиржанов // Мова. — Одеса : Астропринт, 2012. — № 17. — С. 10–14.
14. Каиржанов А. К. Тюркизмы в русских говорах Одесской области / А. К. Каиржанов // Мова. — Одеса : Астропринт, 2013. — № 19. — С. 25–29.
15. Кардашова Е. В. «Безразличность, из которой ткётся ткань жизни»: «средний человек», субъект повседневности / Е. В. Кардашова // Мова. — Одеса : Астропринт, 2014. — № 22. — С. 64–72.
16. Каримуллина Г. Н. Тюркские лексические элементы в русской лингвографии XVIII–XX веков : автореф. дис. ... канд. филол. н. : 10.02.01 — русский язык / Г. Н. Каримуллина. — Казань, 2007. — 22 с.
17. Крылов П. А. Этимологический словарь русского языка / П. А. Крылов. — СПб. : ООО «Полиграфуслуги», 2005. — 432 с.
18. Мокиенко В. М. В глубь поговорки / В. М. Мокиенко. — М. : Азбука-классика, Авалонь, 2007. — 257 с.
19. Наймушина Т. А. Пословицы и поговорки в художественном тексте : дис. ... канд. филол. н. : 10.02.01 — русский язык / Т. А. Наймушина. — Л., 1984. — 210 с.
20. Пермьяков Г. Л. Основы структурной паремиологии / Г. Л. Пермьяков. — М. : Наука, 1988. — 235 с.
21. Рахманова Л. И. Современный русский язык. Лексика. Фразеология. Морфология / Л. И. Рахманова, В. Н. Суздальцева. — М. : Изд-во МГУ; ЧеРо, 1997. — 480 с.
22. Селиверстова Е. И. Русская пословица в паремиологическом пространстве : стабильность и вариативность (лингвистический аспект) : автореф. дис. ... докт. филол. н. : 10.02.01 — русский язык / Е. И. Селиверстова. — СПб., 2010. — 44 с.
23. Сидорина Н. П. Русско-турецкий словарь пословиц и поговорок / Н. П. Сидорина. — М. : Толмач, 2006. — 352 с.
24. Симоны П. К. Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и прочих XVII–XIX столетий / П. К. Симоны. — СПб. : Тип. ИАН, 1899 [2011]. — 302 с.
25. Тимошенко И. Е. Литературные первоисточники и прототипы 300 русских пословиц и поговорок / И. Е. Тимошенко. — Киев, 1897. — 200 с.
26. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёв]. — 2-е изд. стереотип. — М. : Прогресс, 1986–1987.
27. Шахнович М. И. Краткая история собирания и изучения русских пословиц и поговорок / М. И. Шахнович // Советский фольклор : сб. статей и материалов / [Ин-т антропологии, этнографии и археологии АН СССР. Фольклорная секция]. — М.-Л. : АН СССР, 1936. — № 4–5. — С. 299–368.
28. Эмирова А. М. Крымскотатарско-русская языковая интерференция : диахрония и синхрония / А. М. Эмирова // MegaLing'2008. Горизонты прикладной лингвистики и лингвистических технологий : Доклады международной конференции. 22–28 сентября 2008, Партернит. — Симферополь, 2008. — С. 319–322.

References

1. Gritsanov, A. A., Abushenko, V. L., Evelkin, G. M. etc. (editors and compilers; 2003) «Acculturation», *Sociology : Encyclopedia* [«Аkkulturacija», *Sociologija : Enciclopedija*], Book House [Knizhnyj Dom], Minsk, p. 17.
2. Baskakov, N. A. (1988), «On the problem of Chinese borrowings in Turkic language», *Turcica et Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday* [«K probleme kitajskikh zaimstvovanij v tiurkskikh jazykakh», *Turcica et Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday*], Svenska forskningsinstitutet, Almqvist & Wiksell International (ed.), Stockholm, Istanbul, pp. 1–8.
3. Baskakov, N. A. (1979), *Russian surnames of Turkish origin* [Russkije familii niurkского proiskhozhdenija], Nauka, Moscow, 279 p.
4. Baskakov, N. A., ed. Acad. Kononov, A. N. (1985), *Turkic vocabulary in «The Tale of Igor's Campaign»* [Tiurkskaja leksika v «Slove o polku Igoreve»], Inst. of Linguistics, AS of the USSR, Nauka, Moscow, 208 p.
5. Beleckaja, A. Yu. (2002), *Proverb as a precedent unit in argumentative discourse : Author's thesis (synopsis)* [Poslovica kak precedentnaja jedinica v argumentativnom diskurse : avtoref. ... dis. kand. filol. n. : 10.02.04 — germanskije jazyki], Samara, 20 p.
6. Veselovskij, S. B. (1974), *Onomasticon. Old Russian names, nicknames and surnames* [Onomastikon. Drevnerusskije imena, prozviščha i familii], Nauka, Moscow, 233 p.
7. Gumilev, L. N. (2006), *Ancient Rus and the Great Steppe* [Drevnaja Rus' i Velikaja Step'], Eksmo, Moscow, 768 p.
8. Dahl, V. I. (2011), *Proverbs of the Russian people : in 3 vol.* [Poslovicy russkogo naroda : v 3 t.], Khudozhestvennaja literatura, Moscow.
9. Dahl, V. I. (1981–1982), *Explanatory Dictionary of the Russian language : in 4 vol.* [Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka : v 4 t.], Russkij jazyk, Moscow.
10. Zhukov, V. P. [ed.] (2000), *Dictionary of Russian proverbs and sayings* [Slovar' russkikh poslovic i pogovorok], Russkij jazyk, Moscow, 537 p.
11. Ilustrov, I. I. (1904), *The Collection of Russian proverbs and sayings* [Sbornik rossijskikh poslovic i pogovorok], Printing house of S. V. Kulzhenko, Kiev, 480 p.
12. Kairzhanov, A. K. (2012), *Byzantinism and the mentality of the Kievan Rus, vol. 1. Thoughts on the steppe road, vol. 2* [Vizantizm i mentalnost' Kievskoj Rusi, ch. 1. Razdumja na stepnoj doroge, ch. 2], Dm. Burago Publishing House, Kiev, 312 p.
13. Kairzhanov, A. K. (2012), «Ancient Turks and Slavs in the light of acculturation», *Mova / Language* [«Drevnije tiurki i slaviane : aspekt akkulturacii», *Mova*], Astroprint, Odessa, pp. 10–14.

14. Kairzhanov, A. K. (2013), «Türkisms in the Russian dialects of Odessa region», *Mova / Language* [«Tiurkizmy v russkikh govorakh Odesskoj oblasti», *Mova*], Astroprint, Odessa, pp. 25–29.
15. Kardashova, Ye. V. (2014), «Indifference, from which the fabric of life is weaving : The Average person, the subject of everyday life», *Mova / Language* [«Bezrazlichnost', iz kotoroj tkotsa tkan' zhizni : srednij chelovek, subject povsednevnosti», *Mova*], Astroprint, Odessa, vol. 22, pp. 64–72.
16. Karimullina, G. N. (2007), *Turkic lexical elements in Russian linguography of 18–20 cc. : Author's thesis (synopsis)* [Tiurkskie leksicheskie elementy v russkoj lingvografii XVIII–XX vekov : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 — russkij jazyk], Kazan, 22 p.
17. Krylov, P. A. (2005), *Etymological dictionary of the Russian language* [Etimologicheskij slovar' russkogo jazyka], Poligrafuslugi Ltd., St. Petersburg, 432 p.
18. Mokienko, V. M. (2007), *In the depths of sayings* [V glub' pogovorki], Azbuka-klassika, Avalon, Moscow, 257 p.
19. Najmushina, T. A. (1984), *Proverbs and sayings in the art text, thesis* [Posloviцы i pogovorki v khudozhestvennom tekste : dis. ... kand. filol. n. : 10.02.01 — russkij jazyk], Leningrad, 210 p.
20. Permiakov, G. L. (1988), *Fundamentals of structural paremiology* [Osnovy strukturnoj paremiologii], Nauka, Moscow, 235 p.
21. Rakhmanova, L. I., Suzdaltseva, V. N. (1997), *The Modern Russian language. Vocabulary. Phraseology. Morphology* [Sovremennij russkij jazyk. Leksika. Frazeologija. Morfoložija], Moscow State University Press, CheRo, Moscow, 480 p.
22. Seliverstova, E. I. (2010), *Russian proverb in the paremiological space : stability and variability (linguistic aspect): Author's thesis (synopsis)* [Russkaja poslovica v paremiologičeskom prostranstve : stabil'nost' i variativnost' (lingvističeskij aspekt) : avtoref. dis. ... dokt. filol. n. : 10.02.01 — russkij jazyk], St. Petersburg, 44 p.
23. Sidorina, N. P. (2006), *Russian-Turkish dictionary of proverbs and sayings* [Russko-tureckij slovar' poslovic i pogovorok], Tolmach, Moscow, 352 p.
24. Simoni, P. K. (1899 [2011]), *Old collections of Russian proverbs, sayings, riddles and other of 17–19 cc.* [Starinnyje sborniki russkikh poslovic, pogovorok, zagadok i drugikh XVIII–XX stoletij], Printing house of the Imperial Academy of Sciences, St. Petersburg, 302 p.
25. Timoshenko, I. E. (1897), *The literary sources and prototypes of 300 Russian proverbs and sayings* [Literaturnyje pervoistočniki i prototypy 300 russkikh poslovic i pogovorok], Kiev, 200 p.
26. Vasmer, M. (1986–1987), *Dictionary of the Russian language : in 4 vol.*, transl. from German, and suppl. by O. N. Trubachev, 2nd ed. stereotype [Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka : v 4 t., pereviol s nemeckogo i dopolnil O. N. Trubachev], Progress, Moscow.
27. Shakhnovich, M. I. (1936), «A Brief History of the Russian proverbs and sayings collecting and studying», *Soviet folklore : collection of articles and materials* [«Kratkaja istorija sobiranija i izučenija russkikh poslovic i pogovorok», *Sovetskij folklor : sbornik statej i materialov*], Inst. of Anthropology, Ethnography and Archaeology of the Acad. of Sciences of the USSR. Folklore section, Leningrad, 1936, vol. 4–5, pp. 299–368.
28. Emirova, A. M. (2008), «Crimean Tatar-Russian language interference : diachrony and synchrony», *MegaLing'2008. The Horizons of applied linguistics and language techniques, Reports of the international conference, 2008, September 22–28, Partenit* [«Krymskotatarsko-russkaja jazykovaja interferencija : diakhronija i sinkhronija», *MegaLing'2008. Gorizonty prikladnoj lingvistiki i lingvističeskikh tekhnologij : Doklady mezhdunarodnoj konferencii, 22–28 sentiabria 2008, Partenit*], Simferopol, pp. 319–322.

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, зав. кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0002-5441-9822; SPIN-код 8665-0882

РОСІЙСЬКІ ПАРЕМІЇ З ТЮРКІЗМАМИ ПОВУТОВОГО ДИСКУРСУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Мета* статті — встановити причини використання тюркізмів і ступінь їх освоєння в російських народних прислів'ях і приказках. *Предметом* вивчення є лінгвістичні й екстралінгвістичні механізми освоєння та функціонування тюркізмів у російському пареміконі. Основний *метод* дослідження — історико-описовий. Використовуються також елементи соціолінгвістичного методу, лінгвокультурологічний, фразеологічний, семантичний, етимологічний аналіз досліджуваного матеріалу. У *результаті* аналізу більш ніж 100 прислів'їв і приказок побутового дискурсу, що містять тюркізми, встановлено, що підґрунтям утворення російських паремій є певні прецедентні сценарії. Зазвичай у пареміях використовують споконвічну лексику. Тюркізми ж номінують, як правило, ключові деталі висловлювань. У роботі зроблено *висновок* про те, що сама присутність тюркізма в російській паремії свідчить про завершення процесу його акумуляції в російському комунікативному просторі. Цей процес супроводжується їх граматичним і семантичним освоєнням у буденному мовленні, що визначається сталою дисрибуцією цих слів нарівні зі споконвічними словами тематичних і лексико-семантичних груп побутового дискурсу. Паремія з тюркізмом зазвичай входить у синонімічний ряд, утворюючи систему звичайних сценаріїв, які зводяться до ситуації, що відбиває певний фрагмент природи людських відносин. *Практична цінність* роботи полягає у використанні її результатів для вдосконалення концепції слов'янсько-тюркської мовної та культурної взаємодії.

Ключові слова: прислів'я і приказки, російський паремікон, тюркізм, буденне мовлення, побутовий дискурс, акумуляція, дисрибуція, граматичне та семантичне освоєння слова.

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philological Sciences (Grand PhD), Head of the Russian language Chair of Odessa Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822; SPIN-code 8665-0882

RUSSIAN PROVERBS AND SAYINGS WITH TÜRKISMS OF DOMESTIC DISCOURSE: LINGUAL AND CULTURAL ASPECTS

Summary. The *purpose* of this article is to establish the cause and extent of use of Türkisms in the Russian folk proverbs and sayings. The *subject* of the study is the linguistic and extra-linguistic mechanisms of adoption and functioning of Türkisms in Russian paremikone. The historical-descriptive *method* is the main method of research. There are elements of sociolinguistic, lingvocultural methods and phraseological, semantic, etymological analysis used also. An analysis of more than 100 proverbs and sayings of domestic discourse, containing Türkisms pointed out that Russian paremias are based on certain precedent scenarios. Usually the native words are used in Russian paremias. Türkisms called, as a rule, the key words of sentences. The paper *concluded* that the presence of Türkism in Russian paremias indicates the completion of his acculturative process in the Russian communicative space. This process is accompanied by grammatical and semantic adoption of these borrowings determined by a stable distribution of Türkisms on a par with the traditional words of the thematic and lexical-semantic groups. Every proverb with Türkism usually has any synonyms, forming a system of everyday scenarios reflected the situation, which is a certain fragment of the human relationships nature. The research results find *practical application* in the improvement of the doctrine of the Slavic-Türkic language and cultural interaction and cooperation.

Key verbs: proverbs and sayings, Russian paremikone, Türkisms, domestic discourse, acculturation, distribution, grammatical and semantic adoption of the word.

Статтю отримано 11.11.2016 р.

УДК 811.161.1'276.6:340.6

ШУМАРИНА Татьяна Федоровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 683539; e-mail: shumarina2010@mail.ru; ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

МЕТАФОРА В ОБЩЕМ КОНТЕКСТЕ ГАБИТОСКОПИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОСИСТЕМЫ

Аннотация. В статье описана терминологическая лексика, образованная лексико-семантическим способом и отвечающая основным правилам описания внешности человека по методу словесного портрета. Словесный портрет — это используемое в основной и оперативно-розыскной практике упорядоченное, систематизированное описание признаков внешности человека с применением унифицированной терминологии. *Цель* данной статьи — определить роль метафоры в формировании, структурировании и функционировании русской габитоскопической терминологии. *Объектом* изучения в предлагаемой работе стала терминологическая составляющая технологии построения словесного портрета. *Предмет* исследования — метафорические дериваты, функционирующие в свободных и систематизированных описаниях. В работе используется описательный *метод*. В *результате* исследования определены специфические признаки, позволяющие метафорическим единицам активно функционировать в роли габитоскопического термина. *Выводы.* Точность (доходчивость), меткость, яркость, краткость, скорость кодирования и декодирования, моносемность стереотипного образа, сохраняемого в долговременной памяти, семантические нюансы — вот тот комплекс признаков, который может и должен обеспечить метафорическим дериватам доминирующую позицию в габитоскопической терминосистеме. Учитывая социолингвистическую составляющую габитоскопической коммуникации, *практическое применение* может быть найдено при разработке единой сбалансированной системы терминов, отвечающей профессиональным традициям и речевым стереотипам создателей словесного портрета в криминалистике.

Ключевые слова: метафора, терминология, габитоскопия, словесный портрет.

Постановка проблемы. Вопрос о правомерности употребления семантических дериватов в языке науки широко дискутировался в терминоведении, однако в настоящее время признано, что метафоричность терминологии — её неотъемлемая черта. Анализ современного состояния габитоскопической терминологии с позиций лингвистической ортологии — давно назревшая необходимость, поскольку разработкой языкового материала для нужд габитологии занимаются,

по свидетельству авторов многих учебников криминалистики, медики, математики и представители других наук. «Наиболее предпочтительны систематизированные описания, составленные работниками правоохранительных органов, так как они отличаются ... определённой, единообразием терминологии» [4, с. 28]. Неизвестно, включены ли в это сообщество специалисты в области языка.

Исследованию структуры и семантики термина посвящено немало работ отечественных и зарубежных ученых. Многоуровневому лингвистическому анализу подвергались терминосистемы разных наук, вплоть до новейших: медицина, геология, психология, спорт, информатика и т. д. Юридическая терминология не исключение в данном ряду. Исследование юридических терминов развивалось последовательно — от определения основополагающей терминологии до изучения юридических терминов с позиций антропоцентризма.

Связь проблемы с предшествующими исследованиями. Терминологией габитоскопии — отрасли криминалистической техники, изучающей внешний облик человека, закономерности его формирования, средства и методы его использования в целях установления и розыска лиц — в кругу прочих проблем, связанных с методом «словесного портрета», занимались такие известные учёные-криминалисты, как Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, А. М. Зинин, С. А. Смирнов, В. А. Снетков. Однако лингвистический аспект криминалистического описания внешности человека не получил широкого освещения в научной литературе. Лингвистическая составляющая описания внешности по методу словесного портрета незаслуженно игнорируется в практической деятельности органов внутренних дел и ведущими отечественными криминалистами, вследствие чего лингвистические элементы (в частности термины габитоскопии) оказываются за рамками научного анализа. Данный факт и обуславливает актуальность настоящего исследования.

Постановка задач. Цель данной статьи — определить роль метафоры в формировании, структурировании и функционировании русской габитоскопической терминологии.

Изложение основного материала исследования. На наш взгляд, специфичность требований к терминологии криминалистического описания внешности человека обусловлена разнородностью адресации терминологических единиц: в отличие, например, от медицины или геологии, габитоскопический термин призван функционировать не единственно в узкоспециальной коммуникации. Речевая интеракция с использованием специальной лексики обнаруживается и в сфере неофициального речевого общения, что находит обоснование в технологии моделирования словесного портрета в криминалистике. Описание внешности здесь осуществляется двумя путями — произвольно и по специальной методике с использованием специальных терминов. Произвольное описание — это описание, даваемое свидетелем-очевидцем в словах и выражениях, используемых в бытовой коммуникации. Систематизированное (упорядоченное) — описание по методу словесного портрета. Поскольку описание признаков внешности, составляемые со слов граждан, обычно делается в свободной форме, позволяющей сохранить его своеобразие, для последующего использования, как считают криминалисты, целесообразно преобразовать такое описание в криминалистическое (упорядоченное). Таким образом, «чтобы полученные описания можно было использовать в выше указанных целях, они должны производиться по определенной системе, однозначно всеми пониматься, быть оптимальными для розыска, опознания или исследования. Это может быть достигнуто лишь путем применения научно-обоснованной классификации признаков внешности, использовании единой терминологии для их обозначения» [3].

Как следует из вышеизложенного, перемещение термина в габитоскопической практике осуществляется в двух направлениях: «неспециалист — специалист» и «специалист — специалист». Эти направления обслуживают два типа единиц, коммуникативно и функционально дифференцированных — общеупотребительные и специальные, социально ограниченные лексемы, что, на наш взгляд, необоснованно усложняет алгоритм конструирования словесного портрета. Так, может быть, учитывая социолингвистическую составляющую габитоскопической коммуникации, следует задуматься о разработке единой сбалансированной системы терминов, отвечающей профессиональным традициям и речевым стереотипам обеих сторон данного типа деловой коммуникации.

Представляется, что одним из универсальных средств описания внешности человека, адекватного целям и языковым предпочтениям участников создания портрета, является терминологическая метафора. Ведь недаром она так частотна в терминологии иных наук, изучающих «словесный портрет» в иных ракурсах: риторике, литературоведении, лингвистике, лингводидактике.

В настоящее время метафоризация как один из видов терминообразования находится на периферии габитоскопической терминосистемы и незаслуженно игнорируется её пользователями. А между тем, в габитоскопии, аналогично терминологиям других наук, метафоры-термины не только допустимы в значительном объеме, но, порой, и предпочтительны в качестве способа терминологической деривации. Семантический дериват, функционируя в габитоскопической терминосистеме, отвечает целому ряду требований, обусловленных процессами терминообразования и терминопотребления. Если анализировать габитоскопическую метафору в свете нормативный

требований, сформулированных Д. С. Лотте [10 с. 84], то становится очевидным тот факт, что термины-метафоры в габитоскопии не лишены меткости, краткости и точности восприятия, на которых настойчиво и регулярно акцентируют внимание специалисты, отказывающиеся образной терминологии в праве на существование в габитоскопической терминосистеме.

Меткость метафорического термина вытекает из ёмкости его содержания. Достаточно сравнить описание глаз, произведенное с использованием образных и необразных, применяемых в современной габитологии, средств: «наплыв верхних век на внутренние углы глаз, обычно при широком переносе» — «кошачьи» [6, с. 60]. Нередко, как отмечает О. С. Зубкова, метафора является единственным средством, способным прояснить сложную профессиональную ситуацию, ...позволяя кратко охарактеризовать различные научные явления, которые при ином способе выражении было бы проблематично описать» [7, с. 116]. Слабоуловимые, сложные в своём проявлении нюансы признаков внешности, например, выражение глаз, однозначно, как это ни парадоксально звучит, могут быть переданы только с помощью метафорической номинации, что подтверждается высказыванием Дж. Лакоффа об исключительности метафоры при восприятии абстрактных понятий и чрезвычайно сложных ситуаций [9], ср. «рысьи глаза», «кроличьи глаза» и т. д.

Следующее требование, предъявляемое к идеальному термину, — *точность*. Точность термина означает, что в его дефиниции есть необходимые и достаточные признаки обозначаемого понятия. Как представляется, для габитоскопии метафорический термин даже предпочтительнее, поскольку, по мнению специалистов-семасиологов, содержит не только «точную» (т. е. «в его дефиниции есть необходимые и достаточные признаки обозначаемого понятия» [5, с. 179]), но и «яркую характеристику лица» [2, с. 7].

Яркость метафорического термина обуславливается вероятной эмоциональностью и экспрессивностью — недопустимыми с точки зрения ряда исследователей характеристиками. Но оптимальны ли термины, лишённые коннотативной окраски, можно ли рассчитывать на адекватное восприятие и последующую успешную идентификацию объектов на основе тусклых, невыразительных терминологических единиц, которыми изобилуют составленные на основе современной габитоскопической терминосистемы субъективные портреты (воссоздание изображения лица, фигуры человека на основе мысленного образа по памяти очевидца) и ориентировки типа «глаза: по размеру — большие, по цвету — серые, по положению — горизонтальные; нос: по размеру — средний, по длине — длинный, по ширине — средний, переносица — малая, по контуру спинки — прямой, по форме кончика — острый, по положению основания — приподнятый»? В представляемом материале термины-метафоры репрезентируют антропоориентированные описания, что оправдывает наличие в них коннотации и даже, по мнению В. Н. Прохоровой, является достоинством, обеспечивающим «меткость» и «доходчивость» метафорической терминологической единицы [11, с. 12].

Метафорические дериваты являются, по нашему мнению, оптимальным средством реализации принципа *краткости* в габитоскопической терминосистеме, что отвечает мнению Д. С. Лотте о терминологических дериватах лексико-семантического типа в целом, где краткость признается тем качеством, которого «не хватает длинным, неуклюжим, «книжным» терминам [10, с. 84]. На фоне развёрнутых описаний признаков и свойств внешности человека краткий метафорический термин способен не только обеспечить адекватное восприятие, но и увеличить скорость передачи информации на пути от произвольного описания к систематизированному.

Таким образом, краткость, меткость, точность и яркость метафорических обозначений лица свидетельствует о том, что семантический дериват отвечает основным требованиям, предъявляемым к терминологии не только лингвистами, но и криминалистами, и, следовательно, может функционировать в габитоскопической терминосистеме наряду с иными терминологическими образованиями. Специфика использования терминологических единиц в габитоскопической практике позволяет выдвинуть предположение о том, что метафора в криминалистических описаниях внешности человека должна не только наличествовать среди способов терминологической деривации, но и доминировать в описываемой терминосистеме.

Как уже отмечалось, с использованием методики «словесного портрета» составляются розыскные ориентировки, в которых подробно и в то же время кратко по возможности кратко и сжато описываются признаки внешности разыскиваемого, характеристики его особых примет, что позволяет лицам, осуществляющим розыск, создать и прочно удержать в памяти мысленный образ. А что же может быть предпочтительнее для создания образа и краткого и сжатого его описания, нежели метафора? И именно поэтому, как считает Н. Д. Арутюнова, метафора «эффективна в словесном портрете разыскиваемого лица. Ведь узнавание производится не только по родинкам и татуировкам, но и по хранимому в памяти образу» [2, с. 7]. Следовательно, во-первых, именно метафорические образы, нежели пространственные описательные обозначения, более приспособлены к хранению в долговременной памяти, а во-вторых, метафорический термин способен в сжатой форме передать трудноуловимые смысловые нюансы. Для иллюстрации приведённого тезиса обратимся к примеру Н. Д. Арутюновой, экстраполируя его в области

габитоскопии: «...к неловкому, неуклюжему человеку могут быть отнесены три метафорические характеристики: *медведь, корова, слон*. Каждая из этих метафор ввела определенный нюанс в существующее понятие: медведю, по-видимому, свойственна другая неловкость, чем корове или слону. Неуклюжесть медведя проистекает из его косолапости, неуклюжесть слона — из его тяжеловесности, громозкости, а неуклюжесть коровы вызвана затрудненностью движений, неповоротливостью» [1, с. 173].

Декларируя применение метафоры в сфере функционирования специальной лексики, следует уточнить, что для узких задач габитоскопии применима исключительно общепотребительная метафора, сохранившая в своем значении лишь намек на целостный образ, редуцированный до моносемности: *сорока — «болтливая», заяц — «пугливый», а в габитоскопической терминологии это может быть контур глазной щели «ракетка», особенности глаз — «кроличьи»*. В силу своей распространенности и регулярности сухие и некоторые образные метафоры становятся стереотипами, на что неоднократно указывали исследователи метафоры: подобные вторичные номинации «формируются благодаря их частотной воспроизводимости в социальном взаимодействии, провоцируемой продолжительностью контактирования индивида с объектами / явлениями окружающего мира. Лонгитюдный характер подобных контактов приводит к стереотипизации данных объектов / явлений и закрепляется в виде эталона, манифестируемого в речевой коммуникации» [6]. Эти стандартные представления о мире носителей языка легко вербализуются в виде метафорических номинаций при составлении произвольного описания и, более того, содержат важную культурологическую информацию, позволяющую судить о национальных стереотипах и традициях. Так, при составлении произвольного описания адресантами европеоидного и монголоидного антропологических типов габитоскопист должен быть готовым к продуцированию полных и частичных дивергентов. Например, для характеристики носа одинаковой формы представители разных национальностей и рас используют разные метафоры: русские и украинцы — «картошка», китайцы — «чеснок». Зооморфизмы, как известно, также обладают национально-культурной спецификой. «Кроличьи глаза» — в китайском языке это глаза большого человека, в русском же — глаза альбиноса, что совершенно не свидетельствует о нездоровье. «Рачьи» — в русском — выпученные, в китайском — маленькие; выражение «лошадиное лицо» в русском языке характеризует форму, а в китайском — эмоциональное состояние («сердитый»). Интересно обозначение элементов портрета — символов расы — у двух народов. Символом европеоидной расы (характерным признаком) в представлении китайцев является нос — «европейский», а символом монголоидной расы для русских оказываются глаза — «азиатские».

Выводы. Итак, точность (доходчивость), меткость, яркость, краткость, скорость кодирования и декодирования, моносемность стереотипного образа, сохраняемого в долговременной памяти семантические нюансы, — это тот комплекс признаков, который может и должен обеспечить метафорическим терминам доминирующую позицию в габитоскопической терминосистеме.

Перспективы исследования. Проблема функционирования терминологической метафоры в габитоскопии далеко не решена. Она многогранна, и, безусловно, проанализированные выше факты ее не исчерпывают. Требуется тщательное и глубокое изучение терминосистемы не только в лингвистическом аспекте, но также и в социальной и темпоральной плоскостях. В качестве рекомендации можно предложить внедрение в современную габитоскопическую практику производство систематического описания внешности человека с учётом гендерно-возрастных параметров информантов, что позволит усовершенствовать технику создания словесного портрета. Полезным может оказаться создание справочных пособий, составленных на основе лексических (в частности метафорических) предпочтений разных социальных общностей: возрастных, гендерных, профессиональных и, по возможности, национальных.

Л и т е р а т у р а

1. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (Синтаксис и лексика) / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. — М.: Наука, 1979. — С. 147–173.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. — М.: Прогресс, 1990. — С. 5–32.
3. Бекетова Б. К. Вопросы описания внешности человека в криминалистике / Б. К. Бекетова // Юридические науки : проблемы и перспективы : материалы III междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2015 г.). — Казань : Бук, 2015. — С. 194–196.
4. Егоров Н. Н. Криминалистика. Вопросы и ответы / Н. Н. Егоров. — М.: Юридическая фирма «Контракт», 2010. — 256 с.
5. Граудина Л. К. Культура русской речи : учебник / Л. К. Граудина, Е. Н. Ширяев. — М.: Норма-Инфра, 1999. — 560 с.
6. Зубкова О. С. Инференциальные коммуникативные возможности метафоры с позиции лингвосомиотической концепции / О. С. Зубкова // Вестник Челябинского гос. ун-та. — 2013. — Вып. 73. — № 1 (292). — С. 214–218.

7. Зубкова О. С. Метафора в профессиональной семиотике / О. С. Зубкова. — Курск : Изд-во КГУ, 2011. — 334 с.
8. *Криминалистическое описание внешности человека* : учеб. пособие / [И. Ф. Винниченко, В. С. Житников, А. М. Зинин и др.], под ред. В. А. Снеткова. — М. : Щит, 1998. — 198 с.
9. *Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живём* / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. — М. : Прогресс, 1990. — С. 387–415.
10. *Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии* / Д. С. Лотте. — М. : Изд-во АН СССР, 1961. — 160 с.
11. *Прохорова В. Н. Русская терминология (лексико-семантическое образование)* / В. Н. Прохорова. — М. : МГУ, 1996. — 126 с.

References

1. Arutiunova, N. D.(1979), «Linguistic metaphor (Syntax and vocabulary)», *Linguistics and poetics* [«Jazykovaja metafora (Sintaksis i leksika)», *Lingvistika i poetika*], Nauka, Moscow, pp. 147–173.
2. Arutiunova, N. D.(1990), «Metaphor and diskurs», *Theory of metaphor* [«Metafora i diskurs», *Teorija metafori*], Progress, Moscow, pp. 5–32.
3. Beketova, B. K. (2015), «Issues of man exterior description in criminalistics», *Legal sciences: problems and prospects: materials of 3rd International Science Conference* [«Voprosy opisaniya vneshnosti cheloveka v kriminalistike», *Juridicheskie nauki: problemy i perspektivy: materialy III mezhdunar. nauch. konf.*], Buk, Kazan', pp. 194–196.
4. Egorov, N. N.(2010), *Criminalistics. Issues and solutions* [Kriminalistika. Voprosy i otvety], Legal firm «Contract», Moscow, 256 p.
5. Graudina, L. K., Shiriaev, E. N. (1999), *Culture of the Russian speech* [Kul'tura russkoj rechi], Norma-Infra, Moscow, 560 p.
6. Zubkova, O. S.(2013), «Inferential communicative possibilities of metaphor on the position of lingual semiotics», *Bulletin of Chelyabinsk State University* [«Inferencial'nye kommunikativnye vozmozhnosti metafori s pozicii lingvosemioticheskoj koncepcii», *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*], Chelyabinsk, vol. 73, No 1 (292), pp. 214–218.
7. Zubkova, O. S. (2011), *A metaphor in a professional semiotics* [Metafora v professional'noj semiotike], Kursk State University Publishing, Kursk, 334 p.
8. Vinnichenko, I. F., Zhitnikov, V. S., Zinin, A. M. (1998), *Criminalistic description of man's exterior* [Kriminalisticheskoe opisanie vneshnosti cheloveka], Shchit, Moscow, 198 p.
9. Lakoff, J., Johnson, M. (1990), «Metaphors which we live», *The theory of metaphor* [«Metafori, kotorymi my zhivem», *Teorija metafori*], Progress, Moscow, pp. 387–415.
10. Lotte, D. S. (1961), *Basis of the scientific and technical terminology construction* [Osnovy postroeniya nauchno-tekhnicheskoy terminologii], AS of USSR Publishing, Moscow, 160 p.
11. Prokhorova, V. N. (1996), *Russian terminology (lexical and semantic education)* [Russkaja terminologiya (leksiko-semanticheskoe obrazovaniye)], Moscow State University, Moscow, 126 p.

ШУМАРИНА Тетяна Федорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)683539; моб.: +38-0673779936; e-mail:shumarina2010@mail.ru. ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

МЕТАФОРА В ЗАГАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ ГАБІТОСКОПІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Анотація. У статті описується термінологічна лексика, що утворюється у лексико-семантичний спосіб і відповідає основним правилам опису зовнішності людини за методом словесного портрету. Словесний портрет — це вживаний у слідчій та оперативно-пошуковій практиці упорядкований, систематизований опис з уживанням уніфікованої термінології. **Мета** цієї статті — визначити роль метафори у формуванні, структуруванні та функціонуванні російської габітоскопічної термінології. **Об'єктом** вивчення у роботі стала термінологічна складова технології створення словесного портрету. **Предмет** дослідження — метафоричні деривати, що функціонують у вільних і систематизованих описах. У роботі використано описовий **метод**. **Результатом** дослідження є виявлені специфічні ознаки, які дозволяють метафоричним одиницям активно функціонувати у ролі габітоскопічного терміна. **Висновки.** Точність (дохідливість), влучність, яскравість, стислість, швидкість кодування та декодування, моносемність стереотипного образу, що зберігає у довготривалій пам'яті семантичні нюанси, — ось той комплекс ознак, який може і повинен забезпечити метафоричним дериватам домінуючу позицію у габітоскопічній терміносистемі. Беручи до уваги соціолінгвістичну складову габітоскопічної комунікації, **практична цінність** результатів дослідження може бути знайдена у розробці єдиної збалансованої системи термінів, такої, що відповідає професійним традиціям і мовленнєвим стереотипам творців словесного портрету у криміналістиці.

Ключові слова: метафора, термінологія, габітоскопія, словесний портрет.

Tatiana F. SHUMARINA,

Candidate of Philology (PhD), Associate Professor of the Russian Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +38(048)683539; mob.: +38-0673779936; e-mail: shumarina2010@mail.ru;
ORCID ID: 0000-0001-7383-7707

METAPHOR IN THE GENERAL CONTEXT OF THE HABITOSCOPIC TERMINOLOGICAL SYSTEM

Summary. The article describes the terminological vocabulary formed with the help of the lexical-semantic *method* and meeting the basic rules of human appearance description of the *method* of verbal portrait. A verbal portrait is used in the investigative and operational-search practice, it is an orderly, systematic description of a person's appearance using a unified terminology. The *subject* of the research were metaphorical derivatives, operating in a free and systematic descriptions. Our attention is focused on determining the role of metaphor in the formation, structuring and functioning of the Russian habitoscopic terminology. There were specific characteristics identified that allow metaphorical units to actively function as habitoscopic terms. Clarity, accuracy, vividness, concision, coding and decoding speed, monosemy of the stereotypic image that stores semantic nuances in the long term memory — that is a set of features that can and should grant metaphorical derivatives a dominant position in the habitoscopic terminology. Taking into account the sociolinguistic component of habitoscopic communication, it can be *practical to develop* a single-balanced system of terms compatible with the professional traditions and speech stereotypes of verbal portrait creators in criminology.

Key words: metaphor, habitoscopic terminology, sketch.

Статтю отримано 4.11.2016 р.

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ МОВИ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

УДК 811.161.2'355'271.16'342.3:801.82 Шевченко, Гулак-Артемівський, Гребінка

ДРУЖИНЕЦЬ Марія Львівна,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7465697; e-mail: mriiad68@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8232-0216

УКРАЇНСЬКЕ УСНЕ МОВЛЕННЯ ЗА КОБЗАРЯМИ-ПЕРШОДРУКАМИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (1840), ПЕТРА ГУЛАКА-АРТЕМОВСЬКОГО (1877) ТА ЄВГЕНА ГРЕБІНКИ (1878)

Анотація. Праця присвячена проблемам українського усного мовлення на діахронічному рівні, зокрема становленню норм української орфоєпії. **Мета** роботи — зафіксувати живу народну вимову в досліджуваних джерелах та обґрунтувати сталість вимовної норми на більшому, ніж півтора століття, хронологічному зрізі: з середини XIX ст. Орфоєпічна вимовна норма середини XIX ст. була відбита на письмі в першодруках-кобзарях Т. Шевченка, П. Гулака-Артемівського та Є. Гребінки. **Предметом** вивчення є відбиття вимовних норм голосних, приголосних та звукосполук у зазначених першодруках-кобзарях. Правописна система досліджуваних джерел була побудована значною мірою на фонетичних засадах, тому завдяки особливостям правопису, а частіше всупереч йому, відбилися вимовні риси, більшість з яких стала орфоєпічною нормою сучасної української літературної мови. Результатом проведеного дослідження є **висновок** про те, що досліджувані першодруки відіграли важливу роль у формуванні орфоєпічних норм українського мовлення, оскільки відтворюють процес становлення орфоєпічних норм на певному хронологічному зрізі, засвідчують стан сформованості певної літературної норми, відбивають майже всі орфоєпічні норми сучасної української мови, зокрема вимову голосних [и] й [e], дзвінких у кінці слова та перед глухими, шиплячих перед свистячими та навпаки, подовження та спрощення в групах приголосних.

Ключові слова: українське усне мовлення, кодифікація, орфоєпія, першодруки, Тарас Шевченко, Петро Гулак-Артемівський, Євген Гребінка.

Постановка проблеми. Володіння орфоєпічними нормами на сьогодні — проблема надактуальна, адже з усіх норм сучасної української літературної мови найменш засвоєними практично є вимовні. Вимовні норми на сьогодні сформовані, але процес становлення орфоєпічних норм української літературної мови залишається недостатньо вивченим.

У висвітленні питань, що стосуються історії формування вимовних норм української мови, велике значення мають пам'ятки, бо саме в них фіксуються ті зміни, які відбувалися у мовленні людей і які становлять тепер орфоєпічну норму. Слід зазначити, що коли писарі давньоруського періоду або упорядники збірок, журналів XIX ст. припускалися «помилки» всупереч традицій, то це означало, що дана мовна риса міцно закріпилася в тій чи іншій місцевості. Відбиття особливостей народного мовлення в писемних пам'ятках XIX ст. — важливе і надійне джерело для висвітлення початкового періоду в процесі становлення української орфоєпії.

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Найістотніші вимовні риси української літературної мови, сформовані під впливом живого народного мовлення, розглядалися у вагомих теоретичних працях О. О. Потебні, П. Г. Житецького, О. Н. Синявського, М. Ф. Наконечного, М. А. Жовтобрюха, П. Д. Тимошенка. Серед досліджень орфоєпічної системи української мови відомі праці В. І. Сімовича, Л. А. Булаховського, Н. І. Тоцької та ін. Історичній орфоєпії присвячені дослідження М. М. Фащенко, М. Л. Микитин-Дружинець, О. П. Шонц.

Постановка завдань. Фіксацію вимовних норм сучасної української літературної мови знаходимо у першодруках та рукописах, писаних фонетичним правописом, тому ставимо своїм завданням простежити відбиття орфоєпічних норм за кобзарями-першодруками, в основі яких лежить фонетичний правопис («Кобзарь» (1840) Т. Г. Шевченка, «Кобзар П. П. Артемівського-Гулака» (1877), «Кобзарь. Пырятынська ластивка Е. Гребінки» (1878)); порівняти з відбиттям їх у попередніх чи наступних писемних пам'ятках, врахувавши важливий момент, який стосується того, що в мовленнєвій практиці одна норма є більш засвоєним, інша найменш засвоєним орфоєпічним явищем. Наша мета — зафіксувати живу народну вимову в досліджуваних джерелах та обґрунтувати сталість вимовної норми на певному хронологічному зрізі.

Виклад основного матеріалу. У досліджуваних джерелах початковий наголошений [i] передається буквою **и**: у «Кобзарі» П. П. Гулака-Артемівського — *инша* (15), *ижь* (30); у «Кобзарі» Є. П. Гребінки — *искры* (11), *иволга* (11), *инший* (18). Літера **и** на позначення початкового наголошеного [i] подається в драгоманівці: *инакше* (3, с. 12, 33), *инчих* (3, с. 20) [58, с. 100], у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — *играшки* (18), *игры* (43). Фіксація літери **и**, що свідчить про відбиття сучасної орфоепічної норми в загальних назвах, зустрічається і в «Словарі української мови» (1907–1909) Б. Грінченка: *идол*, *ижиця*, *икати*, *индик*, *иржа* [1, с. 182]. Варто зазначити, що написання початкового **и** перед **н** було орфографічною нормою на початку ХХ ст., правило формулювалось у «Найголовніших правилах українського правопису» (1918) [9, с. 364].

Зрідка фіксується вимова ненаголошеного [e] наближеного до [и]: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *почытылы* (27), у «Кобзарі» Т. Шевченка — *сло* (39); у «Кобзарі» Є. Гребінки [e] передається літерою **и** (**ы**) перед наголошеним [i] лише в одному слові — *мыні* (42). У словнику П. П. Білецького-Носенка іноді фіксується вимова ненаголошеного [e] як [и]: *видмідь* (76), *бисиди* (56) [8, с. 39]. Зрідка простежується фіксація вимови [e] як [и], що передається на письмі літерою **и**. Напр.: в «Енеїді» І. Котляревського перед наголошеним складом з [i]: *минѣ* (I, с. 236); у граматиці О. Павловського перед наголошеним складом з [i], [o]: *мині* (87), *чырвоный* (65); в альманасі «Русалка Дністрова» перед наголошеним складом з [i]: *минѣ* (5) [6, с. 365]. Як зазначає Н. І. Тоцька, перед складом з дальшим наголошеним голосним середнього чи низького підняття [e] змінюється менше, а перед складом з наголошеним голосним високого підняття — наближається до [и]. При вимові ненаголошеного алофона [и] артикуляція дещо знижена й наближена до ненаголошеного [e] [10, с. 28].

Ненаголошений [и] в досліджуваних джерелах позначається літерою **ы** послідовно: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *прыволья* (7), *пльвѣ* (7), *выхбдять* (8), *бачышъ* (8); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *добрый* (3), *сыротыну* (4), *мылостывый* (9), *вышенькы* (11). Зрідка ненаголошений [и] позначається літерою **е**, перед складом з ненаголошеними [e], [a] у словнику П. Білецького-Носенка: *вешнякъ* (74). Вимова ненаголошеного [и] у граматиці Я. Головацького передається літерою **и** (**ы**): *отвыкнувъ* (189), *отнынѣ* (212), *мыти* (138) [4, с. 157]. Ненаголошений [и] іноді передається літерою **е** у граматиці О. Павловського: *шепицина* (74), в альманасі «Русалка Дністрова»: *лебонъ* (27). Трапляються випадки, у яких на позначення ненаголошеного [и] вживається буква **і**: *трѣвога* (П. Куліш, 50, № 10, 1861), очевидно, це вплив діалектної вимови [6, с. 366].

Для сучасної української літературної мови характерною є нейтралізація фонетичної опозиції вокалізму /e/: /и/ в ненаголошених позиціях, коли /e/ на синтагматичній осі втрачає свою ознаку «середнє піднесення (переднього ряду)» диференційних рис, а її звукове поле зливається із звуковим полем /и/. Така нейтралізація характерна для південних говорів української мови. Перед голосними [i], [и], [у] звук [e] в ненаголошеній позиції набуває такого звуження, що різною мірою наближається до [и], а перед [i] в окремих словах при швидкій вимові — до [і] [2, с. 22].

Не засвідчується у досліджуваному матеріалі вимова ненаголошеного [o] наближеного до [у]: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *горилкы* (20); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *голубко* (23), *зоуля* (30), *голубьятко* (64); у «Кобзарі» Т. Шевченка — *голубонько* (36), *голубчики* (60), *голубка* (75). Вимова ненаголошеного [o] передана буквою **у** лише Т. Шевченком у «Більшій книжці»: *зузуля* (111, II) [7, с. 97].

Префікс [з-] перед глухими приголосними у досліджуваних джерелах передається літерою **с** у переважній більшості випадків: у «Кобзарі» Гулака-Артемівського — *спынысь* (9), *сплеты* (13) *скорчывьсь* (14), *скопывльъ* (15), але *зправыть* (33); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *скажы* (3), *скосывышы* (5), *спугнувъ* (14), *скакати* (33), *скынувъ* (40), але *зпысавъ* (10), *зкладае* (67), *знавъ* (82). У граматиці О. Павловського послідовно вживається літера **с** на позначення префікса з- перед глухими **к**, **п**, **х**: *скажешъ* (88), *сподобавъ* (59); у П. П. Білецького-Носенка — варіативна передача: *зпитати* (159) і *скиглити* (328) [8, с. 40].

У першодруках простежується варіативне вживання прийменника з. Перед глухими приголосними вживається то **зъ**, то **съ**: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *зъ кувъы* (10), *зъ попомъ* (18), *зъ хаты* (28), *зъ килка* (30), але *съ поставця* (9), *съ паты* (16), *съ того* (29); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *зъ Києва* (10), *зъ поля* (14), *зъ панамы*, але *съ хлибомъ* (36), *съ пидсудкамы* (50). Аналогічне вживання простежується в «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — *зъ толку* (46), *зъ такихъ-то* (57), *зъ того* (76), але *съ хуторивъ* (64), *съ хаты* (105). Ця особливість послідовно засвідчена в рукописах Т. Г. Шевченка: *зъ тобою* (107, II), *съ тобою* (151, II) [7, с. 98].

У досліджуваних джерелах представлена варіативна передача на письмі вимови префікса **роз-** як [роз-] і [рос-]: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *росплатывся* (15) і *розплатывся* (19), *розтовкъ* (25), *розсылае* (32); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *розсыпане* (12), *розмовляти* (22), *розсерджу* (34) і *роспрындывышысь* (32), *ростають* (14), *роспытай* (31); у

«Кобзарі» Т. Шевченка — *розказуй* (37), *і розказати* (86), *ропитаю* (45). У переважній більшості випадків засвідчено написання роз- у словнику П. П. Білецького-Носенка: *розказавъ* (315), *розпатлати* (315) [8, с. 40], у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — *россердытъя* (36), *росглядьтъ* (41), *роспытоваты* (48), але *розцвитають* (33), *порозпуска* (33), *розказую* (33), *роздяглась* (35).

У досліджуваних джерелах засвідчено збереження дзвінких приголосних у кінці слова: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *ридъ* (8), *щобъ* (22), *батыгъ* (24), *перелигъ* (32); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *Богъ* (18), *хлебъ* (20), *снигъ* (29), *голодъ* (30), *людъ* (38); у «Кобзарі» Т. Шевченка — *назадъ* (38), *ворогъ* (103). Послідовно дзвінкий приголосний у кінці слова передається відповідними буквами у граматиці О. Павловського: *гарбузъ* (69), *дубъ* (79), *підъ* (85) [8, с. 40]; у словнику П. П. Білецького-Носенка: *рядъ* (319), *плугъ* (284), *тулубъ* (357) [8, с. 41].

Фіксується у досліджуваних джерелах вимова дзвінких приголосних перед глухими: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського послідовно — *тяжко* (15), *швидко* (15), *слабкий* (17), *стежка* (21), *рибка* (21), *удка* (21), *Рябка* (22) і в «Кобзарі» Є. Гребінки послідовно — *сторожка* (12), *важко* (22), *голубко* (23) у «Кобзарі» Т. Шевченка — *тяжко* (17), *ягідку* (34), *дружки* (77). Ця норма відбита у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка в переважній більшості випадків — *подружкамъ* (34), *у дружкахъ* (35), *за ложку* (35), *лыхорадка* (36), *нижкамъ* (37), *походка* (52), *тяжко* (52), але *ютку* (33), *лошка* (37); у граматиці О. Павловського: *брыдкий* (7), *губка* (32); у словнику П. Білецького-Носенка: *бабка* (48), *боридка* (59) [6, 365]; у граматиці Я. Головацького: *рѣдко* (24), *солодкій* (160) [4, 521]. П. Куліш послідовно дотримується традиції при передачі на письмі дзвінкого перед глухими приголосними: *близько* (28, № 9, 1861), *тяжко* (30, № 9, 1861) [5, с. 155–156].

Асиміляція свистячого перед шиплячим не фіксується Т. Шевченком у «Кобзарі»: *счулася* (25), однак відбиття асиміляції свистячого приголосного перед шиплячим зустрічається один раз у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *бряжчатъ* (15) та два рази — у «Кобзарі» Є. Гребінки — *пидъижжае* (97), *зъижжае* (98). Ці приклади свідчать про те, що в усному мовленні ця особливість простежувалась. Частково ця вимовна особливість передавалася у повісті «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка — *прънишы* (37); у рукописах Т. Шевченка: *ближченъко* (61, I) [4, с. 101]; у граматиці О. Павловського: *рожжалувався* (83), у словнику П. Білецького-Носенка: *дзижчати* (115) [8, с. 41]. Ця орфоепічна норма не передається у граматиці Я. Головацького: *зъ жалю* (31), *зъ чого* (31) [4, с. 522]; у творах П. Куліша: *розжеврили* (32, № 1, 1862), *росчачнуло* (39, № 1, 1862) [5, с. 159].

Матеріал «Кобзаря» Т. Шевченка фіксує вимову [т] перед [ч] як [чч]: *безбачченкомъ* (50). У повісті «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка ця норма представлена у переважній більшості випадків: *заквичча* (32), *браччыка* (81), але *пан-отченъку* (70).

У досліджуваних джерелах передається асиміляція шиплячого [ш] наступним м'яким свистячим [с']. Вимова [шс'] як [с'] передається у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського і в «Кобзарі» Т. Шевченка послідовно — *товчесся* (18), *повернеся* (22) і *повернесся* (27), *схаменесся* (29), *ловысся* (34) і *подинесся* (28), *умнешся* (49); у «Кобзарі» Є. Гребінки у переважній кількості випадків — *дывысся* (5), *мольсся* (12), *смѣсся* (18), *торгуесся* (18), *крутысся* (19), але один раз фіксується — *спечешься* (64). Вимова [шс'] як [с'] передається одною літерою с або двома — сс: у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка послідовно — *неоглядысся* (29), *незчуесся* (29); у граматиці О. Павловського: *засмѣсься* (80), *пресься* (91) [8, с. 41].

Вимова [чц'] як [ц'] у «Кобзарі» Т. Шевченка не передається: *хатиноцци* (27), *свитоцци* (147), але в рукописах Т. Шевченка засвідчена послідовно: *вкучоци* (33, I), *хатиноцци* (73, I) [7, с. 102]. Зрідка ця асимілятивна зміна простежується в «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — *на ручци* (43), *у кучоци* (48), *комашичци* (49), *самочци* (49), *дочци* (51), *тарилочци* (51), але *нытоци* (33).

Абсолютно послідовно в досліджуваних джерелах у кінці дієслівних форм фіксується вимова [т'] перед [с'] як свистячого, написання якої передається буквосполучками -тця, -тьця: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *ловытця* (7), *трапытця* (16), *значытця* (16); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *нахваляютця* (9), *наберетця* (11), *вытягнутця* (12).

Відсутні випадки африкатизації [д] і [д'] перед свистячими: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського — *гаспидська* (21), *удци* (21), *пидступытъ* (21); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *молодци* (24), *людська* (100). Ця особливість вимови не передається у граматиці О. Павловського: *жмудськый* (139) [6, с. 365]; у словнику П. Білецького-Носенка: *людскость* (215) [8, с. 41]; у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — *пидцюкне* (35), *колядци* (53), *ловцемъ-молодцемъ* (67); у рукописах Т. Шевченка: *людською* (53, I) [7, с. 103].

У першодруках зафіксовано приклади, які свідчать про тенденцію до подовження вимови м'яких і напівм'яких зубних приголосних: у «Кобзарі» Є. Гребінки — *життя* (23), *имення* (34), *сыллю* (37), *зобачення* (105); у «Кобзарі» Т. Шевченка — *возлисся* (61), *зыллячка* (78). Традиція асимілятивного подовження сформувалася не відразу. Єдине написання із

збереженням подовженого приголосного фіксується в «Енеїді» І. Котляревського: *убрання* (13, І). Послідовно простежується написання такого типу в граматиці О. Павловського: *багатьтѣ* (7); частково у тлумачному словнику П. Білецького-Носенка: *рилля* (313) [8, с. 42]. Подовжена вимова приголосних знайшла підтвердження у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — *весилья* (30), *кулаччамъ* (37), *сватанья* (52), *угилья* (56); у рукописах Т. Шевченка: *возлисса* (61, К), *зіллячка* (78,К), але *попидтыню* (16, К) [7, с. 104]. Послідовно асимілятивне подовження засвідчено у творах П. Куліша: *браття* (1861, 9, с. 28) [5, с. 158]. У «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського простежується передача на письмі довгих приголосних у наголошеному суфіксі **-енн-**: *предывенна* (16), *благословенни* (35). Ця особливість засвідчена й у рукописах Т. Шевченка: *утомленный* (212, ІІ), *первозданный* (223, ІІ), *прокаженна* (13, ІІ) [7, с. 104].

У досліджуваних джерелах зустрічаються декілька прикладів, які засвідчують спрощення в групах приголосних: *серце* (11), *сонце* (17) — у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського; *щаслива* (23) — у «Кобзарі» Є. Гребінки; *серце* (10), *сердце* (58) — у «Кобзарі» Т. Шевченка. Спрощення в групах приголосних непослідовно передається: у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка: *жалосльва* (73), *празнька* (72), але *щаслива* (44), *честный*; у творах Т. Шевченка: *серце* (4, І), *щастливіи* (12, І), *щасливій* (10, ІІ) [4, с. 104]; у словнику П. П. Білецького-Носенка: *пидвластный* (279), *серце* (325); у драгоманівці: *протестантства* (3, с. 27), *жалості* (3, с. 15) [6, с. 364].

У досліджуваних кобзарях зафіксовані випадки, які не засвідчують розрізнення звуків [г] і [ґ]: у «Кобзарі» Гулака-Артемівського — *горихъ* (11), *гавы* (28); у «Кобзарі» Є. Гребінки — *горобци* (30), *герготня* (60).

На основі одного випадку у «Кобзарі» Є. Гребінки — *рушныкы* (11), у «Кобзарі» Т. Шевченка — *сердешна* (59) можемо стверджувати про відбиття дисиміляції приголосних [чн]. Дисиміляція приголосних [чн] як [шн] передається у повісті «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка — *сердешный* (40), *пшенишный* (65), *сопяшный* (114); у рукописах Т. Шевченка: *сердешна* (59, К), *рушницю* (335, І); у граматиці О. Павловського: *мирошныкъ* (46); у словнику П. Білецького-Носенка: *сопяшныкъ* (335) [8, с. 41].

На позначення африкат [дʒ] і [дз] вживаються буквосполучення *дж*, *дз*: *джерела* (10), *грынджолы* (15), *дзвинку* (30) — у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського; *бджола* (25), *дзвоник* (27) — у «Кобзарі» Є. Гребінки. Ця норма закріплена в «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка: *дзвонять* (18), *гляджу* (105); у рукописах Т. Шевченка: *дзвонять* (27,І), *дзвоны* (421,І) [5, с. 154], у граматиці О. Павловського: *джкгутъ* (33), *дзвонця* (33); у словнику П. Білецького-Носенка: *гудзыкъ* (1080), *дзбанъ* (114) [8, с. 42].

Чергування [д] — [дʒ] у дієслівних формах у «Кобзарі» Т. Шевченка не простежується: *похожае* (100). В альманасі «Русалка Дністрова» таке чергування абсолютно послідовно передається на письмі [69]. У «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка теж простежується чергування [д] — [дʒ] у дієслівних формах: *гляджу* (105).

Висновки. Як бачимо, у досліджуваних першодруках знайшли широке відбиття майже всі орфоепічні норми сучасної української мови. Можемо твердити, що кобзарі-першодруки відіграли важливу роль у формуванні орфоепічних норм, оскільки вони відтворюють процес становлення орфоепічних норм на певному хронологічному зрізі, засвідчують стан сформованості певної літературної норми, відбивають особливості народної вимови, які згодом стали основою сучасної орфоєпії.

Література

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посібник / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 367 с.
2. Жилко Ф. Т. Нейтралізація фонологічної опозиції в українській літературній мові / Ф. Т. Жилко // Мовознавство. — К., 1968. — № 4. — С. 17–24.
3. Кобилянський Б. Фонетико-орфоєпічні норми української літературної мови / Б. Кобилянський. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. — 91 с.
4. Микитин М. Л. Відбиття орфоєпічних норм у західноукраїнських граматиках ХІХ століття (на матеріалі граматики Я. Головацького та М. Осадци) / М. Л. Микитин // Вісник Львівського університету. — Серія філологічна. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. — № 34. — Ч. ІІ. — С. 519–525.
5. Микитин М. Л. Відбиття особливостей народного мовлення у творах П. Куліша, надрукованих на сторінках журналу «Основа» (1861–1862) / М. Л. Микитин // Записки з українського мовознавства. — Одеса : Астропринт, 2000. — Вип. 9. — С. 151–160.
6. Микитин-Дружинець М. Л. Орфоєпічний стандарт української мови: історія та реалії / М. Л. Микитин-Дружинець // Записки з українського мовознавства : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса : Астропринт, 2009. — Вип. 18. — С. 363–369.
7. Микитин-Дружинець М. Л. Шевченко Т. Г. та становлення української орфоєпії / М. Л. Микитин-Дружинець // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса, 2001. — Вип. 2. — С. 94–107.

8. Микитин М. Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови (на матеріалі «Граматики малоросійського нареччя» О. Павловського і «Словника української мови» П. Білецького-Носенка) / М. Л. Микитин // Мовознавство. — К., 1996. — № 1. — С. 37–43.
9. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. — К. : Наук. думка, 2001. — 440 с.
10. Тоцька Н. І. Ненаголошені алофони голосних фонем української літературної мови (до питання про редукцію голосних) / Н. І. Тоцька // Мовознавство. — К., 1970. — № 4. — С. 21–30.

Джерела

- Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. — СПб. : Е. Фишер, 1840. — 114 с. (Факс. вид. К. : Дніпро, 1974).
- Кобзарь П. П. Артемовського-Гулака. — Київ : Типогр. М. П. Фрица, 1877. — 35 с.
- Кобзарь. Пыратынська ластівка Е. П. Гребинкы. — Київ : Типогр. Корчакъ-Новицкаго, 1878. — 110 с.

References

1. Bondar, O. I., Karpenko, Ju. O., Mykytyn-Druzhinets, M. L. (2006), *The Modern Ukrainian language : Phonetics. Phonology. Orthoepy. Graphics. Orthography. Lexicology. Lexicography* [Suchasna ukrajins'ka mova : Fonetyka. Fonolohija. Orfoepija. Hrafika. Orfohrafija. Leksykologija. Leksykohrafija], Editorial Center Academy, Kyiv, 367 p.
2. Zhyjko, F. T. (1968), «The neutralization of phonological opposition in the Ukrainian literary language», *Linguistics* [«Nejtralizacija fonologichnoji opozycji v ukrajins'kij literaturnij movi», *Movoznavstvo*], O. O. Potebnya Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv, vol. 4, pp. 17–24.
3. Kobilianskyj, B. (1971), *Phonetic and orthoepic standards in the Ukrainian literary language* [Fonetyko-orfoepichni normy Ukrajins'koho literaturnojo movy], Lviv University Publishing, Lviv, 91 p.
4. Mykytyn, M. L. (2004), «The Reflection of orthoepic standards in West-Ukrainian grammars of 19th century (based on grammars of Ja. Holovatsky and M. Osadcy)», *Bulletin of Lviv University, Series Philology* [«Vidbyttia orfoepichnyh norm v zakhidnoukrajins'kykh hramatykakh XIX stolittia (na materiali hramatyk Ya. Golovatskogo ta M. Osadci)», *Visnyk Lvivs'koho universytetu, Serija filolohichna*], Lviv Ivan Franko National University, Lviv, vol. 34, part 2, pp. 519–525.
5. Mykytyn, M. L. (2000), «The reflection of popular speech characteristics in the works by P. Kulish, published in the journal «Osnova» («Basis») (1861–1862)», *Notes on Ukrainian linguistics* [«Vidbyttia osoblyvostej nacional'noho movlennia u tvorakh P. Kulisha, nadrukovanykh na storinkakh zhurnalu «Osnova» (1861–1862)», *Zapysky z ukrajins'koho movoznavstva*], Astroprint, Odessa, vol. 9, pp. 151–160.
6. Mykytyn-Druzhinets, M. L. (2009), «Orthoepic standards of the Ukrainian language : the History and Realities», *Notes on Ukrainian linguistics* [«Orfoepichnyj standart ukrajins'koho movy : istorija ta realiji», *Zapysky z ukrajins'koho movoznavstva*], Astroprint, Odessa, vol. 18, pp. 363–369.
7. Mykytyn-Druzhinets, M. L. (2001), «Taras Shevchenko and the Formation of Ukrainian orthoepy», *Notes on the General linguistics* [«Shevchenko T. G. ta stanovlennia ukrajins'koho orfoepiji», *Zapysky z zahal'noho movoznavstva*], Odessa Mechnikov National University, Odessa, vol. 2, pp. 94–107.
8. Mykytyn, M. L. (1996), «The Formation of Ukrainian literary language orthoepic standards (based on «The grammar of Little Russian adverbs» by O. Pavlovsky and «The Dictionary of the Ukrainian language» by P. Beletsky-Nosenko)», *Linguistics* [«Formuvannia orfoepichnyh norm ukrajins'koho literaturnojo movy (na materiali «Grammatiki malorossijskago nariechija» O. Pavlovs'koho i «Slovnyka Ukrajins'koho movy» P. Bilec'kogo-Nosenka)», *Movoznavstvo*], O. O. Potebnya Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv, vol. 1, pp. 37–43.
9. Ohijenko, I. (2001). *History of the Ukrainian literary language* [Istoria ukrajins'koho literaturnojo movy], Naukova dumka, Kyiv, 440 p.
10. Тоцька, Н. І. (1970), «The unaccented allophones of vowel phonemes in the Ukrainian literary language (the issue of the vowels reduction)», *Linguistics* [«Nenagolosheni alofony holosnykh fonem ukrajins'koho literaturnojo movy (do pytannia pro redukciju holosnykh)», *Movoznavstvo*], O. O. Potebnya Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv, vol. 4, pp. 21–30.

Sources

- Shevchenko, T. G. (1840; 1974), *Kobzar*, E. Fisher Publishing, St. Petersburg, 114 p.; facsimile edition, Dnipro, Kyiv, 114 p.
- Artemovsky-Gulak, P. P. (1877), *Kobzar*, Typography of M. P. Fritz, Kiev, 35 p.
- Hrebinka, E. P. (1878), *Kobzar. Pyratynska Lastivka*, Typography of Korchak-Novitsky, Kiev, 110 p.

ДРУЖИНЕЦ Мария Львовна,

кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры украинского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7465697; e-mail: mriiad68@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8232-0216

УКРАИНСКАЯ УСТНАЯ РЕЧЬ В ПЕРВОПЕЧАТНЫХ КОБЗАРЯХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО (1840), ПЕТРА ГУЛАКА-АРТЕМОВСКОГО (1877) И ЕВГЕНИЯ ГРЕБЕНКИ (1878)

Аннотация. Работа посвящена проблемам украинской устной речи на диахроническом уровне, в частности становлению норм украинской орфоэпии. **Цель** работы — зафиксировать живое народное произношение в исследуемых источниках и обосновать устойчивость орфоэпической нормы на большем, чем полтора века, хронологическом отрезке: с середины XIX в. Орфоэпическая произносительная норма середины XIX в. была отражена в письменной форме в первопечатных кобзарях Т. Шевченко, П. Гулака-Артемовского и Е. Гребенки. **Предметом** изучения является отражение орфоэпических норм гласных, согласных и звукосочетаний в указанных первопечатных источниках. Система правописания в данных источниках построена в значительной степени на фонетических принципах, поэтому благодаря особенностям правописания отразились произносительные черты, большинство из которых стали нормативными в орфоэпии современного украинского литературного языка. **Результатом** проведённого исследования является **вывод** о том, что исследуемые первопечатные кобзари сыграли важную роль в формировании орфоэпических норм украинской речи, поскольку воспроизводят процесс становления орфоэпических норм на определённом хронологическом этапе, свидетельствуя о состоянии сформированности определённой литературной нормы. В данных источниках отражены почти все орфоэпические нормы современного украинского языка, в частности произношение гласных [i] и [e], звонких согласных в конце слова и перед глухими, шипящими перед свистящими и свистящих перед шипящими, опрощение в группах согласных.

Ключевые слова: украинская устная речь, кодификация, орфоэпия, первопечатные кобзари, Тарас Шевченко, Пётр Гулак-Артемовский, Евгений Гребенка.

Maria L. DRUZHYNETS,

Candidate of Philology (PhD), Associate professor of the Ukrainian Language Department, postdoctoral student, Odessa Mechnikov National University; 24/26 Francuzkyj blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7465697; e-mail: mriiad68@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8232-0216

UKRAINIAN ORAL SPEECH IN KOBZAR-INCUNABULAE BY TARAS SHEVCHENKO (1840), PETRO HULAK-ARTEMOVS'KYJ (1877) AND IEVHEN HREBINKA (1878)

Summary. The work is dedicated to the problems of Ukrainian oral speech on the diachronic level, including the establishment of the standards of Ukrainian orthoepy. The author's attention is focused on the rules of pronunciation of vowels, consonants and sound combinations in kobzar-incunabulae by T. G. Shevchenko (1840), P. Hulak-Artemovs'kyj (1877) and Ie. P. Hrebinka (1878). The orthographic system in the analysed books was built mostly on phonetic principles; due to the peculiarities of spelling, and often in spite of them, the pronunciation forms were set out, most of which have become the orthoepic norms of the modern Ukrainian language. The analysed works have played an important role in shaping these norms because they reflect the process of establishing the orthoepic norms in a certain chronological period, and demonstrate almost all the orthoepic norms of the modern Ukrainian language, especially the pronunciation of vowels [u], [e], voiced ones at the end of words and before voiceless consonants, the assimilation of sizzling vowels in front of the whistling ones and on the contrary, the lengthening and reduction, the orthoepic norms in the groups of other consonants.

Key words: Ukrainian verbal broadcasting, codification, orthoepy, incunabula.

Статтю отримано 12.11.2016 р.

УДК 811.111'01'04'373.46

ПОДСІКЕРА Тетяна Володимирівна,

аспірантка відділу романських, германських та балтійських мов Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України; вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна; тел.: +380636641878; e-mail: summerbreak@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-9850-4730

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «НАЗВИ РИБ, РИБНИХ ПРОДУКТІВ І СТРАВ» У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ТА СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДАХ

Анотація. *Мета* статті — простежити динамічні процеси розвитку лексико-семантичної групи «Назви риб, рибних продуктів і страв» від давньоанглійського до середньоанглійського періоду; проаналізувати сукупність якісних і кількісних змін, що відбулися в межах досліджуваної лексики. *Об'єктом* нашого дослідження є лексико-семантична група «Назви риб, рибних продуктів і страв» у складі давньоанглійського та середньоанглійського кулінарнімікону. *Предметом* дослідження є становлення та розвиток назв риб, рибних продуктів і страв в діячоронічному аспекті. У роботі використано методи етимологічного, семантичного й компонентного аналізу лексики, а також порівняльно-історичний, описовий та зіставний *методи*.

У статті зосереджено увагу на етимологічних особливостях і генетичному складі лексики на позначення риб і рибних продуктів. Автор визначає кількісні параметри назв риб, рибних продуктів та страв у складі давньоанглійського та середньоанглійського кулінарнімікону. Здійснено класифікацію середньоанглійських назв рибних страв. У статті розглядаються основні екстралінгвістичні фактори та їхній вплив на розвиток досліджуваної лексико-семантичної групи. Окрему увагу приділено способам і засобам поповнення середньоанглійського кулінарнімікону.

Ключові слова: кулінарнімікон, середньоанглійська мова, назви риб і рибних продуктів, лексико-семантична група, номінативна одиниця.

Риба в середньоанглійський період стала настільки ж важливим продуктом харчування, як і хліб. Важливим чинником, що сприяв не лише популярності рибних продуктів, а й їх легкодоступності, було острівне положення країни. Берегова лінія Британських островів розчленована численними затоками, по всій території країни безліч багатководних річок, а на півночі багато озер. Усе це робило рибальство та добування морепродуктів розповсюдженим і доступним заняттям.

Ще одним фактором, що зумовив широке використання рибних страв у раціоні людей, незалежно від їх матеріального становища, була релігія. Римська католицька церква, яка об'єднувала все населення Англії, забороняла вживати м'ясо, яйця і молочні продукти у дні Посту. Таким чином, половину днів у році слід було їсти рибу та рибні страви.

Лексику на позначення риб, рибних продуктів та страв розглянуто в працях: В. В. Куйбіди «Історія вивчення народних назв риб», О. В. Малоземлинської «Названия рыбных блюд в говорах Камчадалов» (Материалы к Камчатскому областному словарю), Е. І. Пекшеєва «Основные принципы номинации Марийских названий рыб», Л. С. Берга «Названия рыб и этнические взаимоотношения славян», Н. Д. Голєва «О некоторых ономастических особенностях диалектных наименований одной тематической группы (на материале народных названий рыб)», спільній праці А. С. Герда, А. І. Корнев, М. П. Рускова «Русские названия рыб».

Окрему увагу назвам рибних продуктів та страв приділено у дисертаційних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних славістів: Е. Д. Гоца «Назви їжі й кухонного начиння в українських Карпатських говорах» та германістів: Н. П. Головніцької «Лингвокультурные характеристики немецкого гастрономического дискурса»; А. І. Лєонові «Лингвокультурологическая специфика кулінарніміков»; Е. А. Гашимова «Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода: На материале лексико-фразеологического поля «Продукты питания»» та ін.

Мета статті — простежити тенденції розвитку лексико-семантичної групи «Назви риб, рибних продуктів і страв»; проаналізувати одно- та полікомпонентні номінативні одиниці на позначення рибних продуктів, виявлені у складі давньоанглійського та середньоанглійського кулінарнімікону, визначити їхні кількісні параметри; простежити сукупність змін, що відбулися в межах заявленої ЛСГ досліджуваних історичних періодів.

Об'єктом нашого дослідження є лексико-семантична група «Назви риб, рибних продуктів та страв» у складі давньоанглійського та середньоанглійського кулінарнімікону.

Предметом дослідження є динаміка розвитку назв рибних продуктів та страв у діячоронічному зрізі давньоанглійського та середньоанглійського періоду.

Матеріалом дослідження слугували назви риб, рибних продуктів та страв вилучені з етимологічних словників англійської мови, словників давньоанглійської та середньоанглійської мов і середньовічних кулінарних текстів [1–8].

Становлення ЛСГ на позначення «Назв риб, рибних продуктів та страв» характеризувалося значним розширенням. Кількість її репрезентантів збільшилася від 23 у давньоанглійській до 121 в середньоанглійській мові.

До складу середньоанглійського кулінаронімікону входить широкий спектр назв різних риб і моллюсків досі не відомих англо-саксам. Прісноводна риба (окунь, щука, линь), що була досить звичною їжею у давньоанглійський період, відтепер стала швидше їжею нижчих верств населення, зокрема мешканців берегів ставків, озер і річок.

Серед назв що входять до складу ЛСГ «Назви риб, рибних продуктів і страв» можна виділити: назви свіжої риби та рибних продуктів, назви солоної та копченої риби й назви готових рибних страв.

У давньоанглійський період назви рибних продуктів та страв були виражені переважно родовою назвою д. англ. *fisc* з когнатами в інших германських мовах д. сакс. *fisc* д. фриз. *fisk*, днв. *fisc*, д. сканд. *fiskr*, дан., шв. *fisk*, с. нідерл. *visc*, нідерл. *vis*, свн. *visc*, *visch*, нім. *Fisch*, гот. *fisks* < спільногерм. **fisko-z*, **pisko-s*, близьке до лат. *piscis*, д. ірл. *íasc*, *éisc* 'риба' [4, с. 594].

Натомість у складі середньоанглійського кулінаронімікону лексема с. англ. *fysh*, *fysch(e)* набула більш конкретного значення 'риба'. «*Hij etef more fisch þan flesh*» — «*Він їв більше риби ніж м'яса*» (1393) [8, т. 4, с. 254].

Серед видових назв риб найпоширенішими та найчисленнішими є однокомпонентні номінації.

На початку XIII ст. у складі середньоанглійського кулінаронімікону почав функціонувати номен с. англ. *samon*, *saulmon*, *salmon* 'лосось, сьомга' < д. фр. *sautoun* < лат. *salmōnet*, *salmo* 'лосось'. «*They etef hote samoun alway*» — «*Вони завжди їли гарячий лосось*» (1387) [8, т. 8, с. 56].

С. англ. *troute*, *trowt* 'форель' утворено на основі д. англ. *truht* 'форель' < лат. *tractus*, *tracta*, *truta*, *trutta* < гр. *τρούχτης* 'гризун' < *τρούγειν* 'гризти' та д. фр. *troite*, *troute*. «*The trowyt ys a deuytet fyche*» — «*Форель — це делікатесна риба*» [8, т. 9, с. 409].

На початку XV ст. для позначення 'плотви' на заміну д. англ. *scealga*, з давньофранцузької мови було запозичено с. англ. *darse*, *dase*, *darce* < д. фр. *darz*, *dars*. В основі мотивації назви специфічний рух цієї риби (яка наче мчить стрілою). «*Take Dace, Troutys, and Roche*» — «*Візьміть плотву, форель та воблу*» (1430) [8, т. 3, с. 3].

Із синонімічним значенням 'плотва, вобла' в XIII ст. до складу середньоанглійського кулінаронімікону входить с. англ. *roche*, *roch* < д. фр. *roche*, *roce*, *rocque*. «*Take Trowtys, Rochys... an take het clenē*» — «*Візьміть форель, плотву та почистіть*» (1430) [8, т. 8, с. 724].

На позначення 'вугра' продовжувала використовуватись лексема спільногерманського походження с. англ. *ele*, *eele* < д. англ. *élig*, *æl*, з когнатами у с. нідерл. *ael*, днв. *âl*, д. сканд. *áll* < спільногерм. **élo-z* [2, с. 246; 8, т. 3, с. 46].

Спорадично зі значенням 'вугор' фіксуємо с. англ. *congar*, *coonger*, *conger* < д. фр. *conger* < лат. *congrum* < гр. *κόγγρος* 'вугор' [8, т. 2, с. 820].

Цікаво, що в середні віки цю рибу використовували в їжу дуже обережно, адже вважалося, що вугор є збудником чуми.

На початку XIII ст. до складу середньоанглійського кулінаронімікону з давньофранцузької мови потрапили номен с. англ. *stogyon*, *sturgyon*, *struggen* 'білуга, осетрина' < д. фр. *sturgeon*, *esturgeon*. Існує припущення, що слово походить від давньогерманського **sturjon-* [8, т. 8, с. 1201].

До основних назв камбали в середньоанглійській кулінарній лексиці відносимо: с. англ. *floke*, с. англ. *playsse*, с. англ. *flounder*, с. англ. *sole*.

Лексема давньоанглійського походження с. англ. *flook*, *floke* < д. англ. *flōc* 'камбала' була найуживанішою [8, т. 4, с. 359]. З синонімічним значенням у XIII ст. з давньофранцузької мови запозичено номен с. англ. *playsse*, *pleise*, *plais* < д. фр. *plaise* < лат. *platessa* * < гр. *πλατύς* 'широкий' [8, т. 7, с. 934].

А в XIV ст. з таким же значенням до складу середньоанглійської лексики потрапило с. англ. *flounder*, *-dre*, *flondyre*, *floundre* < д. фр. *flondre*, що ймовірно походить від д. сканд. *flyðra* (**flunþrjón-*) 'пласка риба, камбала'. «*The flounder is an holsom físshe*» — «*Камбала — це корисна риба*» (1450) [8, т. 4, с. 347]. З дещо ширшою семантикою 'камбала, палтус' функціонувало с. англ. *sole* < д. фр. *sole* < лат. *solea*. «*Sole, boiled, rost, or fryed. Take a sole, and do away þe hede [etc.]*» — «*Камбала варена, запечена чи смажена. Візьміть камбалу та відділіть голову*» (1450) [8, т. 8, с. 388].

С. англ. *dorray*, *dorre* репрезентувала значення 'сонячник' < д. фр. *doree* < *dorer* 'золотити, вкривати позолотою' < лат. *deaurare* < *aurum* 'золото'. Назва потрапила до складу середньоанглійської кулінарної лексики на початку XV ст. та мотивована забарвленням риби. «*Salmon*

fresshe and dorre roasted, or gurnard sothen» — «Свіжий лосось, та смажений сонячник або варений морський півень» (1440) [8, т. 3, с. 607].

Для позначення 'тріски' фіксуємо одразу дві лексеми: с. англ. *route*, що ймовірно має скандинавське походження. Так, шв. *puta* 'бути надутим, наповненим повітрям', нідерл. *puyt*, флам. *puut* 'жаба' [8, т. 7, с. 1207] та с. англ. *codde, codd, code*. Чітко визначеної думки щодо етимології цієї лексеми немає. Одна з теорій пов'язує походження назви від д. англ. *codd* 'сумка, мішок', мотивуючи зовнішнім виглядом риби [8, т. 2, с. 581].

У XIV ст. почало функціонувати с. англ. *pycke, ryke* 'щука' — коротка форма від с. англ. *pykefysh*, де с. англ. *pycke* 'шип, колючка, шк'. В основі мотивації зовнішній вигляд — ця риба має особливо видовжені загострені щелепи. «*On a fyssday take Pyke or Elys, Codlyng or Haddock*» (1430) — «У день посту візьміть щуку чи вугра, тріску чи морський окунь» [8, т. 7, с. 851].

Спорадично зі значенням 'щука (особливо доросла особина)' вживалось запозичене з давньофранцузької с. англ. *luse, leuse, luyss* < д. фр. *lus, luis* < лат. *lucius*. «*Nym luyss or tenge, or other manere fish*» — «Візьміть щуку, або іншу рибу» [8, т. 6, с. 484]. З протилежним значенням 'молода, маленька щука' фіксуємо с. англ. *jaske* [8, т. 6, с. 534].

С. англ. *lamprey* використовувалось для позначення 'міноги' < д. фр. *lamprei(e, -ye), lampre, lampry* < лат. *lampreda* < лат. *lampetra* 'мінога' * < *lambere* 'облизувати, лизати' + *petra* 'каміння, кісточка', проте це ймовірно народна етимологія. Назва мотивована особливістю поведінки цієї риби: мінога присмоктується до каміння своїм ротом [8, т. 6, с. 43].

С. англ. *tenche* використовували зі значенням 'лінь' < д. фр. *tenche* < пізн. лат. *tinca* [8, т. 9, с. 176].

Зі значенням 'макрель, скумбрія' фіксуємо с. англ. *makerel, macquerell, mackrell* < д. фр. *maquerel* 'те саме'. «...*Hering, and þe mackerel*» — «Оселедець і скумбрія» (1300) [8, т. 6, с. 10].

С. англ. *perche* використовували на позначення 'окуня' < д. фр. *perche* < лат. *perca* < гр. *πέρχη < περχνός* 'темний' < *περχάζειν* 'темніти, ставати темним' [8, т. 7, с. 672].

Зі значенням 'пікша, морський окунь' вживався номен с. англ. *haddock, hadocke*. Чітко визначеної етимології цієї назви немає, ймовірно, вона походить від д. фр. *hadot*. «*Take...haddock, and gode codlyng*» — «Візьміть морський окунь і гарну невелику тріску» (1420) [8, т. 5, с. 13].

С. англ. *milet, mullet* репрезентувало значення 'кефаль' < д. фр. *mulet* димінутив від лат. *mullus* 'червона кефаль'. «*Take a Millet, and scale him... And boile hem ouer the fire..., or elles... fry him in good oyle*» — «Візьміть кефаль, почистіть її та зваріть, або засмажте вугра в хорошій олії» [8, т. 6, с. 751].

У XIV ст. до складу середньоанглійської кулінарної лексики потрапило с. англ. *carpe* зі значенням 'короп' < д. фр. *carpe* < лат. *carpa* [8, т. 2, с. 127].

Для позначення 'оселедця' в середньоанглійській кулінарній лексиці зберегла своє існування лексема давньоанглійського походження с. англ. *heryng(e), herring* < д. англ. *hæring* 'оселедець' [8, т. 5, с. 248–249].

Із семантикою 'маленький оселедець, сардина' функціонував номен с. англ. *sardyn, sardine* < лат. *sardina* < *sarda* < гр. *σάρδη* 'сардина, або інша схожа риба'. «*I was borne in Aragon... Masyl baken, and sardyns, I do eate and sel*» — «Я народився в Арагоні... Печені мідії та сардини, я їв і продавав» [8, т. 8, с. 110].

Для позначення 'корюшки' продовжувало функціонувати с. англ. *smelt* < д. англ. *smelt*. «*Gurnard roasted... Smelt ffryed*» — «Засмажений морський півень...смажена корюшка» (1421) [8, т. 8, с. 271].

З дещо ширшою семантикою 'корюшка, молодий оселедець' функціонувало с. англ. *sperlyng(e), -linge, sparling* < д. фр. *esperlinge*, що має германське походження. «*Salt fysche, salt Congur, satoun, with sparlinge*» «Солона риба, солоний вугор, лосось з оселедцем» (1460) [8, т. 8, с. 521].

Наприкінці XIV ст. у складі середньоанглійського кулінарнімікону з'явилась лексема на позначення 'ляща' с. англ. *breme* < д. фр. *bresme* 'лящ', що ймовірно має давньогерманське походження (д. сакс. *bresseto*, днв. *brahseta*, свн. *brahset*, *brasme*, нім. *brassen*, с. нідерл., нідерл. *brasem* < західногерм. *brahsm-*) [8, т. 2, с. 1077].

Середньоанглійська лексема *borbot, burbott, borbotha* репрезентувала значення 'миньок' < д. фр. *borbete, bourbete, bourbette*. «*Borbotha be fisshes very slepery, somewhat lyke an ele*» «Миньок — дуже слизька риба, дещо схожа на вугор» [8, т. 2, с. 1182].

З синонімічним значенням продовжувала функціонувати лексема давньоанглійського походження с. англ. *eelapout* < д. англ. *ælepūta, æle-pūta* 'миньок' [8, т. 1, с. 46].

Зі значенням 'палтус' виділяємо с. англ. *turbut, -bote, -butte* < д. фр. *tourbout* < *torbout* с. нідерл. *turbot, terbot, tarbot*, що ймовірно походить від лат. *turbo*. «*Nym luyt, turbot, and elys & gobete hem...*» — «Візьміть щуку, палтус, вугор та поріжте на дрібні шматки» (1450) [8, т. 9, с. 474].

З широкою семантикою 'хек, мерланг, мерлуза' функціонувала лексема с. англ. *whytyng*, *whyting*, *-yng*, *whytyng*, *-yng* < с. нідерл. *wijting* < *wijt* 'білий'. [8, т. 10, с. 83].

Починаючи з XIV ст. в середньоанглійському кулінарніміконі функціонує с. англ. *haake* для позначення 'хека'. Етимологія назви невизначена, існує припущення про походження с. англ. *hake* < д. англ. *haca* 'гак, пастка' [8, т. 5, с. 27].

Наприкінці середньоанглійського періоду у складі кулінарної лексики почала функціонувати лексема с. англ. *podlok*, *pollack* 'мінтай', що ймовірно має кельтське походження (гаел. *pollag*) [8, т. 7, с. 1078].

Ряд лексичних одиниць на позначення морепродуктів характеризується досить великою кількістю репрезентантів.

Так, сема 'істівний молюск' у кулінарній лексиці середньоанглійського періоду репрезентована такими назвами: с. англ. *wealk*, *walke* 'істівний червононогий молюск' < д. англ. *weoloc*, *wioloc* 'молюск'. «Take **Walkys** an sethe in Ale» — «Візьміть молюски та відваріть в нуві» (1430) [8, т. 10, с. 21–22]; с. англ. *lempet*, *lympit* < д. англ. *lempedu* < лат. *lamprēda* 'мінога, молюск' [8, т. 6, с. 303]; с. англ. *scalap*, *scalepp*, *-oppe* < д. фр. *escalope* 'скарлупа'. Лексемі було запозичено у XIV ст., ймовірно вона має германське походження, так д. сканд. *skalpr*, с. нідерл. *schelpe* 'раковина, скорлупа' [8, т. 8, с. 168]; с. англ. *cuttell*, *cuttle*, *scuttle* 'каракатиця, головоногий молюск' < д. англ. *cudele* [8, т. 2, с. 1295]; с. англ. *shell-fish* 'молюск, ракоподібне' < д. англ. *scil-fisc* [8, т. 8, с. 676]; с. англ. *cockyll(e)*, *cockle*, *cockile* 'молюск, раковина' < д. фр. *coquille* < вул. лат. **conchilia* < лат. *conchylium* 'те саме' < гр. *κογχύλιον* 'невеликий вид молюска'. Лексема потрапила до складу середньоанглійської кулінарної лексики на початку XIV ст. [8, т. 2, с. 573]; с. англ. *muscule*, *musil(le)* 'мідія, молюск' < д. англ. *muscle*, *musscel*. «Fyrst sethe thy **mustuls**» «Спочатку відваріть мідії» (1420) [8, т. 6, с. 789].

С. англ. *oystre*, *oistre*, *oister*, *oster* використовували на позначення 'устриці' < д. фр. *oistre* < лат. *ostrea* < *ostreum* 'устриця' < гр. *ὀστρεον* 'устриця' < і. е. **ost-* 'кістка'. «For to make potage of **oysturs**» — «Щоб приготувати густий суп з устрицями» (1420) [8, т. 7, с. 354–355].

С. англ. *lapstar*, *lopstar* < д. англ. *lopustre*, *lopystre* < лат. *locusta* 'ракоподібне' продовжувало функціонувати в середньоанглійський період із ширшою семантикою 'омар, лангуст, великий рак' [8, т. 6, с. 378].

Значення 'річковий рак, краб' також продовжувала передавати лексема спільногерманського походження с. англ. *crabbe*, *crabe* < д. англ. *crabba*. «**Crabbe** is an manere of fische in here sea» — «Краб — це вид морської риби» (1175) [8, т. 2, с. 1119].

С. англ. *partane*, *pertane* також використовувалось на позначення 'істівного краба'. Слово має кельтське походження (гаел. *partan*) та, ймовірно, зводиться до ірл. *partaing* 'червоного кольору' [8, т. 7, с. 501].

Зі значенням 'річковий рак, лангуст' у XIV ст. з давньофранцузької мови було запозичене с. англ. *creuysshe*, *crev-*, *crefysshe*, *crefish*, *crevice*, *-visse* < д. фр. *crevice*. «The flesshe of **creuysshes**» — «М'ясо рака» [8, т. 2, с. 1147].

Наприкінці середньоанглійського періоду до складу кулінарної лексики з латинської мови потрапила ще одна лексема на позначення 'молюска' с. англ. *conch* < лат. *concha* 'молюск, ракоподібне' < гр. *κόγχη* 'молюск, мідія, раковина'. «Al that fysshe wyth the shelles ben callyd **Conche** and **Conchillia**» — «Усі риби з раковинами називаються молюсками» (1398) [8, т. 2, с. 765].

У їжу також використовували ікру риб, основним гіперонімом для позначення якої було с. англ. **roz(e)*, *row(e)*, *roughe* < с. нідерл. *roch*, *roge*, *roghe*, з когнатами у флам. *rog*, снн. *roge*, *rogge*, днн. *rogo*, свн. *roge*. Чітко не визначено, чи с. англ. *rowe* є спільногерманською назвою, чи має інше походження. «...roof of *fyshe*, or *mylke* of *fyshe*» — «Ікра або молочко риби» [8, т. 8, с. 750].

Із синонімічним значенням визначаємо с. англ. *spawn*, *spraute*, *spane* 'ікра' < с. англ. *spawn* 'метати ікру, розмножуватись, плодити' < д. фр. *espaundre* 'метати ікру' < *espaudre* 'наливати, виливати, виливатись' < лат. *expandere* 'розширяти, збільшуватись' [8, т. 8, с. 531].

С. англ. *spawn* паралельно використовувалась для позначення 'молочка' «Take... *pe lyuer* an *pe Spaune*, an sethe it y-now in *fayre Water*» «Візьміть печінку та молочко та відваріть в чистій воді» (1430) [8, т. 8, с. 531].

Зі значенням 'молочко риби' виділяємо також с. англ. *milt*, *mylt*, *melte* < д.-англ. *milte* 'селезінка', що почало вживатися в цьому значенні, починаючи з XV ст. під впливом нідерландської мови; це мотивується схожістю із селезінкою м'якою консистенцією. Також немає сумнівів що с. англ. *milt* перегукується із с. англ. *milk*, що було давнішою назвою 'молочка риби' «...roof of *fyshe*, or *mylke* of *fyshe*» — «Ікра або молочко риби» (14..) [8, т. 6, с. 440]. «Open the *fyshe* and take to the herte the *galle* and the *mylte*» — «Відкрийте рибу та дістаньте серце, жовч та молочко» (1483) [8, т. 6, с. 452].

Досить продуктивним у поповненні цієї групи лексики був спосіб аналітичної номінації. Можна виокремити такі моделі аналітичної номінації рибних продуктів:

1) у яких один з компонентів вказує на якість рибних продуктів: с. англ. *holsom fïsshe* 'корисна риба'; с. англ. *salmon fresshe* 'свіжий лосось'; с. англ. *fresche lampray* 'свіжа мінога'; с. англ. *hote samoun* 'гарячий лосось', с. англ. *fresh herring* 'свіжий оселедець', с. англ. *gode codlyng* 'хороша дрібна тріска', с. англ. *calwer samoun* 'свіжий лосось', с. англ. *fresch haddock* 'свіжий морський окунь', с. англ. *fyre Oysters* 'чисті устриці';

2) у яких один з компонентів вказує на колір або розмір рибних продуктів: с. англ. *reid, red fïsch* 'риба червоних сортів'; с. англ. *whyte fïsch, whitfïshe* 'риба білих сортів, особливо хек, тріска, тощо', с. англ. *smalle fysshe* 'маленька риба';

3) у яких один з компонентів вказує на спосіб приготування рибних продуктів: с. англ. *sole boiled* 'варена камбала'; с. англ. *salt swyrd-fysche* 'солена меч-риба'; с. англ. *dorre rosted* 'смажений сонячник'; с. англ. *smelt fried* 'смажена корюшка', с. англ. *stew heryng* 'тушкований оселедець', с. англ. *fried fïsshe* 'смажена риба', с. англ. *broyled fïsshe* 'засмажена риба';

4) трикомпонентні номени, в яких є одразу дві ознаки (якість і спосіб приготування): с. англ. *calwer samoun ysode* 'чистий варений лосось'.

У XV ст. у складі середньоанглійського кулінарнімікону з'явилось дві атрибутивні назви на розрізнення рибного м'яса; прикметники в цих назвах одночасно вказують як на 'колір', так і на 'спосіб приготування' різних видів оселедця. Так, *white heryng* готували лише шляхом соління без копчення, а *red heryng* коптили, звідси і специфічне забарвлення.

Словоскладання, що було чи не найпоширенішим способом словотворення в давньоанглійській мові, зберегло свою продуктивність у формуванні нових номінативних одиниць на позначення рибних продуктів у середньоанглійській період. Основною моделлю, за якою утворювались складні слова на позначення рибних продуктів, була N + N: с. англ. *stok-fish* 'в'ялена риба' < с. англ. *stok* 'капкан, западня' + с. англ. *fysh*; с. англ. *swyrd-fysche, swerd fysh* 'меч-риби' < с. англ. *swerd* 'меч, шпага' + с. англ. *fysh*; с. англ. *garefish* 'сарган' < д. англ. *gār* 'спис, гарпун' + *fish*.

Шляхом додавання суфікса до основи іменника було утворено назву 'молодої щуки' с. англ. *pickerele, pykarelle, pikrel(l)* < с. англ. *pyke* + д. фр. — *rel*. «*Bet is... a pyk than a pykerel*» (1386) «Велика щука краще маленької» [8, т. 7, с. 824].

За допомогою демінутивного суфікса *-lyng*, утворилась назва маленької тріски с. англ. *codlyng* < с. англ. *cod* 'тріска' + *lyng*.

Користуючись класифікацією А. А. Григор'євої [9, с. 11–14], серед середньоанглійських назв рибних страв умовно можна виокремити три моделі:

1) Страви, що названі за основним інгредієнтом-основою (назва страви збігається з назвою рибного продукту, з якого її приготовлено, тобто назви як такої немає): с. англ. *Shrympes* 'креветки', с. англ. *Gurnard* 'морський півень', с. англ. *Sturgeon* 'осетрина'.

2) Страви, що названі за основним інгредієнтом з уточненням (одним або кількома) кулінарної специфіки приготування чи характерної особливості страви: с. англ. *salt haddock* 'солоний морський окунь', с. англ. *sole boiled* 'варена камбала', с. англ. *sole fried* 'смажена камбала', с. англ. *gurnard sothen* 'варений морський півень', с. англ. *dorre rosted* 'смажений сонячник', с. англ. *rosted whale* 'смажений кит', с. англ. *smelt fried* 'смажена корюшка', с. англ. *gurnard rosted* 'смажений морський півень', с. англ. *Crabbe or Lopster boiled* 'варений краб або лобстер', с. англ. *Lamprays in brewte* 'смажена мінога', с. англ. *Samon rostyde in sause* 'смажений лосось під соусом', с. англ. *Elus Bakyn in Dyshes* 'вугор запечений у деці', с. англ. *Nowmbyls of Muskyls* 'нутроці молюсків', с. англ. *Turbut Roste Ensauce* 'смажений палтус під соусом'.

3) Самостійні кулінарні назви страв, що також можуть мати уточнення кулінарної специфіки: с. англ. *Lampray bake* 'пиріг з міногою', с. англ. *Potage of oysters* 'густий суп з устриць', с. англ. *Fysshe brothe* 'рибний бульйон', с. англ. *Gele of Fyssh* 'рибне желе (заливне)', с. англ. *Pyk in Galauntyne* 'заливне зі щуки', с. англ. *Pike in Brase* 'щука під соусом', с. англ. *balloc broth* 'тушкова риба'.

Отже, упродовж двох досліджуваних періодів формування англійського кулінарнімікону, ЛСГ на позначення «Назв риб, рибних продуктів і страв» зазнала істотного розширення, яке спричинене, головним чином, скандинавським і норманським завоюваннями (рис. 1).

Високою продуктивністю в межах досліджуваної ЛСГ відзначається також поповнення її за рахунок внутрішнього потенціалу мови. Зокрема, важливу роль у збагаченні та розвитку середньоанглійських назв рибних продуктів і страв відіграли словоскладання (16,2 %) й афіксація (3,6 %). Як приклад семантичної деривації можна вказати на с. англ. *milt, mylt, melte* 'молочко риби', що утворилось шляхом вторинної номінації д. англ. *milte* 'селезінка' та мотивується схожою із селезінкою м'якою консистенцією. Надзвичайно продуктивним у поповненні цієї групи лексики був спосіб аналітичної номінації. Так, номінативні одиниці на позначення рибних продуктів і страв представлено однослівними назвами, складними й аналітичними найменуваннями. Загальна кількість полікомпонентних назв складає 32,8 % від усіх розглянутих назв рибних продуктів і страв.

Перспективним вбачається подальше вивчення й аналіз назв інших реалій англійського кулінарнімікону в діахронічному аспекті.

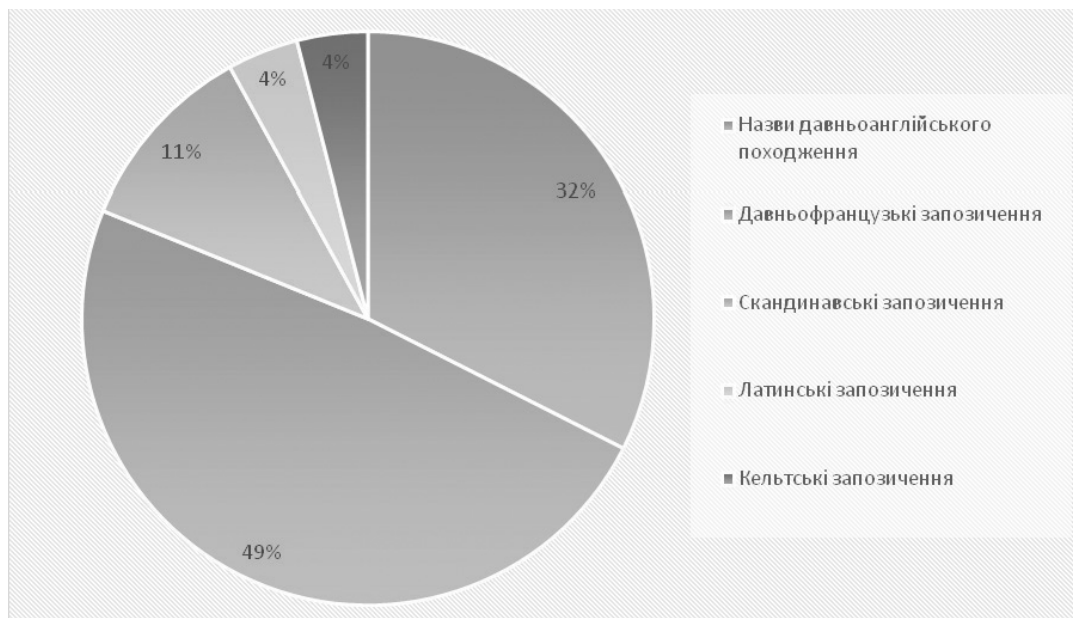

Рис. 1. Генетичний склад ЛСГ «Назви риб, рибних продуктів та страв»

Література

1. All gode Cookery Recipes. Fish and Seafood [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.godecookery.com/allrec/allrec05.htm>
2. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary. Based on the manuscript collections / J. Bosworth; [edited and by T. Toller Northcote]. — London : Oxford University Press, 1954. — 1302 p.
3. Dictionary of Middle-English cooking terms [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://medievalcookery.com/dictionary/>
4. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language in 2 vol. / E. Klein. — Amsterdam : Elsevier Publishing Company, 1966–1967.
5. Mayhew A. L. A Concise Dictionary of Middle English from A. D. 1150 to 1580 / A. L. Mayhew, W. W. Skeat; [edited by Roy A. Sites M. L. A.] — CreateSpace Independent Publishing Platform, 2005. — 332 p.
6. Medieval Cookery [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://medievalcookery.com>
7. Stratmann F. H. A Middle-English Dictionary / F. H. Stratmann, H. Bradley. — Oxford : Clarendon Press, 1891. — 708 p.
8. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://archive.org/details/oed11_201407
9. Григорьева А. А. Древнеримская кулинарная лексика. Проблема терминологии (на материале текстов Апициевского Корпуса): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.14 / А. А. Григорьева ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, — М., 2000. — 25 с.

References

1. «All gode Cookery Recipes. Fish and Seafood», available at : <http://www.godecookery.com/allrec/allrec05.htm>
2. Bosworth, J., ed. (1954), *An Anglo-Saxon Dictionary. Based on the manuscript collections*, Oxford University Press, London, 1302 p.
3. «Dictionary of Middle-English cooking terms», available at : <http://medievalcookery.com/dictionary/>
4. Klein, E. (1966–1967), *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language in 2 vol.*, Elsevier Publishing Company, Amsterdam.
5. Mayhew, A. L., Skeat, W. W., ed. (2005), *A Concise Dictionary of Middle English from A. D. 1150 to 1580*, Create Space Independent Publishing Platform, 332 p.
6. «Medieval Cookery», available, at : <http://medievalcookery.com>
7. Stratmann, F. H. (1891), *A Middle-English Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 708 p.
8. «Oxford English Dictionary», available at : https://archive.org/details/oed11_201407
9. Grigorjeva, A. A. (2000), *Ancient Roman culinary vocabulary. The problem of terminology (based on the material of Apicius Corp)* : Author's Thesis [Drevnerimskaja kulinarная leksika. Problema terminologii (na materiale tekstov Apicievskogo Korpusa) : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.14], Lomonosov Moscow State Univ., 25 p.

ПОДСИКЕРА Татьяна Владимировна,

аспирант отдела романских, германских и балтийских языков Института языковедения имени А. А. Потебни НАН Украины; ул. Грушевского, 4, г. Киев, 01001, Украина; тел.: +38 063 6641878; тел.: +38 063 6641878; тел.: +38 063 6641878; e-mail: summerbreak@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-9850-4730

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ «НАЗВАНИЯ РЫБ, РЫБНЫХ ПРОДУКТОВ И БЛЮД» В ДРЕВНЕАНГЛИЙСКОМ И СРЕДНЕАНГЛИЙСКОМ ПЕРИОДАХ

Аннотация. *Цель* статьи — проследить за динамикой развития лексико-семантической группы «Названия рыб, рыбных продуктов и блюд» от древнеанглийского до среднеанглийского периода, а также проанализировать совокупность качественных и количественных изменений в пределах исследуемой лексики. *Объектом* исследования является лексико-семантическая группа «Названия рыб, рыбных продуктов и блюд» в составе древнеанглийского и среднеанглийского кулинаронимикона. *Предметом* исследования является становление и развитие названий рыб, рыбных продуктов и блюд в диахроническом аспекте. В работе использованы *методы* этимологического, семантического и компонентного анализа лексики, а также сравнительно-исторический, описательный и сопоставительный *методы*. Внимание сосредоточено на этимологических особенностях и генетическом составе лексики для обозначения рыб и рыбных продуктов. В *результате* проведённой работы определены количественные параметры названий рыб, рыбных продуктов и блюд в составе древнеанглийского и среднеанглийского кулинаронимикона; классифицированы среднеанглийские названия рыбных блюд; установлены основные экстралингвистические факторы и их влияние на развитие исследуемой лексико-семантической группы. Отдельное внимание уделено способам и средствам пополнения среднеанглийского кулинаронимикона.

Ключевые слова: кулинаронимикон, среднеанглийский язык, названия рыб и рыбных продуктов, лексико-семантическая группа, номинативная единица.

Tetyana V. PODSIKERA,

Postgraduate student of the Department of Romance, Germanic and Baltic Languages of O. O. Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine; 4, Hrushevskoho Str, Kyiv, 01001, Ukraine; тел.: +380636641878; e-mail: summerbreak@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-9850-4730

DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF THE LEXICO-SEMANTIC GROUP «THE NAMES OF FISH, SEAFOOD AND FISH DISHES» DURING OLD ENGLISH AND MIDDLE ENGLISH PERIODS

Summary. The *purpose* of the article is to investigate the dynamic processes of development of the lexico-semantic group «The names of fish, seafood and fish dishes» from Old English to Middle English period; to analyze a set of quantitative and qualitative changes within the investigated vocabulary. The *object* of our study is the lexico-semantic group «The names of fish, seafood and fish dishes» in the Old English and Middle English culinary lexicon. The *subject* of this article is the formation and development of the names of fish, seafood and fish dishes in the diachronic aspect. *Methods* of etymological, semantic and componential analysis of the vocabulary and comparative historical, descriptive and contrastive methods are used in this linguistic research.

The article is focused on the etymological features and genetic composition of the names of fish and seafood. The author gives a quantitative determination of the names of fish, seafood and fish dishes in the Old English and Middle English culinary lexicon. The classification of Middle English names of fish dishes is carried out. The article examines the basic extralinguistic factors and their influence on the development of the investigated lexico-semantic group. Particular attention is paid to the ways and means of the Middle English cooking vocabulary update.

Key words: culinary lexicon, Middle English, names of fish and seafood, lexico-semantic group, lexeme, nominative unit.

Статью отримано 29.08.2016 р.

РУСТЕМОВ Олег Диляверович,

кандидат филологических наук, Ардаханский университет, Турция; Ardahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü, Çamlıçatak Mevkii, Ardahan, 75000, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türkiye; тел.: +9(0553)1821607; e-mail: biblos@ukr.net; olegrustemov@ardahan.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-6444-2885

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, зав. кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: e.stepanov@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822; SPIN-код 8665-0882

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАЗВАНИЯ В КРЫМСКИХ КАДИАСКЕРСКИХ ТЕТРАДЯХ: К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ОРОНИМА ЧОНГАР

Аннотация. *Цель* статьи — постараться на *материале* крымско-татарской топонимии Крыма прояснить племенной состав крымских тюрок, в разное время пришедших на полуостров. *Объектом* анализа является ороним *Чонгар*, один из немногих крымских топонимов, не изменённый в процессе тотальных переименований географических объектов Крыма после депортации с его территории в 1944 году крымских татар и упразднения Крымской АССР. *Предметом* исследования является соотнесение версий разноязычных этимологий слова *Чонгар* с реальными лингвистическими, историческими и географическими условиями функционирования данного топонима. Для выяснения истории возникновения и функционирования топонима *Чонгар* использовались данные письменных памятников — сиджилей судов шариата (судебных книг) Крымского ханства XVII–XVIII вв. В *результате* проведённого исследования версий кыпчакско-огузского, печенежского (кангарского), ойратского (калмыцкого / джунгарского) и другого происхождения топонима *Чонгар* сделан *вывод* о том, что наиболее убедительной является версия о его происхождении от этнонима *джунгар*, а сама территория была ареалом островного расселения в эпоху средневековья монгольского племени ойратов (калмыков / джунгар). Эта версия подтверждает точку зрения учёных об основании джунгарских (позднее — калмыцких) поселений в XIII в., в период завоевательных походов Чингисхана, далеко от исконных территорий расселения ойратов (монголов).

Ключевые слова: крымская топонимия, ороним *Чонгар*, крымские сиджили XVII–XVIII вв., топонимы *Дип Чонгар* и *Нысф Чонгар*, этноним *джунгар*, крымско-татарский язык.

Постановка проблемы. Тюрко-татарская топонимия Крыма уже давно привлекает к себе внимание учёных и энтузиастов, любителей и ценителей Востока. Однако с научной точки зрения многие топонимы не изучены или изучены поверхностно.

После выселения крымских татар в 1944-ом году проблемы описания географических имён и попытки решения различных лексико-семантических задач, которые широко обсуждались до этого на страницах научной печати, совершенно прекратились, поскольку, несмотря на актуальность, были запрещены советской властью.

Последовавшее после депортации крымских татар срочное переименование названий почти всех деревень, посёлков и городов перевело практический уровень изучения крымской топонимической номенклатуры, который осуществлялся в живой языковой среде, в русло исследований в значительной степени эмпирического характера. Изучение топонимии теперь было связано исключительно с историческим прошлым Крыма, так как на современных картах отсутствовали переименованные топонимы, а сохранившийся местами крымскотатарский элемент в этих исследованиях либо вовсе исключался, либо соотносился с турецким языком.

После возвращения крымских татар на свою историческую родину вопросы описания старой крымской топонимии стали вновь приобретать прошлую живость и актуальность. Однако сегодня изучение старой крымской топонимии сопряжено с рядом проблем, основные из которых — отсутствие автохтонных топонимов на современных картах и незнание крымскими татарами истории происхождения или смысла названия поселения, откуда родом их предки. Эти трудности связаны также и с падением уровня знания родного языка среди крымских татар, и с большой временной удалённостью от эпохи крымскотатарской государственности.

На фоне политики насильственного стирания всех следов крымскотатарской культуры на полуострове с целью затенить смысл незнакомого названия, который легко объясняется ресурсами тюркского языка, за прошедшие после депортации десятилетия появилось большое количество описов, которые дают искажённую этимологическую интерпретацию тому или иному топониму, основанную на надуманной игре воображения или необоснованных фонетических совпадениях

из нетюркских языков. Следует отметить также не совсем удачные попытки научных объяснений отдельных топонимических феноменов, результатами которых стали некорректные их толкования (см., например, статью Бушакова о смысле слова *Дип* в топониме *Дип Чонгар* [7]).

В этой связи нам хотелось бы сделать свои замечания по сути рассматриваемого В. А. Бушаковым вопроса. В центре внимания исследования находится крымский топоним (ороним) *Чонгар*. Учёный представил в своей работе практически все возможные варианты интерпретации значения этой лексемы, включая перевод слова *чонгар* (*zongara, zangar*) как «ссора», «шумная перепалка», «шум», «грохот» без указания источника, но взятый им у В. Х. Кондараки [7, с. 288]. Версия Ю. О. Шилова о происхождении оронима Чонгар от названия цыганского племени *кунгур, кунджур, чунгур, чангар*, которую приводит Бушаков, несостоятельна. Сам исследователь больше склоняется к традиционному толкованию, которое связано с этнонимом «джунгар» (калм. *зунгар*; монг. *зуунгар*) — названием монголоязычного племени, возникшим от соматической антропометафоры «левая рука», то есть войска прикрытия в монгольской орде¹. Такая этимология была предложена известным филологом и историком 1-ой пол. XX в. Арсением Ивановичем Маркевичем [11, с. 28], на которого ссылается В. А. Бушаков.

Но и эту версию, в конечном счете, В. А. Бушаков отвергает и предлагает трактовать *Чонгар* как имя, происходящее от апеллятива *чалқар* (в киргизском произношении), в казахской традиции *шалқар*. Исходя из особенностей тюркских языков, «чалқар» / «шалқар» не может быть апеллятивом, так как это причастие на [-ар || -ar], [-р || -r], [-ур || -ur], [-ыр || -yr] с предикативной функцией и «семантикой будущего времени» [6, т. 2, с. 73]. Конечно, вполне допустим переход спрягаемого глагола в форме на [-ар || -ar] из разряда причастий в разряд имён существительных (например, слово *ачар* = «ключ» в азербайджанском языке образовано от глагола «ачмак» — открывать; слово *келир* = «доход» — от глагола *кельмек* — приходиться, прибывать). Но сам автор статьи об имени *Чонгар* соотносит *чалқар* / *шалқар* с категориальными признаками объекта, в данном случае в качестве примера выступает словосочетание *чалқар* / *шалқар көль* — «большое озеро». Слово *чалқар*, по Бушакову, трансформировалось в *чанггар* с последующей заменой [a] на [o] под влиянием приобретённого заднеязычного [гъ || g], заменившего собой [л || l]. Однако широкое [a] в тюркских языках — гораздо более заднерядный звук, нежели среднерядный [o], и потому причина перехода [a] в [o], по нашему мнению, совершенно неубедительна. Значения слова *чалқар* — «ровный, гладкий; обширный, безграничный», — по мнению учёного, вполне соотносятся с наименованием степи — *чель*, в зоне которой находится Чонгарский полуостров. При этом составное имя *Дип / Тюб Чонгар* (*Dip / Tüb Çongar*) именно и означает «полуостров Чонгар», ибо, как считает автор статьи, словом *dip* / *тюб* (*dip* / *tüb*) в Крыму обозначали полуостров.

В. А. Бушаков ошибается насчёт значения слова *dip* / *тюб* (*dip* / *tüb*), а его трактовка происхождения топонима *Чонгар* от *чалқар* представляется сомнительной.

В пользу версии, выдвинутой в первой трети XX в. А. И. Маркевичем, относительно этимологии непосредственно топонима *Чонгар*, говорят следующие установленные нами факты:

Чонгар — слово не тюркского происхождения, так как в тюркских языках нет словообразовательных основ на «чонг», за исключением звукоподражания *чанг* / *чонг*, не имеющего отношения к крымскому топониму *Чонгар*. Для крымскотатарских диалектов не является типичным архаичное тюркское сочетание звуков [нг || ng], которое было характерно в эпоху позднего средневековья и присуще в настоящее время лишь языкам уйгуро-карлукской группы (уйгурский, золотоордынский, узбекский и др.). Оно встречается в конце слова в составе суффиксов притяжательных местоимений (*u'ning* — «его», *bizning* — «наш», *sening* — «твой» и под.), в окончании глаголов второго лица, множ. числа, повелительного наклонения (*keling* — «приходите», *bu'ling* — «будьте», *bering* — «дайте» и под.) и в основах знаменательных слов (*anglamoq* — «понимать»; *qung'iroq* — «звонок»; *ung* — «правый»). В западно-кыпчакских языках древнетюркский элемент [нг || ng], присутствовавший в собственно татарском языке (золотоордынские турки), трансформировался под кыпчакско-огузским влиянием в один назальный звук [ñ] (*ku'ngil* — *göñil*; *Mengli* — *Meñli*; *sening* — *seniñ*; *Qungrat* — *Qoñrat*). К слову сказать, в крымско-сельджукском наречии, как и в турецком, [нг || ng] перешло в обычное

¹ В истории военной тактики известно, что деление орды на левую и правую руку представляло собой не географическое разделение по сторонам: слева и справа от воина, — но происходило исключительно из военных соображений, сопряжённых с искусством ведения войны. В военное время войска «левой руки» (Сол Кюль) обеспечивали порядок и выполняли полицейские функции на завоёванных территориях: подавляли мятежи, охраняли мосты и переправы, преследовали дезертиров и мародёров, отражали атаки разрозненных отрядов противника и т. п. Кроме того, войска «левой руки» (именно левой рукой правши, которых намного больше, чем левшей, держат щит в ближнем бою) прикрывали левый фланг и тыл, обеспечивая в арьергарде безопасный отход армии. В мирное время племена и роды, которые представляли собой войска левой руки, селились на завоёванных территориях и выполняли охранные функции. Как известно, монгольские воины, представлявшие собой правую руку, то есть атакующую часть орды, вернулись на родину, оставив следить за порядком на покорённых землях различные тюркские племена и роды.

[н || п] без каких-либо сопутствующих признаков. С другой стороны, имя *Чонгар* (*Çonğar*) всё же было адаптировано в крымскотатарской среде и стало звучать с заднеязычным, широким, фрикативным [гъ || ğ]. Как отмечено выше, в кадиаскерских тетрадах написание имени *Чонгар* нередко осуществлялось через «кеф / геф» (رکنوچ), что говорит о стремлении передать слово как *Чонгар*. Именно этот факт свидетельствует об иноязычном происхождении данного имени.

Большой пласт наименований географических объектов в Крыму связан с названиями различных тюркских племён, родов, поколений. Эти имена были первичными при расселении тюрков в Крыму и прилегающих к нему землях в различные периоды его истории. В топонимии Крыма чётко выделяются имена до татарского нашествия и появившиеся после него. В этой связи наряду с топонимами монголо-татарского происхождения: *Найман, Кият, Кенегес, Джеллаир, Узбек, Кыргыз, Ногъай, Татар, Мангыт, Аргъын, Барын, Конърат, Ойрат* и др. — вполне логично ожидать и *Чонгар / Джунар*.

Одним из наиболее надёжных источников по написанию и этимологии географических названий Крыма являются сегодня судебные реестры Крымского Ханства XVII–XVIII вв., дошедшие до нас в отдельных томах, в которых собраны документы всего лишь из трёх кадылыков (округов): Бахчисарайского, Карасубазарского и Гёзлевского. Об истории открытия, этапах изучения, особенностях языка и структуре этих документов мы подробно сообщали в серии статей [12; 13; 14; 15; 16; 17]. В этих реестрах, называемых также кадиаскерскими книгами, встречается как сам топоним *Чонгар*, так и название кадылыка *Дит Чонгар*. Написание Чонгар двоякое: «رکنوچ» и «چوچ» [напр.: 4, т. 1, с. 9-А (86/84), 3-ий текст; 4, т. 1, с. 26-В (69/66), 7-ой текст]. Написание говорит о тюркском (не арабском или персидском) происхождении топонима либо о таком, которое уже очень давно было освоено тюркским языком. Сохраняется полная огласовка; фонемы <о> и <a> представлены соответствующими арабскими буквами. Буквы «غ» и «ك» свидетельствуют о старании переписчиков разными способами передать наличие [г || ğ] после [н || п], но не [к || k].

Необходимо также подчеркнуть, что «غ» (*ğayn*) предполагает широкий заднеязычный гор-танный звук [г || ğ] с последующим широким [a], а при написании «ك» (*kef / gef*) возможно прочтение комбинации переднеязычного [g] с [e]: «Çönger». Однако в данном случае это не обязательное условие, потому как на самом деле мы усматриваем здесь попытку адаптировать арабский алфавит под тюркский фонетический строй, используя опыт персидского языка и грамматики.

Следует отметить, что топоним *Чонгар* довольно часто встречается в Азии, а география его распространения гораздо шире указанной В. А. Бушаковым. Две деревни с таким именем находятся в Турции, в провинциях Сивас и Кырыккале. При этом местность, в которой они располагаются, отнюдь не равнинная и не степная: обе деревни находятся в окружении гор. Горный хребет *Чонгар* «رکنوچ» известен также на территории Афганистана. Конечно, этимология этих топонимов может быть совершенно отличной и никак не связанной с крымским *Чонгаром*. Например, турецкие «Чонгары» можно соотнести с уже упомянутым тюркским словом *çangara, çongar* — «ссора, драка, потасовка; шум, грохот». При этом совершенно очевидно, что в основе данного слова лежит звукоподражание *чанг-чанг*, напоминающее шум.

С другой стороны, мы имеем иной вариант произношения крымского *Чонгара* — *Шунгар*. В записках Христофора Манштейна при описании похода фельдмаршала Ласси в Крым в 1736 году именем *Шунгар* называется некая река на севере крымского полуострова: «Армия потратила пять дней на переход из лагеря к устью Шунгара» ... «По прибытии армии к реке Шунгару велено было построить понтонный мост» [10, с. 127]. На самом деле, река Шунгар, через которую переправляется войско Ласси, является ничем иным как проливом, отделяющим полуостров Чонгар от Крыма. По Манштейну, локация *Шунгара (Чонгара)* — это водная протока, соединяющая разные части Сиваша. В связи с этим можно предположить, что *Чонгаром* изначально был назван именно этот пролив.

Шунгар по своему звучанию очень напоминает тюркское слово *шункар* (*şunkar / şunqor / sunkar*) — «кречет». Однако, как уже отмечалось выше, переписчики крымских судебных книг пытались избежать разночтений и прилагали достаточно усилий, чтобы определенно читалось [г] после [н]. Этот же факт мы наблюдаем и в русской транскрипции передачи имени: *шунгар*. И хотя в огузском (турецком) языке *шункар* звучит как *şunqar*, во всех письменных источниках, за исключением «Записок Манштейна», топоним записан как «Чонгар», через начальное «Ч», что делает невозможным его этимологию от *шункар* — «кречет».

В истории тюркских языков часто наблюдаются процессы ассимиляции звуков, в особенности согласных, по закону сохранения энергии, что, в общем-то, и обуславливает явление сингармонизма. Так, племя *Кыпчақ* в некоторых тюркских языках (в старо-туркменском) звучало как *Чыпчақ* [2, с. 361]. Исходя из этого, возможно было бы допустить, что *Чонгар* — это племя или племенной союз *Кангар (Қангар)*, представители которого называются также печенегами (*бедженек, печенек, патзинак* и т. д.), о существовании которых в Крыму и на прилегающих к Крыму землях свидетельствовали и писали многие авторы [2; 8; 5]. Но здесь, как и в случае

с версией, приведённой Бушаковым, трудно объяснить переход [а] в [о]. По этой причине, данная гипотеза тоже может быть спорной.

Казахское *шұңқыр* (тат. *чокыр*, крым. / тат. *çiqır*) — «яма», «впадина», «низина»; как и туркменское «чүңк» — «угол», «угловой»; «клюв птицы» [11, с. 741] не годятся в качестве словообразовательных основ, от которых могло возникнуть *Чонгар*. Во-первых, по причине несовпадения вокализма; во-вторых, по причине того, что наращение глагольного аффикса будущего времени [-р /-ар || -г / -ар] к существительному грамматически невозможно. Кроме того, в обоих случаях отсутствуют навязчиво выписываемые секретарями судебного дивана буквы, означающие звук [г || g]. В крымских северных диалектах существовало слово *çonğır*, соответствующее казахскому *шұңқыр*: 1) «яма»; 2) «глубокий». Но опять же, нет случаев перехода [у || u] в [а] в этом корне, прежде всего, потому что [о] и [у || u] — широкие гласные переднего ряда, тогда как [а] и [ы || y || i] — широкие гласные заднего ряда, что, по закону сингармонизма, исключает их употребление в одной основе в исконно тюркских словах. За исключением суффиксов глагола широкого времени (аорист): *qor+ar*, *qou+ar*, *soq+ar*. Однако глагольной основы «*çong-* / *çoyğ-*» в тюркских языках нет.

На картах Таврической губернии, образованной на землях завоеванного Крымского ханства, южной, а иногда и юго-западной Чонгара обозначены деревни, этимологически происходящие от этнонима *ойрат*. В «Камеральном описании Крыма» приводится несколько населенных пунктов с таким именем, принадлежавших кадылыкам Бурульча (Burulça) и Орта Чонгар (Orta Çongar). Это деревни *Баши Ойрат* (*Baş Oyrat*), *Отар Ойрат* (*Otar Oyrat*), *Хызыр Хаджи Ойрат* (*Hızır Hacı Oyrat*), *Чубар Ойрат* (*Çubar Oyrat*), *Борлай Ойрат* (*Borlay Oyrat*) и *Къазы Ойрат* (*Qazı Oyrat*) [9, с. 51–52]. Дважды на картах встречается просто *Ойрат* (*Oyrat*).

Ойрат — западное монгольское племя, известное по историческим источникам еще с XII века. В эпоху походов Чингисхана ойраты были включены в процесс становления монголо-тюркской империи и приняли в нем активное участие. Благодаря военным походам и завоеваниям новых земель ойраты в составе Орды сумели расселиться далеко от традиционных мест проживания, в том числе и в Крыму. Джунгары (зенгары, зуунгары), в более поздней истории — калмыки, являлись ответвлением ойратов, то есть представляли с ними один народ. Поэтому вполне логично предположить, что крымский ороним *Чонгар* — это место расселения некоторой части джунгаров еще в XIII веке, во времена присоединения Крыма к Золотой Орде. Таким образом, на наш взгляд, гипотеза происхождения имени Чонгар от этнонима Джунгар (Зуунгар), выдвинутая А. И. Маркевичем, вполне логична и наиболее вероятна.

Версия В. А. Бушакова в отношении значения слова *dip* как «полуостров» (на северном крымском наречии *туб*) в названии кадылыка (судебного округа) *Дип Чонгар* ошибочна. *Dip* (*dip*) — означает «глубокий», «глубинный». Поэтому *Диб-и Чонгар* (رڭنوج بيدي) переводится только таким образом: «Глубокий / Глубинный Чонгар». Причём его оригинальное написание через персидский изафет можно даже перевести, «Чонгарская глубинка». В текстах судебных книг бахчисарайского кадылыка встречается также иное наименование этого кадылыка: *Уй Чонгар* (رڭنوج عوا) [3, т. 1, с. 26-В (69/66), 7], буквально *Чонгар Дом*. Этот кадылык противопоставляется другому Чонгару, называемому *Нысф-и Чонгар* (رکنوج فصن) [3, т. 1, с. 12-В (1–83/81), 8], где *нысф* — арабское слово, означающее «половина». Всё словосочетание можно перевести как «Половинный Чонгар», то есть отдалённые от собственно Чонгара земли. Иногда по-тюркски этот кадылык назывался *Орта Чонгар* — «Срединный Чонгар».

Слова *Дип* (*Dip*), *Уй* (*Uy* / *Ev*), *Нысф* (*Orta*) / *Nisf* (*Orta*) имели исключительно административное значение и применялись в случае деления изначального кадылыка на две или три части, как в случае с кадылыком Карасу. Деление происходило по мере роста количества деревень и увеличения числа жителей. Следует учитывать тот факт, что в Крымском Ханстве судьи (каза) выполняли также функции нотариусов и государственных регистраторов. Поток обращений и исков всё более возрастал, и окружной судья вместе со своими набами уже не мог с ними справляться. Именно таким образом объясняют появление подобных административных единиц турецкие исследователи. Омер Быйык указывает, что, согласно османским источникам, в XV в. был всего лишь один кадылык Керчь (*Kerşin* / *Keriç*), тогда как в XVI в. упоминаются уже три округа: *Kerşin*, *Dip Kerşin* и *Orta Kerşin* [1, с. 64–66]. Таким образом, населённый пункт, который являлся первоначальным центром кадылыка, и деревни, находившиеся в непосредственной близости от него, становились *Дип* (*Dip*) или *Уй* (*Эв*) / *Uy* (*Ev*), то есть глубинным, настоящим, истинным Карасу (*Qarasu*), Чокра-ком (*Çoqraq*), Чонгаром (*Çongar*) и т. д. Новые становились *Нысф* (*Nisf*) или *Орта* (*Orta*), то есть половинными, срединными кадылыками, ранее входившими в первый, исконный центр округа.

На основании представленных нами доводов и материалов из кадиаскерских книг Крымского Ханства значение слова *dip* / *туб* в топониме *Дип Чонгар*, а также во всех тех географических или административных названиях, где присутствуют крымскотатарские или арабские компоненты *Dip* / *Tub*; *Nisf* / *Orta*, можно считать выясненным. Как говорилось выше, все эти определения возникали при уже имеющихся топонимах во время деления старого кадылыка

(судебного округа) на две или более части, или при образовании новой деревни вблизи одноименной старой.

В отношении же собственно имени Чонгар, следует признать, что, несмотря на наличие определённых, на наш взгляд, довольно убедительных доказательств в пользу происхождения топонима *Чонгар* от этнонима *джунгар*, окончательное решение в этом вопросе будет зависеть от дополнительного изучения исторических, этнографических, топографических и собственно лингвистических источников.

Литература

1. *Бюyük Ö. Kırim'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi* [Административная и социально-экономическая история Крыма] / Ömer Büyü. — İstanbul : Ötüken Neşriyat, 2014. — 300 s.
2. *Costantine Porphyrogenitus. De Admenistrando Imperio* / Greek text edited by Gy. Moravcsik. English translation by R. J. H. Jenkins [Center of Byzantine Studies. Trustees for Harward University] / Costantine Porphyrogenitus. — Washington : DC, 1967. — 345 p.
3. *Ebulgazi Bahadır Han. Şecere-i Terekime (Türkmenlerin Soyköütüğü)* / [ed. Hazırlayan Zuhul Kargı Ölmez] / Ebulgazi Bahadır Han. — Ankara : Simurg, 1996. — 559 s.
4. *Qırım Qadı Sicilleri. Simferopoldeki İ. Gaspralı adına kütüphanesinde saklanan Qırım Qadı Sicillerin (QQS) qopiyaları. Arşiv fonu : 67 A 90*
5. *Zekiye Mirfatih Z. Bolgar-Tatarların Etnogenezi ve Genel Gelişme Aşamaları* / M. Z. Zekiyev // *Търклер*. — Ankara : Yeni Търк Yayıncılar, 2002. — С. 2. — S. 755–780.
6. *Баскаков Н. А. Алтайская семья языков и её изучение* / Н. А. Баскаков. — М. : Наука, 1981. — 135 с.
7. *Бушаков В. А. Що означає кримський хоронім Чонгар* / В. А. Бушаков // *Mapra Mundi ; Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя*. — Львів-Київ-Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1996. — С. 287–298.
8. *Голубовский П. В. Печенеги, торки и половцы до нашествия татар. История Южнорусских степей IX–XII вв.* / П. В. Голубовский. — Киев : Университетская типография, 1884. — 287 с.
9. *Лашков Ф. Ф. Камеральное описание Крыма* / Ф. Ф. Лашков // ИТУАК. — Симферополь, 1888. — № 6. — С. 36–65.
10. *Манштейн Х. Записки Манштейна о России 1727–1744.* [Пер. с франц. с подлинной рукописи Манштейна] / Христофор Манштейн // Приложение к «Русской старине» изд. 1875 года. — СПб. : Изд-во В. Балашёва, 1875. — 397 с.
11. *Маркевич А. И. Географическая номенклатура Крыма как исторический материал. Топонимические данные крымских архивов* / А. И. Маркевич // *Известия Таврического Общества истории археологии и этнографии*. — Симферополь : Крымлит, 1928. — Т. 2 (59). — С. 17–32.
12. *Рустемов О. Д. Вопросы стилистических соответствий при переводе текстов судебных решений бахчисарайского сакка на русский язык* / О. Д. Рустемов // *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского : науч. журнал. — Сер. Филология. Социальные коммуникации*. — Симферополь, 2014. — Т. 27 (66). — № 3. — С. 181–186.
13. *Рустемов О. Д. Словесные портреты и описания людей в крымских судебных книгах XVII–XVIII вв.* / О. Д. Рустемов // *Золотоордынское обозрение : науч. журнал*. — Казань, 2015. — № 2. — С. 37–42.
14. *Рустемов О. Д. Актуальные вопросы исторической стилистики крымскотатарского языка* / О. Д. Рустемов // *Сходознавство*. — К. : НАН України, Ін-т Сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2013. — № 67. — С. 111–123.
15. *Рустемов О. Д. Языковые параллели русского и крымскотатарского делового письма в юридических документах XVI–XVII вв.* / О. Д. Рустемов // *Восток. Oriens*. — СПб. : РАН, Ін-т востоковедения, 2015. — № 4. — С. 168–175.
16. *Рустемов О. Д. Актуальные вопросы лингвокультурного анализа судебных книг Крымского Ханства XVII–XVIII вв.* / О. Д. Рустемов // *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства* / ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2015. — № 24. — С. 136–145.
17. *Рустемов О. Д. Крымские судебные книги : типы документов и их структура* / О. Д. Рустемов // *Сходознавство*. — К. : НАН України, Ін-т Сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2015. — № 70. — С. 95–114.
18. *Туркменско-русский словарь* / [общ. ред. Н. А. Баскаков, Б. А. Каррыев, М. Я. Хамзаев]. — М. : Сов. энциклопедия, 1968. — 832 с.

References

1. Büyü, Ömer (2014), *The administrative and socio-economic history of the Crimea [Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi]*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 300 p.
2. Costantine Porphyrogenitus (1967), *De Admenistrando Imperio* / Greek text ed. by Gy. Moravcsik. English transl. by R. J. H. Jenkins, Center of Byzantine Studies. Trustees for Harward University, Washington, 345 p.
3. Ebulgazi, Bahadır Han (1996), *Pedigree of Turkmens [Şecere-i Terekime]*, ed. Hazırlayan Zuhul Kargı Ölmez, Simurg, Ankara, 559 p.
4. The copies of Crimean (Kaza) Court registers that are store in Gasprinskiy Simferopol National Library (QQS), Archive fonde, 67 A 90.

5. Zekiyev, Mirfatih Z. (2002), «Ethnogenesis and General Development Phase of Bolgar-Tatar», *Turks* [«Bolgar-Tatarların Etnogenezi ve Genel Gelişime Aşamaları», *Türkler*], Yeni Türk Yayınları, Ankara, vol. 2, pp. 755–780.
6. Baskakov, N. A. (1981), *Altay language tree and its study* [Altajskaja sem'ja jazykov i jejo izučenie], Nauka Publ., Moscow, 135 p.
7. Bushakov, V. A. (1996), «What does Crimean choronym Chongar mean?», *Mappa Mundi, Scientific papers in honor of Yaroslav Dashkevych on the occasion of its 70th anniversary* [«Sheho oznachae kryms'kyj horonim Chongar?», *Mappa Mundi, Zbirnyk naukovykh prac' na poshanu Jaroslava Dashkevycha z nagody jogo 70-richchia*], Kots Publishing, Lviv, Kiev, New York, pp. 287–298.
8. Golubovskiy, P. V. (1884), *Pecheneks, Polovets and Turks before the invasion of the Tatars. The history of the southern Russian steppes in IX–XII cc.* [Pechenegi, torki i polovtsy do nashestviya tatar. Istirija Juzhnorusskikh stepej IX–XII vv.], University typography, Kiev, 287 p.
9. Lashkov, F. F. (1888), «Cameral description of Crimea», *News of Taurian scientific archival commission, Bibliotheca Chersonessitana* [«Kameralnoje opisanie Kryma», *Izvestija Tavricheskoj Uchenoj Arkhivnoj Komissii, Bibliotheca Chersonessitana*], Simferopol, No. 6, pp. 36–65.
10. Manstein, Christopher (1875), «Notes about Russia in 1727–1744», translated from the French, with a genuine Manstein's manuscript, *Annex to the Russian antiquity of 1875th* [«Zapiski Manshtejna o Rossii 1727–1744», perevod s franc. Podlinnoj rukopisi Manshtejna, *Prilozhenie k Russkoj starine izd. 1875 goda*], V. Balashov Publishing, St. Petersburg, 397 p.
11. Markevich, A. I. (1928), «Geographical nomenclature of the Crimea as historical material. Toponymical database of the Crimean archives», *News of Tauride Society of History, Archaeology and Ethnography* [«Geograficheskaja nomenklatura Kryma, kak istoricheskiy material. Toponimicheskaja baza krymskikh arkhivov», *Izvestiya Tavricheskogo Obshch istorii, arheologii i etnografii*], Krymlit, Simferopol, vol. 2 (59), pp. 17–32.
12. Rustemov, O. D. (2014), «The problems of stylistic accordance in the translation into Russian of texts of judgments of the Bakhchisaray court book (sakk)», *Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University* [«Voprosy stilisticheskikh sootvetstvij pri perevode tekstov sudebnykh reshenij bakhchisarajskogo sakka na russkij jazyk», *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo Universiteta imeni V. I. Vernadskogo*], Simferopol, Series of Philology & Social communications, vol. 27 (66), No 3, pp. 181–186.
13. Rustemov, O. D. (2015), «Verbal descriptions and portraits of people in the Crimean court books of XVII–XVIII cc., *Golden Horde review* [Slovesnye portrety i opisanija liudej v krymskikh sudebnykh knigakh XVII–XVIII vv., *Zolotoordynskoe obozrenie*], Kazan, vol. 2, pp. 37–42.
14. Rustemov, O. D. (2013), «Topical issues of the historical style of the Crimean Tatar language», *Orientalism* [«Aktualnye voprosy krymskotatarskoj istoricheskoj stilistiki», *Shhodoznavstvo*], Agatangel Krymsky Institut of Orientalism, NAS of Ukraine, Kiev, No 67, pp. 111–123.
15. Rustemov, O. D. (2015), «Linguistic parallels between Russian and Crimean Turks official writing in court documents of the XVI–XVII cc.», *Oriens* [«Jazykovye paralleli russkogo i krymskotatarskogo delovogo pis'ma v juridicheskikh dokumentakh XVI–XVII vv.», *Vostok*], Institute of Oriental Studies, the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg, No 4, pp. 168–175.
16. Rustemov, O. D. (2015), «Actual questions of lingvocultural analysis of the XVII–XVIII cc. Crimean Khanate court books», *Mova / Language* [Aktualnye voprosy lingvokulturnogo analiza sudebnykh knig Krymskogo Hanstva 17–18 vv., *Mova : nauково-teoretychnyj chasopys z movoznavstva*], I. I. Mechnikov Odessa National Univ., Astroprint, Odessa, vol. 24, pp. 136–145.
17. Rustemov, O. D. (2015), «Crimean court books : the types of documents and their structure», *Orientalism* [«Krymskije sudebnye knigi : tipy dokumentov i ikh struktury», *Shhodoznavstvo*], Agatangel Krymsky Institut of Orientalism, NAS of Ukraine, Kiev, No 70, pp. 95–114.
18. Baskakov, N. A., Karryjev, B. A., Hamzaev, M. Ja. (1968), *Turkmenian-Russian dictionary* [Turkmeno-russkij slovar], Soviet Encyclopedia Publ., Moscow, 832 p.

РУСТЕМОВ Олег Диляверович,

кандидат філологічних наук, Ардаханський університет, Туреччина; Ardahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü, Çamlıçatak Mevkii, Ardahan, 75000, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türkiye; tel.: +9(0553)1821607; e-mail: biblos@ukr.net; olegrustemov@ardahan.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-6444-2885

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, зав. кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: e.stepanov@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822; SPIN-код 8665-0882

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ У КРИМСЬКИХ КАДІАСКЕРСЬКИХ ЗОШИТАХ: ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ОРОНІМА ЧОНГАР

Анотація. *Мета* статті — спромогтися на *матеріалі* кримськотатарської топонімії Криму прояснити племінний склад кримських тюрків, що в різні часи приходили на півострів. *Об'єктом* аналізу є оронім *Чонгар*, один з небагатьох кримських топонімів, що зберігся після процесу тотальних перейменувань географічних об'єктів Криму після депортації з його території в 1944 році кримських татар і скасування Кримської АРСР. *Предметом* дослідження є співвіднесення версій різномовних етимологій слова *Чонгар* з реальними лінгвістичними, історичними та географічними умовами функціонування цього топоніма. Для з'ясування історії виникнення та функціонування топоніма *Чонгар* використовувалися дані писемних

пам'яток — сиджилей судів шариату (судових книг) Кримського ханства XVII–XVIII ст. **Результатом** проведеного дослідження версій кипчацько-огузького, печенізького (кангарського), ойротського (калмицького / джунгарського) та іншого походження топоніма *Чонгар* зроблено **висновок** про те, що найбільш переконливою є версія про його походження від етноніма *джунгар*, а сама територія була ареалом острівного розселення в епоху середньовіччя монгольського племені ойротів (калмиків / джунгарів). Ця версія підтверджує точку зору вчених про заснування джунгарських (пізніше — калмицьких) поселень у XIII ст., під час завойовницьких походів Чингісхана, далеко від споконвічних територій розселення ойротів (монголів).

Ключові слова: кримська топонімія, оронім *Чонгар*, кримські сиджилі XVII–XVIII ст., топоніми *Дип Чонгар* і *Нисф Чонгар*, етнонім *джунгар*, кримськотатарська мова.

Oleg D. RUSTEMOV,

Candidate of Philology (PhD), Ardahan University, Turkey; Ardahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü, Çamlıçatak Mevkii, Ardahan, 75000, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türkiye; tel.: +9(0553)1821607; e-mail: biblos@ukr.net; olegrustemov@ardahan.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-6444-2885

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philological Sciences (Grand PhD), Head of the Russian language Chair of Odessa Mechnikov National University; 24/26, Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: e.stepanov@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822; SPIN-code 8665-0882

PLACE NAMES IN THE CRIMEAN KADIASKER NOTEBOOKS: ON THE ORIGIN OF ORONYM *CHONGAR*

Summary. The *purpose* of this article is to try to clarify the tribal composition of the Crimean Turks who arrived to the Crimea at different times on the material of the Crimean Tatar toponyms of the peninsula. The *object* of analysis is the oronym *Chongar*, one of the few of the Crimean toponyms preserved after the process of total renaming geographical objects of the Crimea after the Crimean Tatars deportation from its territory in 1944, and the abolition of the Crimean Autonomous Republic. The *subject* of the study is the comparison of the multilingual versions of the etymology of *Chongar* with the real linguistic, historical and geographical functioning of this toponym. The data of Sharia courts *sidzhils* — judicial books of the Crimean Khanate of XVI–XVIII centuries — elucidate the history and functioning of the toponym *Chongar*. There are many versions as to the toponym *Chongar* etymology: Кypчак-Oгуз, Pecheneg (Kangar), Oirat (Kalmyk / Jungar) and others. **Conclusion:** The study has found that the *Jungar* version (ethnonym origin) is the most convincing. This version confirms the point of view of scholars who think that some *Jungar* (later — Kalmyk) colonies appeared in the XIIIth century far from the ancestral Oirats settlement territory, as well as in the Crimea, during the conquests of Genghis Khan.

Key words: Crimean toponymy, oronym *Chongar*, Crimean *sidzhils* (judicial books) of 16–18 cc., place names *Dip Chongar* and *Nisf Chongar*, ethnonym *Jungar*, the Crimean Tatar language.

Статтю отримано 19.09.2016 р.

УДК 811.161.1-139'282.4'367.625(477.74)

ШВЕЦ Алёна Ивановна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры культурологии и искусствоведения Одесского политехнического университета; проспект Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина; моб.: +38 063 8271210; e-mail: lingva@neologic.com.ua

СТРАТЕГИЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ В ИССЛЕДОВАНИИ СИСТЕМНОСТИ ДИАЛЕКТНОЙ ГЛАГОЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ

Аннотация. Статья посвящена проблеме изучения диалектной глагольной лексики и семантики в типологическом аспекте с применением *методики* моделирования. Обращение к моделированию как эвристическому приёму позволило выполнить объёмный перечень исследовательских *задач*: выяснить компонентный состав и архитектуру диалектной глагольной лексики, её лексического окружения, её соотносённость с реальным планом, определить место каждой глагольной лексемы и её функциональных альтернатив в тех разнообразных парадигмах, которые определяют структурный и функциональный статусы в говорах, определить место среди других ареальных оппозиций, выявить процессы, которые протекают в глагольной диалектной семантике; определить степень дифференциации базовых говоров.

Важным *инструментом* исследования выделенных семантических пространств стала наддиалектная лексико-семантическая модель с максимальным набором дифференциальных признаков, релевантных для суммы изучаемых диалектов. Её моделированию предшествовало конструирование сема-ономастиологических моделей. Достигнуты определённые *результаты*: из ряда моделей исследуемых говоров выстроена общая семантическая модель для исследования макросистемы. Конструирование инвариантных моделей осуществлялось с использованием приёма графического представления в сети семантической структуры глагольных единиц.

Ключевые слова: методика моделирования, диалектная глагольная лексика, лексико-семантическая парадигма, структурная организация, системные связи, вариативность.

Постановка проблемы. Определяющей чертой современной славянской диалектологии выступает необходимость изучения лексики территориальных диалектов с позиций системности. Диалектная лексика и семантика являются сложными объектами лингвистического анализа, о чем свидетельствует история формирования традиций диалектной семасиологии.

Предмет нашего исследования характеризуется семантической ёмкостью, выразительностью, динамичностью разветвленной структуры. А устная форма бытования, ненормированность диалектного идиома обуславливают особую подвижность, текучесть семантики диалектного глагола, наблюдающуюся в различных звеньях лексической системы. В зависимости от коммуникативной ситуации, от намерений диалектоносителя это может проявляться, например, в генерализации семантики (в состоявшейся или спонтанной) либо в актуализации потенциальных сем. Так или иначе, мы фиксируем «колебания» в сигнификативной семантике глагольной единицы, а это, как правило, приводит к формированию нового значения. Значение диалектного глагола следует выводить из контекста, так как, кроме предметной отнесённости и эмоционально-интеллектуального содержания, оно обусловлено и его реляционными свойствами, дистрибутивным фактором. Вероятность обнаружения семантической динамики, а соответственно, и верного её толкования усиливается при анализе семантических микросистем определённых микротерриторий. И лишь неоднократная фиксации языкового факта, актуализации его в тексте, эксплуатация его в различных коммуникативных ситуациях даёт надежду исследователю на правильное понимание его значения. Трудности точной фиксации глагольной семантики связаны также и с ее характерной расплывчатостью, континуальностью, диффузностью. Сложным представляется описывать лексику с элементами семантического синкретизма, так как релевантность некоторых дифференциальных признаков в ней часто затемнена.

Связь проблемы с предыдущими исследованиями. Большой вклад в разработку вопроса познания семантической структуры диалектного слова, её упорядоченности, строения, адекватного описания вариативности семантики во времени и языковом пространстве внёс Н. И. Толстой. Близки по методике исследования его учеников и последователей Г. Ф. Вешторт, Л. Т. Выгонной, И. И. Лучица-Федорца, В. В. Мартынова. В силовом поле идей Н. И. Толстого работали, используя иные методы системного изучения диалектной лексики, Ю. С. Азарх, Г. П. Клепикова, О. Н. Мораховская, Е. А. Нефёдова, отечественные диалектологи Ф. Д. Климчук, М. В. Никончук, П. Е. Гриценко и их ученики. Другой вектор в развитии теории системности диалектной семантики избрали О. И. Блинова, В. Е. Гольдин, Г. А. Раков, О. А. Чернейко.

Труды этих авторов оказались отличными в методике, в приёмах обработки материала и по ширине его охвата, в выводах. Однако их общим исходным основанием явилось осмысление необходимости изучения целостных фрагментов системы, а диалектного слова как элемента системы. Знаковым в исследовательской практике диалектологов стал этап, связанный с разработкой проблемы взаимоотношений слова с соответствующими ему элементами лексики иных говоров как систем в составе всего языка. Обращение к совокупности отдельных языковых систем — частных диалектных систем (ЧДС) — открыло новые возможности для совершенствования методов изучения лексико-семантической сферы языка, и главное — подвело к постановке проблемы типологического изучения явлений лексико-семантической сферы. Дальнейшая динамика в научной методологии привела к обогащению методики «семантического поля»: на базе различных теорий лексико-семантического поля возник ряд конкретных исследовательских приемов и методов, открывших возможность изучить различные классы лексико-семантических единиц говоров не как простые, атомарно существующие множества, но как совокупность элементов, определенным образом упорядоченных, находящихся в известных отношениях и связях. И все же, как показал анализ, это были исследования преимущественно предметной номенклатурной лексики. Изучение глагольной лексики как отдельной сложной лингвальной субстанции на долгое время было отодвинуто на периферию исследовательской практики. Системный подход (тем более в типологическом аспекте) практически не распространился на лексико-семантическую сферу диалектных глаголов.

Постановка задач и выбор методов исследования. Осознание сложности подготовки достоверной исследовательской базы требует выработки алгоритма правильной фиксации материала, его прерапарации и дальнейшей интерпретации, а также построения, в целом, стратегии дальнейшего комплексного изучения диалектной глагольной лексики.

Чтобы осуществить в сопоставительном плане — на материале нескольких говоров — адекватное объекту описание диалектной лексики, следует выполнить объемный перечень заданий: выяснить компонентный состав и архитектуру глагольного диалектного слова, его лексическое окружение и соотношенность с реалемным планом, определить место глагольной лексемы и её функциональных альтернантов в тех разнообразных парадигмах, которые определяют структурный и функциональный статусы в говорах, определить место среди других ареальных оппозиций, выявить процессы, которые протекают в глагольной диалектной семантике и превращаются в семантические законы, правила, тенденции [1, с. 45; 87; 113]. Однако выполнить эту многоаспектную программу исследований, особенно с необходимостью обеспечения сопоставительности и системности, невозможно без предварительного моделирования и интерпретации структурной организации сегмента лексико-семантической системы как целого. Моделирование при этом становится и методикой и процессом исследования.

В настоящей работе мы обратились к рассмотрению особенностей структурной организации, семантики глагольной лексики с учетом специфики ее бытования в русских переселенческих говорах Одесщины, развитие которых продолжалось в отрыве от метрополии в условиях интенсивных контактов с иноязычным окружением. В качестве опорных были выбраны четыре частных диалектных системы сёл: Вознесенки Арцизского района, Троицкого Беляевского района, диалектоносители которых исповедуют каноническое православие, и старообрядческих поселений: Старой Некрасовки Измаильского района, Большого Плоского Великомихайловского района.

Были поставлены задачи: разработать модель сопоставительного описания глагольной лексики и семантики опорных островных говоров; определить основной набор вербальных средств, репрезентирующих определенное понятие в каждой из опорных ЧДС; определить способы организации семантических пространств, их наполнение и структуру; построить семантические модели выделенных семантических пространств; определить зоны стабильности и вариативности; определить степень дифференциации опорных говоров; определить потенциальные возможности использования моделей для интерпретации лингвистических фактов.

Основным механизмом лексико-семантического диагностирования и дальнейшего изучения говоров в нашем исследовании была определена лексико-семантическая парадигма (ЛСП). Такая лингвальная структура оказалась важнейшим параметром для сравнения на единой основе фрагментов лексико-семантических систем исследуемых идиомов, для установления отношений между ними, а также для их дальнейшего моделирования.

Изложение основного материала. Класс глаголов представляет собой «разветвленное лексическое древо, расходящееся на многочисленные ветви, идущие от вершины к основанию и вычлняющиеся одна из другой на основе семантического сужения. Такое древо, характеризующееся ступенчатой инкорпорированностью своих нисходящих ветвей и безостаточностью (в границах привлеченного материала) единиц, образующих такие ветви и к ним устремленных, представляет собою лексико-семантический класс как множество, сочленяющее в себе подмножества разной степени обобщенности и наполненности» [2, с. 425].

В ходе нашего исследования анализу подвергались подмножества слов, относящихся к предконечным или конечным ветвям лексического древа глагола. Это наиболее информативные ЛСП различной структуры. Они называют разнообразные реалии бытия, характеризуют и квалифицируют их. Обладая определенной семантической общностью, представляют разнообразные «кусочки действительности».

Для упорядочения зафиксированного обширного лексического материала, принадлежащего четырем частным диалектным системам, нами была использована апробированная тезаурусная методика представления данных от значения к его языковой реализации в говорах. За основу был взят фрагмент синоптической схемы словаря Халлига — Вартбурга «Человек», из которой удалены рубрики, не представленные в исследуемых говорах, а отдельные рубрики переформулированы. В результате классификационное поле составили 19 лексических множеств, сформированных глагольными единицами, которые находятся в активном употреблении диалектоносителей, тесно связаны с бытом и культурой народа, отражают наблюдения диалектоносителей. Репертуар этой лексики, сгруппированный по челночному принципу, составил два идеографических подраздела «Человек как биологическое существо» и «Человек как социальное существо». Описанные парадигмы сформированы номенами двух типов: у одних глагольных обозначений семантический центр-доминанта совпадает с определенным семантическим пространством, у других — оказывается за его границами. Это объясняет и их различную структуризацию, наличие индивидуальных звеньев номинации.

В границах выделенных лексико-семантических парадигм доминируют разные виды парадигматических отношений. Родо-видовые отношения (с наличием/отсутствием базовой единицы) конституируют, например, ЛСГ «Принимать пищу», «Покрыть кого-(что-) либо одеждой», «Проводить время в собрании молодежи»; комплементарные отношения связывают два гиперо-гипонимических блока ЛСГ «Произвести на свет себе подобного» и ЛСГ «Прекратить существование»; антонимические отношения формируют ЛСГ «Иметь здоровье», где базовый глагол

уточняется в градуированном ряду крайним членом, перетягивающим на себя весь родо-видовой центр парадигмы; в партитивные отношения вступают компоненты ЛСП «Сочетаться браком», «Осуществлять строительство». Конгломеративная ЛСП «Иметь/приобретать какую-либо внешность» представляет парадигму частных парадигм, единицы которой объединены одной типовой ситуацией или одной темой, для них не обязательна общая идентифицирующая сема. Родовой признак значения составляющих ее компонентов, оказывается на периферии лексического значения слов.

Важным инструментом исследования выделенных семантических пространств явилась наддиалектная лексико-семантическая модель с максимальным набором ДП, релевантных для суммы изучаемых диалектов. Отбор ДП для анализа и структуризации микропарадигм выступает одновременно и практической и методической процедурой. Ее моделированию предшествовало конструирование сема-ономасиологических моделей — конструкторов, в которых за основу выбирался определенный сегмент семантического пространства и выяснялась лексическая экспликация данного сегмента. Наиболее существенные признаки отдельных ЛСВ слова обобщались и сводились в мета-модель, имеющую вид матрицы, в которой актуализировались следующие показатели: 1) инвентарь семем, которые определяются определенным количеством соответствующих лексем; 2) дистрибуция лексем на семантической сетке-модели; 3) конфигурация лексем, то есть результат их дистрибуции. Далее анализ предполагал использование методики конфронтирования материала на единой основе.

На следующем этапе исследования, используя индуктивный метод, из ряда моделей исследуемых говоров выстраивалась общая семантическая модель для исследования макросистемы. Конструирование инвариантных моделей осуществлялось с использованием приёма графического представления в сети семантической структуры глагольных единиц. Сопоставление реализации этих наддиалектных конструкторов в реальных исследуемых диалектных системах обнаружило закономерности ареального варьирования глагольной лексики и семантики в новосформированных русских говорах Одесской области, подвело к выводу о степени их дифференциации.

Представленное соотношение вербальных глагольных знаков, зафиксированных в опорных ЧДС, позволило утверждать, что лексические системы исследуемых опорных говоров принадлежат единой материнской основе (Однако окончательный вывод о принадлежности данных говоров к определенной диалектной группе, об их динамике можно сделать только после проведения исследований генезиса глагольной лексики, а также сопоставления лексики региональной с предполагаемой материнской.).

Применение разнообразных исследовательских процедур к эксплицированному корпусу лексического и семантического материала позволило продиагностировать формальную структуру и особенности семантики каждой единицы. Анализ сема-ономасиологических сеток-моделей показал, что десигнаты в исследуемых говорах могут передаваться разными языковыми способами — универбами (цельнооформленными лексическими единицами, образованными с помощью словообразовательной или семантической деривации) и поликомпонентными единицами (разнооформленными номинативными единицами с различной степенью семантической связи слов: устойчивыми сочетаниями, обусловленными метафоризацией или метонимией; устойчивыми аналитическими конструкциями; графетными формулами (в том числе компаративными конструкциями); терминологически устойчивыми сочетаниями слов), — которые выступают функционально идентичными альтернантами. Так, ситуацию «жить в нужде» в ЛСП глаголов «Образа жизни» репрезентируют варианты: *б'и/дацца* 'жить в нужде, мучаясь в бедствиях, мытарствах' // *б'ида/ват* 'жить в нужде', *жыт' /б'еднашка* 'жить в нужде', *жыт' /тонка* 'жить в нужде', *ба/гатый как /хош'е, а /б'еднаму как у/дасца* 'о безгорестной жизни богатых и о тяжёлой в нужде и нищете жизни неимущих' // *б'ида/ват* 'жить в нужде', *жыт'*, */итобы пра/жыт'* 'жить в крайней нужде', *жыт'* — *выжи/ват* 'жить в крайней нужде', */Жел'и на х/л'ебушык т'а/нут* 'жить в крайней нужде', *жыт'* с *ка/рофки* 'жить в нужде, обходясь молоком коровы', *жыт'* с *агарода* 'жить в нужде, обходясь урожаем с огорода', *адн'и б'и/дужут'*, *дру/г'ије жы/ружут'*. Заметим, структура аналитических конструкций не застывшая, а часто вариативная. Например, звено «вести себя неестественно: сопротивляться» ЛСП глаголов поведения образуют ряды соотносимых номенов: *ла/мацца* // *ла/мацца*, *вы/ламывацца* // *ла/мацца*, *ла/мацца как /сахарный /бубл'ик, п'ир'и/ламывацца* // *ла/мацца*, *п'ир'и/ламывацца*; семему 'лентяйничать' репрезентируют соответствия: *ха/д'ит'* // *вал'инкам* // */хад'ит'* // *вал'икам*, // *ха/д'ит'* // *вал'икам* // *ха/д'ит'* как *л'ат н'исус/ветнај*. Характерно, что при фиксации варьирования универба и аналитической единицы, либо варьирования главного (глагольного) или зависимого (как правило, именного) компонента номинации может наблюдаться формальное варьирование зависимого компонента (в частности, разные закреплённые грамматические позиции лексического контекста). В некоторых парадигмах отмечается варьирование двухсловных единиц, которое строится на различной актуализации, аранжировке субстанциональных сем главного слова — вынесенного из семантической структуры глагола объектного актанта действия, а иногда или орудийного и актанта причины действия; двухсловных и трехсловных

аналитических единиц (в зависимости от того, сколько выносятся актантов субстанциональных сем из структуры глагола) (Ср. набор репрезентантов ЛСГ «Быть здоровым»: *захва/рат' и знат' х/ворас'т'*; ЛСГ «Проводить время в собрании молодежи»: *ха/д'ит' на сала/н'еу и сала/нцы/ват'*; *б'и/с'еду саб'и/рат'*, *б'и/с'еда гу/л'аит'* и *б'и/с'едават'* 'встречаться в собрании молодежи'; ЛСГ «Воспитывать детей»: *дагл'а/дат' д'и/т'еј* // *дагл'а/дат' д'и/т'еј*, *нагл'ад/ат' за д'ит'м'и* // *нагл'а/дат' ди'т'еј*, *па/выгл'ад'ит' д'и'т'еј* // *сма/т'р'ет' д'и'т'еј* 'смотреть за детьми, воспитывать'; семемы 'вызывать закисание' ЛСГ «Приготавливать пищу»: *запус/кат' мала/ко на /р'ажынку*; *запус/кат' б/рынзу*; *запус/кат' р'ажынку* // *запус/кат' /т'агам*, *запус/кат' брынзу /т'агам* // *запус/кат' брынзу т'агам*; *запус/кат' т'агам* // *запус/кат' мала/ко на брынзу*). Отмеченные виды варьирования аналитических единиц затрагивают преимущественно лишь форму вербального знака при сохранении идентичной семантики.

Как показывает дистрибуция номенов на сетках-моделях, наборы единиц могут отличаться количественно, формально, семантически. Формальная вариативность, кроме указанных выше случаев, может сводиться к: нечастотной вариации префиксов, суффиксов, вариаций корней, обусловленных лексикализацией фонетических изменений. Такие глагольные соответствия образуют ряды простых противопоставленных лексических различия (при сохранении тождества в семантике). Иной тип простых диалектных лексических различий при сохранении тождества семантики представляют междиалектные соответствия поликомпонентных рядов индивидуальных номинаций, которым свойственна яркая маркированность, частотность употребления и полихрония, вскрываемая через спектр мотивологических признаков номинаций. Такие клетки-сегменты часто пополняются за счет инноваций со следами влияния украинского (это лексика психоэмоционального состояния, поведения и бытовая — свадебная, строительная лексика) и молдавского языка (лексика строительная, огородничества, приготовления пищи) на уровне глагольной лексики.

Анализ сегментов сеток-моделей, представляющих семантическое варьирование глагольной лексики и ее функциональных альтернатив в пространстве, обнаружил определенные закономерности в сегментации глагольной лексической системы: «культурные» ДП 'конфессиональная принадлежность', 'обрядовая специфика', 'ценностная характеристика социальной ситуации' выступают важными конструктивными элементами глагольной семантики, транслирующими культурную информацию и влияющими на формирование конфигурации структуры микросистем диалектной глагольной лексики.

Так, отдельные звенья семантического варьирования в сетках-моделях сигнализируют об отличиях в кодировании информации о ценностных ориентирах русских переселенцев. Обусловлено это отличиями в картине мира староверов и никонианцев — представителей разных конфессий. Соотносительные глаголы *ми/шацца* и *пам/шацца* со значением 'вступать в брак' в говорах старообрядцев вербализуют отходящую от норм ситуацию 'вступать в брак с иноверцем', а у нестароверов — ситуацию 'вступать в брак представителем иной национальности'. Культурные семы сигнализируют о всегда актуальной, оценочной для русских переселенцев дихотомии «свой» — «чужой», связанной со структуризацией своего культурного пространства. В культурном пространстве региона варьируется семантика номена *сви/ват' мла/денца*: 'заворачивать новорожденного в пелёнки' (у нестароверов) — 'свивать новорожденного свивальником вокруг по пеленкам крестообразно трижды' (у старообрядцев). По дифференциальному признаку орудийности противопоставляются обозначения *а/деть на тот свет*, *абра/дить (па/койнава)* 'одеть покойного в подготовленную на смерть одежду (преимущественно новую)' — *а/деть / саб/рат' на тот свет*, *саб/рат' (па/койника)* 'одеть умершего в специально подготовленную для него по старообрядческому чину одежду'. Выделенные зоны индивидуальных номинативных звеньев расширяют инвариантную структуру соответственных семантических множеств.

Моделирование фрагментов исследуемых диалектных идиомов как исследовательский прием, позволило обнаружить, что многовекторные изменения глагольных значений не являются хаотичными, а вкладываются в определенные модели семантической деривации, выявляют закономерный характер таких трансформаций. Так, например, в опорных говорах зафиксированы частотные изменения в синтагматике полнозначных глаголов движения *бегать*, *ходить*, *пойти* (и некоторых других), обусловленные подвижностью их типовой лексической сочетаемости, что приводит к парадигматическим изменениям: в структуре этих многозначных глаголов появляются новые семы, расширяется их номинативное пространство, происходит смена их онтологических классов: */б'еуат'* за */д'ит'м'и* 'воспитывать детей', */леја /б'еуат'* 'о ленивой хозяйке', */б'еуат'* как */цуцук* 'оказывать внимание, ухаживать за девушкой'; *ха/д'ит'* *пр'и с'и/б'е* 'иметь здоровье, силы обслужить себя', *ха/д'ит'* как *скупбры/ја*, *ха/дит'* как *к'и/фал'к'а*, *ха/д'ит'* *ск'и/л'ет'инај*, */ду/ла /ход'ит'*, */хад'ит'* как *су/хотныј* 'быть очень худым'; */хад'ит'* */вал'инкам*, */хад'ит'* */вал'икам* 'вести себя как лентяй'; *ха/д'ит'* *ф /д'ефках* 'пробывать в возрасте до замужества'; *ха/д'ит'* (*/н'ервым...*) 'носить в утробе ребёнка'; *ха/д'ит'* на *в'и'и/р'ац*, *ха/д'ит'* на *фа/т'ерах*, *ха/д'ит'* на *сала/н'еу*, *ха/д'ит'* на *в'и/ч'ерн'ицу*, *ха/д'ит'* на */ул'ицу*, *ха/д'ит'* на *пас'и/д'ел'и*, *ха/д'ит'* на */дос'итк'и*, *ха/д'ит'* на *кружы/*

ва 'встречаться в собрании молодежи'; *н'и ха/д'ит' на /ног'и* 'иметь больные ноги, не иметь возможности ходить', *пај/т'и у хот* 'начать поправляться', *пај/т'и на лек* 'начать поправляться после таинства соборования'. Для таких номенов становится характерным перемещение семантического центра на именной компонент.

Динамика отдельных звеньев лексико-семантической системы может быть обусловлена и вновь возникающими ассоциативными связями десигнагов. Так, одно из звеньев ЛСП глаголов поведения произведено по продуктивной словообразовательной модели *вы-...ть(ся)* с использованием корней с прозрачной внутренней формой: *выка/зул'иват'* 'ломаться, кривляться', *выка/мар'иваца* 'ломаться, выставляться', *выка/б'ел'иваца* 'ломаться, выставляться', *выка/мар'иват'* 'ломаться, капризничать', *выка/был'иваца* 'важничать, выставляться' (о человеке, который «в'и/д'от' с'и/б'а, как ка/рова — а/на и с /норавам»). Прозрачно мотивированы глагольные номинации ЛСГ «Принимать жидкость для питья», описывающие ситуацию «*напиться до степени опьянения, охмелеть*», образованные по продуктивным словообразовательным моделям *на...ться; у...ться* с использованием префиксов основательности, чрезмерности действия и метафорических либо звукоподражательных корней: *нахл'и/баца*, *на/п'ица да /мул'икаф*, *наг/л'укаца* // *набуз/д'арыца*, *нака/сарыца*, *нак/рас'ица*, *нал'и/мон'ица*, *нах/р'укаца* // *напу/зыр'ица*, *нахл'и/баца* // *на/вэкаца*, *нага/зыр'ица*, *нала/каца*, *нали/заца*, *наг/л'укаца*, *уж/раца*, *у/п'ица*.

Результатом действия иной продуктивной модели развития сразу нескольких лексических парадигм явилось расширение номинативных звеньев базовых единиц в семантическом пространстве 'появление-прекращение жизни'. Так, преобладающая часть глагольных номенов, обозначающих табуированную в традиционной культуре ситуацию появления новой жизни, представлена вербальными знаками субститутивного характера — эвфемизмами, в качестве которых используются метафоризированные общеупотребительные глагольные универбы и их аналитические альтернанты: *пр'ин'ис'т'и* 'родить', *пр'ива/д'ит'* 'рождать', *ф ка/пус'т'и наш/л'и*, *ф ка/пус'т'и в/з'ал'и* 'о родившемся ребенке'. Архаическую модель семантической деривации сохраняют в говорах под незаметным давлением системы и новообразования: *ку/п'ил'и*, *на /в'ербач'к'и в/з'ал'и*, *пат ск'ир/дој наш/л'и*, *ула/в'ил'и в /оз'ир'и* 'о родившемся ребенке'. Способность к семантическим сдвигам, парадигматические свойства подобных глагольных номенов послужили толчком для появления переосмысленных по аналогичной схеме глагольных обозначений, называющих противоположную по смыслу ситуацию прекращения жизни (ср. мотив «найденного ребенка» — мотив «потери» и далее развитие с идеей «поместить, положить так, чтобы нельзя было найти»): *С'т'и/р'ала ја на вај/н'и тр'ох сы/ноч/каф* (о погибших на войне). *С'т'и/р'ала /дош'еш'ка д'и/т'онка* (о смерти младенца при выкидыше) (Ср.: *п/р'атат'* (ЧДС с. Большое Плоское) и *ха/ват'* (имеющий широкий ареал распространения в русских говорах, поддерживаемый украинским языком и его говорами), представляющие семему 'хоронить'). Это позволило говорить о семантически сложной организации исследуемого понятийного пространства, обусловленного сложной метафоризацией и отражающей архаические верования в зеркальность прихода человека на этот свет и ухода из него.

Иную модель лексико-семантического развития обнаруживают репрезентанты семантического звена 'утратить здоровье, заболеть', где преобладают безличные глагольные номинации, мотивированные архаическим мотивом 'болезнь — зоо-/антропоморфное существо', называть которое категорически запрещается: *нак/рыла* (/б'еднага), *ска/горжыла* (јего), (/нада штоп т'и/б'а) *бл'и/вала*, (/ног'и /рук'и) *кру/т'ит'*, *ка/лот'ит'*, *т/рус'ит'*. Генетически такие наименования не являются актом вторичной номинации и отражают рудименты языческих представлений. Расширяют этот ряд обозначения, маркированные вынесенным персонифицированным актантом субъекта действия (болезнь): *ба/л'ач'ка прыч'и/п'илас'*, *ба/л'ез'на за/муч'ила*, *ба/л'ач'ка скру/т'ила*, *лиха/ратка /муч'ит'*, *ка/роста на/нала*, *пај/мала лиха/ратка*, что свидетельствует об их позднем происхождении.

Выводы. Созданные инвариантные модели классифицированных семантических множеств глагольной лексики позволили максимально точно приблизиться к структурной организации ЛСП и в результате типологии базовых говоров обнаружить вариативные и устойчивые лексико-семантические звенья. Обращение к моделированию объективировало определённые закономерности формирования языкового пространства.

Перспективы дальнейших исследований. Подготовленное описание глагольной лексики даёт основание для продолжения начатой работы в плане исследования генезиса, а также для осуществления дальнейших разысканий и интерпретации эксплицированного лексического материала в более широком пространственном контексте (с говорами окружения, с материнскими говорами). Кроме того, представленные материалы останутся надёжным источником для дальнейшего конструирования лексической системы говоров.

Литература

1. Гриценко П. Ю. Моделивання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко. — Київ : Наук. думка, 1984. — 227 с.
2. Шведова Н. Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над «Русским семантическим словарём» // Шведова Н. Ю. Русский язык : Избранные работы. — М. : Языки славянской культуры, 2005. — С. 425–441.

References

1. Grycenko, P. Yu. (1984), *Modeling of dialect lexicon system [Modeliuvannia systemy dialektnoi leksyky]*, Naukova dumka, Kiev, 227 p.
2. Shvedova, N. Yu. (2005), «The theoretical results which had been received in the work on «The Russian semantic dictionary»», *The Russian language : Selected works [«Teoreticheskie rezul'taty, poluchennye v rabote nad «Russkim semanticheskim slovarem»]*, *Russkij jazyk : Izbrannyje trudy*, Slavic Culture Languages Publishing, Moscow, pp. 425–441.

ШВЕЦЬ Альона Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та мистецтвознавства
Одеського політехнічного університету; проспект Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна;
mob.: +38 063 8271210; e-mail: lingva@neologic.com.ua

СТРАТЕГІЯ МОДЕЛЮВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ СИСТЕМНОСТІ ДІАЛЕКТНОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ

Анотація. Статтю присвячено проблемі вивчення дієслівної діалектної лексики й семантики в типологічному аспекті із застосуванням *методики* моделювання. Звернення до моделювання як до евристичного прийому дозволило виконати об'ємний перелік дослідницьких *завдань*: з'ясувати компонентний склад і архітектуру діалектної дієслівної лексики, її лексичного оточення, її співвіднесеність з реалемним планом, визначити місце кожної дієслівної лексеми та її функціональних альтернатив у різноманітних парадигмах, що визначають структурний і функціональний статуси в говірках, визначити місце серед інших ареальних опозитів, виявити процеси, які протікають у дієслівній семантиці говірок; визначити ступінь диференціації базових говірок.

Важливим *інструментом* дослідження визначених семантичних просторів стала ад діалектна лексико-семантична модель з максимальним набором диференційних ознак, релевантних для суми досліджуваних діалектів. Її моделювання передувало конструюванню сема-ономасіологічних моделей. Досягнуто певні *результати*: з ряду моделей досліджуваних говірок було вибудовано загальну семантичну модель для дослідження макросистеми. Конструювання інваріантних моделей здійснювалося з використанням прийому графічного представлення в мережі семантичної структури дієслівних одиниць.

Ключові слова: методика моделювання, діалектна дієслівна лексика, лексико-семантична парадигма, структурна організація, лексико-семантична модель.

Alyona I. SHVETS,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of the Department of cultural science and art criticism, Humanitarian faculty, Odessa National Polytechnical University, 1 Shevchenko Av., Odessa, Ukraine, e-mail: lingva@neologic.com.ua; mob.: +38-0638271210

THE STRATEGY OF MODELLING IN THE RESEARCH OF SYSTEMACITY OF DIALECTAL VERBAL VOCABULARY

Summary. The article investigates the problem of studying verbal dialectal vocabulary and semantics in a typological aspect using the technique of modelling. Using modelling as a heuristic approach allowed covering a long list of research tasks. There were analyzed the composition and structural organization of the dialectal verbal vocabulary and its lexical environment; defined the structural and functional status of each verbal lexeme in various paradigms which show the structural and functional status in dialects; revealed the processes which are characteristic of the verbal dialectal semantics; defined the extent of differentiation in the basic dialects.

As an important instrument of the research of the semantic spaces there served a supraverbal lexical and semantic model with a maximum set of differential features, relevant for the sum of the studied dialects. It was worked out for the purpose of constructing seme and onomasiological models of the dialects studied which helped make up a general semantic model for investigating the macrosystem of dialects. The invariant models were built up by means of their graphical representation in the network of the verbal units semantic structure.

Key words: modelling technique, dialectal verbal vocabulary, lexico-semantic paradigm, structural organization, system connections, variability.

Статтю отримано 12.10.2016 р.

УДК 811.161.3'42:303.732.3(045)

БАРЫСЕНКА Вольга Уладзіміраўна,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай мовы і літаратуры Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта; вул. Захарова, 21, г. Мінск, 220034, Беларусь;
тэл.: +375 293903431; e-mail: olga.volga1964@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7258-1014

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І КУЛЬТУРА: ПРАЦА З ТЭКСТАМ НА ВУЧЭБНЫХ ЗАНЯТКАХ

Анатацыя. *Мэта* артыкула — прадэманстраваць метады і прыёмы працы з тэкстам на вучэбных занятках па беларускай мове як замежнай. Галоўным стымулам чытання для замежнага навучэнца з'яўляецца пазнавальны інтарэс, імкненне праз беларускую літаратуру атрымаць веды пра краіну, пра жыццё народа — носьбіта мовы. **Прадметам** разгляду з'яўляецца метадыка працы з тэкстам на вучэбных занятках па беларускай мове як замежнай. **Вынікам** вывучэння дадзенай праблемы стала распрацоўка канцэпцыі выкладання беларускай мовы як замежнай, якая мае камунікатыўную скіраванасць навучання, асноўнай адзінкай гэтай канцэпцыі з'яўляецца тэкст. **Вывады.** Выкладанне мовы не магчымае без вывучэння звязных тэкстаў. Дасканалае валоданне мовай азначае ўменне чытаць, слухаць і разумець аўтэнтычныя творы розных стыляў. Менавіта праца з аўтэнтычнымі тэкстамі спрыяе дасягненню асноўнай мэты вывучэння беларускай мовы як замежнай — прадукванню ўласных тэкстаў, гэта значыць, фарміраванню звязнага спантаннага маўлення навучэнцаў. Вывучаючы граматычную тэму, навучэнец павінен разумець перспектыву выкарыстання яе ў камунікацыі, што і забяспечвае матывацыю вучэбнай дзейнасці. **Практычнае прымяненне** вынікаў даследавання бачыцца ў аптымізацыі навучальнага працэсу беларускай мовы як замежнай.

Ключавыя словы: камунікацыя, аўтэнтычны і адаптаваны тэкст, мова, культура, соцыякультурная кампетэнцыя.

Чытанне — адзін з самых распаўсюджаных відаў чалавечай дзейнасці, яно не перастае адыгрываць вялікую ролю ў сучасным грамадстве, насычаным разнастайнай інфармацыяй. С. М. Плотнікаў лічыць, што чытанне ўвогуле захоўвае культуру, што гэта тэхналогія інтэлектуальнага ўзнаўлення ў грамадстве. Гэта камунікатыўны пасярэднік, жывы дыялог з сучаснікамі і продкамі. [5, с. 9] Выкладанне мовы не магчымае без вывучэння звязных тэкстаў. У сувязі з гэтым, вывучэнне праблем, звязаных з працай з тэкстам на вучэбных занятках па беларускай мове як замежнай з'яўляецца актуальным. На думку Е. І. Пасава, чалавек чытае, каб «задаволіць свае патрабаванні: а) даведацца пра што-небудзь новае, цікавае; б) наваесці даведкі, праверыць даныя, пераканацца ў чыёйсьці (сваёй) думцы; в) атрымаць дадатковыя звесткі пра што-небудзь; г) вывучыць штосьці грунтоўна; д) азнаёміцца з чымсьці, атрымаць агульнае ўяўленне пра прадмет зацікаўлення; е) пазабавіцца; ж) атрымаць інфармацыю пра пра той прадмет, пра які няёмка не ведаць («пытанне прэстыжу»); з) задаволіць інтарэс да чытання як да працэсу (эстэтычнае задавальненне); і) прабавіць час. Задавальняючы свае жаданні, свае інтарэсы, чалавек тым самым уздзейнічае на сябе праз кнігу, праз іншага чалавека» [4, с. 60–61]. Акрамя гэтага, чытанне традыцыйна разглядаецца як працэс прыёму і перапрацоўкі інфармацыі, і пад інфармацыйнай разумеецца змест тэксту. Па словах А. А. Вейзэ, мэта чытання складаецца з атрымання і перапрацоўкі інфармацыі, якая змяшчаецца ў тэксце [2, с. 15].

Такім чынам, задачы навучання чытання як самастойнаму віду маўленчай дзейнасці заключаюцца ў тым, каб навучыць здабываць інфармацыю з тэксту ў аб'ёме, неабходным для вырашэння пэўных маўленчых задач. У адпаведнасці з гэтай устаноўкай складзена класіфікацыя чытання па відах: праглядавае, азнаямленчае, вывучальнае.

На сённяшні момант лінгвістыка налічвае нямала азначэнняў «тэксту». М. Р. Гальперын, напрыклад, сцвярджае, што тэкстам счытваецца вытворчасць маўленчатворчага працэсу, які валодае завершанасцю, аб'ектываваны ў выглядзе пісьмовага дакумента і складаецца з назвы (загаловак) і шэрагу асаблівых адзінак (звэрхфразавых адзінстваў), аб'яднаных рознымі тыпамі лексічнай, граматычнай, лагічнай, стылістычнай сувязі з акрэсленай скіраванасцю і прагматычнай устаноўкай [3, с. 82]. Тэкст можна разглядаць і як дыдактычную адзінку навучальнага працэсу, і як аб'ект адукацыі, і як універсальную матывацыйную крыніцу навучання замежнай мове. У гэтай сувязі тэкст паўстае аўтэнтычным фрагментам культурна-моўнай прасторы. Каштоўнасць тэксту як адзінкі навучання не абмяжоўваецца яго соцыякультурным напам'яненнем. Праца з тэкстам на вучэбных занятках вырашае комплекс праблем міжмоўнага ўзаемадзеяння. Тэкст задавальняе асабістыя інтарэсы навучэнцаў, бо з'яўляецца носьбітам інфармацыі на розных тэмах. Праца з тэкстам стымулюе гаварэнне на беларускай мове, выяўленне ўласнага пункту гледжання замежных навучэнцаў. Тэкст падае моўны камунікатыўны ўзор, адлюстроўвае спецыфіку мыслення беларусаў.

Для матывавання вучэбна-пазнавальнай дзейнасці выкарыстоўваюцца перадтэкставыя і паслятэкставыя практыкаванні. Перад чытаннем прапануецца антыцыпацыя па назве тэкту, запаўненне асацыяграмы па тэме тэкту, прапанаванне гіпотэз да ілюстрацый, складанне дыяграмы сувязяў па зададзеных словах з тэксту. На паслятэкставым этапе выкарыстоўваюцца заданні на змену жанру аповеду, змену перспектывы дзеяння, сачыненне перадгісторыі, напісанне лістоў героям аповеду, інсцыніраванне дыялогаў.

У апошні час методыка выкладання замежнай мовы надае вялікае значэнне праблеме аўтэнтычнасці. Праблемай аўтэнтчных матэрыялаў і іх выкарыстання пры навучанні замежнай мове займаліся і працягваюць займацца многія вучоныя-метадысты, як айчынныя, так і замежныя (А. Насовіч, Р. Мільруд, Г. Вароніна, Н. Ялухіна, Г. Рогава, J. Harmer, M. Breen, L. Lieber, D. Wilkins і многія іншыя). Неаўтэнтчная, ці вучэбная, тэксты — гэта тэксты, напісаныя спецыяльна для выкарыстання ў вучэбным працэсе. Пры іх дапамозе замацоўваецца граматычны ці лексічны матэрыял. Аўтэнтчныя — гэта тэксты, якія першапачаткова не былі прыстасаваныя для вучэбных мэтаў, яны напісаны носьбітамі мовы для носьбітаў мовы. Гэтыя тэксты выконваюць пэўны сацыяльны заказ пры вывучэнні мовы, хаця і не створаны спецыяльна для навучэнцаў. Такую ролю могуць выконваць газетныя ці часопісныя артыкулы, радыёперадачы, рэкламныя аб'явы і, натуральна, мастацкія тэксты. Менавіта праца з аўтэнтчнымі тэкстамі спрыяе дасягненню асноўнай мэты вывучэння замежнай мове — «прадукванню ўласных тэкстаў, гэта значыць, фарміраванню звязнага спантаннага маўлення навучэнцаў. Усебаковае выкарыстанне тэксту і яго шматаспектны аналіз, як сцвярджаюць метадысты, — найбольш кароткі і эфектыўны шлях моўнага навучання» [6, с. 203]. Такім чынам, функцыя тэксту ў вучэбным працэсе — быць і сродкам, і мэтай навучання.

Яшчэ ў 70-я гады XX ст. Савет Еўропы прапанаваў удасканаліць сістэму навучання замежным мовам. Асноўным паходам быў прызнаны камунікатыўны сістэмна-дзеіны падыход. «Нядзіўна, што дыдактычнай парадыгмай на сучасным этапе агульнапрызнана камунікатыўнае навучанне, арыентаванае на такую арганізацыю адукацыйнага працэсу, якая ўзнаўляе ўсе неабходныя ўмовы рэальнага кантактавання сродкамі вывучаемай замежнай мовы адэкватна працэсу камунікацыі, абмену інфармацыяй» [1, с. 3].

У 1992 г. у Беларусі была выпрацавана новая канцэпцыя школьнай моўнай адукацыі. Новыя пакаленні падручнікаў па рускай, беларускай мовах як родных і па замежных мовах маюць камунікатыўную скіраванасць навучання. Яна адлюстроўвае новую стратэгію навучання: камунікатыўная задача — значэнне — форма, што стасуецца з фазай прадукцыі. Асноўнай адзінкай навучання выступае тэкст. Вывучаючы граматычную тэму, навучэнец павінен разумець перспектыву выкарыстання яе ў камунікацыі, што і забяспечвае матывацыю вучэбнай дзейнасці.

Методыка выкладання беларускай мовы як замежнай зусім нядаўна паўстала як самастойная галіна айчыннай навукі. Натуральна, яна абапіраецца на дасягненні метадыкі выкладання беларускай мовы як роднай, метадыкі выкладання замежнай мовы і рускай мовы як замежнай.

Навучанне мове пачынаецца на падставе неаўтэнтчных тэкстаў, створаных спецыяльна для пэўных падручнікаў і дапаможнікаў. Яны пазбаўлены ад граматычных і лексічных цяжкасцяў і насычаны неабходнымі на пэўным этапе навучання адзінкамі мовы. У такіх тэкстах марфалагічныя і лексіка-граматычныя канструкцыі паўстаюць у іх натуральным атачэнні, выступаюць у якасці ўзору маналагічнага і дыялагічнага маўлення, служаць асновай для пабудовы самастойных выказванняў. Ужо з першых заняткаў па беларускай мове як замежнай навучанне будзецца на падставе дыялогаў.

На другім этапе навучэнцы пераходзяць да чытання і праслухоўвання адаптаваных аўтэнтчных тэкстаў. Адаптацыя можа ісці рознымі шляхамі: спрашчэнне, складанне каментараяў, пераклад на родную мову навучэнцаў асобных слоў, выразаў ці ўсяго тэксту.

На трэцім этапе пераходзяць да арыгінальных аўтэнтчных тэкстаў.

Мастацкая літаратура — гэта перадусім тэксты, якія патрабуюць уважлівага прачытання, асэнсавання, інтэрпрэтацыі, герменеўтычнай практыкі, кампаратывістыкі, крэатыўнасці. І гэты працэс вымагае эўрыстычных падходаў. У лінгвістычным аспекце беларускія аўтэнтчныя тэксты характарызуюцца разнастайнасцю лексікі, наяўнасцю слоў з эмацыйнай афарбоўкай, словазлучэнняў, разлічаных на ўзнікненне пэўных асацыятыўных сувязяў, фразеалагізмаў, «модных» слоў, слэнгу, жарганізмаў. На марфалагічным узроўні такім тэкстам уласціва выкарыстанне займеннікаў, формаў назоўнікаў з варыянтнымі канчаткамі, першай і другой асобы дзеясловаў, часціц, выклічнікаў. На сінтаксічным узроўні таксама адзначаецца асаблівае — гэта кароткія неразвітыя сказы, фрагментарнасць, структурна залежныя сказы могуць ужывацца самастойна, недавыказанасць, абрыў пачатага сказа. Соцыякультурны фон рэалізуецца праз прадуктыўны слоўніковы запас, ацэначную лексіку для выражэння ўласнай думкі, размоўныя клішэ, фонавую і безэквівалентную лексіку. У псіхалагічным аспекце такія тэксты адлюстроўваюць натуральную структуру маўлення. Тэкст выступае, з аднаго боку, як прадукт гаворкі і з'яўляецца спосабам маўленчага ўздзеяння на чытача, з другога боку, ён

выступае як аб'ект сэнсавай апрацоўкі і стварае неабходны змест і камунікатыўную базу для развіцця гаварэння.

Важную ролю ў дасягненні аўтэнтычнасці ўспрыняцця тэксту адыгрывае і яго афармленне. У сучасных падручніках, напрыклад, аб'ява падаецца ў выглядзе аркуша паперы, прымацаванага кнопкай да сцяны, артыкул — у выглядзе выразкі з газеты і г. д. Усё гэта стварае ўражанне арыгінальнасці тэксту. Аўтэнтычнасць структуры, зместу і афармлення тэкстаў садзейнічае павышэнню матывацыі навучэнцаў і фарміруе ўмовы для найбольш эфектыўнага пагружэння ў моўнае асяроддзе на ўроку.

Мастацкія аўтэнтычныя тэксты ўяўляюць асобую складанасць для замежнікаў. Каб зразумець такі тэкст, навучэнец павінен не толькі валодаць беларускай мовай, але і арыентавацца ў беларускай рэчаіснасці, культуры, гісторыі. Мастацкая вобразнасць таксама ўяўляе складанасць для замежнага студэнта: моўныя адзінкі набываюць новыя сэнсы, дадатковыя семантычныя фрагменты. З аднаго боку, дзякуючы вобразнасці мастацкі тэкст валодае вялікай колькасцю схаванай інфармацыі. З другога боку, у замежнага студэнта не хапае навыку атрымання гэтай інфармацыі, адсюль праблемы з разуменнем сэнсу мастацкага твору. Задача выкладчыка навучыць студэнта бачыць ў словах схаваны сэнс, убачыць той патэнцыял, які ў іх закладзены аўтарам.

Галоўным стымулам чытання з'яўляецца пазнавальны інтарэс: імкненне праз беларускую літаратуру атрымаць веды пра краіну, пра жыццё народа — носьбіта мовы. У сувязі з гэтым, пры адборы мастацкіх тэкстаў неабходна ўлічваць патрабаванні навучэнцаў, іх густы, жаданні. Тэкст павінен быць такім, каб студэнт захацеў яго прачытаць і зразумець. Выкладчык мусіць памятаць, што навучэнец, калі гэта не філолаг, не мае на мэце вывучэнне гісторыі беларускай літаратуры. Таму, пры ўсёй нашай павазе і любові да Ф. Багушэвіча, Я. Купалы ці Я. Коласа, не варта ўключаць іх творы ў навучальны працэс беларускай мовы як замежнай, прынамсі, на элементарным і базавым этапе. Мастацкія тэксты гэтых аўтараў насычаны архаічнай безэквівалентнай сельскагаспадарчай лексікай. Творы сучасных аўтараў, такіх, як А. Федарэнка, У. Сцяпан, Л. Рублеўская і інш. адлюстроўваюць сучасны стан беларускай мовы і сучасную беларускую рэчаіснасць, што ўзмацняе матывацыю чытання. Выкладчык беларускай мовы як замежнай павінен аданіць літаратурны твор не толькі як факт беларускай культуры, але і з пункту гледжання яго міжкультурнай значнасці; спрагназаваць успрыняцце мастацкага твору замежным навучэнцам; бачыць у выбраным творы навучальны патэнцыял, гэта значыць, у кантэксце практычнага курса беларускай мовы як замежнай; ацэньваць ступень актуальнасці мастацкага твору для пэўных задач навучання і, нарэшце, цярпіма ўспрымаць, тлумачыць эстэтычную, светаўспрымальную пазіцыю навучэнца, якая можа не супадаць з традыцыйнай ці ўласнай выкладчыцкай.

Пры гэтым трэба ясна ўяўляць, якія аўтэнтычныя тэксты можна прапанаваць навучэнцам. Калі тэкст не адпавядае ўзроўню навучэнцаў, яны яго не зразумеюць і будуць падаўлены гэтым. Але навучэнцы бываюць незадаволены і ў тых выпадках, калі сутыкаюцца з лёгкімі тэкстамі. Штучна створаны тэкст можа быць дастаткова эфектыўным сродкам прэзентацыі і адпрацоўкі моўных адзінак, але абсалютна неэфектыўны як сродак развіцця асобы навучэнцаў і арганізацыі натуральнай камунікацыі на занятках. Значыць, у вучэбным працэсе не павінны выкарыстоўвацца крайнія пазіцыі — у дапаможніках неабходныя як аўтэнтычныя, так і неаўтэнтычныя тэксты. Яны павінны быць зразумелыя студэнтам, адпавядаць іх моўнай кампетэнцыі і адлюстроўваць рэальныя мадэлі пісьмовай і гутарковай мовы. Натуральна, добра, калі ёсць магчымасць знайсці аўтэнтычныя матэрыялы, з якімі студэнты маглі б справіцца. Калі такой магчымасці няма, то лепш выкарыстоўваць адаптаваныя тэксты, чым спецыяльна сканструяваныя.

Вельмі добрым аўтэнтычным тэкстам з'яўляецца песня, і аўтарская і народная. Яна стварае ілюзію ўключэння ў асяродак жыцця носьбітаў мовы. Сярод вусных музычных жанраў песня з'яўляецца самым папулярным. Улічваючы характар распаўсюджвання, разнастайную функцыянальнасць, песні часта ўключаюцца ў групу «прагматычных матэрыялаў». Напрыклад, на адных з першых заняткаў з рускамоўнымі навучэнцамі пры вывучэнні тэмы «прошлы час дзеяслова» добра выкарыстоўваць народную песню «Касіў Ясь канюшыну». Яна мае і культуралагічны, і граматычны аспект. Пры вывучэнні творнага склону назоўнікаў навучэнцам прапануецца песня Л. Вольскага «Такога няма нідзе».

Ёсць розныя тыпы аўтэнтычнасці: аўтэнтычнасць матэрыялаў (тэкстаў, вучэбных практыкаванняў), прагматычная аўтэнтычнасць, аўтэнтычнасць сацыяльнай сітуацыі на занятках.

Аднак не існуе адзінай думкі, які тэкст можна лічыць аўтэнтычным у метадычным плане. Гэтая якасць характэрная не проста тэксту, а тэксту ў пэўным кантэксце. Менавіта гэты кантэкст і стварае названыя вышэй тыпы аўтэнтычнасці. Вылучаюць змястоўныя аспекты аўтэнтычнасці вучэбнага тэксту: культуралагічная, інфарматыўная, сітуацыйная, аўтэнтычнасць нацыянальнай ментальнасці, рэактыўная, аўтэнтычнасць афармлення, аўтэнтычнасць вучэбных заданняў да тэкстаў.

Такім чынам, не існуе агульнага азначэння аўтэнтычнасці. Яна ўяўляе сабой сукупнасць шэрагу ўмоваў, розных відаў аўтэнтычнасці. Кожны са складальнікаў заняткаў — тэксты, вучэбныя заданні, абставіны на занятках, вучэбнае ўзаемадзеянне — мае свае крытэры, якія дазваляюць адрозніць аўтэнтычнасць ад неаўтэнтычнасці. Задача выкладчыка — дабіцца гарманічнага дапасавання ўсіх параметраў аўтэнтычнасці.

Выйсцем са становішча канфлікту паміж аўтэнтычнасцю і штучнасцю вучэбных матэрыялаў будзе распрацоўка метадычна аўтэнтычных тэкстаў, даступных у моўным плане, і, адначасова, з захаваннем усіх асноўных характарыстык аўтэнтычных тэкстаў, якія вызначаюць іх вучэбную эфектыўнасць.

Як вядома, А. А. Вейзе належыць завершаная тэорыя адаптавання арыгінальных тэкстаў у навучальных мэтах. Ён лічыць, што скарачэнне арыгінальнага тэксту мае свае межы: калі арыгінальны тэкст вялікага аб'ёму, а перад адаптатарам стаіць задача стварыць ягоны кароткі варыянт для навучальных мэтаў, то за аснову навучальнага неабходна браць не ўвесь арыгінал, а толькі адно з тэкставых меркаванняў, якое перадае дастаткова значную і цікавую інфармацыю. Надаючы вялікае значэнне паступоваму пераходу да чытання арыгінальных тэкстаў, А. А. Вейзе падкрэслівае неабходнасць рацыянальнай адаптацыі. Адаптацыя разглядаецца як гнуткая з'ява, яе колькасць змяняецца па меры набыцця навучэнцамі прагрэсіўных навыкаў чытання [2, с. 33].

Спрашчэнне заместу тэксту павінны выяўляцца не ў залішняй адаптацыі, а ў скарачэнні аб'ёму твору і кампаванні складаных для разумення замежніка рэалій. Сапраўды, ці варта марнаваць сілы і час навучэнцаў, каб навучыць і чытаць адаптаваную літаратуру, гэта значыць, літаратуру, якой не існуе ў рэальным функцыянаванні мовы.

Праблемная скіраванасць заняткаў забяспечваецца аўтэнтычнымі тэкстамі з незнаёмымі навучэнцам рэаліямі. Асэнсаванне вядомага і невядомага стварае пэўны псіхалагічны дыскамфорт, матывуе да пошуку правільнай дыферэнцыяцыі аўтэнтычнай інфармацыі. З такіх заняткаў навучэнец выходзіць не толькі з усведамленнем новай інфармацыі, але і ўзброены алгарытмам працы з падобнымі тэкстамі.

Такім чынам, выкарыстанне аўтэнтычных тэкстаў пры навучанні беларускай мове як замежнай садзейнічае фарміраванню камунікатыўнай кампетэнцыі, а менавіта яе складнікаў: маўленчай, соцыякультурнай, моўнай субкампетэнцый. Матывацыйны патэнцыял аўтэнтычных тэкстаў, прымяненне праблемнага метаду навучання дазваляць інтэнсіфікаваць навучальны працэс па беларускай мове як замежнай.

Літаратура

1. Бабінская П. К. Коммуникативно ориентированное обучение иностранному языку / П. К. Бабінская // Замежныя мовы ў Рэспубліцы Беларусь. — Мн., 2010. — № 4. — С. 3–7.
2. Вейзе А. А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста. / А. А. Вейзе. — М. : Высшая школа, 1985. — 127 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. — М. : КомКнига, 1980. — 138 с.
4. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур: Пособие для учителей учреждений, обеспечивающих получение общ. сред. образования / Е. И. Пассов. — Минск : Лексис, 2003. — 184 с.
5. Плотников С. Н. Книжность как феномен культуры (материалы круглого стола) / С. Н. Плотников // Вопросы философии. — 1994. — № 7–8. — С. 9.
6. Чумак Л. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного : учеб. пособие / Л. Н. Чумак. — Минск : БГУ, 2009. — 304 с.

References

1. Babinskaja P. K. (2010), «Communicative-oriented foreign language training», *Foreign languages in the Republic of Belarus* [«Kommunikativno orientirovannoe obuchenie inostrannomu jazyku», *Zamezhnyja movy u Respubliki Bielarus*], Minsk, vol. 4, pp. 3–7.
2. Vejze A. A. (1985), *Reading, abstracting and annotation of foreign text* [Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста], Vysshaja shkola, Moscow, 127 p.
3. Gal'perin I. R. (1980), *Text as an object of linguistic research* [Текст как объект лингвистического исследования], KomKniga, Moscow, 138 p.
4. Passov E. I. (2003), *Communicative foreign language education : preparing for the dialogue of cultures* [Kommunikativnoe inozazychnoe obrazovanie : gotovim k dialogu kul'tur], Leksis, Minsk, 184 p.
5. Plotnikov, S. N. (1994), «Bookishness as a cultural phenomenon (the round table materials)», *Topics in the study of Philosophy* [«Knizhnost' kak fenomen kul'tury (materialy kruglogo stola)», *Voprosy filosofii*], Moscow, № 7–8, p. 9.
6. Chumak, L. N. (2009), *Methods of teaching Russian as a foreign language : textbook* [Metodika prepodavaniya russkogo jazyka kak inostrannogo : uchebnoe posobie], BGU, Minsk, 304 p.

БОРИСЕНКО Ольга Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры белорусского языка и литературы Минского государственного лингвистического университета; ул. Захарова, 21, г. Минск, 220034, Беларусь; тел. +375293903431, e-mail: olga.volga1964@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7258-1014

БЕЛОРУССКИЙ ЯЗЫК И КУЛЬТУРА: РАБОТА С ТЕКСТОМ НА УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЯХ

Аннотация. *Цель* статьи — продемонстрировать методы и приёмы работы с текстом на учебных занятиях по белорусскому языку как иностранному. Главным стимулом чтения для иностранного учащегося является познавательный интерес, желание через белорусскую литературу получить знания о стране, жизни её народа — носителя языка. *Предметом* рассмотрения является методика работы с текстом на учебных занятиях по белорусскому языку как иностранному. *Результатом* изучения данной проблемы стала разработка концепции преподавания белорусского языка как иностранного, которая имеет коммуникативную направленность обучения. Основной единицей этой концепции является текст. **Выводы.** Преподавание языка невозможно без изучения связанных текстов. Совершенное владение языком означает умение читать, слушать и понимать аутентичные произведения различных стилей. Именно работа с аутентичными текстами содействует достижению основной цели изучения белорусского языка как иностранного — продуцированию собственных текстов, что означает, формированию спонтанной речи учащихся. Изучая грамматическую тему, учащийся должен понимать перспективу применения её в коммуникации, что и обеспечивает мотивацию учебной деятельности. **Практическое применение** результатов исследования видится в оптимизации учебного процесса белорусского языка как иностранного.

Ключевые слова: коммуникация, аутентичный и адаптированный текст, белорусский язык, культура, социокультурная компетенция.

Olga V. BORISENKO,

Candidate of Philology (PhD), Associate Professor of the Belarusian language and literature Department, Minsk State Linguistic University; 21, Zakharov Str., Minsk, 220034, Belarus, tel.: +375 293903431; e-mail: olga.volga1964@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7258-1014

BELORUSSIAN LANGUAGE AND CULTURE: WORK WITH THE TEXT IN THE CLASSROOM

Summary. The *purpose* of the article is to demonstrate the methods and techniques of working with a text at the Belorussian as a foreign language classes. The main incentive to reading for a foreign student is his cognitive interest, his desire to gain knowledge about the country, its people (native speakers) life from the Belorussian literature. The *subject* of the research is the method of working with a text at the Belorussian as a foreign language classes. The teaching of the Belorussian as a foreign language concept development which is oriented on the communicative training is **the result** of this problem studying. The basic unit of this concept is the text. **Conclusions.** Teaching a language is impossible without connected texts studying. A perfect command of the language is the ability to read, listen to and understand the authentic works of various styles. It is working with authentic texts that promotes the achievement of the main goal of studying Belorussian as a foreign language, videlicet the production of proper texts, which means the formation of spontaneous students speech. Studying a grammatical topic, a student should understand the perspectives of its application in communication that provide motivation for learning activity. **Practical application** of the research results is seen as the Belorussian as a foreign language training process optimization.

Key words: communication, authentic and adapted text, belarusian language, culture, socio-cultural competence.

Статтю отримано 8.10.2016 р.

LUBOV V. SIZOVA,

Senior lecturer at the Department of Linguistic and Humanities Training for International Students, Institute of International Education, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7, Mayakovskogo By-street, Odessa, 65082, Ukraine; tel. +38 067 1682265; e-mail: natalywx@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

ACCELERATED METHODS OF TEACHING GRAMMAR TO THE STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE COURSE OF A FOREIGN LANGUAGE STUDY

Summary. The article reveals the necessity of using the elements of the accelerated training methods when teaching grammar at the foreign language lessons at higher educational establishments, its *object* is the analysis of scientists' points of view on the role of grammar in the process of development of communicative competence of students of foreign languages and the ways of its acquisition in the process of teaching. The *purpose* of our work is to define the role of grammar in the process of communicative competence formation and to formulate our own approach to the methods of its teaching. *Methodologically* our research is based upon the laws of cognition. The descriptive analysis and comparison were used. The *findings* of our work show the different approaches to accelerated teaching of a foreign language grammar to students. Its *practical value* consists in possibility to use the results of investigation in systematizing of the accelerated / intensive methods of teaching grammar of a foreign language. Grammar textbooks and methodical elaborations can be built on the basis of the results of such scientific research. **Results** of our work are: 1) combination of such intensive methods of teaching grammar as audiolingual method, direct method and some approaches suggested by G. Lozanov, G. Kitajgorodskaja, A. Leont'ev and I. Zimnija can lead to effective results. The accelerated / intensive methods help create unrestricted communicative situation and maximize its potential; 2) the communicative situations must be chosen in accordance with the principle of frequency of use of the definite grammatical phenomena in certain real life circumstances; 3) the logical summing up of the work over the lexical and grammatical material must be the collective discussion after which the task to write an essay using the new words and grammatical construction must follow; 4) such macrostructure containing all lexical and grammatical material of the topic as an authentic text must be used for studying linguistic and extralinguistic communicative characteristics of speech situations which in its turn will improve the grammatical skills of a student.

Key words: intensive, accelerated training method, practical skills, foreign languages, communicative competence, grammar.

Problem statement. The organizational structure of Ukraine's higher education system is being greatly changed now, which is connected with the requirements of the Bologna process. The principles of foreign languages teaching in higher education institutions are being upgraded due to the necessity of development of adequate foreign languages competence of future philologists and representatives of other professions. An accent is made on a communicative methodology, which is aimed at the intensive communicative skills development, based on fully formed communicative competence. The students are to freely enter into communication, use the professional language, and understand authentic text.

Modern society is not satisfied only with the traditional approaches of learning words, studying grammar rules and doing written exercises. Very often we come across such situation, when the students have a good command of grammar rules, but unable to use the proper grammatical forms in their speech, they have a lot of difficulties during the contacts with native language speakers, not to mention the foreign speech understanding in such cases when it is transmitted by radio or can be heard during the movie watching. The **topicality** of our work is connected with the necessity to find the ways of improving the methods of teaching of foreign languages, an important question in this respect appears to be the alteration of existing approaches to the demands of contemporary life, the role of grammar in the process of teaching of foreign languages has not received a unique treatment. The **object** of our investigation is the analysis of points of view on the role of grammar in the process of development of communicative competence of students of foreign languages and the ways of its acquisition in the process of teaching. The **purpose** of our work is to define the role of grammar in the process of communicative competence formation and to formulate our own approach to the methods of its teaching.

Status of the problem research. The ability to speak, communicate in real situations is not connected with memorization only, because the situations never reiterate completely, and a student is to use such speech means, which are suitable to concrete situation. According to G. V. Kolshanskij «any speech activity is aimed at providing influence upon the participants of communication

act, and attainment of certain result, effect, success, which is motivated by both practical expediency and intention of those, who communicate. Undoubtedly the effect of such influence depends on the choice of the most suitable means in a concrete situation and on optimum linguistic solution of a concrete communicative task» [cit. from 1, p. 99].

A necessity arises of implementation of communicative strategy of lexis and grammar acquisition. The use of foreign languages training intensive methodology opens new prospects in work, so the educators interest to scientific research and development in the area of intensive methodology is naturally determined.

The intensive (accelerated) course of speech activity training, based on G. Lozanov's classical methodology, which had changed considerably in the last decades, established several directions. Thus, G. A. Kitajgorodskaja's works appeared, which deal with the activization of personality and team reserve capabilities, as well as works by A. A. Leont'ev and I. A. Zimnija, dealing with psycholinguistics and theory of speech activity, in this connection we must also mention intensive adult training program of L. Gegechkori, emotionally-semantic method of I. Yu. Shekhter and so on [1–9].

It is necessary, however, to point to the absence of common understanding of the intensive methodology principles, its peculiarities, to the absence of appropriate textbooks, as well as manuals, dealing with the theory and practice of the intensive teaching [2; 3; 4; 7]. Adaptation of the already existing methodical techniques to the specific audience must be provided. A question about principles of choice of one or another intensive elements in the course of foreign language teaching still exists. There is a necessity to carry out the analysis of existing approaches to the problem and produce practical recommendations for application of one or another approach to intensive methodology in the course of practical training.

The ability of participating in communication is based on mastering the language lexical system, and its basic grammatical peculiarities. The foundation of the communicative competence is, according to the precise aphorism of N. A. Lobanova and I. P. Slesareva, the ability to «understand and comprehend», the ability to build independently statements in the real life situations, the proficiency in a studied language grammar [cit. from 7, p. 48]. According to L. V. Scherba's definition of the grammar role in the practical language acquisition «... language ... consists of grammatical and lexical rules, existing in the correlated and generalized linguistic material. Exactly these rules enable us to talk and to understand what was said, because, from one side, a man can not be equated with a parrot that repeats only the phrases heard and trained, from the other side, it is resolutely impossible to specify anything, that would enable us to talk, yet not having been said or heard before and to understand something never having been heard before. It comes out from this, that the old and ridiculed formula «a grammarian teaches to talk» is quite not foolishness, and reflects objective reality» [cit. from 4, p. 57]. Then the leading role of grammatical component of communicative competence is evident.

The presentation of the base material. We consider that the main feature of the foreign language course, based on intensive / accelerated methods of teaching, is the employment of situational grammar and speech functionality of grammatical structures, but not the grammatical structure itself. It provides the students' activation of the earlier obtained knowledge, they can select the grammar constructions in the process of their statements formulation according to the communication situation itself. As to the communication situations, they are offered by the teacher, and the students are to use the appropriate grammar constructions adequately.

Grammatically oriented system of exercises is effective on condition of its communicative character, systematic organization and sequence. Intensive approach supposes the special aim and tasks of the lessons, which allows to use different modes of educational material introduction, its explanation and activization, to increase students' ability to master the technique of speech, the possibility to choose the pattern of communication on the basis of already known material. The intensive methods of foreign language study develop the creative abilities of both teachers and students.

Here we can underline the possibilities of use of the direct method in teaching grammar that presupposes language learning by direct contact with the foreign language in meaningful situations. It has different individual techniques with various names, such as new method, natural method, and even oral method, the direct method usually deemphasized or eliminated translation. Instead it implements lots of active oral interaction, spontaneous use of the language, no translation between first and second languages, and little or no analysis of grammatical rules, instruction is conducted exclusively in a foreign language, oral communication skills are developed in a carefully graded progression organized around question-and-answer exchanges between teachers and students, the learner can formulate the rules of grammar for himself after he has become acquainted with many speech situations. New material is introduced orally. Both speech and oral comprehension are taught. Correct grammar and pronunciation are obligatory emphasized [2; 4]. Oral perception is the first element of the intensive/accelerated methodology. It is very important

to teach students the oral comprehension. Such comprehension is not produced automatically during the communication process. To teach the auditing is not only to train the ability to listen, but to understand people as well. It is not possible to take active part in the communication process without the ability to understand what you hear.

Another method developed in the Intensive Language Program which, in our opinion, proved to be effective in intensive teaching of a foreign language grammar is the audiolingual method (also called mimicry-memorization method). It appeared to be successful because of high motivation. Here some kernel sentences are memorized by imitation. Their meaning is given in natural usual expressions in the native language, and the students are not expected to translate them word for word. When the mentioned sentences have been memorized and the student can rattle them off without effort, the student reads rather extensive descriptive grammar statements in his native language, with examples given in a foreign language which he is trying to master, the native language equivalents of the sentences are also presented. Then he listens to further conversations including these sentences for practice in listening. Finally, he makes up and dramatizes dialogues using the kernel sentences and combinations of their parts [1; 2; 5].

In our opinion the creative combination of the above mentioned techniques may lead to effective development of grammatical competence of a foreign language student which in its turn is inseparable from communicative competence.

The communicative situations must be chosen in accordance with the principle of frequency of use of the definite grammatical phenomena in certain real life circumstances. We have to mention that communicative situation is not the only object of work at the lesson. It is only a «bridge» to real speech production. The logical summing up of the work over the lexical and grammatical material must be the collective discussion after which the task to write an essay using the new words and grammatical construction must follow. Then in our opinion such macrostructure containing all lexical and grammatical material of the topic as an authentic text must be used for studying linguistic and extralinguistic communicative characteristics of speech situations which in its turn will improve the grammatical skills of a student.

We understand the notion «method of foreign language teaching» as a generalized set of techniques for accomplishing linguistic objectives. In our opinion methods are primarily concerned with teacher and student roles and behaviours and then, in the second turn, with linguistic and subject-matter objectives, sequencing, and materials. Coming from this statement we consider teacher's charisma an integral part of educational process according to intensive methodology principles. The teacher's role as a personality, the teacher's behaviour are extremely important. It is necessary to find the ways to influence students by voice, mimicry, smile, gestures and so on, to build a «bridge» to the listener, to combine the presented information with the favourable situation creation during a certain communication act.

The teacher's accurate, expressive speech is one of the factors, which influences positively the process of oral communication teaching [5; 7]. The intensive methods of education require from the teacher not only a lot of knowledge, erudition, culture of communication, but the ability to listen and hear a student, demonstrate attention to a student, and eagerness to work under great emotional tension as well.

Over the years, a lot of methods and approaches for teaching grammar have been created. Their goal was to teach students to communicate in a foreign language and to use it properly. In our opinion the grammatical complexity of any foreign language comparing to a native language grammar set and continue setting new didactic tasks and methodological problems. We think that the most important factor of improving the literacy of students and developing their communicative competence is a well-rounded understanding of grammar of a foreign language. In this respect combination of such intensive methods of teaching grammar as audiolingual method, direct method and some approaches suggested by G. Lozanov [9], G. A. Kitajgorodskaja [6], A. A. Leont'ev [8] and I. A. Zimnaja [5] can lead to effective results. The accelerated / intensive methods help create unrestricted communicative situation and maximize its potential.

We see the possibilities of further research of the suggested problem in the direction of systematizing of the accelerated / intensive methods of teaching grammar of a foreign language, for this reason there must be given differentiative definitions of accelerated and intensive methods of teaching. Grammar textbooks and methodical elaborations must be built on the basis of the results of such scientific research.

References

1. Bim, I. L. (1988), *Theory and practice of German language teaching in high school : problems and perspectives* [Teoriia i praktika obucheniiia nemetskomu iazyku v srednej shkole: Problemy i perspektivy], Prosveshchenie, Moscow, 255 p.

2. Galskaia, N. D. (2003), *Modern foreign languages teaching methods. Teachers manual* [Sovremenniaia metodika obucheniia inostrannym iazykam. Posobie dlia uchitelia], 2nd ed., revised and enlarged, ARKTI, Moscow, 192 p.

3. Gegechkori, L. Sh. (1977), «System approach to adult learners foreign languages teaching», *Methods of accelerated foreign language training* [«Sistemnyj podkhod k obucheniju jazykam vzroslykh», *Metody intensivnogo obucheniia inostrannym jazykam*], Maurice Thorez State Institute of Foreign Languages, Moscow, pp. 5–21.

4. Deviat'kina, V. S., Dobrovolskaja, V. V., Ievleva, Z. N. and other (1984), *Russian language as foreign language teaching methods manual for nonphilology sciences students* [Posobie po metodike prepodavanija russkogo jazyka kak inostrannogo dlia studentov-nefilologov], Ed. by L. G. Vekilova, Russkij jazyk, Moscow, 184 p.

5. Zimnija, I. A. (1977), «Psychological peculiarities of adult learners foreign languages teaching», *Methods of accelerated foreign language training* [«Psikhologicheskie osobennosti obucheniia vzroslykh inostrannomu jazyku», *Metody intensivnogo obucheniia inostrannym jazykam*], Maurice Thorez State Institute of Foreign Languages, Moscow, vol. 3, pp. 17–30.

6. Kitajgorodskaja, G. A. (1986), *Foreign languages intensive teaching. Theory and practice* [Intensivnoe obuchenie inostrannym jazykam. Teorija i praktika], Moscow University Publishing, Moscow, 175 p.

7. Kolesnikova, L. N. (1998), *Personality charisma as a category of rhetoric*. [Obzhanie lichnosti kak kategorija ritoriki], Orel, 200 p.

8. Leont'ev, A. A. (2005), *Psychology of Communication. The manual for the students of psychology* [Psikhologija obshchenija. Ucheb. posobie dlia studentov-psikhologov], Tartu, 143 p.

9. Lozanov, G. K. (2010), «The suggestology foundations», *Suggestological issues* [«Osnovy suggestologii», *Problemi na suggestologijata*], Sofia, pp. 55–70.

СИЗОВА Любовь Володимирівна,

ст. викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Навчально-наукового інституту міжнародної освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 067 1682265; e-mail: natalywx@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

ІНТЕНСИВНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. Автор статті наголошує на необхідності застосовувати інтенсивні методи викладання граматики при формуванні комунікативної компетенції з іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів. **Предметом** пропонуваної наукової роботи є аналіз точок зору вчених на роль граматики у процесі формування комунікативної компетенції студентів при вивченні іноземних мов та стосовно успішних методів її засвоєння. **Мета** цієї роботи полягає у визначенні ролі граматики при викладанні іноземних мов та ознайомленні своїх підходів до її викладання. **Методологічно** дослідження базується на законах пізнання. Було використано описовий і порівняльний методи. **Результати** роботи визначають відмінні характеристики різних інтенсивних методик і пропонують свій підхід до розвитку адекватної для наших умов методології прискореного оволодіння граматикою іноземної мови. Її **практичне значення** полягає у можливості використання результатів дослідження для подальшого використання в посібниках і підручниках, при визначенні понять «інтенсивні методи» та «прискорені методи» навчання. **Висновки** роботи зводяться до таких положень: 1) поєднання елементів аудіолінгвального та прямого методів інтенсивного навчання граматики із підходами, запропонованими Г. Лозановим, Г. Китайгородською, О. Леонтьєвим та І. Зимнюк, призводить до ефективного навчання. Інтенсивні методи навчання допомагають створити необмежену комунікативну ситуацію, максимізувати її потенціал; 2) комунікативна ситуація має обиратися згідно із частотністю вживання певних граматичних конструкцій; 3) логічним завершенням вивчення лексико-граматичного матеріалу мають бути основані на ньому колективна дискусія та складання есе; 4) така макроструктура як автентичний текст, що включає певні граматичні явища, має великий потенціал для інтенсифікації процесу навчання граматики іноземної мови студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: інтенсивні методи, прискорені методи навчання мови, практичні навички, іноземні мови, комунікативна компетенція, граматика.

СИЗОВА Любовь Владимировна,

ст. преподаватель кафедры языковой и общегуманитарной подготовки иностранцев Учебно-научного института международного образования Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; пер. Маяковского, 7, г. Одесса, 65082, Украина, тел.: +38 067 1682265; e-mail: natalywx@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

ІНТЕНСИВНІ МЕТОДИ ПРЕПОДАВАННЯ ГРАМАТИКИ В ХОДЕ ІЗУЧЕННЯ ІНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ УЧЕБНИХ ЗАВЕДЕНІЙ

Анотація. Автор статьи настаивает на необходимости использования интенсивных методов обучения грамматике в ходе изучения иностранного языка студентами высших учебных заведений. **Предмет** предлагаемой научной работы — анализ точек зрения учёных на роль грамматики в ходе формирования коммуникативной компетенции студентов при изучении иностранных языков и успешных методов её усвоения. **Цель**

работы заключается в определении роли грамматики при изучении иностранных языков и очерчивании своих подходов к интенсивному овладению данной компетенцией. **Методологически** работа базируется на законах познания; были использованы также дескриптивный и сравнительный методы. **Результаты** работы определяют отличительные характеристики разных интенсивных методов преподавания грамматики и предлагаемые пути развития адекватных для наших условий методологий интенсивного преподавания грамматики в вузе. **Практическое значение** состоит в возможности использовать результаты исследования для систематизации принципов интенсивной методологии обучения грамматике, которые могут быть положены в основу составления учебников и методических пособий. **Выводы** сводятся к таким положениям: 1) объединение элементов аудиolingвального и прямого методов интенсивного обучения грамматике с подходами, предложенными Г. Лозановым, Г. А. Китайгородской, А. А. Леонтьевым и И. А. Зимней, обеспечивает эффективность ускоренного овладения грамматикой иностранного языка. Эти методы дают возможность создать неограниченную коммуникативную ситуацию и сделать максимальной её результативность; 2) коммуникативная ситуация должна строиться с учётом частотности использования грамматических конструкций; 3) логическим завершением работы над лексико-грамматическим материалом должна быть основанная на нём коллективная дискуссия и написание эссе; 4) такая макроструктура как аутентичный текст может служить средством интенсивного овладения грамматикой иностранного языка.

Ключевые слова: интенсивные методы, ускоренные методы обучения, практические навыки, иностранные языки, коммуникативная компетенция, грамматика.

Статтю отримано 8.11.2016 р.

Українською, російською, англійською та іншими мовами

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8932 від 6 липня 2004 р.

Журнал «Мова» постановою президії ВАК України № 1–05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Двічі перереєстровано: Постановою президії ВАК України № 1–05/8 від 22.12.2010 р.; Наказом МОН України № 1328–05/8 від 21.12.2015 р.

З 2014 р. журнал «Мова» індексується в польській міжнародній наукометричній системі Index Copernicus (ICV : 2014 — 67.85 ; 2015 — 65.51 ; Standard Value : 6.75), а з 2016 року — в Національній електронній бібліотеці eLIBRARY.RU.

Журнал представлений також у каталозі Ulrich's Periodicals Directory, пошуковій системі Google Scholar і базі даних Directory of Research Journals Indexing (DRJI). Бере участь в українських проєктах «Наукова періодика України» та Ukrainian Scientific Journals (USJ). Входить до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело».

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 3 від 29.11.2016 р.)

Електронна версія науково-теоретичного часопису з мовознавства «Мова»: ISSN 2414–9489 (online)

Тираж 100 прим. Зам. № 13 (211).

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 111, 113, Одеса, Україна 65058
Телефон / Phone: +38 (048) 776-22-77; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: stepanov.odessa@gmail.com; rus_lang@onu.edu.ua; lovis007@mail.ru

Видавництво і друкарня «Астропринт». 65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua; e-mail: astro_print@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.